

ISSN 2029-2805 (print)
ISSN 2029-2813 (online)

STUDIJOS KINTANČIOJE VERSLO APLINKOJE

Respublikinės mokslinės-praktinės konferencijos pranešimų medžiaga

Vilnius
2015

STUDIJOS KINTANČIOJE VERSLO APLINKOJE

Respublikinės mokslinės-praktinės konferencijos, įvykusios
Alytaus kolegijoje 2015 m. balandžio 24 d., pranešimų medžiaga

Konferencijos organizatoriai:

Alytaus kolegija
Lietuvos ekonomikos dėstytojų asociacija
Lietuvos verslo darbdavių konfederacija

Konferencijos mokslinis komitetas:

Pirmininkas

Prof. dr. Vladimiras Gražulis,
Mykolo Romerio universiteto Politikos ir vadybos fakulteto Vadybos institutas

Nariai:

Prof. dr. Astrida Miceikienė, Aleksandro Stulginskio universiteto Ekonomikos ir vadybos fakulteto dekanė
Doc. dr. Rimantas Dapkus, Lietuvos regioninių tyrimų instituto prezidentas
Dr. Lukas Giriūnas, Mykolo Romerio universiteto Ekonomikos ir finansų valdymo fakulteto Finansų ir mokesčių katedra

Konferencijos organizacinis komitetas:

Pirmininkė

Doc. Danutė Remeikienė, Alytaus kolegijos direktorė

Nariai:

Lekt. Jurgita Merkevičienė, Alytaus kolegijos direktoriaus pavaduotoja akademiniai veiksmai
Lekt. Milda Budrienė, Alytaus kolegijos Vadybos fakulteto dekanė
Lekt. Aurelija Goravičienė, Alytaus kolegijos Vadybos ir administravimo katedros vedėja
Lekt. Sigitas Naruševičius, Alytaus kolegijos Finansų ir buhalterinės apskaitos katedros vedėjas
Lekt. Romantė Bučienė, Lietuvos ekonomikos dėstytojų asociacijos prezidentė, Vilniaus kolegijos Ekonomikos fakultetas

Parengė Romantė Bučienė
Straipsniai recenzuoti

STUDIJOS KINTANČIOJE VERSLO APLINKOJE

Lietuvos ekonomikos dėstytojų asociacija, 2015 – 158 p.

TURINYS

Pratarmė	5
Gamtinių dujų vartojimo mažėjimo Lietuvoje vertinimas pasaulinės gamtinių dujų rinkos veikimo modelio kontekste <i>Doc. dr. Raimundas Dužinskas (Mykolo Romerio universitetas, Lietuvos edukologijos universitetas)</i> <i>Justas Černiauskas (Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija)</i>	7
Mažmeninės valiutų rinkos tarpininkų patikimumas <i>Česlovas Bartkus (Panevėžio kolegija)</i>	16
Techninės analizės indikatorių: palaikymo ir pasipriešinimo lygių, Bollingerio juostų ir RSI, tyrimas konkrečios akcijos atveju <i>Vida Rainienė (Kauno technikos kolegija)</i> <i>Sandra Rekštienė (Kauno kolegija)</i>	21
The Analysis of Economic Growth and Employment Problems <i>Daiva Deimantaite Gedmintienė, Audra Visockaitė (Mykolas Romeris University)</i>	28
Moterys politikoje: Lietuva pasaulio kontekste <i>Vaiva Mickevičienė (Vilniaus technologijų ir dizaino kolegija)</i>	35
Gyventojų ir žmoniškųjų išteklių skaičiaus mažėjimo įtaka Lietuvos ekonomikai <i>Rasa Bražulienė (Utenos kolegija)</i>	43
Jaunimo įsidarbinimo galimybių darbo rinkoje analizė darbo jėgos pasiūlos ir paklausos kontekste <i>Fausta Smolenskienė (Šiaulių valstybinė kolegija)</i>	54
Mokesčių optimizavimas: nuo teorinių žinių iki praktinio taikymo <i>Irina Ruzveltienė (UAB „Aptela“)</i> <i>Laima Šapalienė (Vilniaus kolegija)</i>	61
Įmonėje įgyvendintų Europos Sąjungos projektų poveikis jos konkurencingumui <i>Nijolė Pakalniienė, Evaldas Baliuka (Utenos kolegija)</i>	67
Rytų Aukštaitijos regiono turizmo išteklių analizė darnios plėtros kontekste <i>Ramutė Narkūnienė (Utenos kolegija)</i>	74
Lyderio savybių ir vadovavimo stiliaus priklausomybė <i>Jūratė Zmitrulevičienė (Kauno kolegija)</i> <i>Regina Motienė (Kauno technikos kolegija)</i>	81
Verslumas ir kūrybiškumas: teorinis aspektas <i>Romantė Bučienė (Vilniaus kolegija)</i> <i>Dr. Erstida Ulvidienė (Vilniaus universitetas)</i>	88
Naujovės ir kūrybiškumas studijų metu – tobulėjimo link tarptautinėje rinkoje <i>Julija Žutautienė (Klaipėdos valstybinė kolegija)</i>	97
Dėmesys verslumui bei smulkiojo ir vidutinio verslo padėtis Lietuvoje <i>Dr. Rūta Petrauskienė (Alytaus kolegija)</i>	103
Absolventų integracija į darbo rinką ir tęstinio mokymosi, kaip investicijų į žmogiškąjį kapitalą, poreikis <i>Dr. Kristina Čižiūnienė (Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Vilniaus technologijų ir dizaino kolegija)</i> <i>Eugenija Štaraitė (Vilniaus technologijų ir dizaino kolegija)</i>	111

Studijavimo rezultatai kolegijos absolventų vertinimu <i>Zita Damalakienė, Vilija Mieliauskienė (Kauno kolegija)</i>	116
Brief Comparative Analysis of Higher Education in Lithuania and Belarus on Example of Alytaus Kolegija University of Applied Sciences and Minsk Private Institute of Management and Business <i>Kęstutis Tamulevičius, Sigitas Naruševičius (Alytaus Kolegija, Lithuania)</i> <i>Valery Holikau (International Relations Manager of Private Institute of Management and Business, Minsk, Belarus)</i>	121
Alytaus kolegijos absolventų asmeninės karjero planavimo įgūdžiai ir integracija į darbo rinką <i>Neringa Žiurkutė, Jolanta Karanauskienė (Alytaus kolegija)</i>	124
Alytaus kolegijos ir Minsko vadybos ir verslo instituto finansinės (buhalterinės) apskaitos studijų dalyko aprašų lyginamoji analizė <i>Kęstutis Tamulevičius, Rita Briedytė (Alytaus kolegija)</i> <i>Doc. Mušovec Anton (Minsko vadybos ir verslo institutas, Baltarusija)</i>	131
Vilniaus kolegijos ekonomikos fakulteto studentų savarankiškumo ir analitinio mąstymo ugdymas <i>Birutė Matiukienė, Sigita Valentukevičienė, Marytė Vieraitienė (Vilniaus kolegija)</i>	139
Vilniaus kolegijos studentų asmeninis biudžetas <i>Romualda Urniežienė (Vilniaus kolegija)</i>	146
Studentų asmeninių finansų valdymo įgūdžių analizė <i>Judita Jonuševičienė, Sabina Jurkaitienė, Jolanta Kreišmonienė (Klaipėdos valstybinė kolegija)</i>	151

PRATARMĖ

Socialinės, edukologinės, vadybos ir ekonominės jaunimo ugdymo problemos domina ne tik akademinę visuomenę, bet ir verslininkus, įvairių valstybės institucijų atstovus.

Lietuvos ekonomikos dėstytojų asociacijos, Alytaus kolegijos ir Lietuvos darbdavių konfederacijos iniciatyva surengta penktoji respublikinė mokslinė-praktinė konferencija skirta supažindinti su aktualiomis mokslo ir studijų problemomis, kintančioje verslo aplinkoje kylančiomis verslo idėjomis, mokslinei tarpdalykinei diskusijai plėtoti. Konferencijos tikslas – išnagrinėti aukštojo mokslo studijų kokybės tobulinimo, ekonomikos, verslo ir vadybos žinių gilinimo, studentų iniciatyvumo, kūrybingumo ir verslumo ugdymo, teorinių ir praktinių studijų, įmonių socialinės atsakomybės problemas, apžvelgti makroekonominės verslo aplinkos pokyčius ir tendencijas, paskatinti socialinę partnerystę ir sudaryti verslo ir aukštojo mokslo institucijų bendradarbiavimo galimybes.

Šiame tęstiniame leidinyje publikuojami dvidešimt du Lietuvos aukštųjų mokyklų dėstytojų straipsniai (du iš jų yra parengti kartu su Baltarusijos tyrėjais), kuriuose keliama teoriniai klausimai ir pristatomi aukštosiose mokyklose atliekamų tyrimų rezultatai, dalijamasi patirtimi, aptariami ateities planai. Tikėtina, kad visi jie prisidės prie socialinių mokslų tyrimų gausinimo, paskatins diskusijas apie mokslo taikomosios veiklos svarbą, dėstytojų kvalifikacijos tobulinimo galimybes, mokslo ir verslo bendradarbiavimo perspektyvas.

Dėkojame visiems autoriams už parengtus straipsnius, tyrimų medžiagą ir viliamės, kad leidinys bus naudingas ir sudomins ne tik akademinę bendruomenę, socialinius partnerius, bet ir plačiąją visuomenę.

Ketvirtosios respublikinės mokslinės-praktinės konferencijos, įvykusios 2013 m., medžiaga išleista tik Lietuvos ekonomikos dėstytojų asociacijos lėšomis. Leidinys įtrauktas į IndexCopernicus duomenų bazę (prieiga per internetą: <<http://journals.indexcopernicus.com>>). Elektroninė versija publikuojama Lietuvos ekonomikos dėstytojų asociacijos interneto svetainėje: <<http://www.leda.lt/studijos-kintancioje-verslo-aplinkoje>>.

Penktosios respublikinės mokslinės-praktinės konferencijos medžiaga išleista ne tik Lietuvos ekonomikos dėstytojų asociacijos, bet ir valstybės biudžeto lėšomis remiantis Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymo (Žin., 2009, Nr. 54-2140) 66 straipsniu, laimėjus Lietuvos mokslo tarybos dalinės finansinės paramos asociacijų veikloms konkursą.

Lietuvos ekonomikos dėstytojų asociacijos prezidentė

Romantė Bučienė

GAMTINIŲ DUJŲ VARTOJIMO MAŽĖJIMO LIETUVOJE VERTINIMAS PASAULINĖS GAMTINIŲ DUJŲ RINKOS VEIKIMO MODELIO KONTEKSTE

Doc. dr. Raimundas Dužinskas

Mykolo Romerio universitetas

Lietuvos edukologijos universitetas

Mgr. Justas Černiauskas

Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija

Anotacija

Pasaulinės gamtinių dujų rinkos veikimo modelis susideda iš trijų pagrindinių dalių: gavybos, transportavimo ir vidaus rinkos. Šios dalys daro specifinę įtaką gamtinių dujų vartojimo tendencijoms konkrečiose šalyse. Lietuvoje vartojimo lygis mažėja nuo 2011 m., kai metinis vartojimas siekė 3,361 mlrd. m³, 2013 m. – jau tik 2,667 mlrd. m³, o 2015 m. prognozuojama, kad sieks tik 2,228 mlrd. m³. Svarbu išanalizuoti, kas lemia gamtinių dujų vartojimo mažėjimą Lietuvoje, ir pateikti konkrečius siūlymus dėl galimų veiksmų siekiant paskatinti gamtinių dujų rinkos dalyvius vartoti dujas pagal pasaulinės gamtinių dujų rinkos veikimo modelio principus, nes nuo to tiesiogiai priklauso galutinė energijos kaina vartotojams.

IVADAS

Tyrimo aktualumas. 2011–2014 m. Lietuvos gamtinių dujų rinkoje jaučiama ekonominė recesija dėl nuolat mažėjančio vidaus vartojimo, kuris atitinkamai mažėjo nuo 3,361 mlrd. m³ iki 2,460 mlrd. m³. Nors gamtinių dujų įmonės ir valstybės institucijos, įgyvendindamos Europos Sąjungos (ES) teisės aktus, imasi nemažai teisinių, ekonominių ir politinių pokyčių (diegiamas įleidimo ir išleidimo taškų kainodaros modelis, veikia gamtinių dujų biržos, yra išplėtotas teisinis reglamentavimas diegiant III energetikos paketą), tačiau skaičiai rodo, kad tai nepadedą skatinti vidaus rinkos vartojimo ir jos plėtros, o kartu ir konkurencijos. Šiame straipsnyje nagrinėjami Lietuvos gamtinių dujų rinkos trūkumai pasaulinės gamtinių dujų rinkos veikimo modelio kontekste, aiškinantis, kokiais principais jis veikia ir ko trūksta, kad Lietuva galėtų tinkamai į jį integruotis ir šitaip paskatinti vidaus konkurenciją ir vartojimą, siekdama mažesnių kuro kainų galutiniams vartotojams.

Problema – kaip padidinti gamtinių dujų vartojimą Lietuvoje, įvertinus pasaulinės gamtinių dujų rinkos veikimo modelio principus.

Tikslas – suformuluoti pasiūlymus ir priemones, kaip būtų galima paskatinti gamtinių dujų vartojimą Lietuvoje.

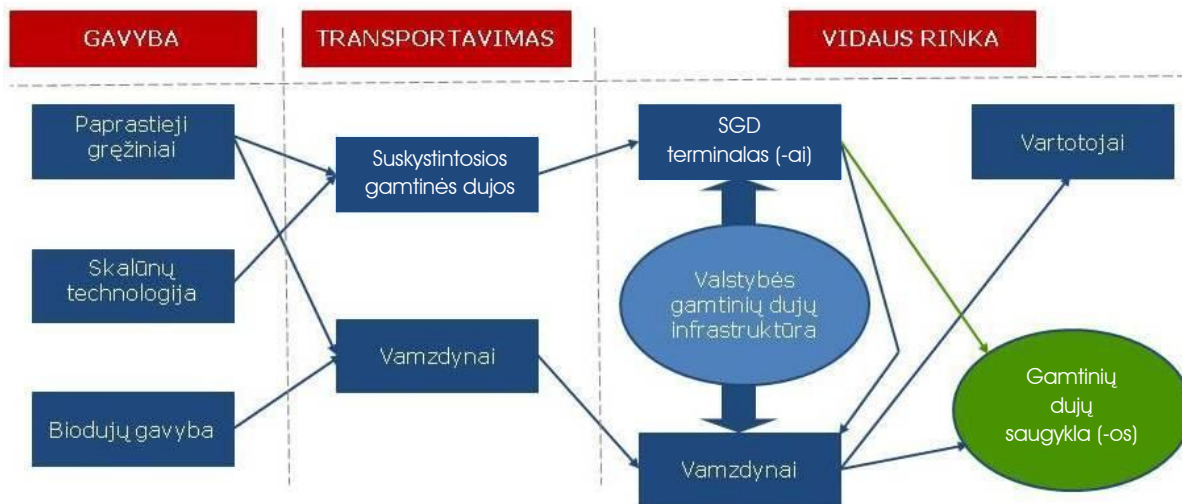
Uždaviniai: parengti ir išanalizuoti pasaulinės gamtinių dujų rinkos veikimo modelį; pateikti siūlymus dėl galimų veiksmų didinant gamtinių dujų vartojimą Lietuvoje pagal pasaulinės gamtinių dujų rinkos veikimo modelio principus.

Objektas – gamtinių dujų vartojimas Lietuvoje.

Tyrimo metodika: mokslinės literatūros, studijų, teisės aktų ir faktinių procesų analizė ir apibendrinimas.

1. PASAULINĖS GAMTINIŲ DUJŲ RINKOS VEIKIMO MODELIS

Gamtinės dujos – tai iškastinis kuras, todėl siekiant išgauti šią žaliavą reikalingos investicijos tiek į įrenginius, tiek į naujas technologijas, kad gamtines dujas būtų galima išgauti kiek įmanoma mažesniais kaštais ir pateikti į transportavimo sistemas, o šioms įrengti ir išlaikyti taip pat reikia lėšų ir nuolatinės priežiūros. Todėl kalbant apie gamtines dujas reikia turėti omenyje ne tik žaliavą, bet ir bendrą ekonominę iškastinio kuro sistemą – pasaulinę ekonominę gamtinių dujų koncepciją, kurią galima iliustruoti tokia schema:

1 pav. Pasaulinės gamtinių dujų rinkos veikimo modelis

Šaltinis: adaptuota autorių pagal S. Gabriėlą ir Y. Smeersą, 2005

1 paveiksle pateikta schema sudaryta pagal S. Gabrielo ir Y. Smeerso 2005 m. straipsnyje „Complementary Problems in Restructured Natural Gas Market“ nurodytus paprastuosius gamtinių dujų rinkos veikimo modelius, kurie čia, remiantis vienos valstybės modeliu, pritaikyti pasaulinės gamtinių dujų rinkos veikimo modeliui. Šiame modelyje, kaip ir straipsnyje, išskiriami trys pagrindiniai etapai: gavyba, transportavimas ir vidaus rinka. Be to, paveikslas sudarytas įvertinus šiomis dienomis vis populiarėjančias gamtinių dujų išgavimo technologijas – skalūnų dujas ir biodujų gavybą, kurios 2005 m. dar nebuvo tokios populiarios ir pasaulyje plačiai naudojamos, taip pat šiuo metu vis populiarėjančią suskystintųjų gamtinių dujų transportavimo būdą ir liberalesnes tampančias pasaulio rinkas. Taigi galima sakyti, kad pasaulinis gamtinių dujų rinkos veikimo modelis dar tik pritaikomas – iš „senojo gamtinių dujų pasaulio“ pereinama į „naująjį gamtinių dujų pasaulį“.

Senajam pasauliui būdingi ilgalaikiai gamtinių dujų kontraktai, kurių sąlygas diktavo gavybos ir (arba) transportavimo monopoliją turinčios įmonės (kontraktų trukmė – 5, 10 ar net 15 ir daugiau metų) ir gamtinių dujų kainų indeksavimas atsižvelgiant į naftos ar naftos produktų kainas (J. P. Stern, 2007). Tačiau stebint pasaulyje (ypač Europoje) šiuo metu vykstančius procesus, matyti, kad vis daugiau galių įgyja gamtinių dujų vartotojai, o šitai ir prognozavo J. P. Sternas (2007). Senojo gamtinių dujų pasaulio kontekste ilgalaikiai gamtinių dujų kontraktai davė naudos visoms gamtinių dujų šalims – gavybos įmonėms, tiekėjams ir vartotojams. Gavybos įmonės užsitikrino ilgalaikius pirkėjus, tiekėjai – ilgalaikį gamtinių dujų pardavimą, o vartotojai – nenutrūkstamą dujų tiekimą. Tačiau esminė problema buvo aukšta kaina. Ja, be abejo, daugiausia buvo ir yra nepatenkinti vartotojai. Minėta, kad žaliavos kainą lėmė (ir daugelyje šalių vis dar lemia) naftos ir naftos produktų kainos. Tačiau manytina, kad ilgai šis indeksavimas turėtų išnykti, o lemiamas sprendimas „iš kur, už kiek ir kiek“ priklausys nebe gavybos įmonėms, o būtent vartotojams. Tokias tendencijas galima matyti jau dabar liberaliai veikiančiose Europos (Jungtinės Karalystės, Vokietijos, Olandijos, Prancūzijos) ir JAV rinkose. Tai valstybės, kurios pagal senąjį gamtinių dujų pasaulio modelį taip pat buvo priklausomos nuo monopolijos, aukštų kainų ir ilgalaikių kontraktų. Šiuo metu jos jau įžengusios į naująjį gamtinių dujų pasaulį, kur gamtinių dujų kainos nustatomos likvidžiose biržose, kur infrastruktūra išplėta taip, jog dėl pirkėjų tarpusavyje gali konkuruoti kone visi pasaulio gamtinių dujų išgavėjai, o transportavimo operatoriai nuolat stengiasi sumažinti savo patiriamus kaštus, kad nugalėtų savo konkurentus. Tai siekiamybė, kurios link Lietuva ir turėtų eiti, jeigu tikimasi užsitikrinti konkurencingą, nepriklausomą energetikos sektorių.

Deja, infrastruktūra Europoje dar nėra taip gerai išplėta, kad procesas naujojo gamtinių dujų pasaulio modelio link sparčiai plėtotųsi. Tą pažymi ir C. Dieckhoneris, S. Lochneris bei D. Lindenbergeris (2012), analizavę esamą gamtinių dujų infrastruktūrą Europoje ir nustatę, kad gamtinių dujų sistemos labiausiai neišplėtos arba išplėtos neefektyviai Rytų Europos regione, kur bet kuriuo metu susidariusios perkrovos gali smarkiai paveikti net ir visą regioną (nors šiuo metu ši problema neaktuali dėl mažėjančio vartojimo, ji gali iškilti ateityje). Taigi šiuo metu yra pereinamoji stadija, o kiekvienos valstybės kelias į naująjį gamtinių dujų pasaulį priklauso nuo priimamų politinių, ekonominių strateginių sprendimų kokybės ir jų įgyvendinimo.

Pasaulinės gamtinių dujų rinkos ištekliai pastaruoju metu gerokai išaugo. Tai lėmė jau minėtos naujos gamtinių dujų išgavimo technologijos, o labiausiai – skalūnų dujų išgavimo technologija, kurią pateikė ir išstobulino JAV (M. Guarnone ir kt., 2012). Skalūnų dujų baseinai gerokai pajvairina gamtinių dujų gavybos šaltinių paplitimą pa-

saulyje, didėja gamtinių dujų pasiūla regionine prasme. Valstybės, anksčiau buvusios energetinės salos, tam tikrais atvejais net tampa nepriklausomos šios rūšies kuro išgavėjos. Tai vienoms šalims suteikia galimybę „pakeisti“ prekybinį statusą – iš importuojančių šalių tapti eksportuojančiomis (JAV pavyzdys), ir atsikratyti gamtinių dujų išorinės monopolijos jungo.

„British Petroleum“ prognozuoja, kad skalūnų dujų plėtra pasaulyje ir toliau didės. Intensyviausias skalūnų dujų gavybos periodas kaip tik matomas 2008–2012 m. laikotarpiu, kai ši gavybos technologija ir įsitvirtino JAV bei pradėjo plisti Kanadoje ir Meksikoje. Natūralu, kad šios tendencijos daro ir darys įtaką ne tik gamtinių dujų paklausai, bet ir gamtinių dujų transportavimo bei vartojimo (paklausos) pokyčiams. Pavyzdžiui, skalūnų dujų revoliucija JAV gali teigiamai paveikti jau liberalizuotą Europos dujų rinką vien dėl tos priežasties, kad JAV išgaunamos dujos galės konkuruoti su Rusijos tiekiamomis dujomis, taip sumažinant monopolinę Rusijos įtaką Europos atžvilgiu, kaip šitai pateikiama K. B. Medlocko, A. M. Jaffe, P. R. Hartley studijos „Shale Gas and U.S. National Security“ išvados.

Plečiantis gamtinių dujų išgavimo technologijoms ir pasiūlai, šias technologijas taikančiose šalyse auga konkurencingumo, tiekimo šaltinių diversifikavimo, tiekimo saugumo lygis, tačiau nemažai pasaulio valstybių, kur minėtos technologijos tiesiog negali būti taikomos fiziškai (pvz., skalūnų technologija, nes nėra atrasta skalūnų dujų šaltinių) ir kurios vis dar yra energetinės salos, siekia diversifikuoti tiekimo šaltinius, t. y. priimti sprendimus dėl naujų transportavimo kelių ar (ir) galimybių sukūrimo.

Kitaip tariant, naujas gamtinių dujų išgavimo technologijas galinčios pritaikyti šalys turėjo ieškoti galimybių, kaip dujų perviršį pasiūlyti energetinėms saloms ar kitoms didžiulę paklausą išreiškiančioms valstybėms, o pastarosioms reikėjo ieškoti sprendimų, kaip naujai siūlomų dujų ne tik įsigyti, bet ir panaudoti jas, fiziškai patiekti į sistemą arba paprasčiau – transportuoti į šalį.

Transportavimo infrastruktūrą galima skirti į dvi dalis – suskystintųjų gamtinių dujų terminalų (SGDT) technologiją ir dujotiekius. SGD transportavimas laivais gerokai praplečia gamtinių dujų transportavimo galimybes visame pasaulyje ir iš esmės regioninę dujų prekybą sujungia su pasauline (tai dar vienas naujojo gamtinių dujų pasaulio modelio požymis). Kadangi dujų transportavimas vamzdynais istoriškai yra senesnė technologija negu SGDT, Europos žemyne 2013 m. vis dar dominavo importas vamzdynais iš Azijos (daugiausia Rusijos). Kita vertus, Pietų ir Vakarų Europoje matyti vis didėjanti SGDT įtaka, vadinasi, šalims, įsirengusioms SGDT, tai leidžia tiesiogiai diversifikuoti importo šaltinius. Žvelgiant plačiau, pabrėžtina, kad abi transportavimo technologijos yra susijusios, nes ne visos valstybės turi galimybę tiesiogiai įsirengti SGDT dėl geografinio išsidėstymo. Tokiu atveju nutiesus papildomus dujotiekius valstybės turi netiesioginę galimybę įsigyti dujų, kurios buvo atplukdytos laivais į šalį, su kuria turimas bendras dujotiekis.

Pastaruosiu metu statoma vis daugiau SGDT, pavyzdžiui, 2011 m. Europoje veikė 20 SGDT, o Europos šalių valdymo institucijose buvo priimti 26 nauji sprendimai statyti SGDT (J. Černiauskas, 2012). Per pastaruosius 20 metų SGD paklausa smarkiai išaugo – tą rodo prekybos skaičiai: 1990 m. pasaulinėje gamtinių dujų rinkoje buvo prekiauta 74 mlrd. m³ gamtinių dujų, o 2010 m. – 298 mlrd. m³. Per metus tai sudarė vidutiniškai 7,2 proc. augimą (David A. Wood, 2012). Remiantis „British Petroleum“ atlikta analize galima teigti, kad šios tendencijos nesikeis ir artimiausiu metu.

Taigi išnagrinėjus gamtinių dujų transportavimo būdus ir kintančias tendencijas, galima daryti išvadą, kad, atsiradus naujų gavybos šaltinių, gavybos technologijų ar net transportavimo būdų, transportavimo srantai tampa vis labiau diversifikuoti, tačiau transportavimo srautų apimtį lemia daug ekonominių ir politinių priežasčių: žaliavos kainos, konkrečių šalių infrastruktūros galimybės, alternatyvų kainos, šalių politinės ir energetinės strategijos, istorinės aplinkybės, vartojimo tendencijos ir kita. Pastarosios ir sudaro trečiąją Pasaulinės gamtinių dujų rinkos veikimo modelio dalį „Vidaus rinka“.

Gamtinių dujų vartojimas – tai vienas svarbiausių veiksnių, lemiančių gamtinių dujų transportavimo kryptis ir mastą, taip pat jis daro nemenką įtaką gavybos veiklai, o šalyse, kur gamtinių dujų transportavimo veikla yra reguliuojama, – ir gamtinių dujų transportavimo kainoms. Trumpai tariant, gamtinių dujų vartojimą galima apibūdinti kaip gamtinių dujų paklausą, kuri daugiausia ir formuoja pasaulinius prekybos srautus.

Tačiau gamtinių dujų vartojimas priklauso ir nuo kitų veiksnių. Nacionaliniu mastu jie daugiausia susiję su infrastruktūros plėtra konkrečioje šalyje. Būtent dujotiekių išsidėstymas konkrečioje šalyje daro tiesioginę „techninę“ įtaką gamtinių dujų vartojimo paplitimui šalyje. Taigi galima teigti, kad kuo didesnis dujotiekių paplitimas valstybėje, tuo didesnis galimas vartojimas. Tačiau čia susiduriama su ekonominėmis priežastimis, lemiančiomis gamtinių dujų vartojimą.

Ekonomiškai silpnai valstybei būtų sudėtinga investuoti į brangią infrastruktūros plėtrą (dujotiekių tiesimą ar SGDT statybą). Be to, augančios stiprių šalių ekonomikos diktuoja didėjančią energijos poreikį, todėl tokios valstybės ekonomiškai vertina ir ieško, kuri energijos rūšis joms yra naudingiausia atsižvelgiant į jos galutinę kainą. Svarbu paminėti ir tai, kad net jeigu yra ekonomiškai stiprios, tačiau neturi gerai išplėtos infrastruktūros, valstybės gali naudoti ir brangesnę energijos žaliavą negu dujas. Tačiau šito negali daryti ekonomiškai silpnos šalys. Jos privalo ieškoti greitų sprendimų siekdamas kuo labiau sumažinti savo sąnaudas, didėjančias dėl nuolat augančių energijos žaliavos kainų, nes paprastai ekonomiškai silpnos valstybės neturi gerai išplėtos infrastruktūros, be to, jose infrastruktūros

plėtra vyksta lėčiau negu ekonomiškai stipriose valstybėse. Pavyzdys galėtų būti Europos vakarų šalys (Beniliukso šalys, Vokietija) ir Baltijos šalys. Tiek viena, tiek kita grupė valstybių istoriškai neturėjo išstobulintos gamtinių dujų infrastruktūros sistemos, tačiau Vakarų Europos valstybės šią problemą išsprendė daug greičiau negu Baltijos šalys ir dabar yra sukūrusios likvidžias, konkurencingas rinkas. Tai joms leidžia išlaikyti sąlygiškai neaukštą gamtinių dujų kainą (palyginti su uždariais regionais, energetinėmis salomis) ir šitaip vartojimas išlieka aukšto lygio.

SGDT reikšmė vartojimui taip pat yra skirtinga priklausomai nuo valstybių infrastruktūros plėtros lygio. Pavyzdžiui, Vakarų Europos šalyse šio tipo įrenginiai naudojami vartojimo lankstumo tikslais, t. y. tik kai gamtinių dujų pritrūksta likvidžiai veikiančioje antrinėje rinkoje, arba, tiksliau, biržoje. Baltijos šalyse SGDT reikalingas siekiant skatinti tarptautinę importo konkurenciją, diversifikuoti išorės importo šaltinius, didinti tiekimo saugumo patikimumą¹. Taigi neturint gerai išplėtos infrastruktūros yra sudėtinga maksimaliai išnaudoti SGDT teikiamas galimybes, todėl vėl susiduriama su ekonominiais, investiciniais klausimais. Galima daryti išvadą, kad SGDT daro reikšmingą įtaką vartojimui tik esant pakankamai dujotiekių infrastruktūrai konkrečioje šalyje ar net regione, jeigu SGDT norima išnaudoti regioniniu mastu.

Sparčiai didėjančią SGDT poveikį vartojimui galima fiksuoti Kinijoje, Japonijoje, Pietų Korėjoje, kurios turi daugiau negu pakankamai finansinių galimybių plėsti savo vidaus dujotiekių infrastruktūrą ir kartu formuoti vartojimo tendencijas, priklausančias nuo SGDT. Nors minėta, kad šiose šalyse numanomi skalūnų dujų rezervai, tačiau Azijos šalys kol kas renkasi kitokią politiką ir savo dujų paklausą tenkina atplukdomomis SGD. Atkreiptinas dėmesys, kad SGD buvo tinkamiausias sprendimas paklausai patenkinti ir dėl staiga atsiradusio poreikio įvykus Fukušimos tragedijai, kai nemažai Azijos atominių elektrinių buvo sustabdytos (ypač Japonijoje) ir reikėjo spręsti energijos trūkumo klausimą pasirašant ilgalaikius SGD kontraktus (daugiausia su Kataru) (K. Ogimoto, M. Yamaguchi, 2012).

Vadinasi, galima daryti išvadą, kad SGDT įtaka vartojimui augs tose Europos šalyse, kur bus pasirašomi ilgalaikiai SGD transportavimo kontraktai. Kitos pasaulio šalys, siekiančios kuo labiau liberalizuoti gamtinių dujų rinkas ir įdiegti naujojo gamtinių dujų pasaulio modelį, laikui bėgant jaus vis mažesnę SGDT įtaką vidaus vartojimui.

Tokios valstybės kaip Baltijos šalys iki šiol buvo priverstos 100 proc. importuoti gamtines dujas iš vienintelio šaltinio. Natūralu, jog valstybės, neturinčios vietinių gamtinių dujų išteklių, ekonomiškai silpnos ir 100 proc. importuojančios šią žaliavą, privalo siekti tam tikro šalies gamtinių dujų infrastruktūros sistemos lygio – investuoti ir į tokius strateginius objektus, kad galėtų pasiekti tam tikrą nustatytą ir ekonomiškai įvertintą gamtinių dujų importo šaltinių diversifikavimo lygį ir šitaip gauti maksimalų efektą, gamtinių dujų kainą vertindamos pagal vietos vartotojus, investicijos atsipirkimą ir gamtinių dujų tiekimo saugumo užtikrinimo lygį.

2. LIETUVOS GAMTINIŲ DUJŲ RINKOS FORMAVIMAS PAGAL PASAULINĖS GAMTINIŲ DUJŲ RINKOS MODELĮ

Nagrinėjant Lietuvos atvejį pasaulinės gamtinių dujų rinkos modelio veikimo atžvilgiu, pirmiausia reikia atkreipti dėmesį į tai, kad šiuo metu šalyje gamtinės dujos nėra išgaunamos – paprastųjų, gręžimo technologija išgaunamų, gamtinių dujų klodų Lietuvoje nėra, tačiau vis dar neatliktos skalūnų dujų paieškos, neįvertinta biodujų gavimo technologija. Vadinasi, siekiant paskatinti vidinę konkurenciją, sumažinti priklausomybę nuo išorės šaltinių yra įmanoma, tačiau pati valstybė kol kas nesiima veiksmų ir nesinaudoja pasaulinėje gamtinių dujų rinkoje seniai veikiančiais ir pasiteisinusiais sprendimais.

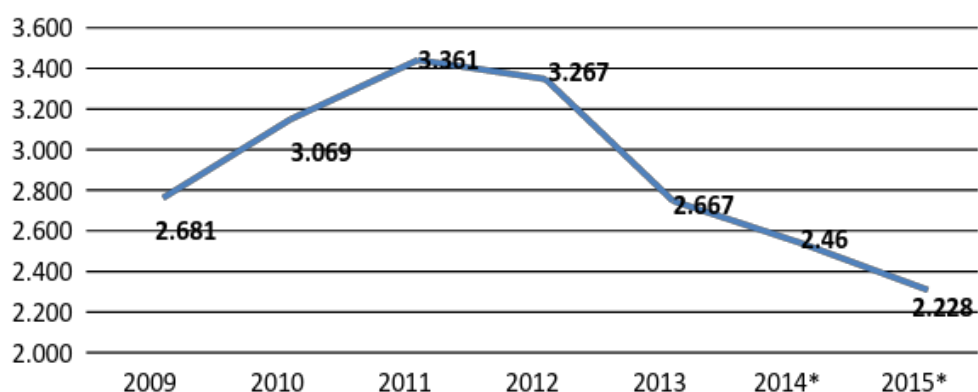
Skalūnų dujų geologinės prielaidos Lietuvoje mokslininkų jau yra išnagrinėtos, geologinė informacija apie Lietuvoje esančias uolienas leido iškelti prielaidas, kad Lietuvoje gali būti skalūnų dujų, bet tą galima išsiaiškinti tik atlikus jų paieškas (S. Šliaupa, 2013). Tačiau paieškos po ilgų diskusijų taip ir nebuvo pradėtos dėl politinės valios stokos. Žinoma, tam tikros technologinės rizikos išgaunant dujas iš skalūnų uolienų yra, tačiau reikia įvertinti galimą riziką, o ši tikrai maža, palyginti su tuo, ką galėtume gauti, jeigu skalūnų dujos apskritai būtų atrastos mūsų šalyje. Didžiausia visuomenės baimė dėl giluminių vandenių, kurie gali būti užteršti, buvo atmesta tai įvertinus mokslškai, o Lietuvos mokslų akademijos komisijos išvadosse nurodyta, kad skalūnų dujų žvalgyba Lietuvos žemės gelmėse galima (Lietuvos mokslų akademija, 2013). Todėl natūralu, kad valstybė, strategiškai konstatuojanti, jog savo vizijoje siekia energetinės nepriklausomybės, turi imtis skalūnų dujų paieškos.

¹ Plačiau apie tiekimo saugumą Baltijos šalyse kalbama S. Findlaterio ir P. Noelio straipsnyje (2007). Prieiga per internetą: <<http://www.emeraldinsight.com/journals.htm?articleid=1865345&show=abstract>>. Pabrėžtina, kad, palyginti su 2012 m. pabaiga, straipsnyje nagrinėjama situacija kardinaliai nepasikeitė.

Kita vis dar neišnaudota niša – biodujų gavyba ir pateikimas į šalies perdavimo, skirstymo sistemas. Tačiau tam, kad Lietuvoje biodujos būtų išgaunamos, faktiškai būtini teisiniai pokyčiai. Pagal Lietuvos Respublikos atsinaujinančių išteklių energetikos įstatymą, biodujų gamyba ir biodujų gamybos įrenginių prijungimas prie gamtinių dujų sistemos yra viešuosius interesus atitinkanti paslauga (VIAP), todėl darytina išvada, kad sąnaudos, patirtos prijungiant biodujų jėgaines ir superkant biodujas už supirkimo tarifą, turėtų būti įvertinamos ir įtraukiamos į VIAP lėšų sistemą. Šiuo metu teisinėje bazėje, reglamentuojančioje gamtinių dujų sektorių, VIAP mechanizmas nenumatytas, todėl susidaro akivaizdūs teisės aktų prieštaravimai. Tame pačiame įstatyme nurodyta, kad dujų sistemų operatoriai privalo supirkti biodujas, pagamintas naudojant atsinaujinančius energijos išteklius, tačiau įstatyme nėra nustatyta tokio pobūdžio supirkimo kvota. Toks neapibrėžtumas gali lemti neribojamą biodujų jėgainių steigimą, netikslingą VIAP lėšų naudojimą ir neracionalią biodujų sektoriaus plėtrą.

Galiausiai minėtame įstatyme numatyta, kad atsinaujinančių išteklių gamintojas turi turėti leidimą verstis šia veikla, tačiau neapibrėžta, kas ir kaip tokį leidimą išduoda. Pabrėžtina ir tai, kad Lietuvos Respublikos gamtinių dujų įstatyme apskritai nenumatyta galimybė išduoti leidimą (licenciją) gamybos įmonėms. Atkreiptinas dėmesys, kad Lietuvos Respublikos energetikos įstatyme pateikti pagrindiniai energetikos veiklos leidimų, licencijų, atestatų išdavimo bendrieji reikalavimai, o pagal Lietuvos Respublikos elektros energetikos įstatymą, leidimus gaminti elektros energiją, įvertinusi elektrinės atitiktį teisės aktuose nustatytiems reikalavimams, išduoda Lietuvos Respublikos energetikos ministerija. Atitinkamai taikant analogiją manytina, kad biodujų jėgainės, tiekiančios biodujas į gamtinių dujų sistemas, taip pat turėtų būti tikrinamos, ar atitinka teisės aktų reikalavimus, ir gauti tai patvirtinantį leidimą gaminti.

Kitas svarbus aspektas – pasaulinės gamtinių dujų rinkos veikimo modelio analizė parodė, kad energetiškai izoliuotoms valstybėms SGD terminalas nėra pakankama alternatyva konkurencingai rinkai kurti (šiuo atveju SGD terminalas Klaipėdoje). Strategiškai svarbu nutiesti dujotiekį tarp Lietuvos ir Lenkijos, kurios perdavimo sistema jau yra sujungta su visos Europos perdavimo sistema. Tai Lietuvos tiekėjams leistų pasinaudoti liberaliomis Europos gamtinių dujų biržomis ir taip dar labiau paskatinti konkurenciją Lietuvoje bei didinti dujų vartojimą šalyje dėl mažėjančių kainų. Europos Komisija šį projektą yra pripažinusi bendro intereso projektu, kuris dėl teigiamos įtakos daugiau negu vienai ES valstybei narei pretenduoja į ES paramą pagal Europos infrastruktūros tinklų priemonę (angl. *Connecting Europe Facility, CEF*) – bendrą infrastruktūros finansavimo priemonę, skirtą energetikos, transporto ir telekomunikacijos bei skaitmeninių tinklų plėtrai. 2014–2020 m. energetikos šakos investicijoms į infrastruktūros plėtrą skirta 5,85 mlrd. eurų. Sprendimas dėl paramos intensyvumo turėtų paaiškėti 2015 m. gegužės viduryje. Tačiau akivaizdu, kad gavus gerokai mažesnę negu maksimalią finansinę paramą (75 proc.) tokio masto projektui (bendra projekto vertė, AB „Amber Grid“ nurodytais duomenimis, siekia 558 mln. eurų, iš jų Lietuvai reikėtų padengti 190,9 mln. eurų) perspektyvos jį įgyvendinti yra labai miglotos dėl pernelyg didelio efekto reguliuojamoms kainoms Lietuvoje ir Lenkijos požiūriu į projektą, turint omenyje ir tai, jog gamtinių dujų suvartojimas šalyje nuolat krinta. Toliau pateikiama gamtinių dujų vartojimo tendencija Lietuvoje 2009–2015 metais:

2 pav. Gamtinių dujų transportavimo per Lietuvos perdavimo sistemą kiekiai vidinėms šalies reikmėms 2009–2015 m., mlrd. m³; *progozė
Šaltinis: adaptuota autorių pagal AB „Amber Grid“ duomenis

Galima matyti, kad šiuo periodu dujų vartojimas nuolat mažėjo. Tą lėmė keletas priežasčių. Iš jų svarbiausios yra: aukštos dujų kainos, užsibrėžti strateginiai tikslai ir jų įgyvendinimo padariniai. Pirmiausia dėl didėjančios dujų kainos ir finansinės recesijos padarinių 2011 m. vartojimas pradėjo mažėti, 2013 m. Europos kontekste iki dujų bendrovei „Gazprom“ suteikiant nuolaidas į Lietuvą importuojamų dujų kaina buvo viena didžiausių Europoje. Tai

paskatino politikus imtis priemonių, tačiau dėl trumparegiškų tikslų šalies dujų ūkis nuo 2013 m. antros pusės pradėjo dar labiau trauktis, nors bendrovė „Gazprom“ ir taikė nuolaidas, o tą ir prognozavo šio straipsnio autoriai savo 2013 m. publikacijoje.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012 m. birželio 26 d. nutarimu Nr. XI-2133 energetikos sektoriuje buvo patvirtintas pagrindinis politinis-strateginis dokumentas – Nacionalinė energetinės nepriklausomybės strategija. Šios strategijos tikslas – nustatyti pagrindinius Lietuvos energetikos sektoriaus tikslus ir jų įgyvendinimo kryptis iki 2020, 2030 ir 2050 metų. O svarbiausias strategijoje numatomų energetikos politikos kryptių ir veiksmų tikslas yra iki 2020 m. užtikrinti Lietuvos energetinę nepriklausomybę. Apibendrinant strategijoje minimus tikslus gamtinių dujų sektoriaus atžvilgiu, galima teigti, kad pamažu bus siekiama visiškai atsisakyti šio kuro vartojimo, tačiau šis tikslas ilgalaikiu laikotarpiu atrodo abejotinas ir nepakankamai įvertintas. Šilumos ūkio sektoriaus vizijoje pateikiama, kad bus siekiama padidinti šilumos gamybos, perdavimo ir vartojimo efektyvumą, tuo pat metu šilumos gamybai naudojamas gamtines dujas keičiant biokuru. Vertinant tuo metu fiksuotas gamtinių dujų kainas, tai yra logiškas tikslas, tačiau visiškai atsisakyti gamtinių dujų vien dėl tuo metu vyraujančių kainų buvo trumparegiškas sprendimas. Politikai pirmiausia turėjo paskaičiuoti, kiek numatomi strateginiai dujų sektoriaus plėtros projektai sumažins dujų kainą (jeigu apskritai sumažins), ir tik tada įvertinti, ar apsimoka investuoti į biokuro katilus.

Strategijoje planuota, kad sėkmingai padidinus daugiabučių ir visuomeninių pastatų energinį efektyvumą 2020 m. būtų sutaupoma 2–3 TWh šilumos energijos. Tai sudarytų apie 30–40 proc. 2011 m. bendro šilumos suvartojimo Lietuvoje ir neabejotinai dar labiau sumažintų gamtinių dujų suvartojimą šalyje. Taigi šilumos sektoriaus vizija gamtinių dujų sektoriui – itin nepalanki. Ateityje bus siekiama orientuotis į atsinaujinančių energijos išteklių plėtrą ir šilumos vartojimo efektyvinimą. Tiek biokuras, tiek dujos, tiek pati elektros energija šilumos gamybos prasme yra pakaitalai, todėl buvo ir tebėra būtina įvertinti visų šių kuro rūšių kainų kitimo perspektyvas, investicijų, reikalingų minėtiems pokyčiams, dydį, numatyti keletą scenarijų ir tokiu būdu pamatuoti, ar verta visiškai atsisakyti gamtinių dujų Lietuvos energijos kuro balanse, kuris, manytina, turėtų būti kiek įmanoma labiau diversifikuotas. Tokiu atveju išgalėtų efektyvi konkurencija ne tik vienoje energetikos šakoje, tačiau ir tarp pakaitalų. Be abejo, norint tai pasiekti, reikia nemenkų investicijų, tačiau, tikėtina, tai būtų efektyviau negu, vertinant 2013 m. dujų kainomis, visiškas brangesnio kuro atsisakymas pakeičiant jį kitu.

Strategijoje pasirinkta dujų sektoriaus vizija yra mažų mažiausiai diskutuotina, o tam pagrindo teikia JAV pavyzdys. Ši ekonomiškai galinga valstybė dar prieš 10–15 metų dujas importavo, bet kai ji sukūrė naują gamtinių dujų išgavimo technologiją, viskas pasikeitė. Ir jeigu ši valstybė prieš trisdešimt metų būtų atsisakiusi gamtinių dujų, numachių šio iškastinio kuro pamažu nebevartoti, būtų praradusi milžiniškas pajamas, o šalies ūkio subjektai, būtinais vartotojai būtų gavę gerokai didesnes sąskaitas už šildymą, elektrą ir t. t. JAV, įvertinusi pasaulinės gamtinių dujų rinkos veikimo modelio perspektyvas, priėmė optimalius sprendimus dėl dujų sektoriaus ir iš to laimėjo labai daug. Dabar ši valstybė yra gamtines dujas eksportuojanti šalis. Taigi jau minėtos plėtojamos naujos gamtinių dujų išgavimo technologijos gali lemti didėjančią gamtinių dujų pasiūlą ir mažėjančią kainą (šitaip atsitiko ir įdiegus skalūnų technologiją). P. Seljom, E. Rosenberg 2011 m. straipsnyje „A study of oil and natural gas resources and production“ nagrinėjusios naftos ir gamtinių dujų išteklių paplitimą pasaulyje, taip pat pabrėžia tobulėjančių iškastinio kuro išgavimo technologijų plėtrą ir svarbą visam energetikos pasauliui – naujos technologijos leidžia ne tik plėsti išteklių pasiūlą, bet ir mažinti išgavimo kaštus, o tai taip pat leidžia atpiginti išgaunamos energijos kainą. Be to, vis daugiau energetikos specialistų visame pasaulyje kalba apie gamtinių dujų kainos indeksavimo naftos atžvilgiu pabaigą, Europos gamtinių dujų rinka tampa vis labiau integruota – liberalesnė, įkurti ES paramos fondai strateginėms ir ES tikslus atitinkančioms investicijoms finansuoti. Visa tai logiškai perša išvadą, kad skubotai atsisakyti šios žaliavos vargu ar yra logiškai pagrįsta ilgalaikėje perspektyvoje, juolab tuo pačiu metu siekiama integruoti Lietuvos dujų rinką į bendrą ES perdavimo sistemą nutiesiant dujotiekį tarp Lietuvos ir Lenkijos.

Todėl jeigu yra planuojama pamažu atsisakyti gamtinių dujų, lieka neaišku, kodėl strategijoje numatomi tokie didžiuliai dujų infrastruktūros plėtros projektai kaip suskystintųjų gamtinių dujų terminalas (apie 1,6–1,8 mlrd. litų, arba 0,46–0,52 mlrd. eurų), dujotiekio Klaipėda–Kiemėnai pralaidumo didinimas (apie 220 mln. litų, arba 63,71 mln. eurų), dujotiekio tarp Lietuvos ir Lenkijos jungtis (Lietuvos pusėje – apie 659 mln. litų, arba 190,9 mln. eurų), kiti smulkesni projektai. Bendra investicinė dalis sudaro daugiau kaip du milijardus litų (daugiau negu 0,58 mlrd. eurų). Vertinant ir strategijoje nenumatytus projektus, kurie šiuo metu planuojami įgyvendinti (šalies perdavimo sistemos sužiedinimas, užbaigtas 2013 m. lapkričio pabaigoje, Lietuvos–Latvijos jungties stiprinimas, kiti smulkesni projektai), susidarytų iki 3 mlrd. litų (0,87 mlrd. eurų). Tačiau konkrečių skaičiavimų, ar yra būtina tiek investuoti, jeigu ateityje viso šito bus atsisakyta, strategijoje nėra pateikta.

Pirmieji tokios strategijos rezultatai matomi jau dabar. Daugiausia dėl biokuro plėtros šilumos gamybos sektoriuje dujų kiekis per 2013–2014 m. susitraukė nuo maždaug 3 mlrd. m³ iki 2,46 mlrd. m³, o perdavimo sistemos operato-

rius prognozuoja, kad 2015 m. šis skaičius sumažės ir iki 2,23 mlrd. m³. Tai iš esmės užprogramuoja reguliuojamų kainų augimą ir gautos „Gazprom“ nuolaidos teigiamo efekto mažėjimą dujų vartotojams, taigi ir visam dujų ūkiui. Pagal makroekonomikos dėsnius, didėjant biokuro paklausai, jo kaina augs, tačiau tai visiškai nebuvo įvertinta rengiant strategiją. Neaišku, ar padidėjus biokuro kainai šis vis dar bus geresnė alternatyva negu gamtinės dujos. Todėl pagrindinis siūlymas šiuo atžvilgiu yra peržiūrėti strategiją ir, įvertinus ekonominius skaičiavimus, politiškai apsispręsti, ar Lietuva siekia plėtoti dujų sektorių, palankiomis kainomis diegdama investicinius projektus, kurie pagal pasaulinės gamtinių dujų rinkos veikimo principus padeda formuoti liberalią ir naujojo gamtinių dujų pasaulio modelio principais pagrįstą rinką, ar palieka gamtinių dujų sektorių stagnacijai, visus finansinius išteklius perkeldama į kitas energetikos šakas ir jų plėtrą šalyje. Autorių nuomone, skatinti kurio nors tipo energetikos ūkio plėtrą pakenkiant kito tipo energetikos ūkiui ekonomiškai ne pačioje stipriausioje valstybėje yra trumparegiška, todėl reikėtų siekti diversifikuoti visus įmanomus energijos išteklių pakaitalus, stengiantis sukurti liberaliai veikiančią pačių kuro rūšių konkurenciją, o geriausia kaina ir lemtų vartotojų apsisprendimą.

IŠVADOS IR SIŪLYMAI

1. Išanalizavus pasaulinės gamtinių dujų rinkos veikimo modelį nustatyta, kad jis susideda iš trijų glaudžiai susijusių dalių: gavybos, transportavimo, vidaus rinkos, kurios ir daro įtaką gamtinių dujų vartojimui konkrečiose valstybėse. Energetiškai izoliuotose valstybėse nauji gavybos šaltiniai skatintų tiekimo šaltinių diversifikavimą, todėl didėtų konkurencija tiekimo srityje, mažėtų produkto kaina ir didėtų vartojimas, o dėl to mažėtų reguliuojamos transportavimo kainos. Taikant naujas transportavimo technologijas būtų galima užtikrinti naujus importo šaltinius, tačiau SGD terminalas nėra pakankama alternatyva energetiškai izoliuotoms valstybėms siekiant panaikinti priklausomybę nuo vienintelio išorinio šaltinio, mažinti produkto kainą ir skatinti vartojimą. Baltijos šalims reikalinga žemyninė integracija į bendrą ES gamtinių dujų rinką, kuri leistų įsigyti gamtinių dujų likvidžiose Vakarų Europos biržose konkurencingomis kainomis.
2. Išnagrinėjus Lietuvos gamtinių dujų rinką pagal pasaulinės gamtinių dujų rinkos modelio veikimo lygius (gavyba, transportavimas, vidaus rinka), galima daryti išvadą, kad Lietuva, siekdama liberalizuoti rinką, skatinti vartojimą, autorių nuomone, privalo atlikti toliau nurodytus veiksmus pagal pasaulinės gamtinių dujų rinkos veikimo principus: a) palyginti su pasaulinės gamtinių dujų rinkos veikimo modeliu, Lietuva vis dar neišnaudoja dviejų potencialių dujų gavybos galimybių – yra neatliktos skalūnų dujų paieškos, nors mokslininkai neatmeta galimybės, kad Lietuvoje jų gali būti atrasta, ir neįrengtos biodujas gaminančios jėgainės. Tad įvertinus mokslininkų parengtas mokslines analizes ir pateiktas išvadas, vertėtų organizuoti skalūnų dujų paieškas ir atlikti reikiamus teisinės bazės pakeitimus, kad būtų galima paskatinti biodujų gavybą šalyje; b) atsižvelgiant į tai, kad siekiant sukurti konkurencingą rinką Lietuvos atveju SGD terminalo įrengimas nėra pakankama vienintelio importo šaltinio alternatyva, reikėtų stengtis gauti maksimalią paramą Lietuvos ir Lenkijos dujotiekių jungties statybai, nes tai užtikrintų visišką Baltijos regiono integraciją į bendrą ES dujų rinką; c) politikų priimtos strateginės nuostatos pradėjo duoti pirmuosius rezultatus: šilumos gavybos procese dujas pakeitus biokuru, dujų vartojimas sumažėjo nuo 3 mlrd. m³ iki 2,48 mlrd. m³ ir mažės toliau iki 2,23 mlrd. m³, šitaip didindamas reguliuojamas kainas. Be to, formuluojant strategines šalies energetikos ūkio nuostatas nebuvo ekonomiškai įvertinta biokuro brangimo galimybė dėl didėjančios paklausos, taip pat nebuvo atlikta tarpsektorinė energetikos šakų analizė, nevertinta tokių strateginių nuostatų įtaka visuminiu efektu kitiems energetikos sektoriams. Abejotinos ir itin nesuderintos atrodo ir strateginės nuostatos, kuriomis vadovaujantis yra siekiama pamažu atsisakyti dujų vartojimo Lietuvoje, tuo pat metu dideles lėšas nukreipiant į brangios dujų infrastruktūros diegimą. Reikėtų iš esmės peržiūrėti energetikos strategijoje nurodytus prioritetus, siekiant ne ilgai visiškai atsisakyti dujų, o atlikus išsamią analizę ir detalai išnagrinėjus kitų kuro rūšių rinkas ir jas lemiančius veiksnius, kiek įmanoma labiau diversifikuoti naudojamas kuro rūšis ir šitaip sukurti sąlygas tarpsektarinei konkurencijai plėtotis.

Literatūra

1. BP, BP energy Outlook 2030, January 2013. *Statistical Review*, 2013. Prieiga per internetą <http://www.bp.com/liveassets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/reports_and_publications/statistical_energy_review_2011/STAGING/local_assets/pdf/BP_World_Energy_Outlook_booklet_2013.pdf>.
2. BP, BP Statistical Review of world energy, June 2014. *Statistical Review*, 2014. Prieiga per internetą: <<http://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/Energy-economics/statistical-review-2014/BP-statistical-review-of-world-energy-2014-full-report.pdf>>.
3. ČERNIAUSKAS, J. *Lietuvos suskystintų gamtinių dujų terminalo ekonominio efektyvumo vertinimas*: bakalauro baigiamasis darbas. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas. 2012.
4. DIECKHONER, C.; LOCHNER, S.; LINDERBERGER, D. European natural gas infrastructure: The impact of market developments on gas flows and physical market integration. *Applied Energy*, 2012. Prieiga per internetą: <www.elsevier.com/locate/apenergy>.
5. DUŽINSKAS, R.; ČERNIAUSKAS, J. Ar ilgai būsime sala energetikos vandenyne? *Visuomenė ir ekonomika / Business and Exhibitions*, 2013, vol. 2–3 (143–144), p. 20–24. Prieiga per internetą: <http://www.businessandexhibitions.com/2013_Nr.%202-3_internetui.pdf>.
6. Europos Komisija. *Bendro intereso projektai*, 2013. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/energy/infrastructure/pci/pci_en.htm>.
7. Europos Komisija. *Energetikos politikos finansavimas ateityje*. 2013. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/energy/mff/facility/connecting_europe_en.htm>.
8. FINDLATER, S.; NOEL, P. Gas supply security in the Baltic States: a qualitative assesment. *International Journal of Energy Sector Management*, 2010, vol. 4, Iss. 2, p. 236–255. URL. Prieiga per internetą: <<http://www.emeraldinsight.com/journals.htm?articleid=1865345&show=abstract>>.
9. GABRIEL, S.; SMEERS, Y. *Complementarity Problems in Restructured Natural Gas Markes*, 2005, p. 344–373. Prieiga per internetą: <<http://www.springerlink.com.skaitykla.mruni.eu/content/v5g30741203253q4/>>.
10. *Gamtinių dujų perdavimo sistemos pajėgumai*, 2014. Akcinė bendrovė „Amber Grid“. Prieiga per internetą: <<http://www.ambergrid.lt/lt/capacity>>.
11. GUARNONE, M. and al. An unconventional mindset for shale gas surface facilities. *Journal of Natural Gas Science and Engineering*, 2012, vol. 6, p. 14–23. Prieiga per internetą: <<http://www.elsevier.com/locate/jngse>>.
12. *Lietuvos mokslų akademija. Komisijos „Dėl skalūnų dujų žvalgybos ir gavybos poveikio aplinkai bei žmonių sveikatai vertinimo“ išvados*, 2013: Lietuvos mokslų akademijos Skalūnų dujų vertinimo komisijos ataskaita. Sudarė Algimantas Grigelis. Lietuvos mokslų akademija. Prieiga per internetą: <<http://www.skulunudujos.lt/uploads/files/LMA-komisijos-issvados-del-skalunu-duju.pdf>>.
13. Lietuvos Respublikos energetikos ministerija. *Nacionalinė energetinės nepriklausomybės strategija*, 2012. Prieiga per internetą: <http://www.enmin.lt/lt/uploads/energetines_nepriklausomybes_strategija.pdf>.
14. MEDLOCK, K. B.; JAFFE, A. M.; HARTLEY, P. R. *Shale Gas and U. S. National Security*: Study. James A. Baker III Institute for Public Policy Rice University, Houston, USA, 2011. Prieiga per internetą: <http://howardenergypartners.com/pdf/resources_shalegassecurity.pdf>.
15. OGIMOTO, K.; YAMAGUCHI, M. Nuclear accident at the Fukushima Daiichi Nuclear Power Plant, and Its Impact on Japanese Energy and Climate Policy. *Climate Change Mitigation, Lecture Notes in Energy*, 2012, vol. 4, p. 223–244. Prieiga per internetą: <http://download.springer.com.skaitykla.mruni.eu/static/pdf/170/chp%253A10.1007%252F978-1-4471-4228-7_10.pdf?auth66=1383037021_b8eec6d227f6292d9def8ba4f29a7c65&ext=.pdf>.
16. SELJOM, S.; ROSENBERG, E. A study of oil and natural gas resources and production. *International Journal of Energy Sector Management*, 2011, vol. 5, Iss. 1, p. 101–124. Prieiga per internetą: <<http://dx.doi.org/10.1108/1750622111120929>>.
17. STERN, J. P. Is there a rationale for the continuing link to oil product prices in continental European long-term gas contracts? *International Journal of Energy Sector Management*, 2007, vol. 1, Iss. 3, p. 221–239. Prieiga per internetą: <<http://dx.doi.org/10.1108/17506220710821116>>.
18. ŠLIAUPA, S. Skalūninių dujų perspektyvos Lietuvoje. *Energijos erdvė*, 2013, Nr. 1(16), p. 4–9. Prieiga per internetą: <http://www.skulunudujos.lt/uploads/files/16_energijos_erdves_pdf.pdf>.
19. WOOD, D. A. A review and outlook for the global LNG trade. *Journal of Natural Gas Science and Engineering*, 2012, vol. 9, p. 16–27. Prieiga per internetą: <<http://www.sciencedirect.com.skaitykla.mruni.eu/science/article/pii/S1875510012000455>>.

EVALUATION OF NATURAL GAS CONSUMPTION DECREASE IN LITHUANIA ACCORDING TO GLOBAL NATURAL GAS MARKET MODEL

Summary

Global natural gas market model consists of three main parts: extraction, transportation and internal market. All three parts have a specific impact on the level of consumption of certain country or region. In case of Lithuania, the level of consumption has decreased since 2011 from 3.361 bcm to 2,755 in 2013 and forecasts for 2015 – 2.228 bcm. It is important to analyze what are the main reasons of such decreasing and to provide suggestions of possible actions which could be made in order to encourage market participants to consume gas at a higher level, according to the major changes in Global natural gas market model, because it has direct impact on end prices of natural gas for final consumers.

MAŽMENINĖS VALIUTŲ RINKOS TARPININKŲ PATIKIMUMAS

Česlovas Bartkus
Panevėžio kolegija

Anotacija

Finansinių paslaugų brokeriai vis aktyviau ieško kelių link lėšų, kuriomis disponuoja smulkieji investuotojai. Tai teigiamas reiškinyss, nes net ir paprastam vidutiniškai ir mažai uždirbančiam žmogui suteikiama galimybė prekiauti finansinėmis priemonėmis. Deja, ne visi brokeriai kelia sau tikslą padėti investuotojui išlaikyti savo kapitalą saugų ir gauti iš savo investicijų grąžos. Straipsnyje pristatomas tyrimas, kuriame gilinamasi į finansinių tarpininkų veiklos legalumą. Ištyrus brokerių licencijas ir finansų rinkos priežiūros institucijų ataskaitas, nustatyta, kad $\frac{3}{4}$ mažmeninės rinkos tarpininkų siekia kuo mažesnės oficialios išorinės priežiūros. Taip pat apibūdinami pagrindiniai prekybos sąlygų požymiai, kuriais pasižymi nelicencijuoti finansiniai tarpininkai.

Pagrindiniai žodžiai: finansų rinkos, FOREX, brokeris.

ĮVADAS

Aktyvus investavimas į vertybinius popierius vis dar nėra įprastas reiškinys Lietuvos visuomenėje. Pagrindinė priežastis – per mažos gyventojų pajamos. Dažnai jų pakanka tik būtiniesiems poreikiams tenkinti, tad skirti jų vertybiniais popieriams pirkti tiesiog neįmanoma. Kita svarbi priežastis yra žinių arba įgūdžių trūkumas. Šią spragą mėgina iš dalies kompensuoti gyvybės draudimo kompanijos, bankai ir investicijų fondai. Jie renka iš žmonių laisvas lėšas ir už juos investuoja į įvairių rūšių vertybinius popierius. Patikėti savo pinigus profesionalams nėra blogybė, tačiau reikia susitaikyti su tuo, kad už tai teks mokėti papildomą kainą ir, svarbiausia, būti tik pasyviai stebėtoju proceso, kur pinigų suma didėja arba mažėja. Psichologiškai susitaikyti su tuo, kad kažkas daugina jūsų pinigus, daug diskomforto gal ir nesudarytų, tačiau susitaikyti su kitų padarytais nuostoliais yra daug sunkiau¹. Papildomų investavimo sunkumų kelia ir vis didėjanti finansinių priemonių įvairovė. Posovietinei visuomenei ką tik perpratus akcijų ir obligacijų savybes, investicinės bendrovės pateikia vis naujų rūšių finansinių priemonių. Jų įvairovė ir sudėtingumas gali atgrasyti potencialų investuotoją patį aktyviai dalyvauti finansų rinkoje. Vis dėlto kad ir kokių trukdžių būtų, galima teigti, jog finansų rinkos vis artėja prie žmogaus kaip vartotojo arba investuotojo. Tai pastebima iš kelių aplinkybių. Pirmiausia suteikiama galimybė investuoti turint minimalų pradinį kapitalą. Antra aplinkybė susijusi su technologine pažanga. Dėl jos investicijų portfelis gali būti valdomas mobiliuoju telefonu iš bet kurios pasaulio vietos. Atsidūrus taip arti finansų rinkos, būtina žinoti, kaip į ją įsiliesti ir kaip elgtis su siūlomomis galimybėmis.

Straipsnyje nagrinėjama valiutų rinka (FOREX), kuri yra pati didžiausia pasaulyje. Komunikacijų technologijos investuoti norinčiam asmeniui leidžia ne tik naudotis ne vien Lietuvoje įsikūrusių bankų ar brokerių paslaugomis, bet ir tapti kitos šalies finansų tarpininko klientu. Be tokių tarpininkų paslaugų patekti į FOREX rinką privačiam investuotojui neįmanoma. Skirtingi brokeriai siūlo skirtingus patekimo į rinką kelius, skirtingas priemones ir prekybos sąlygas. Tačiau ne visų jų tikslas yra tarpininkauti klientui. Nemažai brokerių įsikūrę ofšorinėse zonose arba už JAV ir ES jurisdikcijos ribų. Šitaip išvengiama veiklos mokesčių ir atsakomybės už neteisėtus sandorius. Tokio brokerio tvarkomus investuotojo pinigus reikia vertinti kaip itin rizikingą aktyvą. Todėl straipsnyje lyginamos patikimų ir nepatikimų brokerių veiklos sąlygos, mėginama išryškinti požymius, kurių turėtų ieškoti saugumu besirūpinantis investuotojas.

Tyrimo objektas – valiutų rinka.

Tyrimo tikslas – nustatyti nepatikimų mažmeninės valiutų rinkos tarpininkų paplitimą ir jiems būdingus požymius.

Tyrimo uždaviniai:

- apibūdinti valiutų rinką;
- nustatyti patikimų brokerių dalį visų finansinių tarpininkų struktūroje;
- nustatyti tarpininko paslaugų sąlygas, kurios būdingos nelicencijuotiems brokeriams.

Tyrimo metodai – mokslinės literatūros analizė, brokerių ir finansų priežiūros institucijų viešai teikiamų duomenų analizė.

¹ 2009 metais, įsibėgėjus pasaulinei finansų krizei, „Swedbanko“ investicinio gyvybės draudimo nutrauktų sutarčių padaugėjo 1,5 karto, SEB banko – 2,5 karto.

1. VALIUTŲ RINKA IR JOS SAVYBĖS

Valiutų rinka, dar vadinama FOREX rinka, yra įvairios užsienio valiutos pirkimo ir pardavimo sandorių visuma. Tai pasaulinė tarpbankinė valiutų rinka. Didžioji dalis šios rinkos skirta tarptautinei prekybai ir kapitalo judėjimui aptarnauti. Joje tarpusavyje atsiskaito valstybės, tarptautinės korporacijos ir finansų institucijos (V. Ovsianikas, 2008). Kita FOREX rinkos dalis naudojama spekuliatyviems tikslams. Būtent tokiam tikslui patenkinti ir susiformavo mažmeninė valiutų rinka. Mažmeninė valiutų rinka – tai sandoriai užsienio valiutomis, kuriuos vykdo didelio kapitalo neturintys investuotojai naudodamiesi maržinės prekybos galimybėmis. Maržinė prekyba leidžia investuotojui sudaryti didelės vertės sandorius neturint visos jiems apmokėti pinigų sumos. Dėl šios priežasties FOREX rinka tapo prieinama beveik visiems planetos gyventojams, o šį pasiekiamumą užtikrina mažmeninės finansų rinkos tarpininkai – FOREX brokeriai.

Valiutų rinkos sandorių objektas. Akcijų rinkoje sandoriai sudaromi perkant ir parduodant įmonių akcijas, obligacijų rinkoje – valstybių, organizacijų ir įmonių obligacijas. FOREX rinkos „prekę“ yra pinigai, arba įvairių šalių valiuta. Šios rinkos dalyviai už pinigus perka pinigus, t. y. už vienos šalies² valiutą perkama kitos šalies valiuta. Pagrindiniai valiutų rinkos sandorių objektai yra šie:

1) *JAV doleris (USD)*. Tai pagrindinė ir populiariausia pasaulio valiuta. Apie 2/3 grynųjų dolerių cirkuliuoja už JAV ribų;

2) *euras (EUR)*. Pagal naudojimą tai antroji valiuta pasaulyje. Ji į apyvartą išleista ES valstybių narių tik 1999 metais, todėl yra ganėtinai „jauna“, palyginti su kitomis valiutomis. Didžiausią pavojų euro stabilumui kelia silpnos ir prasiskolinusios euro zonos šalys;

3) *Japonijos jena (JPY)*. Ji Japonijoje įvesta 1870 metais ir šiuo metu yra trečia pagal populiarumą pasaulio valiuta;

4) *Didžiosios Britanijos svaras (GBP)*. Jis iki Antrojo pasaulinio karo buvo pagrindinė pasaulio valiuta.

Tai keturios pagrindinės ir populiariausios valiutos, kuriomis prekiaujama FOREX rinkoje (Č. Bartkus, 2014). Tačiau galima sudaryti sandorius ir mažiau žinomais bei nepaklausiais piniginių vienetais³.

Valiutų rinkos dalyviai. FOREX rinkos dalyvius reikia vertinti pagal jų dydį ir įtaką rinkai. Dideli žaidėjai, pavyzdžiui, centriniai bankai, pirkdami ar parduodami valiutas, gali paveikti jų kainą, t. y. formuoti rinką. Kita dalyvių grupė – smulkieji investuotojai. Pastarieji savo veiksmais rinkai įtakos nepadaro. Jų tikslas yra uždirbti pelną iš valiutų kainų pokyčio. G. Kancerevyčius (2009) išskiria tokius pagrindinius FOREX rinkos dalyvius:

1. *Centriniai bankai*. Jų užduotis yra užkirsti kelią staigiems nacionalinių valiutų kurso pokyčiams, palaikyti eksporto ir importo pusiausvyrą, išvengti ekonominių krizių. Pagrindinės priemonės šioms užduotims atlikti yra valiutinė intervencija, pinigų masės reguliavimas, bazinės palūkanų normos nustatymas. Pasauliui didžiausią įtaką daro JAV centrinis bankas (JAV federalinis rezervų bankas, arba FED), nes didžioji dalis visų rinkos operacijų atliekama JAV doleriais. Kiti įtakingi centriniai bankai yra Europos centrinis bankas (ECB), Anglijos bankas (BOE), Japonijos centrinis bankas (BOJ) ir Šveicarijos nacionalinis bankas (SNB).
2. *Komeraciniai bankai*. Kaip ir centriniai bankai, komerciniai bankai formuoja valiutų rinką. Per šiuos bankus korporacijos atlieka tarpusavio atsiskaitymus. Komercinių bankų klientai gali būti privatūs investuotojai, kurie, banko padedami, atlieka savo finansines operacijas.
3. *Investicijų fondai*. Tai draudimo įstaigos, pensijų fondai, ribotos rizikos fondai, trestai, kurių dalyvavimo rinkoje tikslai yra valdyti savo riziką ir diversifikuoti vertybinių popierių portfelius.
4. *Brokeriai*. Tai pagrindiniai tarpininkai, kurių dėka smulkūs investuotojai atlieka savo sandorius.
5. *Privatūs investuotojai*. Jie gali būti tiek dideli, tiek maži. Žinomiausias didelis FOREX rinkos investuotojas yra G. Sorosas, 1992 metais per vieną dieną uždirbęs 1 mlrd. JAV dolerių atlikdamas pardavimo operaciją su Didžiosios Britanijos svaru.

2. FOREX BROKERIAI

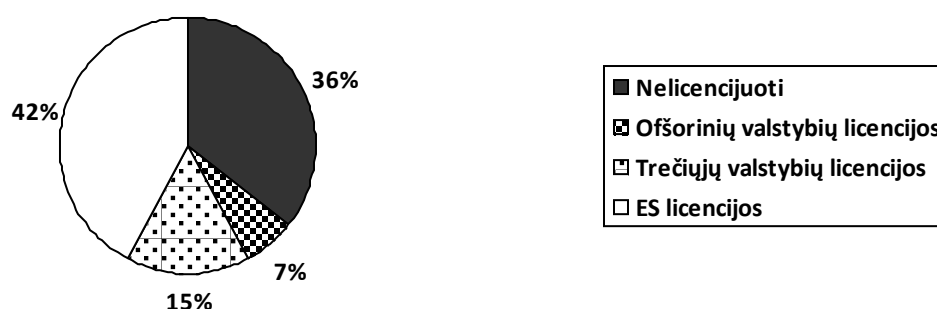
Finansų priežiūra. FOREX brokeris – tai finansinė grandis tarp prekiautojo valiutomis ir FOREX rinkos. Be šio tarpininkavimo investuotojui neįmanoma patekti į valiutų rinką. Brokerio pelnas – tai komisinis atlygis, uždirbamas

² Pinigus gali išleisti ne tik kuri nors valstybė, bet ir valstybių sąjunga. Pavyzdžiui, ES įšvedė eurą.

³ Pavyzdžiui, galima prekiauti Lenkijos zlotais, Rusijos rubliais arba Naujosios Zelandijos doleriais. Atskiras rinkos brokeris (tarpininkas) savo nuožiūra ir pagal galimybes gali pasiūlyti labai įvairių ir didelių valiutų asortimentą.

iš įvykdyto sandorio valiutos pirkimo ir pardavimo skirtumo. Internetas ir mobiliosios technologijos suteikė galimybę prekiauti valiutomis vis daugiau žmonių, kartu paskatino kurtis vis daugiau brokerių kontorų. Deja, ne visų jų tikslas yra uždirbti kartu su pas juos prekiaujančiu klientu. Kai kurios finansų įstaigos vykdo fiktyvią prekybą, t. y. neišveda pinigų į tikrąją rinką, ir uždirba, kai jų klientas patiria nuostolių. Taigi atsiranda problema – kaip išsirinkti brokerį ir kaip suprasti, ar jis patikimas. Vienas iš geresnių metodų – susipažinti su tarpininko licencija, leidžiančia atlikti finansinius sandorius. Tokias licencijas išduoda ir kontroliuoja valstybinės finansų įstaigos⁴. ES piliečių požiūriu, patikimiausiais laikytini tarpininkai, kuriuos prižiūri ES finansų priežiūros tarnybos, nes mes geriau suprantame ES teisę ir lengvai galime judėti ES viduje. Ne ES finansinė priežiūra turi trūkumų. Pavyzdžiui, JAV finansų priežiūros institutas yra labai liberalus ir finansiniams tarpininkams suteikia labai daug laisvės. Bendraujant su Australijos, Japonijos arba Naujosios Zelandijos finansų reguliuotojais gali kilti atstumo, kalbos ir kultūrinių skirtumų problemų.

2014 metų ketvirtame ketvirtyje pasaulyje buvo 222 FOREX brokeriai, iš jų 79 (35,6 proc.) dirbo be jokių finansinės veiklos leidimų (1 pav.).

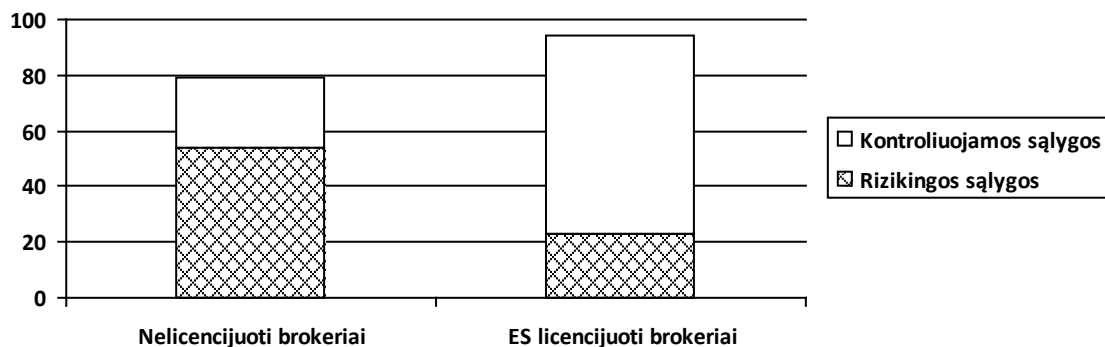
1 pav. FOREX brokerių struktūra

Šaltinis: sudaryta autoriaus

Dar 15 brokerių (6,8 proc.) turi licencijas, gautas ofšorinėse valstybėse: Kaimanų salose, Bahamose arba valstybėse, kur silpna teisinė sistema (pvz., Panamoje, Rusijoje arba Mauritanijoje). 34 brokerių (15,3 proc.) licencijos išduotos teisiškai stiprioje valstybėje, kurios yra sunkiau pasiekiamos ES piliečiui dėl atstumo ir menčiau suprantamos dėl kultūrinių skirtumų (Japonijoje, JAV, Naujojoje Zelandijoje ir Australijoje). 94 brokerius (42,3 proc.) prižiūri ES finansų priežiūros institucijos, t. y. jie turi ES finansines licencijas. Tačiau iš jų 24 brokeriai yra prižiūrimi tik Kipro finansų sektoriaus reguliuotojo. 2013 metų Kipro finansų krizė parodė, kad ta priežiūra yra itin silpna. Dar 14 žemyninėje ES licencijuotų brokerių įkūrė savo atstovybes sunkiau pasiekiamose ir prižiūrimose ofšorinėse zonose – Britų Mergelių arba Virginijos salose. Vadinasi, aklaui renkantis finansinį tarpininką yra tik viena tikimybė iš keturių (25 proc.), kad bus tinkamai suteiktos finansinės paslaugos, užtikrintos investuotojo teisės ir investicija bus saugi.

Nepatikimo brokerio požymiai. Nelicencijuoti brokeriai leidimo neturėjimo trūkumą stengiasi paslėpti siūlydami patrauklias prekybos sąlygas, t. y. didelį svertą ir mažą minimalų depozitą. Svertas – tai brokerio suteikiama paskola investuotojui (D. Luenberger, 1998). Kuo jis didesnis, tuo daugiau gali investuoti ir uždirbti investuotojas. Tačiau rizika prarasti investuotą kapitalą yra tokio pat dydžio. Rinkai nors truputį susvyravus, didelio sverto ir mažo depozito įtaka labai greitai „sudegina“ investuotojo kapitalą ir jis lieka brokerio banko sąskaitoje. Pagal tokias prekybos sąlygas užtikrinti investicijų apsaugą nuo nuvertėjimo yra sudėtinga. 54 iš 79 (68,4 proc.) nelicencijuotų brokerių klientams siūlo svertą, didesnę negu 1:400 ir mažesnę negu 100 JAV dolerių minimalų depozitą (2 pav.).

⁴ Lietuvoje finansines licencijas išduoda ir kontroliuoja Lietuvos bankas.

2 pav. FOREX brokerių prekybos sąlygų lyginimas

Šaltinis: sudaryta autoriaus

Iš 2 paveikslo matyti, kad ES licencijuoti brokeriai labiau rūpinasi savo klientų kapitalo saugumu. ES tarpininkų, siūlančių didelio svėrto ir mažo depozito komplektą, dalis yra 24,4 procento. Iš 23 tokių brokerių net 17 patenka į rizikos zoną, nes jų licencijos išduotos Kipre arba atstovybės įkurtos ofšorinėse valstybėse. Tik vienas ES brokeris siūlo itin didelį svėrą – 1:1000. Iš nelicensijuotų brokerių tokią svėrą naudoja net 12. Vadinas, investuotojui, kuris renkasi tarpininką, rekomenduotina pirmiausia atkreipti dėmesį į siūlomus svėrto dydį ir minimalų depozitą. Esant svertui, didesniau negu 1:400, ir depozitui, mažesniau negu 100 JAV dolerių, didelė tikimybė, kad brokeris mažai kontroliuojamas ir investuotas kapitalas nėra saugus.

IŠVADOS

1. Iš viso pasaulyje yra apie 222 mažmeninės valiutų rinkos finansiniai tarpininkai. ES piliečių, kurie naudojami minėtų tarpininkų paslaugomis, požiūriu, tik kas ketvirtas iš pastarųjų turi patikimas licencijas ir yra deramai prižiūrimas oficialių finansų institucijų. Kiti veikia be leidimų arba yra įsikūrę už ES teisės pasiekiamumo ribų, todėl jų paslaugomis naudotis yra rizikinga.
2. Rizikingai veikiantys brokeriai investuotojus pritraukia siūlydami didelį svėrą (didesnį negu 1:400) ir mažą minimalų depozitą (mažesnį negu 100 JAV dolerių). Būtent tokiomis sąlygomis du trečdaliai nelicensijuotų brokerių nustumia savo klientus į didesnės rizikos prarasti savo kapitalą zoną. Investuotojas, kuris ieško tokių prekybos finansinėmis priemonėmis sąlygų, tikėtina, gaus silpną savo investicijų apsaugą.

Literatūra

1. BARTKUS, Č. *Finansų rinkos*. Panevėžys: Panevėžio kolegija, 2014. ISBN 9789955722816.
2. BIKAS, E. *Finansų rinkos ir depozitinės institucijos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013. ISBN 978-609-459-165-5.
3. DAMODRAN, A. *The Dark Side of Valuation*. Prentice Hall, 2001. ISBN-10: 0137126891.
4. DEAON, M.; DERRY, A.; MIRFENDERESKI, D. *Inflation-indexed Securities. Bonds, Swaps and other Derivatives*. John Wiley and Sons, 2004. ISBN-10: 0470868120.
5. FABOZZI, F.; MANN, S.; CHOUDHRY, M. *The Global Money Markets*. John Wiley and Sons, 2002.
6. HEFFERNAN, S. *Modern Banking*. John Wiley and Sons, 2005. ISBN-13: 978-0470095003.
7. JUOZAPAVIČIENĖ, A. *Išvestiniai instrumentai tarptautinėse finansų rinkose*. Kaunas: Technologija, 2009. ISBN 978-609-02-0849-6.
8. KANCEREVIČIUS, G. *Finansai ir investicijos*. Kaunas: Smaltijos leidykla, 2009. ISBN 978-9955707646.
9. LUENBERGER, D. *Investment Science*. Oxford University Press, 1998. ISBN-13: 978-0199740086.
10. MISHKIN, F. *The Economics of Money, Banking and Financial Markets*. Columbia University, 2004. ISBN-13: 978-0132959827.
11. OVSIANIKAS, V. *Forex 101*. Kaunas: Smaltija, 2008. ISBN 9955-707-49-3.

FOREX RETAIL BROKERS RELIABILITY

Summary

Financial markets is getting closer and closer to ordinary people. Part of financial brokers makes benefit from lack of financial knowledge by very small investors. The main aim of this work is finding the number of brokers who provide financial services without licenses or with licenses given by offshore high risk countries. According for this aim here was investigated 222 retail brokers around the world and has discovered that only one fourth of retail brokers are in the low risk zone for EU investors. One third (35,6 percent) have no licenses at all. The others obtained the licenses from countries which are known by weak financial supervision. All work based on literature analysis of different authors from different countries and information from financial services authorities by different countries.

TECHNINĖS ANALIZĖS INDIKATORIŲ: PALAIKYMŲ IR PASIPRIEŠINIMO LYGIŲ, BOLLINGERIO JUOSTŲ IR RSI, TYRIMAS KONKREČIOS AKCIJOS ATVEJU

Vida Rainienė

Kauno technikos kolegija

Sandra Rekštienė

Kauno kolegija

Anotacija

Kad pavyktų sėkmingai investuoti į vertybinius popierius, reikia išmanyti ne tik fundamentaliąją analizę, įvertinančią įmonių finansinę būklę, bet ir techninę analizę, remiantis grafikais mėginant prognozuoti būsimą kainų judėjimo kryptį.

Straipsnyje apžvelgiami trys techninės analizės indikatoriai: palaikymo ir pasipriešinimo lygiai, Bollingerio juostos ir RSI. Remiantis šiais indikatoriais atliktas tyrimas konkrečios akcijos atveju siekiant patikrinti indikatorių generuojamų signalų patikimumą.

Pagrindiniai žodžiai: techninės analizės indikatoriai, palaikymo ir pasipriešinimo lygiai, Bollingerio juostos, RSI.

IVADAS

Specialistų vertinimu, norint oriai gyventi išėjus į pensiją, reikia užsitikrinti bent 70 proc. buvusių pajamų. Skaičiavimai rodo, kad 30–40 proc. buvusių pajamų sudaro „Sodros“ senatvės pensija, dar apie 20 proc. savo pensiją galima padidinti iš II pakopos pensijos. Norint pasiekti pakankamą pragyvenimo lygį, reikėtų savo pajamas padidinti dar bent 10–20 procentų. Vienas iš pajamų didinimo būdų – investavimas į didžiausio galimo pelningumo vertybinius popierius – įmonių akcijas.

Akcija yra vertybinis popierius, kaip civilinių teisių objektas, tai dokumentas, patvirtinantis jį išleidusio asmens (emito) įsipareigojimus jo turėtojų. Vertybinius popierius galima apibūdinti įvairiais aspektais, tačiau finansų valdymo aspektu vertybinis popierius jį išleidusiam (pvz., įmonei) yra jo finansinį įsipareigojimą, o vertybinio popieriaus savininkui tai yra finansinis turtas. Tad vertybiniai popieriai perkami, nes tikima, kad jie (finansinis turtas) ateityje pabrangs¹.

2014 m. pabaigoje Lietuvos bankų asociacijos užsakymu Socialinės informacijos centras (SIC) atlikto bankų klientų tyrimą. Tyrimo metu apklausti 1 007 18–74 m. respondentai. Gautais duomenimis, dauguma (83 proc.) lietuvių turi einamąją sąskaitą, debeto kortelę (72 proc.) ir atlieka operacijas grynaisiais pinigais (81 proc.). Tačiau bankų siūlomos investicijų į vertybinius popierius paslaugos iš patirties žinomos tik vienam procentui respondentų [4]. Apklausą parodė, kad nors Lietuvos gyventojai ir plačiai taiko informacines technologijas, jų investavimo į vertybinius popierius žinios yra minimalios.

Išmanant ir atliekant fundamentaliąją ir techninę analizes galima gana saugiai numatyti akcijų pirkimo ir pardavimo signalus, sėkmingai investuoti ir šitaip pasididinti pajamas.

Tyrimo problema: sėkmingas investavimas į įmonių akcijas taikant techninę analizę.

Tyrimo tikslas – išanalizuoti tris pagrindinius techninės analizės indikatorius ir patikrinti indikatorių generuojamų signalų patikimumą konkrečios akcijos atveju.

Uždaviniai:

- apžvelgti tiriamos įmonės finansinę būklę;
- išanalizuoti tris pagrindinius techninės analizės indikatorius: palaikymo ir pasipriešinimo lygius, Bollingerio juostas ir RSI;
- patikrinti išanalizuotų indikatorių generuojamų signalų patikimumą konkrečios akcijos atveju.

Tyrimo objektas – techninės analizės indikatorių analizė.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, finansinių ataskaitų analizė, techninė grafikų analizė, loginė analizė, sisteminė analizė, apibendrinimas.

Fundamentaliosios analizės tikslas yra rasti perspektyvią įmonę, kurios stiprūs finansiniai rodikliai ir geros augimo perspektyvos. Fundamentalioji analizė – tai įmonės esamos finansinės būklės ir ateities perspektyvų analizės metodas, kuriuo siekiama nustatyti tikrąją akcijos vertę. Akcijos vertė nustatoma analizuojant ne tik vidinę įmonės būklę, bet ir ją lemiančius išorinius veiksnius, pavyzdžiui, konkurencinę aplinką, makroekonominę, politinę padėtį ir t. t.

¹ Prieiga per internetą: <<https://www.manofinansai.lt/lt/biblioteka/32>> [žiūrėta 2015 m. kovo 2 d.].

Techninės analizės tikslas yra tinkamai nustatyti rinkos tendencijas ir pasiūsti investuotojui teisingą signalą, kada akcijos pils ar brangs. Indikatoriai – tai viena techninės analizės priemonių. Techninius indikatorius dažniausiai galima pamatyti virš kainos grafiko ar po juo arba pačiame kainos grafike. Vieni populiariausių techninės analizės indikatorių yra slankieji vidurkiai, japoniškos žvakės, MACD, Bollingerio juostos, RSI, tendencijų linijos, palaikymo ir pasipriešinimo lygiai ir kita. Čia apžvelgiami trys indikatoriai: palaikymo ir pasipriešinimo lygiai, Bollingerio juostos ir RSI.

1. BENDROVĖS „OLYMPIC ENTERTAINMENT GROUP“ FINANSINĖ BŪKLĖ

Tyrimui pasirinkta bendrovės „Olympic Entertainment Group“ akcija (OEG), kuri kotiruojama Baltijos vertybinių popierių biržoje. „Olympic Entertainment Group“ (OEG) – pramogų verslo bendrovė, užsiimanti kazino veikla Vidurio ir Rytų Europoje. Sparčiai besiplečianti OEG grupė per savo antrines įmones valdo kazino Estijoje, Latvijoje, Lietuvoje, Baltarusijoje, Ukrainoje, Rumunijoje, Lenkijoje, Slovakijoje. OEG didžiąją dalį savo pajamų gauna Estijoje (28 proc.), Latvijoje (23 proc.), Lenkijoje (18 proc.), Lietuvoje (16 proc.) ir Ukrainoje (11 proc.).

Siekiant kuo didesnio techninės analizės indikatorių patikimumo, pasirinkta fundamentaliai stipri dividendinė akcija.

Pagal Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymo 60 straipsnį, dividendas yra akcininkui paskirta pelno dalis, proporcinga jam nuosavybės teise priklausančių akcijų nominaliai vertei. Dividendus turi teisę gauti tie asmenys, kurie visuotinio akcininkų susirinkimo, paskelbusio dividendus, dienos pabaigoje buvo bendrovės akcininkai ar kitokiu teisėtu pagrindu turėjo teisę į dividendus².

Dividendų išmokėjimo koeficientas

Dividendų išmokėjimo koeficientas parodo, kokia įmonės pelno dalis išmokama kaip dividendai:

Dividendų išmokėjimo koeficientas = paprastųjų akcijų dividendai / įmonės grynas pelnas.

Šio koeficiento dydis gali būti labai įvairus ir priklauso nuo įmonės dividendų politikos ir požiūrio į dividendų išmokėjimą. Normalu, jeigu stabiliai dirbanti bendrovė kaip dividendus išmoka 30–70 proc. savo pelno, o kitą dalį investuoja į plėtrą. Įmonės vadovybė kasmet sprendžia, kokia suma bus išmokama kaip dividendai. Pagal Akcinių bendrovių įstatymo 59 straipsnio 2 dalies 9 punktą, visuotinis akcininkų susirinkimas priima sprendimą dėl įmonės pelno dalies, skirtos dividendams išmokėti³.

Dividendų išmokėjimo koeficientas 2012 ir 2013 m. buvo atitinkamai 60 ir 56 procentai (žr. 1 lent.). Iš autorių sudarytos lentelės matyti, kad OEG bendrovė kasmetiniams dividendams skiria stabilią 15,13 mln. Eur sumą ir ją sieja ne su bendrovės nusistatyta pastovia procentine savo pelno dalimi, bet su išleistų akcijų skaičiumi (151,33 mln. vnt.). Todėl tikėtina, kad ir 2014 m. dividendams bus skiriama 15,13 mln. Eur suma, siekiant išlaikyti 0,1 Eur dividendų už akciją koreliaciją. Per 2014 m. tris ketvirčius bendrovė uždirbo 17,91 mln. Eur. Jeigu IV ketvirtį bendrovė uždirbs ketvirčio vidutinį pelną (17,91 mln. Eur / 3 = 5,97 mln. Eur), galimas metinis 2014 m. pelnas sudarys 23,88 mln. eurų. Dividendų išmokėjimo koeficientas tokiu atveju būtų 15,13 / 23,88 = 63%. Šis rodiklis patenka į realias normas, todėl yra didelė dividendų išmokėjimo tikimybė.

1 lentelė. OEG pelno ir išmokamų dividendų lyginimas

Pavadinimas	2012	2013	2014 9 mėn.
Pelnas (mln. Eur)	25,02	26,92	17,91
Dividendai (mln. Eur)	15,13	15,13	N. d.
Akcijų skaičius (mln. vnt)	151,33	151,33	151,33
Dividendų išmokėjimo koeficientas	15,13/25,02=60%	15,13/25,02=56 %	N. d.

Dividendinis pajamingumas

Šis rodiklis jau daug metų yra vienas svarbiausių vertinant akcijas. Dividendinis pajamingumas yra dividendų, tenkančių vienai akcijai, ir akcijos kainos biržoje santykis:

Dividendinis pajamingumas = dividendai už akciją / akcijos kaina.

OEG bendrovė trejus metus iš eilės stabiliai moka 0,1 Eur dividendus (žr. 2 lent.).

² Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymas. *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 33-5574.

³ Ten pat.

2 lentelė. OEG mokami dividendai

VAS data	Paskutinė dividendų data	Išmokėjimo data	Dividendai, Eur
2014 04 25	2014 05 08	2014 05 13	0,10
2013 04 18	2013 04 30	2013 05 15	0,10
2012 04 19	2012 05 02	2012 10 29	0,10

Dividendinis pajamingumas = $0,1 / 1,68 = 0,059$, t. y. 5,9% (2015 01 16). Tai gana aukštas rodiklis, žinant, kad Lietuvos bankų palūkanų už vidutinės trukmės indėlius norma yra pasiekusi rekordines žemumas. Apžvelgti rodikliai patvirtina, kad OEG finansinė būklė stabili ir šios įmonės akcija kaip investicija yra gana patraukli.

2. TECHNINĖS ANALIZĖS INDIKATORIAI IR JŲ GENERUOJAMŲ SIGNALŲ TYRIMAS

Palaikymo ir pasipriešinimo lygiai

Vienas pagrindinių techninės analizės kriterijų yra palaikymo ir pasipriešinimo lygiai.

Palaikymas (angl. *support level*) – tai psichologinis kainos lygis, kai dominuoja pirkėjai, neduodami kainai smukti. Kitaip tariant, kainai artėjant prie palaikymo lygio, dauguma prekyautojų pradeda pirkti akcijas, nes mano, kad tai yra tas lygis, kai jau verta pirkti.

Pasipriešinimas (angl. *resistance level*) – tai psichologinis kainos lygis, kai dominuoja pardavėjai, neduodami kainai kilti. Kainai artėjant prie pasipriešinimo lygio, dauguma prekyautojų mano, kad esama kaina yra tinkama parduoti, ir pradeda akcijas pardavinėti.

Pabrėžtina, kad kuo didesnis kainos susitelkimas ties linija, tuo stipresnis bus palaikymo arba pasipriešinimo lygis ir atitinkamai jį bus sunkiau peržengti.

Iš 1 paveiksle esančio 2015 m. sausio 16 d. grafiko matyti, kad OEG akcijos kaina pasiekė 1,7 Eur palaikymo lygį. Dvejus metus OEG akcijos kaina laikėsi virš šio palaikymo lygio, tad yra didelė tikimybė, kad ji pradės kilti.

1 pav. OEG kainos grafikas (2015 01 16)

Iš 2015 m. sausio 19 d. grafiko matyti, kad pirkimo signalas buvo teisingas – akcija pakilo net 2,98 procento.

2 pav. OEG kainos grafikas (2015 01 19)

2015 m. sausio 20, 21 ir 22 d. kaina tebekyla dar atitinkamai 2,31 proc., 1,13 proc. ir 5,03 proc. ir šitaip pasitvirtina signalo teisingumas.

3 pav. OEG kainos grafikas (2015 01 20–22 d.)

Bollingerio juostos (angl. *Bollinger Bands, BB*)

Bollingerio juostos yra vienas iš kitimo, arba svyravimo (angl. *volatility*), rodiklių. Svyravimai yra pagrįsti standartiniu nuokrypiu, kuris keičiasi svyravimams didėjant arba mažėjant. Tai esamos kainos pokyčio lyginimas su istoriniu pokyčiu. Kadangi standartinis nuokrypis priklauso nuo rinkos judrumo, juostos plotis reguliuojasi – jis didėja, kai rinka kinta, ir mažėja, kai ji stabili (mažai kinta). BB interpretavimas pagrįstas tuo, kad kainos turi savybę likti juostų viduje (tarp apatinės ir viršutinės ribų).

Indikatoriaus ypatumai:

- staigūs kainų pokyčiai po juostų susiaurėjimo (atitinkančio kainų sąstingį);
- kainoms peržengus juostų ribas, reikia laukti tendencijos tęsinio;
- jeigu po ekstremumų už juostų ribų eina ekstremumai juostų viduje, galimas tendencijos pasikeitimas į priešingą;
- kainų judėjimas, prasidėjęs nuo vienos juostų ribos, paprastai pasiekia priešingą ribą.

Rekomenduojama naudoti slenkantį vidurkį, kai periodas 20, kaip vidurinę liniją ir 2 standartinius nuokrypius juostų riboms nustatyti, nes slenkantys vidurkiai (kai periodas mažiau negu 10) yra ne tokie tikslūs.

Analizuojant 2015 m. sausio 14 d. BB, matyti, kad:

- juostos susiaurėjo;
- akcijos kaina peržengė apatinę BB liniją.

Tai gali būti galimų kainų pokyčių (pirkimo) signalas.

4 pav. BB grafikas (2015 01 14)

Iš 5 paveikslo matyti, kad BB pirkimo signalą patvirtino: kaina kilo šuoliais, tačiau 22 d. peržengia BB juostos viršutinę ribą ir suformuoja kitą signalą – pardavimo. Todėl akcijas ilgiau laikyti pavojinga.

5 pav. BB grafikas (2015 01 22)

Lyginamosios jėgos indeksas (angl. *Relative Strength Index, RSI*)

RSI įvertina kainos svyravimų greitį ir pokyčius. Šis indikatorius parodo, kaina yra pervertinta ar nuvertinta. Tokie signalai atsiranda, kai RSI peržengia tam tikras kritines reikšmes. RSI reikšmė svyruoja tarp 0 ir 100. Traktuojama, kad akcija yra pervertinta ir ją reikėtų parduoti, kai RSI pasiekia 70 lygį. Ir atvirkščiai, kai rodiklis nukrenta iki 30 lygio, traktuojama, kad akcija yra nuvertinta ir laikas ją pirkti.

RSI 2015 m. sausio 16 d. praktiškai pasiekė 30 lygį. Tai rodo OEG akcijos nuvertinimą ir yra signalas pirkti.

6 pav. RSI grafikas (2015 01 16)

Pirkimo signalas pasitvirtino (žr. 7 pav.).

7 pav. RSI grafikas (2015 01 22)

Tačiau po keturių prekybos sesijų, kaip ir BB, RSI generuoja naują, pardavimo, signalą (RSI peržengia 70 lygį). Akcijas patartina parduoti. Iš 2015 m. sausio 29 d. grafiko (žr. 8 pav.), matyti, kad pardavimo signalas taip pat pasitvirtino. Pradėjusi kristi 2015 m. sausio 23 d., kaina toliau krinta ir 29 dieną.

8 pav. Kainos ir RSI grafikas (2015 01 29)

IŠVADOS

1. Visų trijų analizuojamų techninės analizės indikatorių: palaikymo ir pasipriešinimo lygių, Bollingerio juostų ir RSI, OEG akcijos pirkimo signalai pasitvirtino. Tyrimas parodė, kad tinkamai pasirinkus įėjimo į vertybinių popierių rinką momentą galima uždirbti ne tik iš dividendų, bet ir iš kainų svyravimų.
2. 2015 m. sausio 16 (penktadienį) visi trys indikatoriai sugeneruoja pirkimo signalą ties 1,68–1,7 Eur kainos lygiu ir 2015 m. 22 d. (ketvirtadienį) – pardavimo signalą ties 1,88 Euro. Per keturias prekybos sesijas viena OEG akcija uždirbo 0,18–0,2 Eur pelno prieš mokesčius (apie 10 proc. pelningumas).
3. OEG bendrovė trejus metus iš eilės stabiliai moka 0,1 Eur dividendus už akciją. Per 2014 m. tris ketvirčius bendrovė uždirbo 17,91 mln. Eur, todėl tikėtina, kad 2014 m. dividendai taip pat bus išmokami. Tokiu atveju, perkant akcijas už 1,68–1,7 Eur, dividendinis pajamingumas sudarytų apie 5,9 proc. prieš mokesčius.
4. Tyrimas atliktas trumpuoju laikotarpiu, analizuojant tik tris techninės analizės indikatorius. Siekiant kuo didesnio signalų patikimumo, tikslinga tyrimą tęsti ilginant laikotarpį ir analizuoti daugiau indikatorių.

Literatūra

1. Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymas. *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 33-5574.
2. BERMAN, K.; KNIGHT, J. Finansinė išmintis: knyga vadovams apie tai, ką iš tikrųjų reiškia skaičiai. *Verslo žinios*, 2007.
3. KANCEREVIČIUS, G. *Finansai ir investicijos*. Kaunas: Smaltija, 2009.
4. RUTKAUSKAS, A. V.; STANKEVIČIUS, P. *Investicinių sprendimų valdymas*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2006.
5. Straipsnis dienraštyje „Verslo žinios“. Prieiga per internetą: <<http://vz.lt/article/2015/1/20/i-vertybinius-popierius-investuoja-1-lietuviu-rodo-tyrimas#ixzz3PV2NExm2>>.
6. Straipsniai apie techninės analizės indikatorius. Prieiga per internetą: <<http://investologija.lt/LT/pirkimopardavimo-gaires/376/10/investavimo-i-akcijas-strategijos-arba-akciju-pirkimo-pardavimo-gaires/investavimo-i-akcijas-strategijos-technine-analize/>>; <<http://spekulantas.com/palaikymo-ir-pasipriesinimo-lygiai/>>; <<https://fp.lhv.lt/news/4642261?locale=lt>>; <<http://www.forex.3top.lt/rsi-relative-strength-index-indikatorius.html>>; <<http://forexparmokos.webs.com/forexindikatoriai.htm>>.
7. OEG mokami dividendai. Prieiga per internetą: <<http://www.nasdaqomxbaltic.com/en/shares/dividends/nasdaq-omx-tallinn-dividends>>.
8. OEG finansinės ataskaitos, 2014 m., 9 mėn. Prieiga per internetą: <http://www.nasdaqomxbaltic.com/upload/reports/oeg/2014_q3_en_eur_con_00.pdf>.
9. OEG finansinės ataskaitos, 2013 m., metinė. Prieiga per internetą: <http://www.nasdaqomxbaltic.com/upload/reports/oeg/2013_ar_en_eur_con_00.pdf>.
10. OEG finansinės ataskaitos, 2012 m., metinė. Prieiga per internetą: <http://www.nasdaqomxbaltic.com/upload/reports/oeg/2012_ar_en_eur_con_00.pdf>.
11. „Olympic Entertainment Group“ (OEG). Prieiga per internetą: <<http://www.olympic-casino.com/>>.
12. Baltijos vertybinių popierių birža. Prieiga per internetą: <<http://www.nasdaqomxbaltic.com/lt/>>.
13. Grafikų analizė. Prieiga per internetą: <<http://www.traders.lt/javacharts.php?uid=9354>>.

RESEARCH OF TECHNICAL ANALYSIS INDICATORS: SUPPORT AND RESISTANCE LEVELS, BOLLINGER BANDS AND THE RSI INDICATOR IN THE CASE OF SPECIFIC SHARE

Summary

In order to successfully invest in securities we need to know not only the fundamental analysis but the technical analysis also. This article provides an overview of three major technical analysis indicators: Support and Resistance Levels, Bollinger Bands, the RSI Indicator and buy/sell signals generated by them. Based on these indicators the research is made.

Keywords: Technical Analysis Indicators, Support and Resistance Levels, Bollinger Bands, RSI Indicator.

THE ANALYSIS OF ECONOMIC GROWTH AND EMPLOYMENT PROBLEMS

Daiva Deimantaite Gedmintiene

Audra Visockaite

Mykolas Romeris University

Annotation

This paper examines the employment and economic growth in Lithuania and other Europe countries – key macroeconomic indicators (gross domestic product (GDP), GDP per capita, inflation, unemployment and employment, revealing of Lithuania and other European Union (EU) Member States macro-economic trends and employment problems. A comparative analysis was performed using the Eurostat statistics database and Lithuania statistics database in order to rating EU Member States in accordance 2012 and in 2013 indicators as well as a comparison with the EU-28 average. In 2013 and early 2014, growth and employment in Lithuania remained strong despite a challenging external environment. According to the data from Statistics Lithuania, real GDP in Lithuania increased by 3.0 percent on an annual basis. Particular attention to employment problems in Lithuania and ES countries devoted to the labour market policies towards the lower-skilled and long-term unemployed, increasing the conformity of education system with the business needs and supporting lifelong learning. Furthermore, suggested to increase scope of unemployment benefits and relate them to activity promoting measures.

The purpose of article – to show economic growth of EU countries, to investigate the employment and identify employment problems and provide the means to increase the employment. To achieve this, presented following **tasks**:

Analyze economic growth of EU countries and an employment and identify declining in employment problems and provide the means to increase the employment.

Novelty of the research: This research covers direct and indirect determinants assessment of employment as well as macro-economic analysis of the indicators showing the EU economic trends.

Methods – analysis of the scientific literature.

1. THE ANALYSIS OF ECONOMIC GROWTH OF LITHUANIA AND OTHER EU COUNTRIES

After regaining the independence, Lithuanians almost for 20 years were considered to be one of the most pessimistic and sceptic European nations. Situation changed – Lithuanians have found themselves among the optimistic nations in Europe. Progress in economy, hopes for the better future stimulate not only the positive future outlook but personal responsibility as well. Fast economic growth became one of the most important factors influencing hopes and expectations of people.

The economic systems in many developing countries are far from being fully functional: there is a lack of competition, and access to resources is inequitable as is the distribution of wealth and income, all of which hamper growth and development.

GDP growth, eliminating seasonal influence, in first quarter and fourth quarter of 2013 (compared with the previous quarter) was one of the highest in Lithuania among the EU-28 countries (the 3rd place, 2013 IQ). Lithuania's GDP (eliminating seasonal influence) increased by 1 percent, in the fourth quarter 2013 – 1.2 percent). According to the data of Eurostat, Lithuania's GDP in 2013 growth averaged 0.83 percent while in the EU-28 countries, GDP growth averaged 0.27 percent.

According to the data of Eurostat nominal GDP in Lithuania third quarter in 2013 was 8 678.5 million EUR i.e. about 0.26 percent of the EU-28 Member States of the nominal GDP. Although Lithuania's nominal GDP was one of the lowest in the EU (23 place), according to growth rate indicator (the third quarter of 2013 compared to II quarter of 2013), Lithuania falls in the ranks of leading states, 6th place, the nominal GDP grew by 0.92 percent). This growth of rate was higher in the UK (0.93 percent) and Estonia (1.32 percent) (Eurostat 2014).

According to real GDP growth in 2012, Lithuania took the 3rd place (3.7 percent growth), moreover this rate rose in Latvia (5.2 percent) and Estonia (3.9 percent). The change of this indicator in EU-28 countries was negative (-0.4 percent), whereas the EU Member State changes were uneven: 13 countries it increased (from 0.2 percent to 5.2 percent), in 14 countries declined (-0.1 percent to -6.4 percent), in 1 Member state unchanged.

While 2012 according the rate of Real GDP per capita Lithuania took only 25th place (8 100 EUR) while the EU average was 23 100 EUR, Real GDP per capita alteration in Lithuania (in comparative 2012 with 2011) was one of the highest in the EU (2nd place), Real GDP per capita grew by 5.19 percent. Faster Real GDP per capita grew only in Latvia (6.25 percent). Meanwhile, the highest Real GDP per capita was recorded in Luxembourg (62 600 EUR), in Denmark (37 200 EUR) and in Ireland (34 600 EUR).

The lowest Real GDP per capita in 2012 was in Latvia (6 800 EUR), in Romania (4 400 EUR) and in Bulgaria (3 700 EUR) (see figure 1)

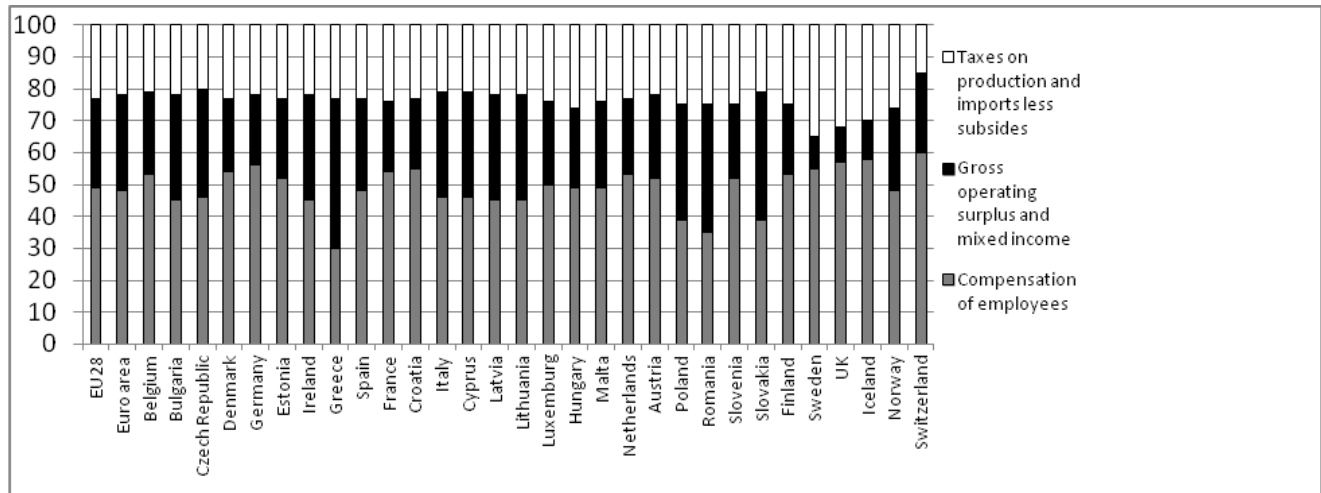

Figure 1. *Distribution of income, 2013 (percent share of GDP)*

Source: Eurostat 2014

According to the data of Eurostat 2013 compared to the year of 2012, Lithuania took 12th place (as measured upward direction) amongst the EU Member States according inflation (as measured by the harmonized index of consumer prices). The Change of inflation in Lithuania at the same period amounted to 1.2 percent, while in the EU-28, the Change of inflation accounted 1.5 percent.

The largest positive change of the inflation recorded in Estonia and Romania (3.2 percent) and in Netherlands (2.6 percent), the biggest negative – in Greece (-0.9 percent) (Eurostat 2014).

A decline of inflation has been recorded in Lithuania for the period of 2008–2010 (average of -4.95 percent). Inflation has picked up by 4.1 percent (the 5th place among the EU-28 countries, assessing the decline).

In 2013 Lithuania took 13th place in accordance with the annual average rate of national unemployment (11.8 percent assessing the upward direction) i.e. in 7 EU countries the unemployment rate has been higher than in Lithuania.

The EU-28 average was of 10.9 percent. The highest unemployment level was in Spain in 2013 (26.4 percent), in Croatia (17.6 percent) and in Portugal (16.5 percent), the least – in Germany (5.3 percent), in Luxembourg (5.9 percent) and in Malta (6.5 percent). In 2013, compared to 2012, this rate had decreased by 1.6 percentage point in Lithuania (the 1st place along with Austria according to changes of this index) in EU-28 Member States, this rate increased by 0.4 percentage point (Eurostat 2014).

In period of 2008–2013 in Lithuania the level of unemployment amongst men was 15.08 percent, in the EU-28 countries, this rate was much lower, on average 9.38 percent. The female unemployment rate in Lithuania for the period of 2008–2013 was lower than men's, on average 10.92 percent and above the EU-28 countries the female unemployment rate, which is in this period amounted on average 9.58 percent (see figure 2).

The changes which had different labor market groups over a period of time were more or less similar. First, it seems that youth unemployment is more sensitive to the business cycle. Second, in the beginning of the crisis, unemployment among men increased faster than women – essentially, it was wherefore because the crisis most affected by in the sector, where most employees are men. This clearly shows higher overall unemployment increase compared with female unemployment. With regard to the structural differences – higher is youth, unskilled workers and third-country nationals unemployment rate. European Commission (EC), International Monetary Fund (IMF), Ministry's of Finance of Lithuania, Lithuania Bank and commercial banks analysts opinion is that Lithuania's GDP growth in 2014 is one of the largest in the EU where Lithuania's GDP in 2015 will grow from 3.9 to 4.5 percent (Eurostat 2014).

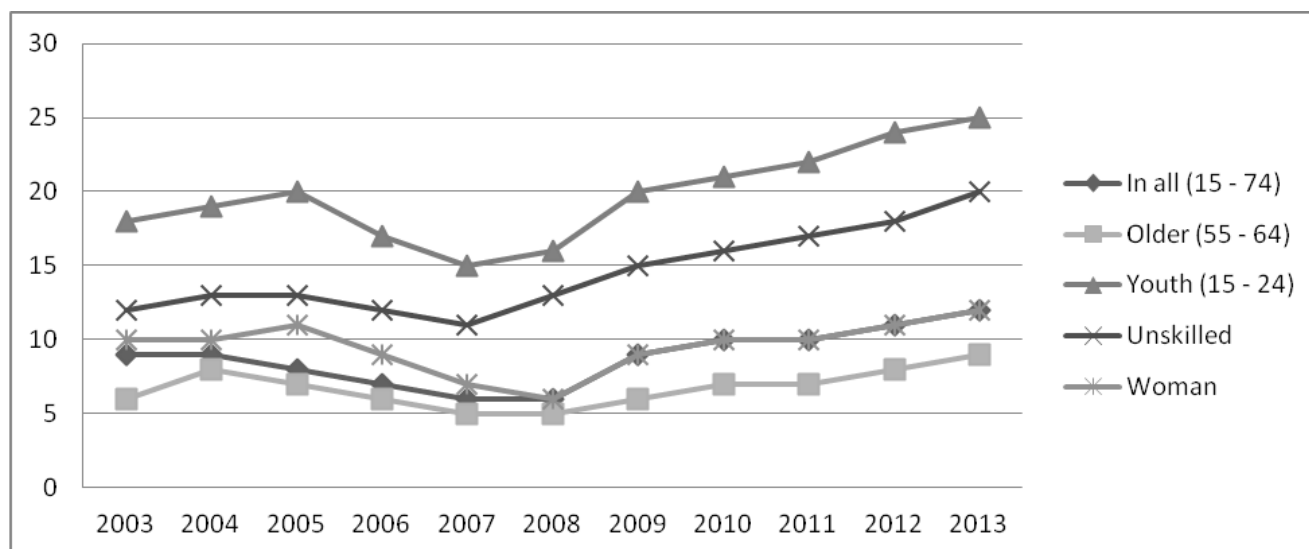

Figure 2. *The level of unemployment since 2003 till 2013*

Source: Joint Employment Report, Brussels, 13 11 2013 COM(2013) 801 final

Lithuania's GDP growth is expected to be the second largest in the EU after Latvia, 2015 – the second or third by the size of the EU after Latvia. The same as the Estonian EC, IMF, Ministry of Finance Lithuania Bank, as well as commercial banks, forecast that 2015 inflation will rise from 2.2 to 3.5 percent. IMF analysts in "World Economic Outlook in October 2013" has established inflation in Lithuania in 2014 – it is significantly lower than the 14 emerging economies group's to whom is attributed Lithuania and Latvia average inflation and that should reach 3.5 percent in 2014 (<http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2013/02/weodata/index.aspx>).

According to EC, IMF, Ministry of Finance, the Bank of Lithuania, as well as commercial banks analysts' forecasts, the average annual unemployment rate will reach 9.5 to 11 percent in 2014 and 8.5 to 9.8 percent in 2015. According to Katy Hull (2009) analysis of the relationship between growth and employment has focused on the employment of growth – that is, the percentage change in employment in response to 1 percentage change in output.

This measure has three notable shortcomings. First, it says nothing about the actual extent of job. Second, the measure does not take demographic changes, although growth in population often increases in employment. Third, and most obviously, the employment elasticity of growth says nothing about the quality of new jobs created.

A simple way of understanding how growth is associated with increases in the quantity and quality of jobs is to perform a decomposition of per capita GDP growth into three components: productivity changes, employment rate changes and demographic changes.

The quality of life is determined by economic, political, legal, socio, demographic and psychological factors which directly and indirectly influence economic, social, demographic and family, health and environmental policy, science and education policies. The quality of life depends from the material and spiritual needs, from the level of the national economy development and problems of employment decision.

Large quality of life choice will have in future social conflicts between poor and rich people. In order to create more and better jobs, Europe must have well-functioning labor market and the necessary skilled workforce.

It is necessary to create the right conditions in order to ensure that all people could have staff employment opportunities and facilitate the integration of the development of European labor markets.

These problems encouraged exploration of living standards differences and find ways to reduce them. Many countries solved this task. They direct their activities to improve the socio-economic situation and to reduce the standard of living. State launched a complex employment law reforms in order that the labor market could work better.

2. PROBLEM OF EMPLOYMENT AND ITS MITIGATION SOLUTIONS

According to Martinkus and Berzinskiene, employment is determined by the relationship between labour and property which conditions the theoretical economic analysis of employment (Martinkus et al., 2008). The function of the labour power changes depending on the level of time period conditions related to development of society and treated as a survival necessity R Adamoniene attempts decoupling labour from the labour force and economic activity.

Labour can be treated as a full human activity in physical and mental capacity of an individual which is used to create value. Labour process gives a fledged satisfaction sense and a social status in society. If labour is an activity, then economic and legal relations form among people, therefore, it is appropriate to use the employment term (Martinkus et al., 2008).

Similar to other indicators employment is influenced by atmosphere factors i.e. demographic, geographic, social and psychological, and economic aspects. This proves that employment varies regionally. It has differences between urban and rural settings, among men and women and gets better or worse (see table).

Table: *Labour force, employed, population changes in urban and rural areas*

Dwelling place	Year	Work force, thousand	Employed, thousand	Employed dynamics compared to previous, percent	Population at the beginning of year, thousand	Dynamics compared to previous year, percent	Year
City	2008	1 098,1	1 035,4	100,0	2 125,4	100,0	2009
	2009	1 101,2	962,1	92,99	2 099,1	98,8	2010
	2010	1 086,6	914,3	95,0	2 037,1	97,0	2011
	2011	1 038,7	904,9	99,0	2 005,6	98,5	2012
	2012	1 032,9	922,5	101,9	1 989,27	99,2	2013
	2013	1 029,4	931,6	101,0	1 974,6	99,3	2014
Village	2008	4 17,3	391,7	42,0	1 058,4	53,6	2009
	2009	426,9	355,3	90,7	1 042,9	98,5	2010
	2010	431,4	333,3	93,8	1 015,5	97,4	2011
	2011	442,9	348,7	104,6	998,0	98,3	2012
	2012	439,7	353,2	101,3	982,6	98,5	2013
	2013	435,9	361,1	102,2	968,9	98,6	2014

Source: Statistics Lithuania (2014)

One of the most important economic and social problems is increasing employment, creating new jobs and reducing unemployment. Resolution of these questions is related to the level of economic development of a country and the growth of production. The most vulnerable and least resilient to social problems is the youth. Many social problems are relevant all over the world. These are employment of population, unemployment and others. It has become particularly relevant after the restoration of the Lithuanian independence (http://ec.europa.eu/europe2020/index_lt.htm).

Young person behaviour in the labour market depends on many factors. In order to increase employment opportunities motivation and learning accessibility should serve well.

A solution for systematic youth unemployment problems is the most important prerequisite for success. That is why improvement in formation of youth labour and employment is important. We must not forget that the social costs of youth unemployment are very high and that the youth unemployment today translates to growing social problems tomorrow. Investigations revealed the situation that different types of youth unemployment starts forming before the young enter the labour exchange. Occasional social intervention does not solve the problem but softens it only.

There is a need for a flexible integrated system to prevent the youth unemployment. At first it should start in the secondary school and end with some benefits to employers who employ certain groups of young people. Youth unemployment is a much broader problem than labour market policy. This problem requires systematic approach to human development.

In 2013 in EU-27 5.7 million young people were unemployed, 3.6 million of them lived in the euro zone. In 27 EU member states the youth unemployment rate was 23.5 percent, in the euro area it reached 24 percent, compared to 2012. It increased by 0.9 and 1.5 percentage points. The lowest unemployment rate was recorded in Germany and Austria (both 7.6 percent), the Netherlands (10.5 percent), while the highest in Greece (59.1 percent), Spain (55.9 percent), Italy (38.4 percent) and Portugal (38.3 percent) in 2013 (ec.europa.eu/europe2020/pdf/csr2014/nrp2014_lithuania_lt.pdf).

In 2012 the European Commission and eight member states with the highest youth unemployment (Ireland, Greece, Spain, Italy, Latvia, Lithuania, Portugal, Slovakia) set up action groups in order to use of EU Structural Funds to promote youth employment opportunities and reduce youth unemployment.

Increasing Employment Programme 2014–2020 is designed to solve the currently topical employment issues combining business, education and labour market sectors together with the social partners and local authorities in employment policy-making. In 2013 the Labour Exchange specialists mediated in finding jobs for 197.4 thousand job seekers. Mediation service has been granted to approximately 36 thousand young people under 25 and accounted for 20.1 percent of all previously unemployed young people. Every fifth employed was a person in his/her 50s (18.7 percent) (Department of Statistics 2013).

Another problem of employment is a large level of low-skilled workers and long-term unemployment. According to the Lithuanian Department of Statistics data in 2013 long-term unemployment amounted to 5.1 percent and was 1.5 percentage points lower than in 2012. In 2011 it amounted to 8.0 percent while in 2012 it reached 6.6 percent. The long-term unemployed and low-skilled workers form additionally supported groups in the labour market (www.socmin.lt/.../1%202%20programos%20aprasymas%202014%20t.p).

In the analysis of long-term unemployment in the EU a similar situation is observed. Long-term unemployment continues to rise due to the crisis of durability. In 2013 the long-term unemployment in the EU 28 countries was 12.5 million (i.e. 5 percent of the working population) of long-term unemployed. Since 2008 long-term unemployment has doubled having increased in almost all EU member states.

The EU employment goal is to ensure that the age group of 20–64 would reach 75 percent employment by 2020. Since the beginning of the crisis the employment level of the 28 EU countries fell nearly by 2 percent and was 68 percent only at the end of 2012. From 2012 till 2013 the employment rate in the euro zone decreased by 0.6 percentage points while in the EU-28 it reduced by 0.42 percentage points.

The research results showed significant differences among the average values of employment in countries taken into account. In the period of 2007–2013 a high average level of employment was witnessed in Sweden (79.4 percent); Finland (74 percent); Austria (75.1 percent); the Netherlands (77.6 percent); Germany (75.2 percent); Denmark (77 percent) (see figure 3) (http://lepp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index).

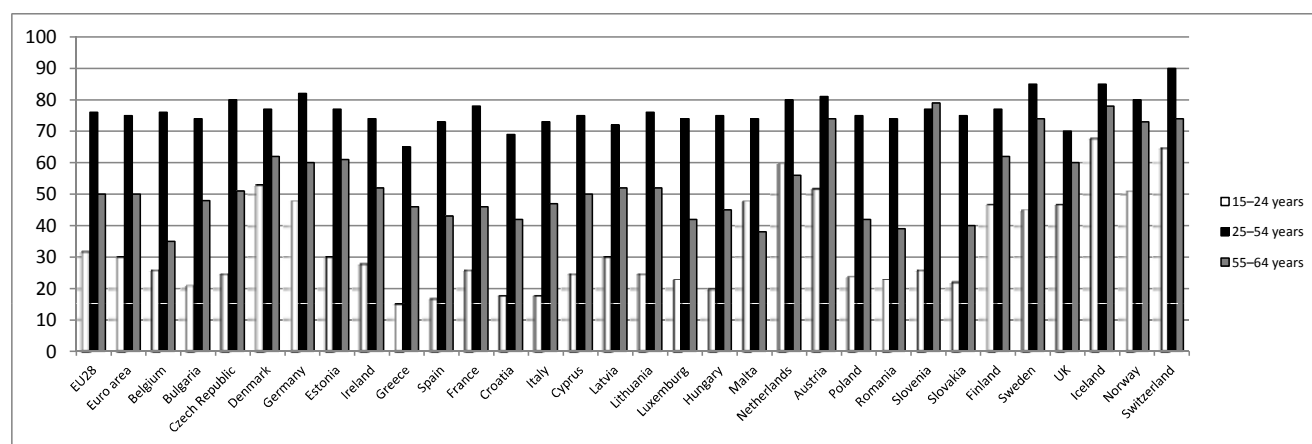

Figure 3. Employment rate by age group, 2013, percent

Source: Eurostat 2013

University data shows findings on employment trends within the EU countries that have reached a high level of economic development. For example a very active, lifelong learning was observed in Sweden. However, despite the fact there was a very high level of employment.

Inactivity and the level of part-time work is low, especially for women. Parental leave is rarely used as well (less than 30 hours per week). Lifelong learning and the level of adult education is significantly higher than in the EU.

Meanwhile, the unemployment rate of young people in Finland is high. The level of the low-skilled unemployment is significantly lower than the overall unemployment rate.

The pay gap between men and women is higher than average but lifelong learning is very active. The 55–59 age group is very active in the field. There are a lot of adults who have a good education In Denmark employment problems are revealed. The employment rate is relatively low in comparison to the EU employment levels. There is a visible decline in vocational education and training as well as a small number of graduates. (<http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=LT&f=ST 10373 2013 REV 1>).

In skilled Germany, the situation is even more acute. Level of activity is decreasing. There is a high risk of poverty, especially for the unemployed. Only a little share of people become employed after 6 months of unemployment. A lower than required employment rate in Latvia is 69.6 percent, in Estonia it is 72.3 percent; in Czech Republic it reaches 71.5 percent. The worst indicators are in Italy that is 61.5 percent; in Croatia it amounts to 58.8 percent; in Greece tops 61.5 percent and in Spain settles at 63.3 percent. Meanwhile, Lithuania needs to reach the level of 75 percent and lags by 6 points only.

For example the Latvian unemployment problem is reflected through the low level of male and the low-employment. The young people (aged 15–24) unemployment rate is higher than the EU average. The country has a high long-term level of unemployment. There is a low participation in active labour market policy. ([http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=LT&f=ST 10373 2013 REV 1](http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=LT&f=ST%2010373%2013%20REV%201)).

CONCLUSIONS

1. It should be noted that is often a positive economic and social development in Lithuania show changes in the macro-economic and social indicators.
2. The EU economy is showing signs of subdued recovery and macroeconomic rebalancing. Economic growth, even if very timid, and the return of business and consumer confidence should eventually translate into more jobs.
3. Employment is a difficult economic and social problem which affects individuals and a country directly and strongly. When population employment decreases income declines resulting in falling living standards.
4. In countries with high youth unemployment, job opportunities are not commensurate with the expectations created by the expansion of education systems. And the active labor market programs needed to defuse social tensions in the short term may not do much for poverty reduction because many of the jobless come from middle-class families, and devoting public resources to finance them may reduce economic dynamism.
5. Jobs have an impact on the well-being of the person who holds them, but they can also have an impact on the well-being of others. Some jobs bring more poverty reduction and, as such, benefit those who consider eradicating poverty to be a fundamental societal goal. During the analyzed period employment decreased in Lithuania. This was influenced by the economic crisis which has reduced the demand for labour. 15–24 year-olds respond to the negative economic changes in the setting the most. That is the lack of work experience which causes the effect. In order to increase the level of employment and mitigate the consequences of unemployment there is a need to introduce measures to help young people to meet the needs of the labour market better.
6. Employment rates in the EU countries did not escape the downturn. The Baltic States found this problem the most challenging. Lithuania was in the third place according to a decline in employment. The main factors exerting influence on employment are economic factors.

References

1. ADAMONIENE, R. *Darbo išteklių pasiūlos ir paklausos derinimas Lietuvos žemės ūkyje*: monografija. Kaunas: Lietuvos žemės ūkio universitetas, 2004.
2. KINDERIS, R. *Lietuvos darbo išteklių tyrimas*: mokomoji knyga. Vilnius: Ciklonas, 2004.
3. HULL K. *Economic Growth, Employment and Poverty Reduction*, 2009 [interactive] [accessed on 20 08 2014].
4. MARTINKUS, B.; BERZINSKIENĖ, D. *Lietuvos gyventojų užimtumo ekonominiai aspektai*: monografija. Kaunas: Technologija, 2008.
5. Valstybės žinios, 2006 06 17, Nr. 68-2497.
6. 2012–2014 m. ES socialinio dialogo darbo programos projektas. Socialinio dialogo specialiosios darbo grupės pasiūlymas. 2012 m. sausio 26 d. [interactive] [accessed on 24 08 2014]. <<http://erc-online.eu/wp-content/uploads/2014/04/2012-01191-E.pdf>>.
7. Europos Sąjungos Taryba, Užimtumo komitetas, Briuselis, 2014 m. birželio 13 d. (17.06) (OR. en) [interactive] [accessed on 14 08 2014]. <<http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=LT&f=ST%2010337%202014%20I>>.
8. <<http://www.socmodelis.lt/wp-content/uploads/II-8>> [interactive] [accessed on 24 08 2014].
9. <http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/2014/jer2014_lt.pdf> [interactive] [accessed on 10 08 2014].
10. Bendrosios užimtumo ataskaitos projektas, Briuselis, 2013 11 13 COM(2013) 801Final [interactive] [accessed on 10 08 2014].

11. <http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/csr2014/nrp2014_lithuania_lt.pdf>.
12. Užimtumo didinimo 2014–2020 metų programa, patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2013 m. rugsėjo 25 d. nutarimu Nr. 878 [interactive] [accessed on 24 08 2014].
13. <<http://socmin.lt/.../1%202%20programos%20aprasymas%202014%20t.p..>> [interactive] [accessed on 20 08 2014].
14. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/File:Employment_rates_by_age_group_2013_%281%29_%28%25%29_YB15.png> [interactive] [accessed on 24 08 2014].
15. Užimtumo rodiklių stebėseną ir kriterijai. Užimtumo komiteto pateiktas dokumentas. Briuselis, 2013 m. birželio 13 d.
16. <<http://www.register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=LT&f=ST>> 10373 2013 REV 1 [interactive] [accessed on 20 08 2014].
17. <<http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2013/02/weodata/index.aspx>> [interactive] [accessed on 20 08 2014].

EKONOMIKOS AUGIMAS IR UŽIMTUMO PROBLEMŲ ANALIZĖ

Santrauka

Šiame straipsnyje nagrinėjamas užimtumas ir ekonomikos augimas Lietuvoje ir kitose Europos šalyse – pagrindiniai makroekonominiai rodikliai (bendras vidaus produktas (BVP), BVP vienam gyventojui, infliacija, nedarbas ir užimtumas, atskleidžiant Lietuvos ir kitų Europos Sąjungos valstybių narių makroekonomikos tendencijas ir užimtumo problemas. Lyginamoji analizė atlikta naudojant Eurostato duomenų ir Lietuvos statistikos departamento duomenų bazes pagal 2012–2013 metų rodiklius, taip pat lyginant su ES-28 vidurkiu. 2013 metais ir 2014 metų pradžioje, nors būta išorinių kliūčių, ekonomikos augimui ir užimtumo skatinimui Lietuvoje iškilo dideli iššūkiai. Remiantis Statistikos departamento duomenimis, realusis BVP Lietuvoje didėjo 3 proc. kasmet. Ypatingas dėmesys tiek Lietuvoje, tiek kitose ES šalyse sprendžiant užimtumo problemas kreipiamas į žemesnės kvalifikacijos ir ilgalaikių bedarbių problemas, taip pat į švietimo sistemos atitiktį verslo poreikiams ir visą gyvenimą trunkančio mokymosi rėmimą. Viena iš siūlomų užimtumo problemų sprendimo priemonių yra bedarbio pašalpos didinimas. Tai turėtų būti darbinės veiklos skatinimo priemonė.

MOTERYS POLITIKOJE: LIETUVA PASAULIO KONTEKSTE

Vaiva Mickevičienė

Vilniaus technologijų ir dizaino kolegija

Anotacija

Šiandien visuomenėje vis dar mažiau pasitikima moterimis, jos turi daug mokytis ir nuolatos įrodinėti esančios vertos vienokių ar kitokių pareigų tebeegzistuojančioje vyriškos jėgos kultūroje. Moterys šiandien dirbdamos tą patį darbą vis dar gauna 23 proc. mažesnę atlyginimą negu vyrai, jos ir toliau patiria smurtą šeimoje ir nesulaukia tinkamo teisėsaugos ar teisinės sistemos įsikišimo, sudaro mažumą vyriausybėse, nors šalių populiacijoje dažniausiai – daugumą (pvz., JAV moterys sudaro tik 20 proc. Kongreso narių, nors jų yra 50 proc. populiacijos). Moterų dalyvavimą politikoje ar viešajame gyvenime dažnai riboja šalies, regiono specifika, kultūra ar religija, tačiau moksliniai tyrimai įrodo, kad ryškus moterų vaidmuo šalies valdyme lemia geresnius ekonomikos rodiklius, geresnes socialiai remtinų grupių gyvenimo sąlygas dėl didesnio dėmesio švietimui, sveikatos apsaugai. Todėl labai svarbu įvertinti ir išskirti priežastis, kodėl moterys, sudarydamos daugumą pasaulio gyventojų populiacijos, vis dar yra mažuma šalių parlamentuose.

Tikslas ir uždaviniai. Straipsnyje analizuojamos moterų galimybės dalyvauti politinėje veikloje, jų motyvacija įsitraukti į sprendimų priėmimą šalies ir tarptautiniu lygmeniu. Ieškoma priežasčių, kodėl net ir pažengusiose demokratijose moterys vis dar patiria diskriminaciją. Straipsnyje naudoti lyginamosios analizės, susijusių tyrimų duomenys, statistinė Lietuvos ir tarptautinė informacija, Europos Sąjungos direktyvos. Straipsnio tikslas – įvertinti Lietuvos moterų įsitraukimo į politiką ir viešąjį sprendimų priėmimą lygi lyginant šalies rodiklius Europos ir pasauliniame kontekste.

1. MOTERS ĮVAIZDIS VIEŠAJAME GYVENIME

Moterys ne tik mato dalykus skirtingai negu vyrai – jos mato skirtingus dalykus. Organizacijų teorijoje tokios moters savybės vertinamos kaip privalumas bet kuriai organizacijai [23]. Demokratijos principas pabrėžia, kad vyrai ir moterys nacionalinės teisės ir politikos klausimus sprendžia kartu, taigi šiame kontekste moterys tarsi turi galimybę būti geriau išgirstos ir lemti sau reikšmingus pokyčius. Tačiau realybėje moterų balsas vis dar nepakankamai girdimas, pasaulyje gausu pavyzdžių, kurie įrodo, kad vyrai turi daugiau galių ir teisių negu moterys savo pačių šalyse [16]. Moteris politikoje civilizuotame pasaulyje nebėra naujiena, bet tebėra ypatingo dėmesio centre. Moterys sudaro daugiau kaip pusę pasaulio gyventojų, tad svarbu ir būtina, kad jos dalyvautų politikoje ir prie jos prisidėtų, – tai pagrindinė teisė [15]. Pasak A. Stancikienės [9], visame pasaulyje vyrai tebeužima geresnes ir aukštesnes pozicijas negu moterys, nors vis dėlto nuolatos mokosi daugiau moterų negu vyrų.

Literatūroje išskiriami moterų vadovų privalumai [6]: naujovių siekis, radikalumas, didelis jautrumas, rūpinimasis žmonėmis, organizacinių interesų „sužmoginimas“, bendradarbiavimas su pavaldiniais. Lietuvoje 2011 m. atlikto tyrimo duomenimis [21], iš 20 vertinamų asmeninių savybių prie veikiau vyriškų priskiriamas tik agresyvumas, o prie veikiau moteriškų priskiriama jausmingumas, plepumas, kantrumas ir meilumas (žr. 1 lent.).

1 lentelė. Asmeninių savybių lyčiai priskyrimas

Savybės					
Veikiau vyriška	Dalis, %	Tinka ir vyrams, ir moterims	Dalis, %	Veikiau moteriška	Dalis, %
Agresyvumas	64	Sąžiningumas	75	Jausmingumas	76
		Protingumas	73	Meilumas	71
		Profesionalumas	73	Plepumas	58
		Savarankiškumas	66	Kantrumas	59
		Pasitikėjimas savimi	60		
		Kūrybingumas	58		
		Dalykiškumas	57		
		Racionalumas	54		

Moteriško vadovavimo stilius dažnai vadinamas „reorganizaciniu“ arba „švelnia prievarta“. Jo pagrindinės charakteristikos:

- aktyvus bendradarbiavimas su pavaldiniais, bendradarbių savigarbos palaikymas, bendradarbių palaikymas esant stresinei situacijai;

- siekis sukurti optimalų psichologinį klimatą organizacijoje, sveikatos palaikymas, bendras organizacijos laisvalaikis;
- „finansinis nuovokumas“, detalus planavimas, „išgyvenimo instinktas“, protinga rizika, siekis išlaikyti jau turima ir užkariauti nauja;
- intuicija, humoro jausmas, optimizmas.

Išskiriami tokie socialiniai ir psichologiniai veiksniai, trukdantys moterims daryti politinę karjerą:

- per aukšta motyvacija;
- per didelis emocionalumas, pažeidžiamumas;
- didesnis jautrumas dėl klaidų ir nesėkmių, nesėkmės baimė ir nepasitikėjimas savimi.

Taigi moterys, siekiančios valdžios, turi kitokių gebėjimų negu vyrai ir dažniausiai situacijas vertina kitaip, todėl ir jų įtaka sprendimų kokybei yra kitokia. Tačiau dėl pernelyg mažo dalyvavimo moterų balsas rečiau išgirstamas ir jų privalumai lieka nepanaudoti visuomenėje svarbiems klausimams spręsti. Žiniasklaidos vaidmuo kuriant teigiamą moters vadovės (moters lyderės), o ne moters motinos įvaizdį visuomenei daro didelę įtaką ir prisideda prie teigiamo požiūrio į moterį formavimo.

2. MOTERYS POLITIKOJE

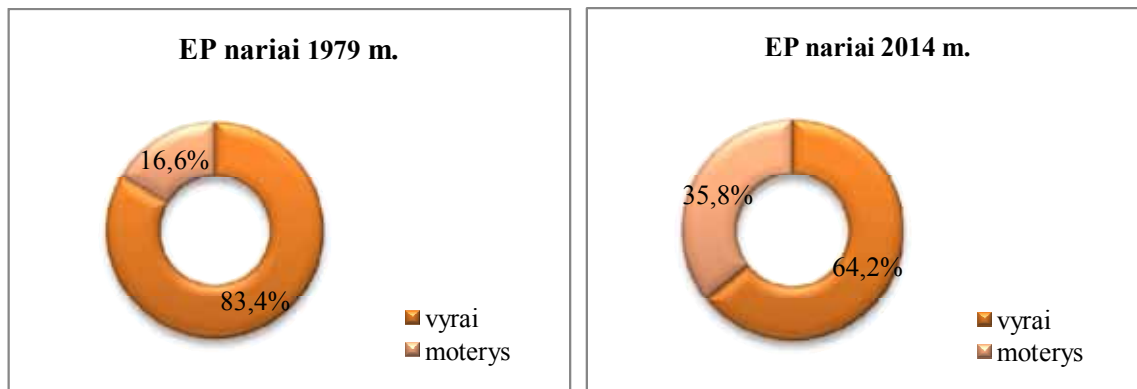
Pasak Sh. Hassim [4], politikos liberalizavimas atvėrė daug galimybių moterims dalyvauti viešajame gyvenime ir ryškiai veikti sprendimų priėmimą. Maždaug prieš 120 metų (1893 m.) moterys išsikovojo teisę balsuoti (Naujoji Zelandija yra pirmoji tokia teisę suteikusi šalis pasaulyje), beveik prieš 90 metų tokia teisę įgijo daugelio Europos šalių moterys. Nuo tada jos renkamos į parlamentus, vyriausybę ir viešuosius postus, tačiau jų teisės užtikrinamos nepakankamai ir jos nelygiomis proporcijomis su vyrais yra įtraukiamos į sprendimų priėmimą [12]. Europoje visuotinę moterų balsavimo teisę pirmoji pripažino Suomija 1906 metais. Lietuva šiuo klausimu buvo tarp pažangių šalių – visiškai rinkimų teisę moterims šalyje suteikta 1918 metų lapkritį (JAV – tik 1920 m). Kai kurios Europos šalys (Šveicarija ir Portugalija) suteikė moterims visišką balsavimo teisę tik aštuntajame praėjusio amžiaus dešimtmetyje. Tačiau rinkimų teisę dar nereikia lygių galimybių politikoje. Moteris politikė ilgai buvo laikoma veikiau išimtimi moderniajame politiniame gyvenime ir tik nelabai seniai atėjo laikas, kai faktas, kad moterys siekia užimti aukštus šalies postus, jau nieko nestebina. Kartais moterims labiau negu vyrams būdingas politinis ir pilietinis aktyvumas. Stebint pastarųjų keliolikos metų įvykius, galima teigti, kad be specialiai adaptuotų priemonių, padedančių integruoti moteris į valstybinės reikšmės sprendimų priėmimą, moterų dalyvavimas būtų gana ribotas [16]. Stebint moterų teisių evoliuciją, pasak V. Denisenko, galima teigti, kad pastaruoju metu šis procesas plėtojasi sparčiai [2]. Šiuo metu moterys užima aukščiausius politinius postus Brazilijoje, Tailande, Kosta Rikoje, Australijoje, Vokietijoje, Lietuvoje, moteris vadovauja ir Tarptautiniam valiutos fondui*. 2009 m. metais moteris laimėjo Nobelio ekonomikos premiją**, Kinijoje jos tampa milijardierės, Silicio slėnyje – technologijų novatorės, Ganoje – teisininkės. Tai, kaip ir daugelis kitų moterų sėkmės istorijų, leidžia teigti, kad moterų pasiekimai viešajame gyvenime tampa vis ryškesni.

Visose šalyse yra specifinė, regionui būdinga politinė situacija, tačiau yra ir bendrų bruožų [14]. Moterys politikės turėtų būti susipažinusios su savo vietos politine dinamika ir būti pasiruošusios stiprinti politinį bendradarbiavimą ir integraciją su tarptautine, regionine bendruomene bei šitaip didinti moterų vaidmenį viešajame gyvenime visame pasaulyje. Moterų skaičius politikoje yra labai svarbus. Moterys vis dar gerokai atsilieka nuo vyrų pagal galimybes naudotis išteklių, gauti kreditą, turėti geras darbo sąlygas, nors vis daugiau mokslinių tyrimų rodo, kad didinant moterų ekonomines galimybes gerėja nacionalinės ekonomikos rodikliai. Makroekonominė politika ir politikos formavimas neabejotinai susiję su lygių galimybių užtikrinimu [25]. O. G. Rakauskienė ir E. Krinickienė teigia [7], kad mokestinių priemonių renkant lėšas į valstybės biudžetą nustatymas, biudžeto išlaidų paskirstymas, pavyzdžiui, sveikatos apsaugai, būstų statybai ar investicijoms į kelių infrastruktūrą, gali padidinti arba sumažinti moterų ir vyrų padėties visuomenėje skirtumus. Suformuoti biudžetai, pasak autorės, politinius vyriausybės prioritetus ir išpareigojimus paverčia praktinėmis priemonėmis, o moterų dalyvavimas makroekonomikoje yra kur kas didesnis, negu nurodoma statistikoje.

* Christine Lagarde (g. 1956 m. sausio 1 d.) – teisininkė, Prancūzijos finansų ministrė, Tarptautinio valiutos fondo vadovė.

** Nobelio premija Elinor Ostrom buvo skirta už bendrosios nuosavybės ir išteklių ekonominio valdymo tyrinėjimus (angl. *Economic governance of commons*). Šie terminai apibūdina aplinkosaugos problemas ir jų sprendimą: ekosistemų ir dirvožemio degradaciją, miškų ir žuvų išteklių nykimą, problemas, susijusias su vandens stygiumi ir užterštumu.

Šiandien Europos Parlamentą (EP) sudaro 35,8 proc. moterų – daugiau negu 2013 m. (35,1 proc.) (žr. 1 pav.). Šis skaičius beveik du kartus didesnis už moterų, išrinktų į valstybių narių parlamentus, pasaulio vidurkį – 21,8 proc. šiuo metu. Europos Sąjungos (ES) šalių parlamentuose moterys sudaro vidutiniškai tik 24 proc. narių ir ši dalis nedidėja. Moterys ES vis dar uždirba vidutiniškai 17,5 proc. mažiau negu vyrai ir ES nėra užtikrintas pakankamas jų atstovavimas ir įtaka valdžioje. Po pirmųjų tiesioginių EP rinkimų 1979 m. Parlamento pirmininke išrinkta moteris. Laikui bėgant moterų EP daugėjo. 1979 m. moterys tesudarė 16,6 proc. visų EP narių. Ši dalis pamažu didėjo – iki 25,9 proc. 1994 m., 30,3 proc. 1999 m. ir 2004 m., o po 2009 m. rinkimų moterys sudarė 34,9 proc. EP narių.

1 pav. Moterų dalis Europos Parlamente 1979 ir 2014 m. [13]

Per pastaruosius kelerius metus EP (įskaitant administracijos darbuotojus, patarėjus ir aptarnaujančią personalą) moterys dažniau negu vyrai dirbo ne visą darbo dieną, buvo paaugštintos, paskirtos padėjėjomis (atitinkamai 57,1 proc. moterų ir 42,9 proc. vyrų 2014 m.), ėjo vaiko priežiūros atostogų ir atostogų dėl asmeninių priežasčių, dirbo sekretoriatuose. Vyrai dažniau negu moterys buvo frakcijų ir skyrių vadovai, generaliniai direktoriai ir direktoriai. ES šalių parlamentuose moterų ir vyrų santykio vidurkis skiriasi net iki 23 procentų [11]. Daugiausia moterų yra Šiaurės šalių parlamentuose, kur lygių galimybių klausimu rūpinamasi nuo seno – Švedijos parlamente moterys sudaro 45 proc., Suomijos parlamente – 40 proc., Danijos parlamente – 38 procentus. Priešinga padėtis Maltos parlamente – jame moterys tesudaro 8,7 proc., ir Vengrijos parlamente – 9,1 procento. Rumunijos parlamente moterys sudaro 11,4 proc., o Kipro – 12,5 procento. Lietuvos parlamente moterys sudaro 19,1 procento (dėl įvykusių EP rinkimų ir parlamentarų kaitos šiuo metu skaičius didesnis). Kaip pasiskirstę moterų skaičius parlamentuose pagal pasaulio regionus, pavaizduota 2 lentelėje:

2 lentelė. Moterų skaičius nacionaliniuose parlamentuose pagal regionus 2014 m. gruodį [15]

Regionas	Moterų dalis parlamente, %
Skandinavijos šalys	42
Amerika (Šiaurės ir Pietų)	26,6
ESBO šalys (su Skandinavijos šalimis)	24,8
ESBO šalys (be Skandinavijos šalių)	23,6
Šiaurės Afrikos regionas	21,8
Azija	18,3
Arabų Šalių Lygos narės	16
Ramiojo vandenyno šalys	15,3

Iš lentelės matyti, kad didžiausias moterų skaičius nacionaliniuose parlamentuose išlieka Šiaurės – Skandinavijos šalyse ir visoje Europoje, o Ramiojo vandenyno ir arabų šalys lieka paskutinėse vietose ir jose moterų dalyvavimas politikoje tėra simbolinis. Kelios šalys pastaruosius kelerius metus yra padariusios nemažą pažangą dėl moterų integracijos į viešąjį gyvenimą, tačiau daugumoje Vakarų šalių moterų nacionaliniuose parlamentuose padaugėjo tik visiškai nese-

niai (žr. 3 lent.).

3 lentelė. *Moterų dalis nacionaliniuose parlamentuose 2014 m. gruodį [15]*

Reitingo vieta	Šalis	Moterų dalis parlamente, %
1	Ruanda	63,8
2	Bolivija	53,1
3	Andora	50,0
4	Kuba	48,9
5	Švedija	44,7
54	Lenkija	24,3
55	Lietuva	24,1
77	Estija	19,0
82	Latvija	18,0

Vidurio ir Rytų Europoje, taip pat NVS šalyse, moterys dažnai išstumiamos iš visuomeninio gyvenimo ir tik Baltijos bei keliose kitose šalyse moterims per rinkimus tenka 15 proc. ir daugiau mandatų. Pastaruosius kelerius metus lyderės, t. y. tos šalys, kurių parlamente moterų yra daugiausia, išlieka tos pačios. Dėl Pietų Afrikos fenomeno formuojant vyrų ir moterų vienodu dalyvavimu paremtus parlamentus ir moterų valdžioje fenomeno dabar atlikta daugybė tyrimų ir parengta ataskaitų – daugiausia dėmesio skiriama Ruandai, Andorai, taip pat Pietų Afrikos Respublikai. Tačiau sunku daryti apibendrinimus pasaulio kontekste, nes neįmanoma palyginti tokių stiprių pasaulio ekonomikų kaip Skandinavijos šalys su genocidą ir autoritarizmą ilgą laiką kentėjusiomis tokiomis šalimis kaip Ruanda. Tik dvidešimties valstybių iš 192-ų parlamentuose moterys užima bent trečdalį ir daugiau vietų [27]. Moterų politikų vaidmuo, anot Sh. Hassim [4], padidėja tik tose šalyse, kurios, turėdamos didelius išsiskolinimus, nebesugeba tinkamai užtikrinti sveikatos apsaugos, švietimo, kitų socialinių sričių funkcionavimo [24]. Jeigu moterims būtų suteikta daugiau ekonominių galių, pasak O. G. Rakauskienės [8], daugelis pasaulio valstybių turėtų galimybę padidinti gamybą, tobulinti žmoniškuosius išteklius, gyventi mažesnio streso sąlygomis ir pagerinti visuomenės sveikatą. Autorė savo darbuose cituoja žinomą pasaulyje mokslininkę D. Elson^{***}, kuri skiria tokias ekonominės lyčių nelygybės sąnaudas:

- nepakankamas lėšų skyrimas moterų švietimui sumažina BVP; panaikinus lyčių diskriminaciją užimtumo ir darbo užmokesčio srityse, padidėtų ne tik moterų, bet ir nacionalinės pajamos;
- lyčių nelygybė silpnina kiekvienos būsimos kartos produktyvumą ir varžo pasiūlos augimą mažindama struktūrinių reguliavimo priemonių naudojimą;
- moterų laiko našta (angl. *women's time burden*) yra didelis šalies ekonominio ir socialinio augimo bei raidos stabdys. Moterys yra per daug, o ne nepakankamai panaudojamas šalies, taip pat šeimos ištekliai. Nauda sumažinus šį su lyčių nelygybe susijusį ekonomikos augimo suvaržymą būtų didelė.

Kai kurie autoriai [3] teigia, kad mažas moterų dalyvavimas politikoje nesusijęs su moterų diskriminacija, tai turėtų būti siejama su tokiais dalykais kaip silpna pilietinė visuomenė, mažas pasitikėjimas partijomis, palyginti nedidelė moterų narystė profesinėse sąjungose ir bendras moterų aktyvumas visuomenėje. L. Beamano [1] tyrimai rodo, kad moterys ir vyrai turi skirtingas politines nuostatas, ypač kai kalbama apie paramą socialinio sektoriaus išlaidoms. Jis teigia, kad moterų dalyvavimas priimant sprendimus politikoje tiesiogiai lemia geresnes visuomenės gyvenimo sąlygas. Pasaulio banko ataskaitose pabrėžiama, kad labiau tikėtina, jog moterys neims kyšių ir šitaip pagerins bendrąjį šalies valdymą. Anot Sh. Hassim [4], pagrindinė priežastis, kodėl didėja moters vaidmuo visuomenėje ir politikoje, yra modernizacija. Jos šalininkai teigia, kad moterų aktyvumas skatina ekonomikos augimą, didina švietimo sistemos galimybes ir išsilavinimo lygio kilimą, lygių teisių užtikrinimą šalyje. Ir tai pasiekama nebūtinai moterims renkantis politinius postus – dažniausiai šiuos veiksmus lemia tiesiog aktyvus moterų dalyvavimas visuomeniniame gyvenime: įvairiose viešosiose organizacijose, judėjimuose ir panašiai. Taigi lyčių lygybė, nebūtinai tiesioginis moterų įsitraukimas į politiką, yra susijusi su ekonomikos lygiu. M. Moghadamas [5] teigia, kad didėjantis moters vaidmuo visuomenėje nėra toks svarbus kriterijus ekonomikai augti, – autorius pateikia Artimųjų Rytų pavyzdį. Be to, net ir tose klestinčios ekonomikos šalyse, kur jos augimas dažniausiai yra stabilus, išsilavinimo lygis aukštas, nepastebėta tiesioginio ryšio tarp moterų dalyvavimo politikoje, visuomeniniame gyvenime ir privačių bei visuomeninių interesų derinimo ar kitų makroekonominių rodiklių kaitos [26]. Pasak M. Waring [10], moterų dalyvavimas politikoje lemia didesnę dėmesį socialinei apsaugai, kovai su smurtu, lyčių lygybės klausimams, užimtumui, aplinkosaugai, tačiau mažiau dėmesio skiriama ginklų kontrolės, gynybos klausimams, konfliktų sprendimui ir panašioms dalykams.

^{***} Plačiau apie autorę: <<http://www.essex.ac.uk/sociology/staff/profile.aspx?ID=129>>.

3. MOTERYS IR POLITIKA LIETUVOJE

Analizuojant Lietuvos statistikos departamento duomenis [19], ryški moterų diskriminacija pagal gaunamas pajamas, užimtumą ir kita. Moterų Lietuvoje yra daugiau negu vyrų, tačiau jų politikoje daugėja labai lėtai (žr. 4 lent.).

4 lentelė. Lietuvos Respublikos Seimo nariai [28]

	Moterys	Vyrų	Pasiskirstymas pagal lytį, %	
			moterys	vyrų
Seimas (1992–1996 m.)	10	131	7,1	92,9
Seimas (1996–2000 m.)	25	114	18,0	82,0
Seimas (2000–2004 m.)	15	126	10,6	89,4
Seimas (2004–2008 m.)	29	112	20,6	79,4
Seimas (2008–2012 m.)	26	115	18,4	81,6
Seimas (nuo 2012 m. iki 2015 m. sausio)	33	108	23,4	76,6

Nors moterų dalis valdymo institucijose tendencingai didėja [20], bet išrenkamų į Seimą ar savivaldybių tarybas moterų dalis tebėra maža. Per pastaruosius metus vyrų, manančių, kad moterys turėtų dalyvauti politikoje, padaugėjo dvigubai, bet kiek labiau negu anksčiau suabejota moterų gabumais politikai. Dalyvavimas politikoje glaudžiai siejamas su moteriškumo praradimu, šeimos ir politinės karjeros nesuderinamumu. Stebina tai, kad radikalių priemonių (lyčių kvotas ir visuomeninių organizacijų dalyvavimą rinkimuose atskirais sąrašais) įvedimą labiau palaiko vyrai. Taigi nors pažanga šioje srityje yra, tačiau labai lėta.

Vyrų nedarbas per pastaruosius 10 metų Lietuvoje didėjo labiau negu moterų [18]. Atlikta nemažai sociologinių tyrimų ir jie leidžia teigti, kad moterys geriau prisitaiko prie krizinių situacijų ir greičiau bei lengviau keičia darbą negu vyrai – jie kur kas sunkiau pakelia su pajamomis susijusį stresą. Nors pastaruosius 10 m. moterų šalyje buvo daugiau negu vyrų, jų užimtumas taip pat buvo didesnis, tačiau pajamos tiek privačiame, tiek valstybiniame sektoriuje visuomet buvusios mažesnės (žr. 5 lent.). Moterų savo teisių gynimas formuojant valstybės politiką ir nustatant ekonomikos prioritetus turėtų stiprėti.

5 lentelė. Vidutinis mėnesinis darbo užmokestis pagal ekonomikos sektorius, Lt (bruto) (be individualių įmonių)

Metai	Šalies ūkis		Valstybinis sektorius		Privatus sektorius	
	M	V	M	V	M	V
2000	956	1 170	980	1 272	918	1 087
2005	1 230	1 493	1 290	1 654	1 168	1 421
2010	1 844	2 151	2 038	2 461	1 668	2 029
2013	2 093	2 419	2 206	2 653	1 995	2 335

Moterys per visą savo gyvenimą uždirba mažiau negu vyrai, jų pensijos yra mažesnės ir tikimybė skursti senatvėje yra didesnė [20]. Šio reiškinio priežastys labai įvairialypės: moterims ir vyrams mokamas skirtingas atlyginimas, nors jie atlieka lygiavertį darbą; moterys ir vyrai dirba skirtinguose sektoriuose; moterys ir vyrai už darbo rezultatus skatinami skirtingai; mažai moterų yra vadovaujančiose pozicijose, joms sunku derinti šeiminių ir profesinių gyvenimą ir t. t. Teisiškai Darbo kodeksas įtvirtina vienodą užmokestį už vienodos vertės darbą, tačiau atlyginimų skirtumą lemia darbo rinkos segregacija, darbas ne visą dieną ir kitos priežastys. Net 58 proc. moterų teigia, kad vyrams ir moterims yra mokamas skirtingas užmokestis. Deja, tyrimas rodo, kad pačios moterys sutinka dirbti už mažesnę atlyginimą. Didžiausias vyrų ir moterų darbo užmokesčio atotrūkis fiksuojamas finansų ir draudimo (38 proc.), pašto ir pasiuntinių (29 proc.) bei apdirbamosios gamybos (26 proc.) srityse.

Lietuvoje yra palankios teisinės prielaidos moterims dalyvauti politikoje [22], tačiau sąlygos joje veikti nėra pakankamos. Dalyvaudamos politikoje moterys patiria daug kliūčių ir barjerų dėl kasdienio gyvenimo sunkumų, rutininių rūpesčių, laiko trūkumo, nes tenka rinktis tarp šeimos pareigų vykdymo ir politinės karjeros kelio, politinio išsilavinimo ir lėšų stokos. Tebevyrauja stereotipai kultūros, linkusios vyriškai, „kietai“ vadovauti, kontroliuoti, racionaliai

spręsti. Pereinamuoju laikotarpiu į laisvosios rinkos ekonomikos stadiją Lietuvoje moterys, būdamos socialiai lankstesnės ir atsakingesnės už šeimos ir vaikų gerovę, prisiėmė didesnę namų ūkio našta kaip „išgyvenimo strategiją“ negu vyrai, todėl jų politinis dalyvavimas inertiškas. Moterų aktyviai politinei veiklai trūksta ne tik finansinių išteklių, bet ir politinio išprusimo, sąmoningumo ir pasirengimo bei paramos. Pagrindinė mažesnio moterų dalyvavimo politiniame gyvenime priežastis [21] yra jų didesnis rūpinimasis šeima, nuovargis dėl buitės. Tarp kitų dažniau minimų priežasčių yra šios: moterims mažiau galimybių (jų nereikia), šitaip priimta visuomenėje (tai vyrų reikalas), neleidžia vyrai. Kita vertus, šitai galima paaiškinti ir pačių moterų nenoru tai daryti, nesidomėjimu šia veiklos sritimi ir nepasitikėjimu savo jėgomis. Pasitikėjimo savimi trūkumas grindžiamas kovingumo dvasios stoka, nekompetencijos baime, šeimos padrašinimo ir paramos nebuvimu, konfliktų, ypač šmeižto, apkaltų, verbalinio ir fizinio smurto tikimybe.

IŠVADOS

1. Tyrimai, nagrinėjantys moterų dalyvavimą politikoje ir lyčių lygybės klausimus, nepateikia vienareikšmių išvadų. Kai kuriuose iš jų teigiama, kad aktyvus moterų dalyvavimas viešajame gyvenime ir politikoje tiesiogiai koreliuoja su šalies ekonominių sąlygų, socialinio gyvenimo kokybės gerėjimu. Tačiau taip pat teigiama, kad geresnis žmogaus teisių ar lygių galimybių užtikrinimas yra susijęs ne su didesniu moterų įsitraukimu į sprendimų priėmimą, o aktyvesniu jų socialiniu gyvenimu (daugiau viešųjų įstaigų, daugiau karjeros galimybių, galimybė steigti įvairiems judėjimams, partijoms, kt.). Tokį atliekamų tyrimų dviprasmiškumą gali lemti keletas veiksnių. Stipriose Vakarų ekonomiose moterų teisių evoliucijos istorija vienokia, o jaunosiose demokratijose, tokiose kaip Ruanda, Gana ir kitos, kur pastebimas labai didelis moterų aktyvumas politikoje ir visuomeniniame gyvenime, – kitokia. Neįmanoma lyginti tokių skirtingų kultūrų, religijų ir visuomenių ir daryti apibendrinimų dėl moterų politinio išprusimo ir aktyvumo.
2. Kadangi moterų dalis pasaulio populiacijoje yra didesnė negu vyrų, moterų atstovavimas politikoje turi būti siejamas su aktyviu jų pačių įsitraukimu (kai kur šito siekiama įgyvendinant specialias programas, tokias kaip EP, kt.) į sprendimų priėmimą (nacionaliniuose parlamentuose, užimant kitus svarbius postus ne tik savo šalyse, bet ir tarptautiniu lygmeniu). Didinti moterų dalyvavimą sprendimų priėmime reikėtų šviečiant visuomenę, įtraukiant žiniasklaidą, kuri prisideda prie atitinkamo moters įvaizdžio visuomenėje formavimo. Moterys vadovės, politikės, lyderės turi kitokių savybių negu vyrai ir gebėjimas tomis savybėmis pasinaudoti gali duoti teigiamų ekonominių rezultatų.
3. Lietuva yra tarp tų Europos šalių, kur moterų įsitraukimas į politiką yra didesnis negu ES vidurkis. Tačiau pačios moterys, tyrimų duomenimis, save kaip asmenybę, galinčią daryti įtaką sprendimų priėmimui, nuvertina teigdamos, kad politikai būdingų savybių sunku įgyti, reikia skirti pernelyg daug laiko, atsiranda baimė klysti ir panašiai. Tačiau vyrai labiau negu moterys yra linkę pasitikėti moterimis politikėmis (kaime dažniau negu mieste) ir tai yra labai stipri motyvacija iš artimiausios aplinkos moterims siekti karjeros. Taigi galima teigti, kad artimiausioje ateityje Lietuvos moterims bus sąlygos daryti politinę karjerą ir siekti aukštų postų ne tik savo šalyje, bet ir tarptautinėse organizacijose ir jos sugebės tuo pasinaudoti. Tačiau tam, kad darbo sąlygos (darbo laikas, pozicijos, užmokestis) būtų suvienodintos, vien teigiamos motyvacijos nepakanka – būtinas sąmoningas pačių politikų (ir moterų politikų) įsitraukimas, atitinkamų norminių aktų rengimas bei įgyvendinimas ir pasirinktos politinės krypties lygių teisių srityje priežiūra.

Literatūra

1. BEAMAN, L.; ESTHER, D.; ROHINI, P. *Women Politicians, Gender Bias and Policy-making in Rural India*. State of the World's Children 2007, Background Paper, UNICEF.
2. DENISENKO, V. *Moterų laikas politikoje*. Prieiga per internetą: <http://www.politika.lt/index.php?cid=9326&new_id=2321023>.
3. HARRISS, J. *Rights, representation and the poor: Comparisons across Latin America and India*. Crisis States Working Paper 31. Development Studies Institute: London School of Economics, 2002.
4. HASSIM, Sh. *Rethinking gender politics in a liberal age: institutions, constituencies and equality in comparative perspective*. United Nations Research Institute for Social Development (UNRISD), 2009. Prieiga per internetą: <[http://www.unrisd.org/unrisd/website/document.nsf/ab82a6805797760f80256b4f005da1ab/307981cd212531b6c1257607004f9cff/\\$FILE/ShireenHassim.pdf](http://www.unrisd.org/unrisd/website/document.nsf/ab82a6805797760f80256b4f005da1ab/307981cd212531b6c1257607004f9cff/$FILE/ShireenHassim.pdf)>.
5. MOGHADAM, M. V. Gender and social policy: family law and women's economic citizenship in the Middle East.

- International Review of Public Administration*, vol. 10, No. 1, Social and Human Sciences Sector, UNESCO, Paris, 2005.
6. PALUJANSKIENĖ, A. *Darbo ir karjeros psichologija*. Prieiga per internetą: <http://www.lzuu.lt/nm/failai/Darbo_ir_karjeros_psichologija/81021.html>.
 7. RAKAUSKIENĖ, O.; KRINICKIENĖ, E. Lyčiai jautraus biudžeto koncepcija ir jo formavimo prielaidos Lietuvoje. *Social Sciences Studies*, ISSN 2029-2244. Prieiga per internetą: <http://www.mruni.eu/lt/mokslo_darbai/sms/>.
 8. RAKAUSKIENĖ, O. Lyčiai jautraus biudžeto koncepcija ir jo formavimo prielaidos Lietuvoje. *Social Sciences Studies*, ISSN 2029-2244. Prieiga per internetą: <http://www.mruni.eu/lt/mokslo_darbai/sms/>.
 9. STANCIKIENĖ, A. Teoriniai profesinės karjeros valdymo aspektai. *Viešoji politika ir administravimas*. 2009, Nr. 29.

Institucijų informacija

ISSN 1648-2603.

10. WARING, M., others. *Politics: women's insight, Inter-Parliamentary Union*, 2000. ISBN 92-9142-068-9. Prieiga per internetą: <http://www.ipu.org/pdf/publications/womeninsight_en.pdf>.
11. **Centrinės informacijos tarnyba**. Prieiga per internetą: <<http://europedirect.css3.lt/>>.
12. **European database**. *Women in Decision-Making, Women in political decision-making positions, Facts and figures 2000*. Prieiga per internetą. Prieiga per internetą: <www.db-decision.de>.
13. **Europos Parlamentas**. *Moterys Europos Parlamente, Lygybės ir įvairovės skyrius*, Personalo generalinis direktoratas. Prieiga per internetą: <[http://www.europarl.europa.eu/RegData/publications/2014/0001/P7_PUB\(2014\)0001_LT.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/publications/2014/0001/P7_PUB(2014)0001_LT.pdf)>.
14. **Gender clearing house**. *Strengthening women's leadership and participation in politics and decision making process in Algeria, Morocco and Tunisia, 2008–2009*. Prieiga per internetą: <http://www.genderclearinghouse.org/upload/Assets/Documents/pdf/Mapping_anglais%20web.pdf>.
15. **Inter-parliamentary Union**, *Regions are classified by descending order of the percentage of women in the lower or single House*. Prieiga per internetą: <<http://www.ipu.org/wmn-e/arc/classif011214.htm>>.
16. **International knowledge network of women in politics**. Prieiga per internetą: <<http://iknowpolitics.org/node/41984>>.
17. **Inter-parliamentary Union**. *16 September 1997. Democracy: Its Principles and Achievements*. Inter-Parliamentary Union, Geneva 1998, ISBN 922-9142-036-0.
18. **Lietuvos statistikos departamentas**. Prieiga per internetą: <<http://db1.stat.gov.lt/statbank/selectvarval/saveselections.asp?MainTable=M3030905&PLanguage=0&TableStyle=&Buttons=&PXSID=7642&IQY=&TC=&ST=ST&rvar0=&rvar1=&rvar2=&rvar3=&rvar4=&rvar5=&rvar6=&rvar7=&rvar8=&rvar9=&rvar10=&rvar11=&rvar12=&rvar13=&rvar14=>>>.
19. **Lietuvos statistikos departamentas**. Prieiga per internetą: <<http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1304>>.
20. **Lygių galimybių plėtros centras**. *Pokyčių vertinimo ataskaita „Moterys ir vyrai Lietuvos visuomenėje – 2014“*. Socialinių inovacijų fondas, Kaunas, 2014. Prieiga per internetą: <<http://gap.lt/wp-content/uploads/2014/12/Tyrimo-apvalga.pdf>>.
21. **Lygių galimybių plėtros centras**. Prieiga per internetą: <<http://www.gap.lt/main.php/id/805/lang/1>>.
22. **Šiaulių universitetas**. *Projekto „Motelių politikų iniciatyvos skatinimas, siekiant proporcingo lyčių atstovavimo“ ataskaita*. Prieiga per internetą: <<http://www.su.lt/projektai-ir-tyrimai/ataskaitos/499-qmoter-politiki-iniciatyvos-skatinimas-siekiant-proporcingo-lyi-atstovavimoq-ataskaita>>.
23. **Women's College Coalition**. Prieiga per internetą: <<http://www.womenscolleges.org/alumnae/women-in-politics>>.
24. **United Nations Economic Commission for Europe**. Prieiga per internetą: <<http://www.unece.org/stats/gender/genpols/keyinds/publife/political.html>>.
25. **United Nations entity for gender equality and the empowerment of women**. Prieiga per internetą: <http://www.unwomen.org/focus-areas/?show=National_Planning_and_Budgeting>.
26. **United Nations Research Institute for Social Development**. *Gender Equality: Striving for Justice in an Unequal World, Policy Report on Gender and Development: 10 Years after Beijing*. Prieiga per internetą: <[http://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/\(LookUpAllDocumentsByUNID\)/1FF4AC64C1894EAAC1256FA3005E7201?OpenDocument](http://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/(LookUpAllDocumentsByUNID)/1FF4AC64C1894EAAC1256FA3005E7201?OpenDocument)>.
27. **United Nations Statistical Commission**. Prieiga per internetą: <<http://unstats.un.org/unsd/demographic/products/indwm/>>.
28. **Vyriausioji rinkimų komisija**. Prieiga per internetą: <<http://www.vrk.lt/>>.

WOMEN IN POLITICS: LITHUANIA IN THE GLOBAL CONTEXT

Summary

Only 21,8% of national parliamentarians in the world were female in 2014 (from 11,3% in 1995). Researches shows that women have some common priorities from a female point of view, being prepared to spend more resources on care of the old, the young and the infirm and relatively less on highways, the military and sport. Women focus on feminine traits such as consensus seeking, softness, and gentleness. It is a different way of exercising power and introducing different policies. So it is important to understand the reasons which determined that women do not participate in politics and find ways to change that.

GYVENTOJŲ IR ŽMOGIŠKŲJŲ IŠTEKLIŲ SKAIČIAUS MAŽĖJIMO ĮTAKA LIETUVOS EKONOMIKAI

Rasa Bražulienė
Utenos kolegija

Anotacija

Lietuvos gyventojų skaičiaus mažėjimas, neigiamas demografinių rodiklių bei emigracijos ir imigracijos balansas, visuomenės senėjimas ir didėjantis išlaikomų senyvo amžiaus gyventojų skaičius, neapibrėžta valstybės valdymo politika, probleminių regionų atskirtis ir kiti veiksniai neigiamai veikia šalies konkurencingumą, nepritraukiamos užsienio investicijos, neskatinamas pajamų augimas, vidaus vartojimas. Susiduriama su darbo išteklių mažėjimo problema, kuri ateityje lems socialinę visuomenės gerovę ir verslo galimybes, dėl jos bus sudėtinga optimizuoti infrastruktūros išlaidas. Siekiant stabilizuoti padėtį siūlomi du variantai – adaptuotis prie esamos situacijos arba skatinti imigracinius ir demografinius procesus, kelti pragyvenimo lygį, taikytis prie darbo rinkos poreikių.

Straipsnio tikslas – atskleisti Lietuvos gyventojų skaičiaus mažėjimo priežastis ir įtaką ekonomikai, nurodyti esmines perspektyvas.

Tyrimo objektas – Lietuvos žmogiškieji ištekliai.

Tyrimo metodika: ES ir Lietuvos statistinių duomenų sisteminimas, lyginimas ir analizė, koreliacinė analizė.

1. ŽMOGIŠKŲJŲ IŠTEKLIŲ SAMPRATA

Kiekvienos valstybės ar tautos raidai visada buvo ir bus svarbūs jos gyventojai, nes pirmiausia nuo jų skaičiaus, o vėlesniais laikotarpiais – nuo jų kokybinių požymių priklauso konkrečios valstybės vieta pasaulinėje ūkio sistemoje naudojant kitus ekonominius veiksniai – žemę, kapitalą, technologijas ir žinias. Globalūs procesai leido apimti vis didesnius regionus, pakito ir pačių žmogiškųjų išteklių tiek kokybinė, tiek kokybinė sudėtis. Pasauliniai reiškiniai ir regioninių rinkų atsiradimas, judumo suvaržymų panaikinimas sukėlė gyventojų struktūrinių pokyčių, padidino socialinį ir teritorinį mobilumą, pakeitė demografinių procesų rodiklius. Valstybės konkurencingumą, ekonominį augimą ir efektyvumą lemia būtent turimi žmogiškieji ištekliai, kurie „yra vertingiausi šiuolaikinės visuomenės ištekliai, svarbesni už gamtos išteklius ir materialinį turtą. Dabar viską lemia išsimokslinimas ir visuomenės sukaupytų žinių dydis.“ (Bagdanavičius, 2002) Taigi žmogiškasis kapitalas yra vertingiausias šiuolaikinės visuomenės išteklius, kartais net svarbesnis už turimus nacionalinius gamtos išteklius ar žmonių sukaupytą materialųjį turtą.

Žmogiškuosius išteklius kai kurie mokslininkai tapatina su darbo jėga. Šio kapitalo saugojimas pirmiausia siejamas su „darbo vietų kūrimu, normalaus pragyvenimo lygio bei žmogiškojo orumo užtikrinimu“ (Vaitiekūnas, Stefanenkova, 2011). Terminas „žmogiškasis kapitalas“ pirmiausia atsirado ekonomisto T. Schultzo darbuose. Jis domėjosi sunkia ekonomiškai silpnų šalių padėtimi ir pasiūlė tokį apibrėžimą: „Visi žmogaus sugebėjimai yra arba įgimti, arba įgyti. Kiekvienas žmogus gimsta su individualiu genų kompleksu, apibrėžiančiu jo įgimtus sugebėjimus. Įgytas vertingas žmogaus savybes, kurios gali būti sustiprintos atitinkamomis investicijomis, mes vadiname žmogiškuoju kapitalu.“ (Grižienė, Simanavičienė, 2012)

Globalūs šiuolaikinio pasaulio pokyčiai tampa vis svarbesniu veiksniumi, lemiančiu bet kurios valstybės ilgalaikės raidos perspektyvas. Minėtus pokyčius sukelia vis spartėjanti mokslinė ir techninė pažanga, kokybiškai keičianti šiuolaikinių visuomenių gyvenimo būdą. Efektyvi ekonomikos raida vis labiau priklauso nuo investicijų į žmones ir intelektualinio potencialo išsaugojimą bei plėtojimą, t. y. žmogiškąjį kapitalą. Mažėjant darbo jėgos lėtėja valstybės ekonominė raida, jaučiamas neigiamas poveikis produktyvumui, viešųjų finansų ir socialinės apsaugos sistemos stabilumui.

Daugelis ekonomistų ir demografų yra susirūpinę, kad gyventojų, taigi ir žmogiškųjų išteklių Lietuvoje mažėja, todėl daugėja pensinio amžiaus žmonių ir mažėja darbingo amžiaus žmonių. Pasaulio valstybių konkurencingumo tyrimė¹ Lietuvos santykinė pozicija labiausiai suprastėjo dėl visuomenės senėjimą apibūdinančio rodiklio, kurį apibūdina migracijos tendencijos ir gimstamumo rodikliai (iš 2013 m. buvusios 31 vietos nukrito į 34). Nurodoma, kad Lietuvoje demografinis nykimas vyksta trejopai:

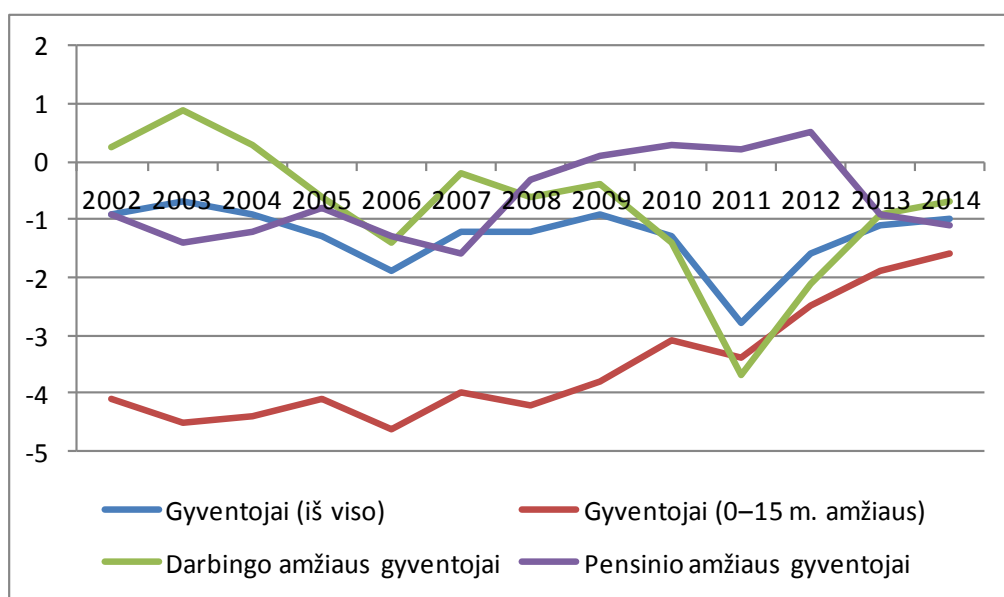
¹ Prieiga per internetą: <<http://www.imd.org/news/2014-World-Competitiveness.cfm>>.

- iš apačios – mažėja jaunų žmonių;
- iš viršaus – didėja vyresnio amžiaus gyventojų dalis;
- nubyrėjimo būdu – mažėja darbingo amžiaus žmonių (Gedvilaitė-Kordušienė, Baublytė, 2013).

2. LIETUVOS GYVENTOJŲ SKAIČIAUS POKYČIŲ ĮTAKA EKONOMIKAI

2.1 LIETUVOS GYVENTOJŲ STRUKTŪRINIAI POKYČIAI 2001–2014 m.

„Eurostat“ duomenimis², Lietuvoje gyventojų 2000–2013 m. mažėjo intensyviausiai Europos Sąjungoje – 2012 m. gyventojų sumažėjo 31,8 tūkst.: 10,5 tūkst. – dėl demografinių pokyčių ir 21,3 tūkst. – dėl neigiamo migracijos balanso; 2013 m. – 28,4 tūkst. (atitinkamai 11,6 ir 16,8 tūkst.), o 2014 m. – 21,5 tūkst. (atitinkamai 8,9 ir 12,6 tūkst.). Prognozuojama, kad 2040 m. Lietuvoje gyvens 1 997 167, o dar po 40 m. – 1 841 709 gyventojai, iš jų – tik apie 270 tūkst. vaikų, o darbingi asmenys sudarys tik kiek daugiau negu 1 mln. gyventojų. N. Mačiulio (2014) nuomone, tokia prognozė pernelyg pesimistiška, nes atsižvelgiama tik į emigracijos mastus, tačiau pastaraisiais metais grynoji emigracija sumažėjo iki žemiausio lygio nuo praėjusio dešimtmečio pradžios. Tai lemia ir didėjanti reemigracija – 2013 m. į Lietuvą atvyko daugiau kaip 22 tūkst. gyventojų ir iš jų daugiau negu 86 proc. sudarė lietuviai.

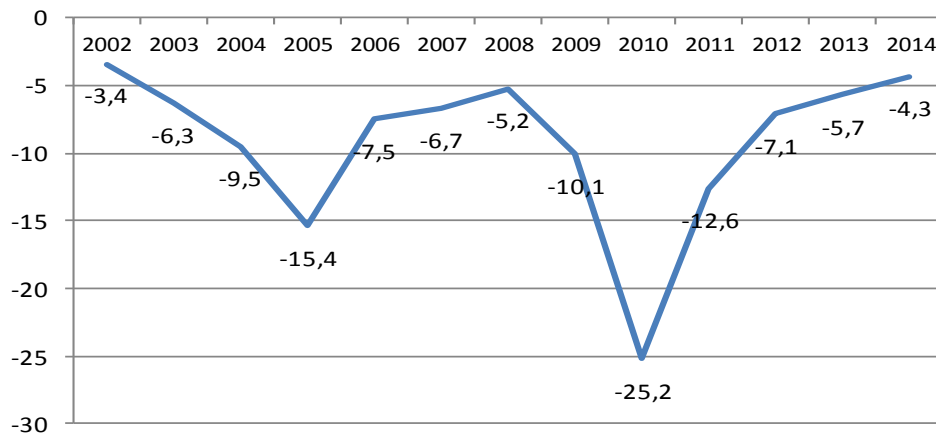
1 pav. Lietuvos gyventojų struktūriniai pokyčiai pagal amžių 2001–2014 m., proc.

Lyginant 2001 ir 2014 metus, matyti, kad gyventojų Lietuvoje sumažėjo 15,6 proc., arba beveik 550 tūkst., o analizuojant struktūriškai, labiausiai per 13 m. sumažėjo gyventojų (vaikų) iki 15 m. – 37,6 proc., arba beveik 280 tūkst., darbingo amžiaus gyventojų skaičius pakito 10,1 proc., arba beveik 205 tūkst., o pensinio amžiaus žmonių sumažėjo 8,2 proc., arba beveik 60 tūkst. (1 pav.). Didžiausias iššūkis ateityje gali būti ne emigracijos didėjimas, o itin žemi demografiniai gimstamumo rodikliai. XX a. viduryje viena šeima augino vidutiniškai 2,2 vaiko, o šiuo metu statistinei šeimai tenka vidutiniškai 1,59 vaiko (tam, kad demografinė perspektyva gerėtų, suminis gimstamumo rodiklis turėtų artėti prie 2). Net ir optimistiškai prognozuojant gimstamumo lygį, ateityje bus susiduriama su žmogiškųjų išteklių trūkumu, juo labiau kad itin gausi po Antrojo pasaulinio karo gimusi karta papildys pensininkų gretas. Ilgėjanti gyvenimo trukmė (2013 m. siekė vidutiniškai 74 m., o nuo 2001 m. pailgėjo 3,3 proc.) skatina iš esmės reformuoti pensijų sistemą, ilginti pensinį amžių, kad būtų subalansuotas valstybės biudžetas ir valstybės skolos. Viena iš esminių ateities problemų, kaip vis mažiau darbingo amžiaus gyventojų sugebės išlaikyti tiek senyvo amžiaus asmenų.

² Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Population_structure_and_ageing>.

2.2 EMIGRACIJOS ĮTAKA GYVENTOJŲ SKAIČIAUS MAŽĖJIMUI

2002–2014 m. emigravusių asmenų skaičius kito netolygiai, o didžiausi pokyčiai fiksuojami 2010 m., kai buvo pakeistas Sveikatos draudimo įstatymas – nustatytas reikalavimas visiems Lietuvoje registruotiems gyventojams mokėti sveikatos draudimo įmokas (2 pav.). Emigrantai, kurie nebuvo deklaravę išvykimo net ir po kelerių metų, siekdami šito išvengti, suskubo tai daryti 2010 metais. R. Bražulienės ir J. Šinkūnaitės (2013) teigimu, jeigu būtų piešiamas emigranto iš Lietuvos profilis, tai būtų jaunas, specialųjį vidurinį arba aukštąjį išsilavinimą ir ilgalaikio bedarbio statusą turintis kvalifikuotas darbininkas arba specialistas.

2 pav. Bendrasis neto tarptautinės migracijos rodiklis 1000-iui gyventojų

Ilguoju laikotarpiu emigracija neigiamai veikia ekonomikos augimą, nes prarandami kvalifikuoti, verslūs žmonės, „nuteka protai“, pavyzdžiui, IT, medicinos srityse. Trumpalaikė arba sezoninė migracija (nuo 3 mėn. iki 1 metų), kuri nėra registruojama, šalies ekonomikai yra naudinga, nes įgyjama darbo, kvalifikacijos, mokymosi įgūdžių ir patirties, kurie gali būti labai vertingi grįžus.

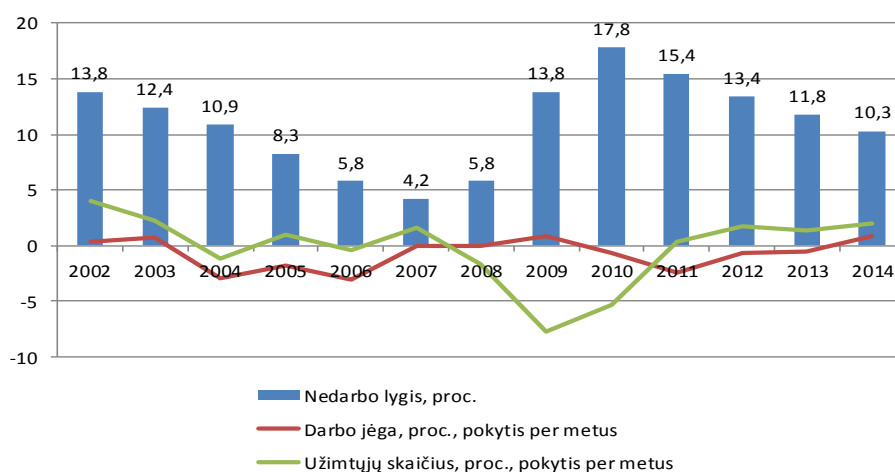
Vidaus migracija skatina regionų atskirtį, mažina konkurencingumą ir tampa vis akivaizdžiau, kad didieji miestai ir šalia esantys rajonai, keli Lietuvos kurortai turi išlaikyti mažesnes savivaldybes. Tokios išlaikytinėmis tampančios savivaldybės, kur mažai mokesčių mokėtojų, didina valdymo sąnaudas, tampa socialinių pašalpų skirstytojos ir skatina gyventojų migraciją – tiek išorinę, tiek vidinę. Didieji miestai pritraukia daugiau gyventojų, nors kai kurie iš jų kuriasi ne pačiame mieste, o priemiesčiuose, pavyzdžiui, tarp Vilniaus ir Kauno susiformavo ištisas regionas. Lyginant 2006 ir 2013 m., matyti, kad atvykstančiųjų gyventi į miestus, palyginti su išvykstančiais į kaimus, daugėjo po kelis procentus kasmet – 2013 m. į miestą atvyko daugiau negu 35 tūkst. gyventojų, o išvyko apie 20 tūkst. Vidinė migracija prisideda prie regioninių skirtumų, keičiasi Lietuvos gyventojų teritorinis pasiskirstymas. Tai veikia verslo galimybes mažesniuose miestuose – ten trūksta kvalifikuotos darbo jėgos, dalis socialiai remtinų gyventojų neturi motyvacijos dirbti, nėra pirkimo paklausos.

Teigiama emigracijos įtaka Lietuvos ekonomikai galima laikyti darbo vietų skaičiaus didėjimą ir perlaidų iš užsienio gausėjimą – jos 2014 m. siekė 1,4 mlrd. eurų, arba apie 4 proc. BVP, ir tai kol kas bene vienas stabiliausių pinigų šaltinių, nes jas mažiau veikia ekonomikos ciklai. Šiomis lėšomis sprendžiamos socialinės problemos regionuose, jos investuojamos į nekilnojamąjį turtą, išleidžiamos vartojimui, tačiau nekuria naujų tvarių darbo vietų. Ekonomikos nuosmukio metu finansinės perlaidos kompensavo atlyginimų sumažėjimą ar dėl darbo praradimo sumažėjusias pajamas, tačiau ilguoju laikotarpiu atsiranda priklausomybė nuo užsienyje gaunamų pajamų, gali didėti infliacija. Dėl gerėjančių sąlygų įsikurti užsienyje iš Lietuvos išvažiuoja ištisos šeimos, nes užsienyje kuriasi bendruomenės su darželiais, mokyklomis, kuriose mokoma gimtąja kalba, leidžiami vietos laikraščiai, pasirūpinama laisvalaikio ir pramogomis. Todėl tikėtina, kad emigrantų siunčiami pinigų srautai ateityje gali sumažėti ar net visai išnykti. Dar vienas svarbus aspektas: skatinant gyventojų reemigraciją, atsižvelgtina į tai, kad itin padaugėjus imigrantų Lietuvoje gali kilti neigiamų padarinių – dėl darbo vietų trūkumo ar nenoro arba nemokėjimo steigti nuosavo verslo trūks darbo vietų, gali kilti socialinio aprūpinimo problemų mokant kompensacijas, pašalpas.

2.3 LIETUVOS DARBO RINKOS APŽVALGA

Užimtumo vaidmuo šiuolaikinėje visuomenėje labai išaugo, nes stiprėjant valstybės ekonomikai stiprėja ir socialinė darbo funkcija – saviraiškos galimybės, socialinis aktyvumas ir panašiai (B. Gruževskis, 2002). Atitinkamai gerėjant ekonomikos rodikliams kyla ir konkretaus asmens gerovė, taigi užimtumas yra ekonomikos augimo ir asmens raidos bei gyvenimo lygio jungiamoji grandis.

Ekonomiškai neaktyvūs ir bedarbiai yra daugiau negu pusė Lietuvos gyventojų, o mažesniuose miesteliuose tokių yra net trys ketvirtadaliai – formuojasi regionai, kur socialinės integracijos galimybės itin sudėtingos. Darbo vietų trūkumas, ilgalaikis nedarbas, ydinga pašalpų mokėjimo sistema skatina socialinį pasyvumą, atskirtį ir nelegalų darbą. Apie 57 proc. Lietuvos gyventojų nemoka mokesčių į biudžetą, o iš likusio skaičiaus darbuotojų apie 64 proc. (apie 700 tūkst. asmenų) dirba privačiame, kiti (apie 400 tūkst.) – viešajame sektoriuje. LLRI prezidentas Ž. Šilėnas (2013) teigia, kad verslui vis sunkiau išlaikyti viešąjį sektorių, o viešojo ir privataus sektorių darbuotojų santykis siekia 0,4. Viešai deklaruojama, kad viešajame sektoriuje vyksta permainos, tačiau darbuotojų nemažėja, net steigiami nauji etatai (ekspertų, konsultantų), apie valdininkų aparato reformą jau nebekalbama, o išlaidos viešajam sektoriui vis didėja. Priemokos, premijos, viešojo sektoriaus darbuotojų atlyginimų grąžinimas į prieškrizinį lygį, atlygis už darbo stažą didina išlaidas, nėra vykdomi taupymo planai. J. Vaickienės (2013) nuomone, „leidžiant biudžeto lėšas dar labai trūksta valstybinio požiūrio. Tiesiog nesuvokiama, kad biudžetas yra visų mūsų. Tai – mąstymo problema, brandos trūkumas.“ Išėjus – peržiūrėti visų įsteigtų institucijų funkcijas ir įvertinti jų sukuriama pridėtinę vertę. Tenka pripažinti, kad valstybės tarnyboje dirba kvalifikuoti asmenys ir jie moka tuos pačius mokesčius kaip ir bet kurie kiti darbuotojai, savo darbu užsidirbantys atlyginimą. Privatus ir viešasis sektoriai yra glaudžiai susiję, todėl būtina siekti darnaus jų bendradarbiavimo visuomenės labui.

3 pav. Pagrindiniai darbo rinkos rodikliai

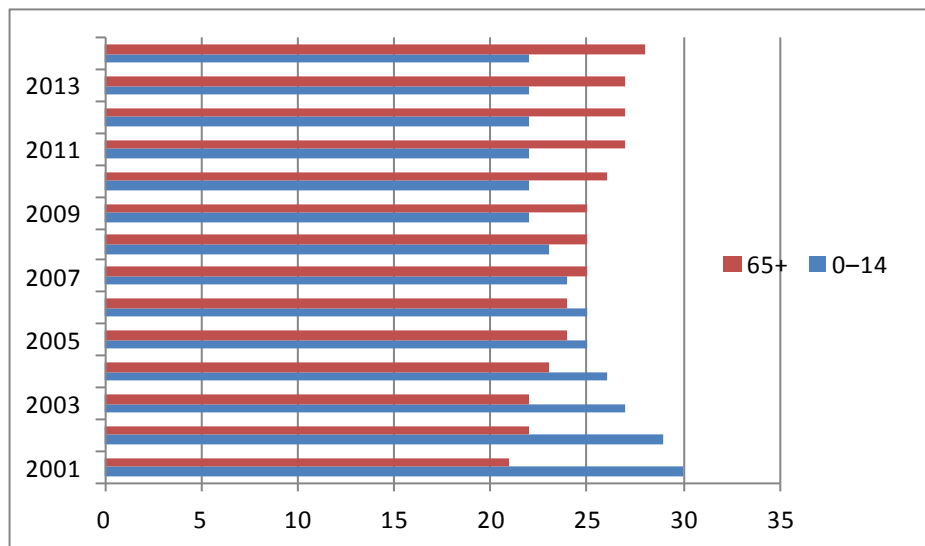
Nors nedarbo lygis nuo 2010 m. kasmet mažėja, tai galima tiesiogiai susieti su gyventojų skaičiaus mažėjimu, tačiau nedarbo mažėjimo tempas, nors Lietuvos ekonomika auga gana sparčiai, lėtėja, o tam įtaką daro nelankstus darbo santykių reguliavimas, darbo rinkos iškraipymas dėl didelio darbo jėgos apmokestinimo, šešėlinis verslas.

Esminė nedarbo mažėjimo priežastis ateityje bus į pensiją išėinančių senyvo amžiaus žmonių skaičius – jis viršys į darbo rinką ateinančių jaunuolių skaičių. Problemos sprendimas gali būti siejamas su imigrantų atvykimu į šalį – atvykėliai padeda kurti ekonominę valstybės gerovę, didėja kultūrinė įvairovė, tačiau jų integracija neretai supriešina visuomenės narius. Lietuvoje atlikti tyrimai parodė, kad šalies gyventojai nėra pozityviai nusiteikę imigrantų atžvilgiu, ypač užsieniečių, atvykusių ne iš ES šalių. Apie 60 proc. lietuvių imigrantų atvykimą kaip reiškinį vertina neigiamai ir tik apie 20 proc. – teigiamai (Bartkevičienė, Raudeliūnaitė, 2012).

Kvalifikuotų darbuotojų trūkumas yra esminė kliūtis kuriant naują verslą ar vykdamant verslo plėtrą. Pagrindinės priežastys – per maža dalies visuomenės motyvacija dirbti, nes socialinių pašalpų dydis dažnai menkai skiriasi nuo minimalaus darbo užmokesčio per mėnesį. Tokie pašalpų gavėjai neretai tampa ilgalaikiais bedarbiais ir valstybės išlaikytiniais, renkasi nelegalų darbą, nes grįžti į darbo rinką ar stengtis persikvalifikuoti, jų manymu, neapsimoka. Švietimo sistemos netobulumas ir pertvarka neatitinka darbo rinkos poreikių. Darbo rinkos prognozės turi būti siejamos su reikiamo skaičiaus specialistų parengimu.

2.4 VISUOMENĖS SENĖJIMAS IR IŠLAIKYTINIŲ SKAIČIAUS POKYČIAI

Lyginant konkrečių amžiaus grupių pokyčius, matyt, kad per 10 m. (2002–2012 m.) 0–14 m. amžiaus grupės asmenų bendroje gyventojų sudėtyje sumažėjo nuo 19 iki 14,8 proc., o gyventojų, kurių amžius 65 m. ir daugiau, šis rodiklis padidėjo nuo 14,5 iki 18,2 procento. Tai rodo, kad daugėja išlaikomų vyresnio amžiaus grupės asmenų³: nuo 2001 m. išlaikomo amžiaus žmonių koeficientas⁴ 0–14 m. amžiaus grupės sumažėjo nuo 30 iki 22, o 65 m. ir vyresnių grupės šis rodiklis išaugo nuo 21 iki 28 asmenų 100-ui gyventojų (4 pav.).

4 pav. Išlaikomo amžiaus žmonių koeficientas metų pradžioje

Neigiama reiškinio pasekmė – vienam dirbančiam asmeniui tenka vis daugiau išlaikytinių, o dėl mažėjančio gimstamumo ateityje šis rodiklis dar prastės. Tai reiškia, kad reikės kelti viršutinę darbingo amžiaus grupės asmenų amžiaus ribą ir (arba) trūkstant darbo jėgos įdarbinti 65 m. ir vyresnius asmenis. Kita išeitis – paskelbti valstybės darbo rinką esant atvirą siekiant paskatinti imigraciją, kaip buvo padaryta Vokietijoje.

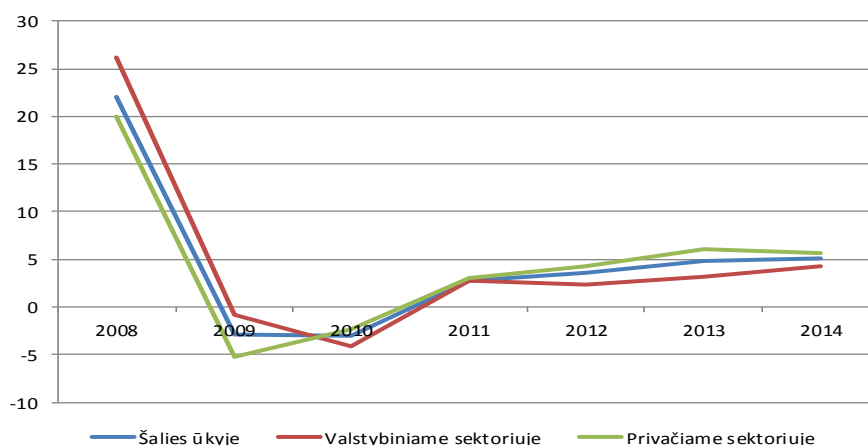
Užimtumas parodo darbo išteklių kvalifikaciją, inovacijų diegimą, dalyvavimą globaliose rinkose, konkrečių rinkų užėmimą. Užimtumas regionuose gali skirtis ir dėl jų specializacijos, turimų gamtos ir ekonominių išteklių, o didžiausia dirbančių koncentracija yra ekonominiuose Lietuvos centruose – Vilniuje, Kaune ir Klaipėdoje. Verslininkų nenoras investuoti į regionus, šešėlinė ekonomika, būdinga regionų gyventojams išlaikytinių filosofija, siūlomas mažas darbo užmokestis skatina migraciją, todėl mažesniuose miesteliuose gyventojų sumažėjo beveik 20 proc., o kai kur net pusė gyventojų – jau pensinio amžiaus. Formuojasi skurstantys regionai, kur daugiau negu pusė, o kai kur net 75 proc. gyventojų ekonomiškai neaktyvūs. A. Pocius (2012) teigimu, tokiuose rajonuose vienas darbuotojas išlaiko apie 2 pensininkus, o Vilniuje vieną pensinio amžiaus asmenį – maždaug 2,34 darbuotojo.

2.5 DARBO UŽMOKESČIO POKYČIAI LIETUVOJE

Mažas atlygis už darbą mažina darbo ieškančiojo ar bedarbio darbinę motyvą ir yra nepakankamas bent būtiniausiems poreikiams patenkinti, ypač jeigu asmuo įgijęs aukštesnįjį arba aukštąjį išsilavinimą, turi kvalifikaciją. Tai skatina gyventi iš įvairių pašalpų ir mažina aktyvumą darbo rinkoje, o darbdaviai skundžiasi darbuotojų trūkumu.

³ Prieiga per internetą: <<http://osp.stat.gov.lt/web/guest/statistiniu-rodikliu-analize?portletFormName=visualization&hash=64206b28-0bd0-4611-9db4-fb42670549b6>>.

⁴ Tam tikro amžiaus žmonių skaičius, tenkantis šimtui 15–59 metų amžiaus gyventojų.

5 pav. Darbo užmokesčio pokytis per metus, proc.

Darbo užmokesčio mažėjimas itin ryškus nuo 2008 m. – valstybiniame sektoriuje neigiamas pokytis sudarė 4,2 proc., privačiame sektoriuje – 2,4 procento. Nuo 2010 m. vyksta nuolatinis nuoseklus augimas: valstybiniame sektoriuje – kasmet apytiksliai po 3 proc., o privačiame sektoriuje – apie 4–5 proc. per metus. Toks padidėjimas nėra labai ryškus, tačiau Lietuvos banko⁵ prognozuojamuose makroekonomikos rodikliuose išlieka darbo užmokesčio augimo tendencija apytiksliai po 4,2–4,8 proc. 2015–2016 metais. Tai lems kvalifikuotos darbo jėgos trūkumas, darbo užmokesčio perskaičiavimas į eurus ir padidėjusi derybinė galia. Kai kuriuose sektoriuose darbo užmokesčio augimas 2014 m. išliko netolygus, priklausomai nuo viso sektoriaus pelningumo – nekilnojamojo turto, informacinių technologijų, statybų, žemės ūkio srityse jis didėjo sparčiausiai, o viešojo sektoriaus darbuotojų atlyginimai nedidėjo.

Išlieka svarbi darbo užmokesčio diferenciacijos regionuose problema. Ji komplikuoja kai kurių vietovių socialinę ir ekonominę raidą. Pavyzdžiui, vidutinis atlyginimas Vilniaus (771,1 euro) ir Tauragės (571,8 euro) apskrityse skiriasi 200 eurų.

3. LIETUVOS GYVENTOJŲ SKAIČIAUS MAŽĖJIMO ĮTAKA VERSLUI

Lietuvos statistikos departamento duomenimis⁶, 2014 m. sausio 1 d. veiklą vykdė 90 790 ūkio subjektų – 43,2 proc. visų įregistruotų įmonių ir, palyginti su atitinkamu 2013 m. laikotarpiu, jų padaugėjo 4,4 procento. Kas ketvirta šalies įmonė užsiėmė variklinių transporto priemonių ir motociklų remontu, didmenine ar mažmenine prekyba. Pagal pajamų dydį vyrauja įmonės, gaunančios iki 1 mln. litų pajamų, o ūkio subjektai, kurie per metus uždirba daugiau kaip 138 mln. litų, sudaro 0,2 proc. visų veikiančių ūkio subjektų.

Nuo 2004 m. nuolat daugėja laisvų darbo vietų, darbuotojų ypač stinga apdirbamosios gamybos įmonėms. 2014 m.⁷ užfiksuota 11,6 tūkst. laisvų darbo vietų, arba 1 proc. visų užimtų darbo vietų. Nedarbo lygis nuo 2010 m. sumažėjo apie 7 proc. ir 2014 m. buvo 10,7 proc., tačiau nuosaikų jo mažėjimą šiuo metu lemia ne tiek naujų darbo vietų kūrimas, kiek emigracija. Prognozuojama⁸, kad 2016 m. šis rodiklis sieks 8,5 procento. Lietuvoje steigiam daugiau įmonių (6 pav.), tačiau daugiausia – Vilniuje, Kaune, nes verslas koncentruojasi ten, kur yra daugiau gyventojų, taigi ir didesnė darbo jėgos pasiūla bei vartojimo paklausa, patraukli infrastruktūra.

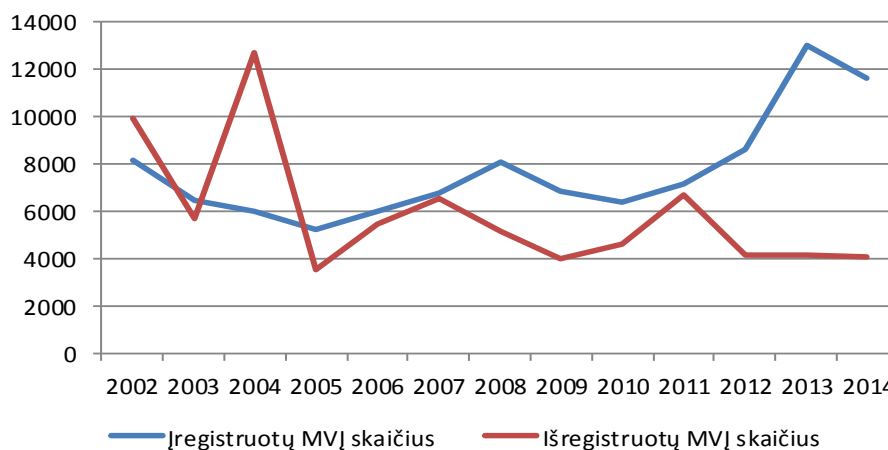
2013 m. įregistruotų įmonių, palyginti su 2012 m., sumažėjo 9 proc., daugiausia jų įregistruota Vilniaus, mažiausiai – Tauragės apskrityje. Per pastaruosius metus 1,9 proc. sumažėjo išregistruotų įmonių. Duomenys rodo verslo atsigavimą, tačiau 1000-iui gyventojų tenkantis įmonių skaičius Lietuvoje išlieka labai mažas – apie 60.

⁵ Prieiga per internetą: <https://www.lb.lt/lietuvos_ekonomikos_apzvalga_2014_m_gruodzio_men#page=11>.

⁶ Prieiga per internetą: <<http://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize>>.

⁷ Prieiga per internetą: <<http://osp.stat.gov.lt/web/guest/statistiniu-rodikliu-analize?portletFormName=visualization&hash=4fde9615-8134-400d-9b31-294d2a7575bd>>.

⁸ Prieiga per internetą: <<https://www.swedbank.lt/lt/previews/privatiems/4/20>>.

6 pav. Įregistruotų ir išregistruotų MVĮ skaičius metų pradžioje

Kai kuriuose regionuose verslui kurtis nėra paprasta ir, nors steigiamų įmonių Lietuvoje 2015 m. sausio 1 d., palyginti su praėjusiu laikotarpiu, padaugėjo 2,5 proc. (iki 93 017 ūkio subjektų)⁹, daugiausia jų registruota Vilniaus, Kauno ir Šiaulių apskrityse, o sumažėjo Marijampolės ir Utenos apskrityse. 80 proc. ūkio subjektų – mažos ir vidutinės įmonės, kur dirbo 17,5 proc. visų dirbančių asmenų. 2014 m. išregistruota daugiau kaip 5 tūkst. įmonių ir, palyginti su 2013 m., jų sumažėjo 20,4 proc. – tai įmonės, susijusios su didmenine ir (arba) mažmenine prekyba, ir transporto įmonės.

Verslo įmonėms reikės prisitaikyti prie esamos padėties dėl darbo jėgos trūkumo ir permąstyti perspektyvas, nes kol investicijos į regionus nepadidins jų patrauklumo gyventojams dėl užtikrintų darbo vietų ir pakankamų pajamų, kol nebus sudarytos sąlygos jauniems žmonėms dirbti, padėtis negerės nei demografiniu, nei emigraciniu atžvilgiu. B. Gruževskio (2013) teigimu, 60 proc. Lietuvos gyventojų išvyko ne todėl, kad neturėjo darbo, o todėl, kad norėjo gauti daugiau pajamų. Atsiranda nepasitenkinimas socialiniu teisingumu, nes pastangos tiesiogiai nelemia pajamų, t. y. turimas darbas, aukštasis išsilavinimas neapsaugo asmens nuo skurdo. Mažas atotrūkis tarp atlygio už kvalifikuotą ir nekvalifikuotą darbą mažina motyvą dirbti. Lietuvoje darbdaviai, skirtingai negu užsienio valstybėse, nenori dalytis uždirbtu pelnu su darbuotojais, todėl išlieka didelė darbuotojų kaita, nėra lojalumo. Verslo įmonės vangiai bendradarbiauja su švietimo institucijomis, nekuriamos praktikų vietos, laukiama visiškai parengto specialisto, kuris nuo pirmos darbo dienos turi būti pasiruošęs uždirbti įmonei pelną.

4. DARBO IŠTEKLIŲ PERSPEKTYVOS LIETUVOJE

Visuomenės senėjimo, vidutinės gyvenimo trukmės ilgėjimo, gimstamumo mažėjimo ir migracijos įtaka Lietuvos ekonomikai akivaizdi ir išlieka viena aktualiausių problemų. Kyla iššūkiai visuomenės poreikiams ir valstybės funkcionavimui visose srityse:

- *ekonomikai* – dėl darbo rinkos senėjimo ir darbo išteklių trūkumo;
- *politinei sistemai* – dėl vis vyresnio amžiaus asmenų dalyvavimo priimančiais sprendimus;
- *švietimo sistemai* – dėl mokymosi visą gyvenimą reikšmės didėjimo ir sistemos pertvarkos atsižvelgiant į darbo rinkos poreikius;
- *socialinei sistemai* – dėl socialinio draudimo, paramos, aprūpinimo sistemų adaptavimo naujiems poreikiams, ieškant naujų finansavimo galimybių;
- *ekologijai* – dėl aplinkos, gyvenamųjų vietų, infrastruktūros pritaikymo;
- *sveikatos apsaugai ir psichologijai* – dėl gydymo, prevencijos, ilgalaikės globos ir slaugos paslaugų subalansuotos plėtros, palankios kultūrinės, teigiamas nuostatas turinčios visuomenės nuomonės formavimo, pakantumo.

Ekonominės priežastys daro didžiausią įtaką kitų sričių ir visuomenės poreikių tenkinimui. Mokslininkai, ekonomistai išskiria svarbiausius ekonominės padėties, susijusios su gyventojų skaičiaus ir atitinkamai darbo jėgos mažėjimu, stabilizavimo aspektus:

⁹ Prieiga per internetą: <<http://osp.stat.gov.lt/informaciniai-pranesimai?eventId=61701>>.

- 1) adaptaciją, t. y. prisitaikymą prie esamos padėties;
- 2) priemonių padėčiai stabilizuoti ir gerinti paiešką ir įgyvendinimą.

Lietuvos politinė sistema orientuota į trumpalaikius interesus, pastebimas valdančiojo sluoksnio uzurpavimas, o visa sistemos specifika orientuota 4 metams. Pretenduojančiųjų į valstybės valdymą interesai tampa svarbesni už šalies nacionalinius interesus, nėra iniciatyvų ar noro ką nors keisti, siūlymai dažnai ignoruojami siekiant populiarumo. Deja, tai atspindi visuomenės, kuri nesupranta esminių sprendimų priėmimo svarbos, brandos lygį. Globalūs projektai: visuotinė renovacija, atominės elektrinės statyba, elektros jungčių tiesimas ir kiti, nepritaikyti gyventojų skaičiaus mažėjimui, neatsižvelgiama į kaštų ir naudos analizę, tiesiog siekiama bet kokiomis priemonėmis panaudoti ES lėšas ir negalvojama apie ateities poreikius. Tokios investicijos, kurių aptarnavimas ateityje labai brangiai kainuos Lietuvos piliečiams, skandina ekonomiką, o naudos gauna tik pavieniai projektų valdytojai, statybinės įmonės ir panašiai. Biudžeto, valdysenos, administracijos reforma, institucijų tarpusavio bendravimas reikšmingai pagerintų sprendimų kokybę ir jų vertinimą, o viešųjų projektų kaštų ir naudos analizė padėtų kovoti su privačiais interesais visuomenės gerovės sąskaita. Mažėjant gyventojų, reikia numatyti valstybės valdymo aparato darbuotojų skaičiaus mažinimą – šitaip būtų sutaupoma lėšų, atkuriamas socialinis teisingumas.

Švietimo sistemos įtaka darbo jėgos pokyčiams. Lietuvos švietimo sistema iš esmės nepritaikyta darbo rinkos poreikiams – ji turi parengti kokybiškai dirbantį darbuotoją, kuris tenkintų darbdavio poreikius, būtų motyvuotas. Kol kas jaunimas renkasi nesudėtingas studijas, pavyzdžiui, socialinius mokslus, nors darbo rinkoje trūksta būtent techninių specialybių darbuotojų. Vis dažniau kalbama apie milžiniškas lėšas švietimo infrastruktūrai (renovacijai, remontui, atnaujinimui ir pan.) pamirštant, kad vaikų ir jaunimo mažėja, vadinasi, dalis investicijų gali būti panaudojama kito sektoriaus reikmėms. Kai kurie jauni žmonės todėl ir emigruoja, kad neranda Lietuvoje darbo pagal savo specialybę, tad valstybė praranda ne tik statistinį gyventoją, bet ir skirtas investicijas. Tikslinga įvesti reikalavimą aukštosios mokykloms parengti atitinkamą skaičių tam tikrų specialistų pagal konkrečius darbdavių ir darbo rinkos poreikius. Tai vienas iš būdų skatinti finansinį valstybės tvarumą, užtikrinti darbo rinkos ir gyvenimo valstybėje patrauklumą, konkretaus darbuotojo įsidarbinimo galimybes ir pajamas. Kita problema, kad tiek moksleivis, tiek studentas mokomas būti darbininkas, o ne verslininkas, nediegiamas verslumas, dėstomi teoriniai, fundamentiniai dalykai, nelavinami praktiniai įgūdžiai.

Korupcijos mastas Lietuvoje, deja, nemažėja. 2012 m. KSI¹⁰ tyrime Lietuva gavo 54 balus iš 100 ir užėmė 48 vietą iš 176 valstybių; 2013 m. gavusi 57 balus ji užėmė šiek tiek aukštesnę – 43 vietą iš 177 valstybių, 2014 m. Lietuvai skirti 58 balai iš 100 galimų ir 39 vieta 175 šalių sąraše¹¹. Net 69 proc. Lietuvos gyventojų mano, kad davus kyši problemą būtų sprendžiama geriau ir greičiau, o kaip labiausiai korumpuotas institucijas nurodo teismus, Seimą ir partijas. Korupcija – tai vienas labiausiai visuomenę erzinančių reiškinių.

Infrastruktūros plėtrą reglamentuoja skirtingi įstatymai, priežiūra patikėta daugybei įstaigų, stringa projektų priėmimas ir įgyvendinimas. Projektai rengti neatsižvelgiant į gyventojų skaičiaus mažėjimą, o paslaugų kainos tik didėja. Pavyzdžiui, jau ne viena savivaldybė susiduria su valymo įrenginių ir nuotekų surinkimo tinklų, įrengtų remiantis optimistinėmis gyventojų skaičiaus didėjimo prognozėmis, aptarnavimu. Panaši padėtis ir kitose viešojo sektoriaus srityse, o kai kuriems miesteliams visai nykstant, per dideli tampa infrastruktūros palaikymo kaštai, esantys didelė našta dirbantiems mokesčių mokėtojams. Todėl reikia realiai įvertinti konkrečių investicinių projektų vertę ir darbo jėgos galimybes tvarkant valstybės, kurios finansiniai ir žmogiškieji ištekliai yra gana riboti, ūkį. Jau dabar Lietuva tampa retai apgyvendintu kraštu, turinčiu gerą infrastruktūrą.

Visuomenės nuomonė šiuo aspektu irgi turi būti vertinama, tačiau, trūkstant stiprios sisteminės, nuoseklios nacionalinės strategijos, kuri formuotų konkrečius tikslus, viešinimo, nepriklausomybės nuo politikų ar partijų įtakos, nėra masinio suinteresuotumo, tautinio solidarumo, neįsiklausoma į aktyvios visuomenės dalies nuomonę. Visuomenė pasigenda pasitikėjimo, parodymo, kad valstybė pirmiausia rūpinasi žmonėmis. Nepriimant esminių konkrečių sprendimų dėl gyventojų skaičiaus stabilizavimo ir didinimo, reikia pratintis prie adaptacijos sistemos įvedimo. Praktiškai tai jau daroma – naikinamos atokių miestelių mokyklos, medicinos įstaigos, teikiančios papildomas paslaugas, perkeliamos į rajonų centrus, atsisakoma keleivių vežimo paslaugų atokiose vietovėse ir panašiai. Tai kelia dalies visuomenės pasipiktinimą, tačiau išplėtos infrastruktūros, kuri anksčiau buvo pritaikyta daug didesnam gyventojų skaičiui, aptarnavimas ir palaikymas labai brangiai kainuoja mokesčių mokėtojams. Kai kurie ekonomistai siūlo esamą padėtį keisti Vokietijos pavyzdžiu, kai, tuštinant miestelius, miestų mikrorajonams, dalis gyventojų buvo

¹⁰ „Transparency International“ (TI) skelbiamas Korupcijos suvokimo indeksas (KSI).

¹¹ 0 suvokiama kaip labai korumpuota valstybė, o 100 – kaip labai skaidri valstybė.

išskeldinta ir įkurdinta labiau apgyvendintose vietose. Šitai sutaupoma daug finansinių išteklių, nes kai nekilnojamojo turto vertė artėja prie nulio ir vis tiek neatsiranda norinčiųjų ten gyventi, nuostolių patiria kelininkai, šilumos, vandens, elektros, dujų tiekimo įmonės ir kitos vartotojus aptarnaujančios institucijos.

Investicijų pritraukimas ir panaudojimas yra vienas tarptautinių ekonominių santykių plėtojimo elementų, nes skatina ekonomikos augimą, kuria tiesioginius valstybių ryšius. Iš investuojamo užsienio valstybių kapitalo dydžio galima spręsti apie valstybės konkurencingumą, todėl siekiant sukurti palankią aplinką ir sąlygas investicijoms pritraukti taikomos įvairios paskatos, įvairiomis priemonėmis išskiriami valstybės privalumai.

Vertinant TUI 1-am Lietuvos gyventojui ir gyventojų skaičių Lietuvoje 2001–2013 metais, gaunamas koreliacijos koeficientas $r = -0,9782$ rodo itin stiprią neigiamą šių rodiklių priklausomybę, t. y. kad mažėjant gyventojų daugėja investicijų kiekis kiekvienam asmeniui, nors bendrų į Lietuvą ateinančių investicijų srautų pokytis tam tikrais laikotarpiais gali būti ir neigiamas. Skaičiuojant BVP ir gyventojų skaičiaus priklausomybę, gaunamas koreliacijos koeficientas ($r = -0,96591$) taip pat rodo stiprią neigiamą rodiklių priklausomybę – gyventojų mažėjant BVP vienam gyventojui didėja.

Užsienio įmonėms mūsų valstybė yra patraukli dėl santykinai mažo darbo užmokesčio, kvalifikuotos darbo jėgos, geros geografinės padėties ir išplėtos infrastruktūros, tačiau susiduriama su netobula mokesčių sistema, biurokratine aplinka, korupcija, didele politine rizika, kvalifikuotų darbuotojų trūkumu, juo labiau kad vietinis verslas taip pat keliai į užsienio valstybes dėl nuolat kintančių įstatymų, protekcionizmo ir nepastovios mokesstinės aplinkos. Pavyzdžiui, pastaraisiais metais pagrindinis Lietuvos investicijų srautas buvo nukreiptas į kapitalui palankesnius mokesčius taikančias šalis – Nyderlandų Karalystę ir Kiprą. 2008–2012 m. apie penkis kartus išaugo investicijų užsienyje dalis, susijusi su kontroliuojančių bendrovių steigimu, t. y. tose šalyse pagrindinė įmonių veikla nėra vykdoma, o tik sumokami mokesčiai. Reikia įvertinti perspektyvas ir numatyti trūkstant darbo išteklių didesnius investicijų srautus nukreipti į pramonės ir gamybos technologinius procesus, skatinant robotizavimą.

Lyginant *darbo užmokesčio* Lietuvoje ir kitose Europos Sąjungos šalyse skirtumus (Lietuva pagal minimalų darbo užmokesį¹², kuris dabar yra 300 eurų, lenkia tik Vengriją ir Rumuniją, o Airijoje, Prancūzijoje, Jungtinėje Karalystėje, Nyderlanduose, Belgijoje jis yra penkis kartus didesnis), matyti, kad tai yra pagrindinė emigracijos priežastis, svarbu ne tik atskiros asmens finansinė padėtis, bet ir šeimos bei vaikų aprūpinimas. Dėl įvairių ekonominių priežasčių pragyvenimo lygio didinimas ir priartinimas prie Vakarų valstybių standartų, socialinės atskirties mažinimas įmanomas tik ilguoju laikotarpiu. Esant tokiai situacijai, atvykstančiųjų gyventi į Lietuvą skaičius nedidės, o daugumą jų sudaro trečiųjų valstybių piliečiai – baltarusiai, rusai ir ukrainiečiai.

G. Nausėdos (2014) nuomone, „Lietuvoje lieka iš darbo rinkos pasitraukę pensininkai arba riboto darbingumo žmonės, todėl didėja santykis tarp dirbančių ir pašalpas gaunančių žmonių“. Prognozuojama, kad kasmet iš Lietuvos pasitraukiant 2–3 proc. dirbančių asmenų, Vyriausybei bus sudėtinga pasiekti net ir 2–3 proc. BVP augimą, o mažėjant darbo jėgos, likusiems teks dirbti dar našiau.

IŠVADOS

Šalies gyventojai, taip pat darbo jėgos ištekliai, bet kurioje valstybėje yra vienas svarbiausių ekonomikos ir socialinės gerovės augimą skatinančių veiksnių. Gyventojų Lietuvoje, palyginti su kitomis ES valstybėmis, mažėja itin sparčiai ir kaip pagrindines priežastis galima išskirti demografinius ir migracinius procesus. Darbo jėgos išteklių mažėjimą tiesiogiai sukelia neigiamas šių procesų balansas, reikiamų pragyvenimo pajamų neužtikrinimas, darbo užmokesčio valstybėse skirtumai, socialinės apsaugos trūkumai.

Itin žemi gimstamumo Lietuvoje rodikliai, visuomenės senėjimas, išlaikytinių skaičiaus didėjimas, problemos darbo rinkoje skatina ne pavienių asmenų, bet šeimų emigraciją į užsienio valstybes, kuriose kuriamos palankios sąlygos atvykėliams.

Verslas susiduria su mažėjančios darbo jėgos pasiūlos pasekmėmis – trūksta kvalifikuotų darbuotojų, kyla darbo išteklių kaina, kai kurie regionai mažėjant pirkimo paklausai tampa nepatrauklūs. Mažėja įregistruotų įmonių, o verslas koncentruojasi didžiuosiuose Lietuvos miestuose – Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje. Išlieka didelė darbuotojų kaita, o nesant didelio skirtumo tarp socialinės pašalpos ir darbo užmokesčio, kai kurie darbuotojai net nesuinteresuoti eiti dirbti ar persikvalifikuoti.

¹² Prieiga per internetą: <<http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&pcode=tps00155&language=en>>.

Gyventojų skaičiaus, atitinkamai ir darbo išteklių mažėjimas paveiks visas Lietuvos valstybės sritis – ekonomiką, švietimą, socialinę sferą, darbo rinką, ekologiją, sveikatos apsaugą ir kitas. Daugiausia dėmesio turi būti skiriama ekonomikos augimui ir tvarios visuomenės gerovės skatinimui.

Ekonomistai, mokslininkai išskiria du ekonomikos stabilizavimo aspektus, susijusius su gyventojų skaičiaus, atitinkamai ir darbo jėgos mažėjimu:

- 1) adaptaciją prie esamos situacijos ir tinkamų sprendimų priėmimą;
- 2) priemonių padėčiai stabilizuoti ir gerinti paiešką ir įgyvendinimą (pajamų didinimą, darbo vietų kūrimą, švietimo ir socialinės apsaugos sistemų tobulinimą, politinės sistemos pertvarką, korupcijos, šešėlinio verslo mažinimą, racionalų investicijų paskirstymą, visuomenės nuomonės formavimą).

Literatūra

1. BAGDANAČIUS, J. Žmogiškasis kapitalas. Vilnius: VPU, 2002.
2. BARTKEVIČIENĖ, A.; RAUDELIS, R. Imigrantų, atvykusių iš ne Europos Sąjungos šalių, integracijos priemonių poreikis Lietuvoje. *Social Work*, 2012, Nr. 2(11), p. 341–354. ISSN 2029-2775.
3. Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetas. *Ekonominė ir socialinė padėtis Baltijos šalyse. Lietuva*, 2011. Prieiga per internetą: <http://www.eesc.europa.eu/resources/docs/lithuania_etude_fin_lt.pdf>.
4. Eurostat. *Population structure and ageing*, 2014. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Population_structure_and_ageing>.
5. Eurostat. *Minimum wages* (EUR/month). Prieiga per internetą: <<http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&pcode=tps00155&language=en>>.
6. Eurostat. *Population and population change statistics*. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Population_and_population_change_statistics>.
7. GEDVILAITĖ-KORDUŠIENĖ, M.; BAUBLYTĖ, M. Kiek paseno Lietuva? Lietuvos gyventojų senėjimas ES šalių kontekste. *Demografinių tyrimų institutas. Informacinis biuletenis „Demografija ir mes“*, 2013, Nr. 9, p. 5–8.
8. GYLYS, R. *Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnybos Korupcijos prevencijos valdyba*, 2014. Prieiga per internetą: <http://www.stt.lt/documents/soc_tyrimai/KSI_ir_ir_Lietuva_GALUTINIS.pdf>.
9. GRUŽEVSKIS, B. Žmogaus socialinė raida: užimtumas. Vilnius: Justitia, 2002.
10. Lietuvos bankas. *Lietuvos ekonomikos apžvalga, 2014*. Prieiga per internetą: <https://www.lb.lt/lietuvs_ekonomikos_apzvalga_2014_m_gruodzio_men#page=11>.
11. IDM. *IMD releases its 2014 World Competitiveness Yearbook Ranking*. 2014. Prieiga per internetą: <<http://www.imd.org/news/2014-World-Competitiveness.cfm>>.
12. Lietuvos nekilnojamojo turto plėtros asociacija. *Tyrimas „Šalies regionų demografinės struktūros ir emigracijos tendencijų palyginamoji analizė“*, 2012. Prieiga per internetą: <www.lntpa.lt>.
13. Lietuvos Respublikos ūkio ministerija. *Pagal pasaulio valstybių konkurencingumo tyrimą Lietuva gerino tarptautinės prekybos, darbo rinkos, viešųjų finansų ir verslo aplinkos rodiklius*, 2014. Prieiga per internetą: <<http://www.ukmin.lt/web/lt/naujienos/>>.
14. LUNEVIČIENĖ, J. *Ekonomistas Rimantas Rudzakis – apie euro privalumus ir trūkumus*, 2014. Prieiga per internetą: <<http://www.lrytas.lt/verslas/izvalgos-ir-nuomones/ekonomistas-rimantas-rudzakis-apie-euro-privalumus-ir-trukumus.htm>>.
15. MAČIULIS, N. *Lietuvos problema nėra mažėjantis gyventojų skaičius*, 2013. Prieiga per internetą: <www.ekonomika.lt>.
16. RAMELIENĖ, R. *Valstybę išlaiko trečdalis gyventojų*, 2013. Prieiga per internetą: <www.veidas.lt>.
17. ŠINKŪNAITĖ, J.; BRAŽULIENĖ, R. Jaunimo nedarbo ir emigracijos priklausomybė ir tendencijos Lietuvoje. *Studijos kintančioje verslo aplinkoje*. Vilnius: Ciklonas, 2013, p. 64–74.
18. Transparency international. *Corruption perceptions index 2013: EU and Western Europe*. Prieiga per internetą: <http://transparency.lt/media/filer_public/2013/12/02/ksi_2013_es_ir_vakaru_europa.pdf>.
19. Transparency international. *Corruption perceptions index 2014*. Prieiga per internetą: <file:///C:/Users/Vartotojas/Downloads/2014_CPIBrochure_EN.pdf>.
20. VAITEKŪNAS, S. *Human resources of Lithuania: on the question of the fate of the nation*. Prieiga per internetą: <http://www.bulletinofgeography.umk.pl/10_2008/08_vaitekaunas.pdf>.
21. VAITEKŪNAS, S.; STEFANENKOVA, E. Lietuvos žmoniškųjų išteklių geoekonominė struktūra. *Tiltai*, 2011, Nr. 1, p. 11–23. ISSN 1392-3137.
22. Verslo žinios. *Seimas uždraudė verslo paramą partijoms*, 2014. Prieiga per internetą: <<http://lzinios.lt/lzinios/Lietuvoje/Seimas-uzdraude-verslo-parama-partijoms/>>.
23. Vilnius. *Lietuvos korupcijos žemėlapis*, 2014. Prieiga per internetą: <http://transparency.lt/media/filer_public/2014/12/22/korupcijoszemelapis2014.pdf>.

INFLUENCE OF POPULATION AND HUMAN RESOURCES DECLINE FOR LITHUANIAN ECONOMY

Summary

Decline of Lithuanian population, negative demographic measures and emigration/immigration balance, population ageing and growing rate of old dependents, indecisive government policies, separation of problematic regions and other factors negatively affect country's competitive ability. Because of it foreign direct investment is not being attracted, there is no incentive of income growth and domestic consumption. Shrinking numbers of human resources will determine the social well-being of society and business opportunities in Lithuania. Two options given in order to stabilise current situation. It is either to adapt to the current situation or try to induce immigration, increase living standards and adjust to labour market.

JAUNIMO ĮSIDARBINIMO GALIMYBIŲ DARBO RINKOJE ANALIZĖ

DARBO JĖGOS PASIŪLOS IR PAKLAUSOS KONTEKSTE

Fausta Smolenskienė
Šiaulių valstybinė kolegija

Anotacija

Problemos, su kuriomis susiduria jaunimas norėdamas įsidarbinti ir sėkmingai išlikti bei konkuruoti darbo rinkoje, buvo ir yra ypač aktualios visuomenės gyvenime. Kokią profesiją pasirinkti? Kur studijuoti? Ar po studijų rasiu darbą ir sėkmingai įsiliešiu į darbo rinką? Su tokiais klausimais susiduria kiekvienas jaunas žmogus. Tačiau kad ir kokie būtų jaunų žmonių lūkesčiai, jų įsidarbinimo galimybės ir padėtis labai priklauso nuo darbo vietų skaičiaus ir norinčiųjų bei galinčiųjų dirbti samdos pagrindais santykio darbo rinkoje. Todėl norint sėkmingai įsilieti į darbo rinką reikia įvertinti ne tik savo asmeninius interesus (pvz., kokia veikla įdomiausia) ir gebėjimus, bet ir tokį svarbų veiksnių kaip nuolatinė darbo jėgos pasiūlos ir paklausos kaita.

IVADAS

Tyrimo aktualumas. Europos Komisijos (European Vacancy Monitor, 2011) teigimu, Lietuvoje, kaip ir daugelyje ES šalių, vyrauja jaunimui nepalanki darbo rinka, rodanti menką šios homogeninės grupės užimtumą. Tą patvirtina ir statistiniai duomenys. Lietuvos statistikos departamento duomenimis, kasmet į darbo biržą kreipiasi apie 70 tūkst. jaunų bedarbių, vadinasi, kas ketvirtas jaunas žmogus iki 24 m. amžiaus neturi darbo (Jaunimo situacijos darbo rinkoje apžvalga, 2014). Taip pat šalyje kasmet išsilavinimą įgyja daugiau kaip 20 tūkst. asmenų, jaunesnių negu 25 m. amžiaus, ir daugiau kaip 10 tūkst. asmenų, jaunesnių negu 30 m. amžiaus. Jiems labai svarbu, kad jų įgyta specialybė būtų paklausi ir užtikrintų galimybę įsitvirtinti darbo rinkoje, nes turėti darbą ir sėkmingai įsilieti į darbo rinką yra labai svarbu kiekvienam asmeniui. R. Brazienė, I. Mikutavičienė (2013) nurodo, kad būtent nuo šio proceso sėkmingumo priklauso jauno žmogaus savarankiškumas, asmeninių siekių ir ambicijų įgyvendinimo galimybės.

Atkreiptinas dėmesys, kad mokslinėje literatūroje (Gruževskis, Okunevičiūtė-Neveauskienė, 2003; O'Higgins, 2001; Warner Weil ir kt., 2005; Gorlich ir kt., 2013, kiti autoriai) jaunimo padėtis darbo rinkoje dažnai įvardijama kaip socialinę atskirtį nusakantis veiksnys, nes šios homogeninės grupės užimtumo ir nedarbo lygis bei jo pokyčiai šalies darbo rinkoje daro ekonominį ir socialinį poveikį tiek pačiam jaunimui, tiek visai visuomenei. Nuolatinė darbo rinkos ir žmogiškųjų išteklių (tarp jų ir jaunimo) stebėseną ir analizę leidžia įvertinti darbo rinkos raidos tendencijas, struktūrinius ūkio, kiekybinius ir kokybinius darbo vietų konkrečiuose sektoriuose pokyčius, prognozuojamus darbo jėgos kompetencijų poreikius.

Problemos ištirimo lygis. Darbo rinkos problematika yra gana aktuali ir jos aktualijomis domisi bei jas tyrinėja nemažai mokslininkų. Tačiau jaunimo integracijos į darbo rinką galimybės išsamiau pradėtos analizuoti tik pastaruosius 10–15 metų, kai didėjantis jaunimo nedarbas mūsų šalyje tapo vienu iš akivaizdžiausių dabartinės globalios ir Rusijos ekonomikos krizės padarinių, atsiradusių tiek dėl naikinamų, tiek dėl naujai nesukuriamų darbo vietų.

Jaunimo nedarbo ir integracijos į darbo rinką problema, kaip mokslo objektas, yra nuolat socialinių tyrinėjimų akiraityje. Galima paminėti nemažai jų gvildenančių mokslininkų ir jų darbų. Autoriai B. Gruževskis ir L. Okunevičiūtė-Neveauskienė (2003) vieni pirmųjų ėmė nagrinėti aspektus, susijusius su jaunimo integracijos į darbo rinką problemomis; L. Okunevičiūtė-Neveauskienė ir A. Pocius (2001, 2008) tyrė jaunimo padėties šalies darbo rinkoje raidos tendencijas ir jas įvertinančių rodiklių metodines skaičiavimo problemas bei jaunimo (bedarbių) konkurencijos darbo rinkoje galimybes. Vėliau šiomis aktualijomis domėjosi D. Beržinskienė, D. Rudytė (2008) – jos atliko Baltijos šalių jaunimo darbo rinkų lyginamąją analizę; R. Brazienė, U. Šalkauskaitė (2012) domėjosi darbo rinkos reikalavimais ir jaunimo įsidarbinimo galimybėmis, analizuodamos darbo pasiūlos skelbimų turinį; R. Brazienė ir I. Mikutavičienė (2013) analizavo jaunimo sėkmingumo darbo rinkoje ir įgyto išsilavinimo ryšį bei kitus aspektus.

Nors pastariaisiais metais šia tematika paskelbta nemažai publikacijų, tačiau svarbiausių darbo rinkos charakteristikų, kurios lemia jaunų žmonių įsidarbinimo ir karjeros raidos galimybes, tendencijų analizė išlieka periodiškai aktuali. Tyrimo problemą padeda atskleisti klausimas, kokios šiuo metu yra jaunimo įsidarbinimo galimybės atsižvelgiant į padėtį darbo rinkoje darbo jėgos pasiūlos ir paklausos aspektu.

Tyrimo objektas – homogeninės jaunimo grupės padėtis darbo rinkoje ir įsidarbinimo joje galimybės.

Tyrimo tikslas – įvertinti jaunimo padėties darbo rinkoje ir įsidarbinimo joje galimybių dinamikos pokyčius darbo jėgos pasiūlos ir paklausos kontekste.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė ir sintezė, statistinių duomenų lyginamoji analizė ir apibendrinimas.

1. DARBO RINKOS VEIKSNIAI IR JUOS CHARAKTERIZUOJANTYS RODIKLIAI

Aptariant žmogiškuosius išteklius ir jų padėtį darbo rinkoje, visuomet aktualu, kiek ir kokios kvalifikacijos, amžiaus, patirties darbuotojų darbo rinka gali pasiūlyti ir kiek jų gali būti įdarbinta. Taigi vienas iš esminių darbo rinkos aspektų yra tai, kad darbo rinką charakterizuoja du veiksniai, be kurių ji neegzistuos, – tai darbo jėgos pasiūla ir darbo jėgos paklausa. B. Martinkaus, A. Sakalo ir A. Savanevičienės (2006) teigimu, pastarieji joje atlieka reguliatoriaus vaidmenį, todėl padėtis joje šių abiejų veiksnių atžvilgiu turi būti subalansuota. Darbo jėga į ekonominę veiklą įtraukiama per samdos santykius, todėl jos pasiūlą lemia norinčių ir galinčių dirbti samdos pagrindais žmonių skaičius, jų socialinė ir demografinė bei profesinė ir kvalifikacinė struktūra, o paklausą – kiekis darbo jėgos, kurią gali ir nori samdyti darbdaviai, t. y. valstybė, įmonės ir privatūs asmenys (Kinderis, 2008). Tačiau, kaip yra žinoma, darbo jėgos pasiūlos ir paklausos pusiausvyra iš tikrųjų retai pasiekama, nes darbo rinka yra viena iš dinamiškiausių rinkos posistemų, pagal situaciją galinti būti perteklinė, deficitinė, nulinė. Autorės D. Beržinskienė ir D. Rudytė (2008) pabrėžia, kad darbo rinkos dinamiškumas pasireiškia tuo, jog darbo jėgos pasiūla paprastai neatitinka darbo jėgos paklausos, nes darbo rinkoje dažnai vyrauja kiekybiniai nesutapimai ir struktūrinis disbalansas (profesinis, kvalifikacinis, geografinis ir pan.), skirtingos darbdavių nuostatos renkantis ir samdant darbuotojus. Kita vertus, reikia nepamiršti, kad darbo rinkoje savo tikslų siekia įvairios homogeninės dalyvių grupės (jaunimas, vidutinio amžiaus, pagyvenę asmenys), todėl, pasak S. Jakštienės ir D. Beržinskienės (2011), darbo rinka skirstytina į heterogenines dalis. Darbo rinkos funkcionavimo efektyvumui įtaką daro ir ekonominiai veiksniai: BVP dinamika, ekonomikos ciklo stadija, investicinis aktyvumas, dažnai lemiantys visiškai naujų sektorių atsiradimą, technologines transformacijas, darbo jėgos judėjimą ir persiskirstymą tarp ūkio sektorių.

Akivaizdu, kad darbo rinkos elementus veikia daugybė subjektyvių ir objektyvių veiksnių, todėl darbo jėgos pasiūla ir paklausa natūraliai negali visiškai sutapti.

Minėtus darbo rinkos veiksnius apibrėžia tam tikri rodikliai, išreiškiantys ir paaiškinantys darbo jėgos pasiūlos ir paklausos struktūrą, jos pokyčius lemiančius veiksniai. Siekiant atlikti visapusišką darbo rinkos analizę, patartina nagrinėti nedarbo ir užimtumo rodiklių tiek absoliučiąsias, tiek santykinės reikšmes. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos užsakymu atlikto „Kovos su nedarbu ir skurdo mažinimo strategijų tyrimo“ (2014) galutinėje ataskaitoje pabrėžiama, kad santykiniai rodikliai yra veikiau informatyvūs negu absoliutūs, juos galima lyginti vieną su kitu, nustatyti proporcijas, struktūros pokyčius ir panašiai. Tai galima paaiškinti šitaip: viena vertus, absoliutūs rodikliai paprastai nepakankamai atspindi tikrąsias darbo rinkos tendencijas, t. y. pagerėjimą ar pablogėjimą, kita vertus, nereikia pamiršti, kad darbo rinką taip pat labai veikia emigracija. Todėl analizuojant jaunimo nedarbo ir užimtumo situaciją praktiniu aspektu, daugiau dėmesio bus kreipiama į pastaruosius.

Darbo rinkos konjunktūrą apibūdina tokie rodikliai: nedarbo ir užimtumo lygis, bedarbių ir užimtųjų skaičius, laisvų darbo vietų lygis. Nedarbo lygis parodo, kokia dalis darbo jėgos šalyje ar regione nori ir gali dirbti, tačiau neturi darbo, o didelis bedarbių skaičius gali parodyti ir sunkias įsidarbinimo rinkoje galimybes. Kuo šalyje ar regione yra daugiau užimtųjų ir aukštesnis santykinis rodiklis, parodantis, kokia atitinkamo amžiaus gyventojų dalis yra užimta (užimtumo lygis), tuo padėtis darbo rinkoje yra geresnė, efektyviau panaudojamas turimas potencialus žmogiškasis kapitalas. Kai kurie autoriai (R. Bartlett, H. Lao 2014; L. Tanning, T. Tanning, 2012) ir Europos Komisija (2011) nurodo, kad vertinant įsidarbinimo galimybes aktualu analizuoti darbo vietų lygio rodiklį. Šis rodiklis išreiškiamas laisvų ir visų darbo vietų santykiu ir parodo, kiek laisvų darbo vietų yra registruota per tam tikrą laikotarpį. Kuo šis rodiklis didesnis, tuo padėtis darbo rinkoje geresnė, nes sukuriamą daugiau darbo vietų, taigi gali įsidarbinti daugiau asmenų.

Apibendrinant galima teigti, kad darbo jėgos pasiūlos ir paklausos santykis darbo rinkoje – svarbi charakteristika, nuo kurios suderinamumo priklauso pagrindinių darbo rinkos rodiklių (nedarbo, užimtumo) reikšmės, o šių veiksnių disbalansas rinkoje lemia asmenų įsidarbinimo galimybes.

2. JAUNIMO PADĖTIES DARBO RINKOJE IR ĮSIDARBINIMO GALIMYBIŲ ANALIZĖ

Prieš analizuojant darbo rinkos rodiklius, aktualu apibrėžti, kokio amžiaus asmenis laikysime homogenine jaunimo grupe, nes tam tikros institucijos ir dokumentai nurodo skirtingas amžiaus ribas. Lietuvos valstybinėje jaunimo politikos koncepcijoje (1996) jaunimu laikomi asmenys nuo 16 iki 29 m., Lietuvos Respublikos jaunimo politikos pagrindų įstatyme (2003) – nuo 14 iki 29 m. Lietuvos darbo rinkos politikos aspektu prie jaunimo priskiriami 15–24 m. jaunuoliai. Analizuojant remiamasi būtent Lietuvos darbo rinkos politikos aspektu pateikta apibrėžtimi, t. y. jaunimu laikomi 15–24 m. amžiaus asmenys.

Palankią padėtį darbo rinkoje atspindi didelė darbo jėgos paklausa ir mažėjanti jos pasiūla. Jau minėta, kad šalies nedarbo ir užimtumo rodiklių reikšmės labai priklauso nuo darbo jėgos pasiūlos ir paklausos situacijos, kurią veikia

konkrečių jos komponentų dinamika: darbo jėgos pasiūla – nedarbo lygis, bedarbių skaičius; darbo jėgos paklausa – užimtųjų ir laisvų darbo vietų skaičius. Todėl aktualu išanalizuoti tiek bendrąsias darbo jėgos paklausos ir pasiūlos darbo rinkoje tendencijas, tiek jaunimo padėtį joje. Iš pateiktų duomenų matyti, kad nuo 2009 m. kasmet į darbo biržą kreipiasi apie 70 tūkst. jaunų bedarbių iki 24 m. amžiaus. Bendras asmenų, ieškančių darbo rinkoje, skaičius 2008–2013 m. vidutiniškai siekia 295 tūkstančius (žr. 1 lent.).

1 lentelė. 2008–2013 m. nedarbo rodikliai

Rodiklis	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Iš viso bedarbių sk., tūkst.	214,3	369,4	303,1	256,7	330,8	300,0
15–24 m. bedarbių sk., tūkst.	38,7	79,6	73,9	64,1	74,2	68,1
Bendrojo nedarbo lygis, proc.	5,8	13,8	17,8	15,4	13,4	11,8
Jaunimo (15–24 m.) nedarbo lygis, proc.	13,3	29,6	35,7	32,6	26,7	21,9
Jaunimo (15–24 m.) ir bendrojo nedarbo lygio santykis	2,29	2,14	2,01	2,12	1,99	1,86
15–24 m. bedarbių dalis nuo visų bedarbių sk., proc.	21,7	19,5	17,2	17,2	16,4	15,9

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas

Taigi padėtis darbo rinkoje nėra palanki, nes jaunų bedarbių padaugėjo beveik dvigubai, negu kad buvo iki ekonomikos krizės (2008 m. – 38,7 tūkst.). Galima teigti, kad krizės laikotarpiu šalyje įvyko gana ryškūs santykiniai tiek bendrojo, tiek jaunimo nedarbo lygio struktūros pokyčiai. 2008 m. bendrasis nedarbas šalyje siekė beveik 6 proc., o jaunimo – daugiau negu 13 procentų. Tačiau per kitus dvejus metus (2009–2010 m.) šių rodiklių tendencijos dar labiau blogėjo, t. y. buvęs atitinkamai 12 proc. ir 22,4 proc. didėjimas. Nors pastaraisiais metais jaunimo nedarbo lygis sumažėjo, tačiau jis vis tiek vertintinas kaip aukštas, t. y. siekia daugiau negu 20 procentų. 2010 m. jaunimo nedarbo lygis buvo du kartus didesnis negu bendrojo nedarbo lygis šalyje ir didžiausias per visą analizuojamą laikotarpį (36 proc.). Pabrėžtina ir tai, kad panašus bendrojo ir jaunimo nedarbo lygio santykis vyrauja visu analizuojamu laikotarpiu, t. y. jaunimo, neturinčio darbo, yra du kartus daugiau. Vertinant jaunimo dalį visoje bedarbių struktūroje, matyti, kad 2008–2009 m. ji siekė 20 proc. ir daugiau, tačiau nuo 2010 m. po truputį mažėja. Per pastaruosius ketverius metus 15–24 m. bedarbių procentas nuo visų bedarbių skaičiaus sumažėjo 3,6 proc., o jaunimo ir bendrojo nedarbo santykis sumažėjo 0,3 karto. Vadinas, galima teigti, kad kas penktas bedarbis mūsų šalyje yra jaunas asmuo. Vis dar išliekantis didelis jaunimo nedarbas ir minėtas dvigubas, palyginti su bendruoju nedarbu, santykis leidžia teigti, kad darbo rinkoje vyrauja pasiūlos ir paklausos nesuderinamumas, ypač pasireiškiantis jaunimo atžvilgiu.

Jau minėta, kad darbo jėgos paklausą formuoja darbdaviai. Jie nurodo, kiek darbo jėgos jiems reikia. Todėl taip pat aktualu paanalizuoti darbo jėgos paklausos rinkoje duomenis, susijusius su jaunimo užimtumu (žr. 2 lent.).

2 lentelė. 2008–2013 m. užimtumo rodikliai

Rodiklis	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Iš viso užimtųjų, tūkst.	1 427,1	1 317,4	1 247,7	1 253,6	1 275,7	1 292,8
15–24 m. užimtųjų sk., tūkst.	124,7	97,7	83,9	81,1	88,4	97,9
Bendrojo užimtumo lygis, proc.	52,6	48,8	46,7	48,6	50,0	51,2
15–24 m. asmenų užimtumo lygis, proc.	26,0	20,6	18,3	19,1	21,5	24,6
15–24 m. užimtųjų dalis nuo visų užimtųjų sk., proc.	8,7	7,4	6,7	6,5	6,9	7,6

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas

Vertinant užimtumo darbo rinkoje situaciją galima teigti, kad daugiausiai 25–54 m. amžiaus užimtųjų buvo 2008 m. – 124,7 tūkst. asmenų, tačiau per kitus trejus metus jų sumažėjo 43,6 tūkst., arba 35 procentais. Akivaizdu, kad tokius pokyčius lėmė globali ekonomikos krizė. Nuo 2011 m. jaunimo užimtumas darbo rinkoje kasmet padidėja 10 proc., todėl 2013 m. šalyje dirbo beveik 100 tūkst. jaunų žmonių. Taigi visu analizuojamu laikotarpiu kas penkioliktas darbuotojas buvo jaunas žmogus. Iš santykinų rodiklių pasiskirstymo dinamikos matyti, kad jaunų žmonių dalis tarp užimtųjų ekonomikos krizės metu (2009–2011 m.) taip pat mažėjo (nuo 8,7 iki 6,5 proc.) ir tik gerokai sumažėjus ūkio nuosmukio poveikiui 2011 m. šis užimtumo rodiklis vėl pradėjo didėti ir šiuo metu siekia 7,6 procento.

Pabrėžtina, kad bendrojo ir jaunimo užimtumo lygio rodikliai visu analizuojamu laikotarpiu skyrėsi daugiau negu du kartus, t. y. bendrasis šalies gyventojų užimtumas kai kuriais analizuojamo laikotarpio metais siekė 50 proc. ir daugiau, o jaunimo – svyravo ties 18–26 proc. riba.

Vertinant jaunimo nedarbo ir užimtumo pokyčius matyti, kad jų priežastis neabejotinai buvo ekonomikos krizė, tačiau negalima atmesti ir to, jog padėtis darbo rinkoje labai priklauso ir nuo darbo jėgos pasiūlos bei paklausos suderinamumo galimybių. Ši disbalansą paprastai lemia konkrečiai darbo vietai reikalingų įgūdžių ir išsilavinimo reikalavimų neatitiktis, didėjantis ilgalaikis nedarbas, netinkamas reagavimas į demografinius iššūkius ir neefektyvios užimtumo tarnybų siūlomos paslaugos, taip pat įtaką daro geografinio ir profesinio judumo kliūtys bei trikdžiai ir nevienodas darbdavių ir darbuotojų informavimas.

Apibendrinant galima teigti, kad jaunimo padėtis darbo rinkoje kol kas reikšmingai nesikeičia, t. y. jaunimo nedarbas tebėra kompleksinė šalies problema, nes daugybė jaunuolių nesugeba rasti darbo.

Laisvų darbo vietų lygis geriausiai atspindi įsidarbinimo galimybes (žr. 3 lent.). Laisva darbo vieta apibrėžiama kaip naujai sukurta, neužimta arba artimiausiu metu tapsianti laisva mokamo darbo vieta, dėl kurios darbdavys imasi ir yra pasirengęs toliau imtis aktyvių veiksmų ieškodamas tinkamo kandidato ne iš tos pačios įmonės ir į kurią iš karto ar per tam tikrą laikotarpį ketina priimti kandidatą (Oficialiosios statistikos portalo statistikos terminų žodynas).

3 lentelė. Laisvų darbo vietų dinamika 2008–2013 m.

Rodiklis	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Laisvos darbo vietos	22 118	5 833	6 664	9 788	10 472	10 696
Laisvų darbo vietų lygis, proc.	1,7	0,5	0,6	0,9	0,9	0,9

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas

Nors 2013 m. šalyje buvo 10,7 tūkst. laisvų darbo vietų samdomiesiems darbuotojams, arba 0,2 tūkst. (2,1 proc.) daugiau negu 2012 m., tačiau, palyginti su laikotarpiu prieš ekonomikos krizę (2008 m.), jų yra dvigubai mažiau, t. y. laisvų darbo vietų per visą laikotarpį sumažėjo net 51,6 procento. Kita vertus, laisvų darbo vietų lygis darbo rinkoje pastaruosius trejus metus išlieka stabilus ir siekia 0,9 proc., o tai reiškia, kad darbo jėgos paklausa jau kurį laiką nesikeičia. Vadinas, tiek jaunimo, tiek apskritai asmenų, norinčių įsidarbinti, galimybės darbo rinkoje pastaraisiais metais netampa geresnės, nors šalyje ir jaučiamas ekonomikos pakilimas.

Norint išvengti nedarbo, svarbu įgyti darbo rinkoje paklausią profesiją, nes šalyje vyraujantis struktūrinis nedarbas (darbo jėgos paklausa struktūros atžvilgiu neatitinka darbo jėgos pasiūlos) dažnai atspindi situaciją, kai vienas profesijas įgijusių asmenų yra gerokai per daug, o kitas įgijusiųjų paprastai nuolatos trūksta. Todėl aktualu detaliau paanalizuoti, kokiai šalies ekonominei veiklai darbo jėga yra būtiniausia.

Iš 4 lentelėje pateiktų duomenų matyti, kad daugiausiai laisvų darbo vietų pastaruoju metu yra pramonėje – 2,6 tūkst. (23,9 proc. visų laisvų darbo vietų), prekyboje – 1,3 tūkst. (12,6 proc.), viešajame valdyme ir gynyboje bei privalomajame socialiniame draudime ir transporte – po 1,2 tūkst. (atitinkamai 11,7 proc. ir 11 proc.). Per metus laisvų darbo vietų labiausiai padaugėjo finansinėje ir draudimo veikloje – 0,2 tūkst. (1,4 proc.). Daugelyje ekonominės veiklos rūšių padidėjimas sudarė po 0,1 tūkst., tačiau labiausiai laisvų darbo vietų sumažėjo prekyboje – 0,6 tūkst. (5,1 proc.).

4 lentelė. Laisvos darbo vietos ir laisvų darbo vietų lygis pagal ekonominės veiklos rūšis 2012–2013 m.

Ekonominės veiklos rūšys	2012		Darbo vietų lygis	2013		Darbo vietų lygis
	tūkst.	proc.	proc.	tūkst.	proc.	proc.
Iš viso:	10,5	100,0	0,9	10,07	100,0	0,9
Žemės ūkis, miškininkystė ir žuvininkystė	0,1	1,0	0,4	0,1	1,3	0,5
Pramonė	2,5	24,1	1,2	2,6	23,9	1,2
Statyba	0,8	7,9	1,0	0,8	7,7	1,0
Didmeninė ir mažmeninė prekyba; variklinių transporto priemonių ir motociklų remontas	1,9	17,7	0,9	1,3	12,6	0,6
Transportas ir saugojimas	1,1	10,5	1,2	1,2	11,0	1,2

Apgyvendinimo ir maitinimo paslaugų veikla	0,3	2,7	0,9	0,3	2,8	0,9
Informacija ir ryšiai	0,3	3,0	1,3	0,3	2,9	1,3
Finansinė ir draudimo veikla	0,2	2,2	1,4	0,4	3,6	2,4
Nekilnojamojo turto operacijos	0,1	1,3	0,8	0,1	0,5	0,3
Profesinė, mokslinė ir techninė veikla	0,2	2,3	0,5	0,3	3,0	0,7
Administracinė ir aptarnavimo veikla	0,5	4,6	1,1	0,6	5,3	1,2
Viešasis valdymas ir gynyba; privalomasis socialinis draudimas	1,1	10,9	1,4	1,2	11,7	1,5
Švietimas	0,4	3,5	0,2	0,4	4,1	0,3
Žmonių sveikatos priežiūra ir socialinis darbas	0,6	5,6	0,6	0,7	6,4	0,7
Meninė, pramoginė ir poilsio organizavimo veikla	0,2	1,8	0,8	0,3	2,6	1,1
Kita aptarnavimo veikla	0,1	0,9	0,7	0,1	0,6	0,5

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas

Aukščiausias laisvų darbo vietų lygis 2013 m. buvo finansinėje ir draudimo veikloje – 2,4 proc., viešajame valdyme ir gynyboje; privalomajame socialiniame draudime – 1,5 proc., informacijos ir ryšių veikloje – 1,3 proc., pramonės ir transporto veiklose – 1,2 procento. Žemiausias laisvų darbo vietų lygis buvo nekilnojamojo turto operacijų veikloje ir švietime – po 0,3 procento.

Taigi iš duomenų analizės matyti, kokių rūšių ekonominei veiklai šiuo metu darbdaviai labiausiai ieško darbuotojų. Vertėtų atkreipti dėmesį, kad darbo rinkoje nuolat kartojasi situacija – darbdaviai labiausiai ieško tokių specialistų, kurių visuomet trūksta, t. y. paprastai daugiausiai galimybių įsidarbinti jaunimas turi pramonės, transporto, informacijos ir ryšių, finansinė, administracinė ir aptarnavimo veikla užsiimančiose įmonėse.

Akivaizdu, kad nedarbo problemą iš dalies būtų galima išspręsti, jeigu jaunimas rinktųsi perspektyvias specialybes. Tačiau jau daug metų vyrauja ta pati tendencija, t. y. jaunimas dažniausiai renkasi tas specialybes, kurių bedarbių gretos kasmet didėja (teisės, vadybos, ekonomikos studijas). Tiesa, kokios specialybės bus paklausios po kelerių metų, prognozuoti gana sudėtinga, tačiau, ekspertų nuomone, visa darbo rinka pastaraisiais metais gana sparčiai juda aukštos kvalifikacijos profesijų link. Pasak darbdavių, darbo rinkoje nuolat labai trūksta universitetinį išsilavinimą turinčių ir sudėtingas inžinerines problemas galinčių savarankiškai spręsti darbuotojų, informacinių technologijų paslaugų valdymo, didelės pridėtinės vertės produktus gaminančių kūrybinių industrijų, logistikos ir panašių specialistų. Informaciją apie kintančią padėtį darbo rinkoje galima sužinoti ir jaunimo darbo centruose, kurie 29 šalies miestuose visus apsilankančius jaunuolius nemokamai informuoja ir konsultuoja dėl perspektyvių darbo rinkoje veiklos sričių, supažindina su kasmet rengiamais profesijų barometrais ir paklausiomis darbo rinkoje profesijomis bei situacija, EURES informacija apie darbo ir mokymosi Europoje galimybes.

IŠVADOS

1. Darbo rinka yra atvira sistema, kuriai įtaką gali daryti įvairūs tiek kokybiniai, tiek kiekybiniai veiksniai, todėl darbo jėgos pasiūlos ir paklausos suderinamumą veikia konkrečių jos komponentų dinamika. Nedarbo lygio, bedarbių ir užimtųjų skaičiaus, laisvų darbo vietų lygio stebėseną ir analizę leidžia numatyti pokyčius ir tendencijas, išsiaiškinti, kokių specialistų rinkai reikia labiausiai ir kokias profesijas įgiję asmenys turi daugiausiai galimybių įsidarbinti.
2. Darbo rinkos rodiklių analizė parodė, kad jaunimas yra viena iš pažeidžiamiausių ir ypatingo visuomenės dėmesio reikalinga socialinė grupė. Nors pastaraisiais metais esant ekonomikos augimui šalies darbo rinka atsigauna, tačiau jos konjunktūra šiuo metu vis dar išlieka deficitinė, t. y. darbo jėgos pasiūla viršija esamą paklausą darbo rinkoje, o tai veikia ir jaunimo padėtį. Jaunimo (15–24 m.) nedarbo lygis įvertintas kaip aukštas, jaunų bedarbių skaičius vis dar išlieka beveik dvigubai didesnis, o užimtumo didėjimas toli gražu nėra toks ryškus. Šie rodikliai vis dar nėra pasiekę darbo rinkos dinamikos prieš ekonomikos krizę tendencijų. Vienas iš veiksnių, lemiančių jaunimo nedarbą, yra ekonominė šalies rinkos padėtis ir dėl šito atsiradęs laisvų darbo vietų trūkumas.

3. Jaunimo įsidarbinimo darbo rinkoje galimybes riboja didelis darbo jėgos pasiūlos perteklius (bedarbių skaičius), pastaruosius kelerius metus nesikeičiantis laisvų darbo vietų lygis (paklausa) ir jaunimo pasirinkimo įgyti profesiją orientacija į paklausią specialybę stygių.

Literatūra

1. BARTLETT, R.; LAO, H. *Labour Market Assessment*. Kanada: Otava, 2014.
2. BERŽINSKIENĖ, D.; RUDYTĖ, D. Jaunimo padėties Baltijos šalių darbo rinkose dinaminį pokyčių lyginamoji analizė. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 2008, Nr. 3(12), p. 39–47.
3. BRAZIENĖ, R.; MIKUTAVIČIENĖ, I. Lietuvos jaunimo perėjimas iš švietimo sistemos į darbo rinką: švietimo, darbo ir užimtumo politikos aspektas. *Viešoji politika ir administravimas*, 2013, t. 12, Nr. 1, p. 108–119.
4. BRAZIENĖ, R.; ŠALKAUSKAITĖ, U. Darbo rinkos reikalavimai ir jaunimo įsidarbinimo galimybės Lietuvoje: darbo pasiūlos skelbimų turinio analizės rezultatai. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 2012, Nr. 4(28), p. 77–88.
5. Europos komisija. European Vacancy Monitor. Briuselis, 2011.
6. GORLICH, D.; STEPANOK, I.; AL-HUSSAMI, F. Youth Unemployment in Europe and the World: Causes, Consequences and Solutions. *Econstor*, 2013(59) [žiūrėta 2014 m. gruodžio 12 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.econstor.eu/dspace/bitstream/10419/70102/1/735082359.pdf>>.
7. GRUŽEVSKIS, B.; OKUNEVIČIŪTĖ-NEVERAUSKIENĖ, L. Jaunimo integracijos į darbo rinką problemos. *Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos*, 2003, Nr. 6, p. 174–189.
8. JAKŠTIENĖ, S.; BERŽINSKIENĖ, D. Darbo rinkos segmentų klasifikavimo modelis. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 2011, p. 44–54.
9. Jaunimo situacijos darbo rinkoje apžvalga (2014). *Lietuvos darbo birža* [žiūrėta 2014 m. gruodžio 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ldb.lt/jaunimui>>.
10. KINDERIS, R. *Lietuvos darbo ištekliai*. Vilnius: UAB „Ciklonas“, 2008.
11. Kovos su nedarbu ir skurdo mažinimo strategijų tyrimas. Darbo santykių ir valstybinio socialinio draudimo teisinis-administracinis modelis. Galutinė ataskaita, 2014, priedas Nr. II-1 [žiūrėta 2014 m. lapkričio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.socmodelis.lt/wp-content/uploads/II-11.pdf>>.
12. 2003 m. gruodžio 4 d. Lietuvos Respublikos jaunimo politikos pagrindų įstatymas Nr. IX-1871. *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 119-5406.
13. MARTINKUS, B.; SAKALAS, A.; SAVANEVIČIENĖ, A. Darbo išteklių ekonomika ir valdymas. Kaunas: Technologija, 2006, p. 26.
14. O'HIGGINS, N. *The Characteristics of Youth Unemployment. Youth Unemployment and Employment Policy: a Global Perspective*. Geneva: International Labour Office, 2001.
15. OKUNEVIČIŪTĖ-NEVERAUSKIENĖ, L.; POCIUS, A. Jaunimo (bedarbių) konkurencijos darbo rinkoje galimybės. *Filosofija. Sociologija*, 2001, Nr. 4, p. 25–34.
16. OKUNEVIČIŪTĖ-NEVERAUSKIENĖ, L.; POCIUS, A. Jaunimo padėties šalies darbo rinkoje raidos tendencijos ir ją įvertinančių rodiklių metodinės skaičiavimo problemos. *Ekonomika*, 2008, Nr. 82, p. 147–163.
17. Lietuvos statistikos departamentas. *Gyventojai ir socialinė statistika* [žiūrėta 2014 m. gruodžio 5–20 d.]. Prieiga per internetą: <<http://db1.stat.gov.lt/statbank/default.asp?w=1024>>.
18. Lietuvos statistikos departamentas. *Statistikos terminų žodynas* [žiūrėta 2014 m. gruodžio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<http://osp.stat.gov.lt/statistikos-terminu-zodynas>>.
19. TANNING, L.; TANNING, T. Baltic States Problem – Labour Market; Analysis Employment, Unemployment and Vacancies of Estonia; Improved Beveridge Curve. *International Journal of Business and Social Science*, 2012, p. 36–56.
20. Valstybinė jaunimo politikos koncepcija. *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 65-1537.
21. WARNER, W. S.; WILDEMEERSCH, D.; JANSSEN, T. *Unemployed Youth and Social Exclusion in Europe. Learning for Inclusion?* Aldershot, UK: Ashgate, 2005.

ANALYSIS OF THE YOUTH EMPLOYMENT OPPORTUNITIES AT THE LABOUR MARKET IN THE CONTEXT OF THE WORKFORCE SUPPLY AND DEMAND

Summary

The problems which are faced with by the youth in order to get employed and successfully survive and compete in the labour market was and still exist in the life of the active society. Which profession to choose? Where to study? Will successfully find a job and get entered into the labour market after the graduation? Every young person faces with such questions. However, it does not matter what expectations people have, their employment possibilities and situation mostly depend on proportion the labour market of the vacancies and candidates who want to and are able to work. Thus, in order to join successfully into the labour market it is important both: to evaluate yourself as a person interests (which field is the most interesting?) and abilities, and also such an important factor like permanent labour supply and need's fluctuation.

MOKESČIŲ OPTIMIZAVIMAS: NUO TEORINIŲ ŽINIŲ IKI PRAKTINIO TAIKymo

Irina Ruzveltienė

UAB „Apstela“

Laima Šapalienė

Vilniaus kolegija

Anotacija

Daugelyje valstybių mokesčių optimizavimo sąvoka suvokiama skirtingai. Valstybės įstaigose dažnai neigiamai reaguojama į pastangas mažinti mokesčius, nes vyrauja nuomonė, kad mokesčių naštos minimizavimas dažnai yra neteisėta veikla. Privačiame sektoriuje mokesčių optimizavimas vertinamas teigiamai, tačiau norint optimizavimą taikyti savo veikloje reikia labai gerai išmanyti įstatymus, jų galiojimo ribas, stebėti finansinės veiklos rezultatų dinamiką. Straipsnyje nagrinėjami mokesčių optimizavimo metodai, būdai ir principai, analizuojama gauta informacija apie mokesčių planavimo strategiją Lietuvos įmonėse.

ĮVADAS

Temos aktualumas. Pagrindinė mokesčių optimizavimo paskirtis – teisėtais būdais ir priemonėmis fiksuoti ir prognozuoti įmonės veiklos rezultatus ginant Konstitucijos garantuojamą nuosavybės teisę, pasirinkti palankiausią apmokestinimo tvarką. Ši teisėta, sektina ir skatintina veikla tapo mokesčių vengimo sinonimu. Verslininkai pagrįstai bijo užsitraukti valstybės institucijų ir jų tarnautojų nemalonę, optimizuodami mokestinius mokėjimus, todėl dažniau ryžtasi nelegaliam mokesčių vengimui (vildamiesi, kad ši teisei priešinga veikla nebus pastebėta) negu teisėtoms, teisės aktų užtikrintoms mokesčių naštos mažinimo operacijoms. Neretai nuogaustaujama, kad atitinkami valstybės subjektai mokesčių optimizavimo operacijas gali pripažinti neteisėtomis. Mokesčių optimizavimas yra glaudžiai susijęs su finansų planavimu, o dar tiksliau, yra jo sudedamoji dalis.

Tyrimo problema – mokesčių optimizavimo teorijos ir praktinių sprendimų neatitikimas.

Straipsnio tikslas, uždaviniai – išnagrinėti mokesčių optimizavimo teorinius aspektus, įvertinti informacijos apie optimizavimą reglamentavimą Lietuvos įmonių dokumentacijoje, nustatyti mokesčių optimizavimo vykdytojus ir jo taikymo Lietuvos įmonėse būdus.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros lyginamoji analizė, anketinė apklausa.

1. MOKESČIŲ OPTIMIZAVIMO BŪTINUMAS IR REIKŠMĖ

Tarpvalstybinėje mokesčių praktikoje yra išskiriamos trys su mokestinėmis prievolėmis susijusios sąvokos: mokesčių **slėpimas, vengimas ir optimizavimas** (pastaroji sąvoka Lietuvoje dažnai tapatinama su **mokesčių planavimo** sąvoka). Mokesčių optimizavimas – tai verslo struktūros modelio sukūrimas (koregavimas) ar sandorio sudarymas siekiant sumažinti mokesčių našą. Taigi mokesčių optimizavimą galima apibūdinti kaip optimalių teisinių santykių ir galimų jų interpretavimo variantų pasirinkimą remiantis galiojančiais teisės aktais, t. y. skirtingų vykdomos veiklos variantų modeliavimą siekiant sumažinti su veikla susijusią mokestinę prievolę. Bet pagrindinis mokesčių optimizavimo tikslas yra ne tam tikrų mokesčių mažinimas, o mokesčių mokėtojo pajamų didinimas sumokėjus mokesčius.

Paulius Gruodis teigia, kad mokesčių optimizavimas – tai mokestinių sąnaudų mažinimas pasinaudojant mokesčių įstatymų suteiktomis lengvatomis. Mokesčių optimizavimas galimas tik teisėtomis priemonėmis ir būdais. Autorius išskiria tokius mokesčių optimizavimo būdus:

- 1) skirtingų mokestinės apskaitos būdų naudojimą;
- 2) mokestinio statuso keitimą keičiant pilietybę;
- 3) ofšorinės įmonės įsteigimą šalyje, kur mažesni mokesčiai [2].

Michailas Abaninas pabrėžia, kad mokesčių optimizavimo sąvoka yra daug platesnė, negu aprašoma apibūrinimuose: tai ne tik mokesčių rūšių minimizavimas, bet ir mokesčių mokėjimo atidėjimas, į biudžetą mokamų sumų mažinimas [1].

Vitas Vasiliauskas mokesčių planavimą apibūdina kaip verslo operacijų išdėliojimą taip, kad operacijų seka leistų pasinaudoti teisės aktų nustatytais mokesčių lengvatomis, kai šios operacijos yra realiai įvykusios ir jų galutinis rezultatas yra pasiektas [7].

Dmitrijaus Kozlovo teigimu, mokesčių optimizavimas gali suteikti maksimalią naudą būtent juridinio asmens steigimo momentu, nes būsima veikla planuojama su sąlyga, kad dar nepadaryta klaidų, kurias bus labai sunku ištaisyti ateityje [3].

Atsižvelgiant į laiką, kada legaliai mažinami mokesčiai, jų optimizavimą galima klasifikuoti į perspektyvinį ir einamąjį.

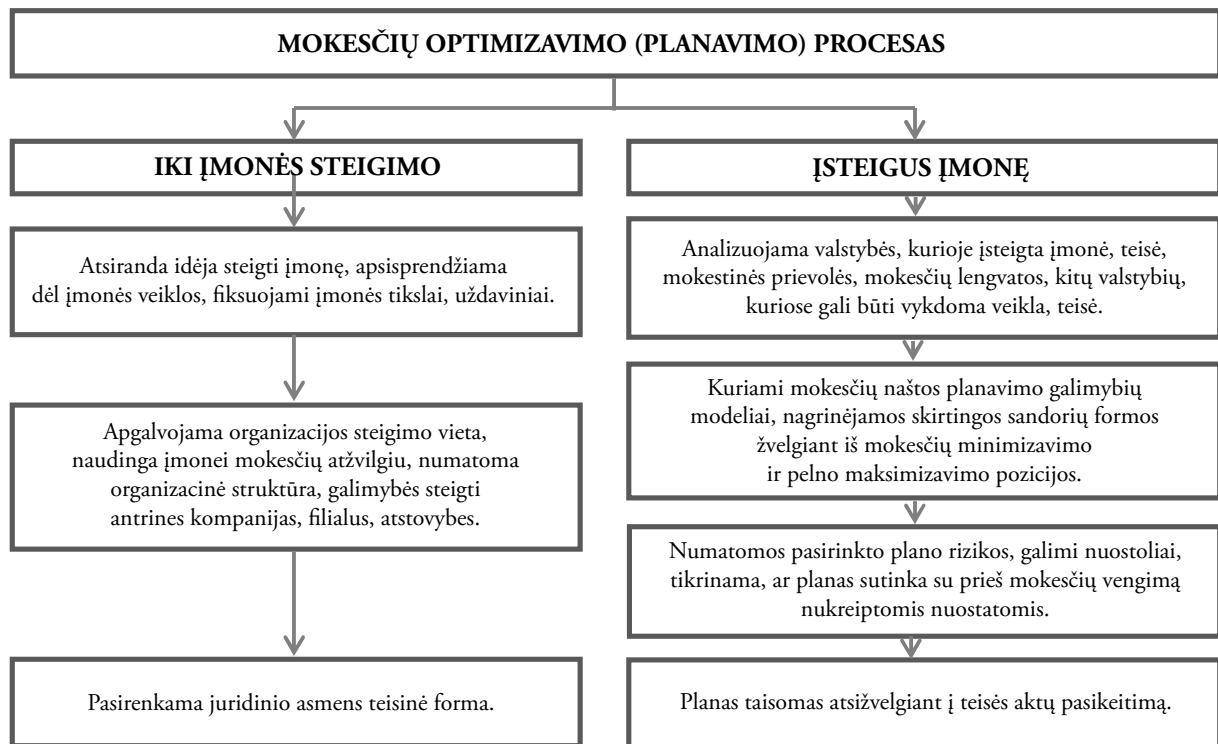
Perspektyvinis mokesčių optimizavimas – tai metodų ir būdų, kurie mažina mokestinę mokesčių mokėtojo prievolę veiklos procese, pasirinkimas. Optimizavimas atliekamas keliais periodais ir pasiekiamas teisingai tvarkant buhalterinę ir mokestinę apskaitą bei taikant mokesčių lengvatas.

Einamasis mokesčių optimizavimas pasiekiamas naudojant metodų derinį, leidžiantį sumažinti kiekvieno konkretaus atvejo ir mokestinio periodo mokestinę prievolę, pavyzdžiui, atliekant tam tikrą operaciją, pasirenkant optimalią sandorio formą.

Egzistuoja keletas mokesčių optimizavimo metodų grupių:

1. **Apskaitos politikos formavimas** atsižvelgiant į mokesčius. Mokesčių politikos formavimas yra vienas svarbiausių mokesčių optimizavimo elementų. Kvalifikuotai sukurta mokesčių politika leidžia organizacijai pasirinkti optimalų apskaitos variantą, kuris yra efektyvus mažinant mokesčius.
2. **Sutarčių optimizavimas.** Optimizuojant sutartis, būtina išanalizuoti sandorio formą, kontrahentus, sutarčių objektą ir kainą, baudos skyrimo atvejus ir dydį. Remiantis šios analizės rezultatais, galima išsirinkti tuos sutarties punktus, kurie ateityje padės sumažinti mokestinę prievolę.
3. **Specialūs optimizavimo metodai** skirstomi į pogrupius:
 - 3.1 Juridinio statuso keitimo metodas remiasi nuostata, kad siekiant optimizuoti mokesčius reikia pasirinkti tokią įmonės organizacinę formą, kuriai taikomas palankesnis mokesčių režimas.
 - 3.2 Veiklos pasikeitimo metodas numato veiklos pakeitimą į tokią, kuriai taikomi mažesni mokesčiai.
 - 3.3 Mokestinės prievolės atidėjimo metodas.
 - 3.4 Mokesčių mokėtojo juridinės vietos pasikeitimo metodas numato organizacijos registravimą tokioje teritorijoje, kurioje įmonei garantuojami lengvatiniai mokesčiai.
4. **Pasinaudojimas lengvatomis.** Ši metodų grupė numato lengvatų, kurias reglamentuoja valstybės teisės aktai, taikymą.

Mokesčių optimizavimas ir planavimas yra sinoniminės sąvokos. Mokesčių naštos planavimas yra apgalvota ir tikslinga juridinio asmens veikla. Šis faktas pagrindžia tai, kad mokesčių planavimas yra kūrybinis procesas, susidedantis iš tam tikrų tarpusavyje susijusių etapų (1 pav.).

1 pav. Mokesčių planavimo eiga

Pabrėžtina, kad 1 paveiksle pateikta etapų chronologija ir jų skaičius yra sąlyginis dalykas, nes kiekviena įmonė yra individuali: skiriasi valdymo forma, veikla, mastas, apskaitos politika ir panašiai. Autorių nuomone, nesvarbu, kiek ir kokių yra etapų, daug svarbiau, kad procesas būtų nuoseklus, apgalvotas ir legalus.

Planuojant mokesčius būtina atsižvelgti į tam tikrus reikalavimus, kurie padėtų optimizuoti įmonės veiklos rezultatus, t. y. padidintų pelną ir sumažintų mokesčius, nesvarbu, mokesčių planavimas (optimizavimas) vyksta šalyje ar už jos ribų:

1. Protingos veiklos pasirinkimas – juridinio asmens mokesčio planavimo ir (arba) optimizavimo modelis turi būti nuosekliai apgalvotas.
2. Mokesčio planavimo ir (arba) optimizavimo schema turi būti dinamiška, nes bet kurios valstybės mokesčių sistema nuolat keičiasi.
3. Kuriant planavimo ar optimizavimo schemą būtina vengti naudotis įstatymų spragomis, nes valstybė gali greitai jas pastebėti, panaikinti ir sukurtas optimizavimo planas gali žlugti.
4. Mokesčių naštos ekonomija – mokestinę prievolę reikia mažinti nuosekliai, neskubant.
5. Skaičiavimo kompleksiskumas – būtina analizuoti, kokią įtaką kitiems mokesčiams turės vieno ar kito mokesčio optimizavimas.
6. Kruopštumas – visi mokestinės veiklos dokumentai turi būti forminami pagal raštvedybos taisykles.
7. Visų šalių, kur vykdomi verslo sandoriai, teisės ir praktikos išmanymas.
8. Įvairovės reikalavimas – optimizuojant mokesčius reikia naudotis visais įmanomais mokesčių planavimo būdais.

Pagrindinius mokesčių optimizavimo principus galima suformuluoti taip:

1. Teisingumas, t. y. atitikti Lietuvos teisės aktams.
2. Perspektyvumas – mokesčių mokėtojas turi numatyti neteisingų mokesčių mažinimo schemų naudojimo padarinius, kurie gali lemti didelius finansinius praradimus.
3. Teisinės bazės ir teisinės praktikos išmanymas.
4. Nuoseklumas – mokesčių mokėtojas turi aiškiai suvokti mokesčių mažinimo etapus.
5. Finansinių išlaidų numatymas.
6. Mokesčių planavimo diskretizavimas – kiekvienos organizacijos mokesčių, kiekvieno sandorio schemos yra unikalios, todėl optimizavimo būdas turi atitikti kiekvieną veiklos atvejį.
7. Bendradarbiavimas priimant mokesčių optimizavimo sprendimus. Daugelis mokslininkų teigia, kad mokesčių naštos optimizavimas – tai buhalterio, teisininko ir vadovo bendradarbiavimo rezultatas, nuolatinė naujų originalių sprendimų ir veiklos schemų paieška, specialios literatūros, kitų ūkio subjektų patirties ir skirtingų verslo sričių analizė.

Siekdama sumažinti mokesčių našta, bendrovė turi nuosekliai išanalizuoti kiekvieno mokesčio įtaką savo veiklos rezultatams. Tokia analizė padeda nustatyti, kuris mokestis daro didžiausią įtaką įmonės veiklai ir kurio mokesčio optimizavimas padės sumažinti jos sąnaudas. Įmonei tenkanti mokesčių našta dažniausiai yra apskaičiuojama pagal formulę:

$$MN = \frac{M}{PP} \times 100;$$

čia: MN – mokesčių našta; M – mokesčių suma (Eur); PP – prekių pardavimo (paslaugų teikimo) pajamos (Eur).

Mokslinėje literatūroje mokesčių optimizavimas dažniausiai suvokiamas kaip mokesčių naštos mažinimas, galimas tik nuosekliai išanalizavus juridinio asmens mokamų mokesčių struktūrą, valstybės teikiamas lengvatas. Mokesčių mažinimą reikia skirti nuo mokėjimo vengimo.

ES Teisingumo Teismo sprendimuose konstatuojama, kad mokesčių mokėtojo siekis optimizuoti mokesčius yra toleruojamas tol, kol jo pasirinktas veiklos modelis nėra „visiškai dirbtinis“ ir skirtas tik mokesčiams sutaupyti. Mokesčių optimizavimas – tai legalūs mokesčių naštos mažinimo būdai, kuriuos galima taikyti planuojant mokesčius.

2. MOKESČIŲ OPTIMIZAVIMAS PRAKTINĖJE VEIKLOJE

Siekiant išsiaiškinti mokesčių planavimo strategiją, informacijos dokumentavimą, taikomus mokesčių optimizavimo būdus Lietuvos įmonėse buvo atliktas tyrimas: anketavimo būdu apklausti 77 įmonių vyr. buhalteriai ir finansų vadovai (toliau – vyr. buhalteriai). Apklausos rezultatai parodė, kad 16,3 proc. apklaustųjų dirba ne vienoje darbovietėje. Respondentai nurodė, kad jie atstovauja 92 įmonėms: daugiausia (73 proc.) vyr. buhalterių dirba akcinėse bendrovėse, 10 proc. – viešosiose įmonėse, 9 proc. – individualiose įmonėse ir ūkinėse bendrijose.

Bet kuri efektyvi praktinė veikla turi būti grindžiama teorinėmis žiniomis, todėl respondentų pirmiausia buvo klausama, kokius jie žino legalius mokesčių mažinimo būdus, nes žinojimas leidžia pasinaudoti teisės aktų teikiama galimybėmis legaliai sumažinti mokesčius (1 lent.).

1 lentelė. *Esami mokesčių optimizavimo būdai*

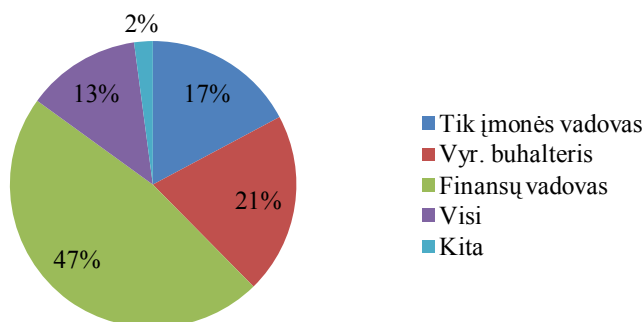
Eil. Nr.	Atsakymo variantas	Pasirinkimų skaičius (vnt.)	Santykis (proc.)
1.	Taikyti mokesčių lengvatas	70	59,83
2.	Naudoti skirtingus mokesstinės apskaitos būdus	32	27,35
3.	Dirbti per ofšorines valstybes (zonas)	13	11,11
4.	Kita (pvz., prekyba per kitas valstybes)	2	1,71
	Iš viso:	117	100,00

91 proc. (70 iš 77 respondentų) žino, kad mokesčių lengvatų taikymas leistų sumažinti mokamų mokesčių sumas. Tik 13 vyr. buhalterių nurodė, kad žino apie naudą, kurią atneštų veikla tikslinėse teritorijose (per vadinamuosius ofšorus, „mokesčių rojus“ valstybes (zonas). Beveik pusė (41,6 proc.) apklaustųjų žino, kad galima taikyti skirtingus mokesstinės apskaitos būdus. Jeigu yra taikomos praktikoje, žinios turi būti įformintos įmonės vidaus dokumentuose.

Lietuvos Respublikos buhalterinės apskaitos įstatyme nurodyta, kad įmonės apskaitos politiką turi parinkti ir įgyvendinti ūkio subjekto vadovas. Apskaitos politika – apskaitos principai, apskaitos metodai ir taisyklės, skirti ūkio subjekto apskaitai tvarkyti ir finansinėms ataskaitoms sudaryti. Šis vadovo patvirtintas dokumentas įmonėje neretai yra vadinamas Apskaitos ir mokesčių politika. Tyrimo rezultatai parodė, kad, 16,9 proc. apklaustųjų teigimu, jų įmonėje nėra patvirtintos apskaitos politikos, nors minėtame įstatyme nustatyta, jog ūkio subjekto vadovas turi parinkti apskaitos politiką ir ją įgyvendinti atsižvelgdamas į konkrečias sąlygas, veiklos pobūdį ir vadovaudamasis teisės aktais, reglamentuojančiais apskaitą ir finansinę atskaitomybę.

Į klausimą „Ar įmonės apskaitos politikoje yra išskirti teiginiai apie mokesčių optimizavimą?“ teigiamai atsakė tik 19,5 proc. respondentų, nors 65 proc. apklaustųjų nurodė, kad kasdienėje praktinėje veikloje atliekant darbo funkcijas mokesčių optimizavimo klausimai yra aptariami.

2 paveiksle pateikti respondentų atsakymai į klausimą „Ar pavyko įgyvendinti mokesčių optimizavimo siekius įmonėje?“ Tik trečdaliui (32 proc.) apklaustųjų pavyko visiškai įgyvendinti numatytus mokesčių mažinimo būdus, 38 proc. apklaustųjų savo siekius įgyvendino iš dalies.

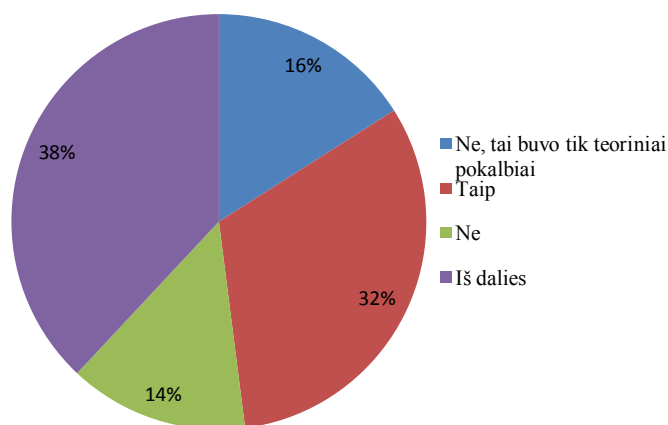
2 pav. *Mokesčių optimizavimo siekių įgyvendinimas*

Respondentai, teigiamai atsakę į prieš tai pateiktą klausimą, nurodė mokesčių mažinimo būdus, kuriuos taikė įgyvendindami apskaitos ir mokesčių politiką įmonėje. Kadangi buvo galimi keli atsakymo variantai, iš 50 respondentų (taikiusių mokesčių optimizavimo būdus įmonėje) 79 pasirinkimai pasiskirstė šitaip (2 lent.).

2 lentelė. Skirtingų mokesčių apskaitos būdų taikymas

Eil. Nr.	Atsakymo variantas	Pasirinkimų skaičius (vnt.)	Santykis (proc.)
1.	Beviltiškų skolų laiku pripažinimą sąnaudomis	33	31,13
2.	Leidžiamų atskaitymų didinimą	27	25,47
3.	Pagreitintus nusidėvėjimo skaičiavimo būdus	11	10,38
4.	Kitus būdus (studijų apmokėjimą, prizus, investicijas, nuostolių perkėlimą tarp vieneto grupės narių)	8	7,55
5.	Netaikau jokių būdų	27	25,47
	Iš viso:	106	100,00

Mokesčių naštos optimizavimas įmonėje neturėtų būti siejamas tik su vieno padalinio veikla. Dauguma Lietuvos įmonių turi mažos ar vidutinės įmonės statusą, todėl jose nėra atskirai veikiančių buhalterijos ir finansų padalinių. Atsakant į klausimą „Kas turėtų numatyti mokesčių optimizavimo strategiją įmonėje (jeigu joje būtų įsteigtos ir buhalterijos, ir finansų tarnybos)?“, respondentų nuomonės išsiskyrė (3 pav.). Beveik pusė apklaustųjų (47 proc.) mano, kad mokesčių optimizavimo strategiją įmonėje turėtų formuoti finansų vadovas, nes pagrindinė finansų tarnybos funkcija yra valdyti pinigų srautus. Tačiau penktadalis (21 proc.) vyr. buhalterijų mano, kad tai jiems priklausančias darbas, nors pagrindinė buhalterijų pareiga – apskaityti ūkines operacijas. 2 proc. apklaustųjų teigimu, mokesčių optimizavimo strategiją turėtų numatyti įmonės teisininkai arba bendrovės valdybos nariai.

3 pav. Mokesčių optimizavimo strategijos vykdytojai

Anketoje pateiktas klausimas, į kurį respondentai galėjo neatsakyti: „Ar visada sąžiningai mokate mokesčius (atsitovaudamas juridiniam ir fiziniam asmeniui)?“ Analizuojant tyrimo rezultatus nustebino didelis atsakiusių skaičius – atitinkamai 74 ir 72 respondantai (iš 77 apklaustųjų). Atstovaudami juridiniam asmeniui mokesčius sąžiningai moka 70 vyr. buhalterijų (94,6 proc.), o kaip fiziniai asmenys – 66 respondantai (91,7 proc.).

Bet kuris juridinis asmuo gali sėkmingai funkcionuoti tik jeigu laikosi taisyklingos ir planingos mokesčių politikos. Būtinasis šios politikos elementas yra mokesčių optimizavimas. Minimizavus mokesčių našą įmonėje padidėtų pinigų srautai ir tai leistų sumažinti šešėlinės ekonomikos mastą valstybėje.

IŠVADOS

1. Mokesčių optimizavimas yra nuolatinis procesas. Laiku atliekamas mokesčių optimizavimo strategijos atnaujinimas (lemiamas kintamos ekonomikos ir nepastovios mokesčių sistemos aplinkos) sudaro prielaidas sėkmingai įmonės veiklai.
2. Mokesčių administravimo įstatymas yra pagrindas apmokestinimo klausimams spręsti.
3. Daugelio įmonių apskaitos politikoje nėra išskirtos mokesčių optimizavimo procedūros, nenustatyta vykdytojų atsakomybė. Mokesčių optimizavimo strategija turėtų būti įtvirtinta įmonės apskaitos politikoje.
4. Komandinis (vadovų, apskaitos, teisės, finansų padalinių) darbas leistų efektyviau numatyti mokesčių naštos mažinimą įmonėje.

5. Viena iš šešėlinės ekonomikos atsiradimo priežasčių yra didelė mokesčių našta. Tinkamas mokesčių optimizavimo organizavimas įmonėje mažina mokesčių našta ir silpnina paskatas slėpti mokesčius.

Literatūra

1. АБАНИН, М. Специальные налоговые режимы как инструмент налогового планирования. *Хозяйство и право*, 2010, Nr. 10, p. 76–86. ISSN 0134-2398.
2. GRUODIS, P. Mokesčių optimizavimas [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://verslauk.lt/wp-content/uploads/2012/10/P.-Grudis-Mokesciu-optimizavimas-1-dalis.pdf>>.
3. КОЗЛОВ, Д. Расчет налогов в оперативной деятельности предприятия. *Финансовый менеджмент*, 2010, Nr. 1, p. 28–34. ISSN 0201-7385/0130-0105.
4. Lietuvos Respublikos buhalterinės apskaitos įstatymas. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=479241>.
5. Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymas. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=468559>.
6. SCHNEIDER, F. The size of the shadow economies of 145 countries all over the world: First Results over the period 1999 to 2003. University of Linz and IZA Bonn. Institute for the Study of Labor, 2004. *Discussion Paper* No. 1431. Germany.
7. VASILIAUSKAS, V. Optimizuoti ar vengti? *Apskaitos ir mokesčių apžvalga*, 2005, Nr. 5, p. 28–31.

TAX OPTIMIZATION: FROM THEORY TO PRACTICAL APPLICATION OF KNOWLEDGE

Summary

In many countries the tax optimization concept is perceived differently. State agencies often respond negatively to efforts to reduce taxes, because the perception that the tax burden minimization is often an illegal activity. In the private sector, tax optimization is seen as a positive aspect, but in order to optimize the implementation of its activities, it should be very well aware of the law, the validity of the limits, monitoring financial performance dynamics. The article deals with the tax optimization methods, techniques and principles, analyzes the received information about tax planning strategy in Lithuanian companies. Methods of the research – a comparative analysis of the scientific literature, a questionnaire survey.

ĮMONĖJE ĮGYVENDINTŲ EUROPOS SĄJUNGOS PROJEKTŲ POVEIKIS JOS KONKURENCINGUMUI

Nijolė Pakalnienė, Evaldas Baliuka
Utenos kolegija

Anotacija

Ūkio subjektų konkurencingumą rinkoje lemia išorinių ir vidinių veiksnių visuma. Konkurencingumo pozicijų stiprinimas – nuolat šiuolaikinėje organizacijoje vykstantis procesas. Neužtenka vien nustatyti svarbiausius konkurencingumą lemiančius veiksnius, būtina tinkamai parinkti esamų duomenų, rodiklių vertinimo metodus, padedančius atlikti nuoseklų ir įvairialypį konkurencingumo vertinimą, numatyti jo stiprinimo kryptis. Teoriniu atžvilgiu straipsnyje nagrinėjama konkurencingumo samprata, konkurencinį pranašumą lemiantys veiksniai ir požymiai, konkurencingumo modeliai. Pagal pasirinktą modelį analizuojami įmonės konkurencingumo pokyčiai įgyvendinus ES projektus. Jie vertinti pagal keturias įmonės konkurencingumo perspektyvų sritis taktiniu ir strateginiu lygmenimis, nustatyta tobulintina šių sričių veikla (veiksmai).

IVADAS

Šiuolaikinėje visuomenėje vyrauja aktyvus gyvenimo tempas. Konkurencija vyksta visose gyvenimo srityse. Šiandieninėje rinkoje organizacijoms reikia ne tik turėti atitinkamų pasiūlymų ir juos išlaikyti, bet ir nuolatos kurti ar didinti savo pranašumą. Konkurencingumo stiprinimas yra vienas iš svarbiausių įmonėse keliamų tikslų. Apžvelgus atliktus tyrimus pastebėta, kad Europos Sąjungos (toliau – ES) lėšų panaudojimas turi ne tik teigiamų, bet ir neigiamų padarinių.

Tyrimo objektas – ES struktūrinių fondų paramos poveikis įmonės konkurencingumui.

Tyrimo tikslas – išanalizuoti UAB „Duventa“ įgyvendintų ES projektų poveikį jos konkurencingumui.

Tyrimo uždaviniai:

- 1) išnagrinėti konkurencingumo sampratą, požymius ir konkurencingumą lemiančius veiksnius;
- 2) nustatyti UAB „Duventa“ įgyvendintų ES projektų poveikį jos konkurencingumui.

Tyrimo charakteristika. Siekiant tyrimo tikslo, taikyti šie tyrimo metodai: mokslinės literatūros ir dokumentų analizė, individualus struktūrizuotas interviu. Mokslinės literatūros analizė atlikta nagrinėjant konkurencingumo sampratą, požymius, modelius, konkurencingumą lemiančius veiksnius. Analizuota įmonės įgyvendintų projektų aprašų turinys ir projektų rezultatai. Struktūrizuotas interviu pasirinktas kaip papildomas tyrimo metodas, nes dėl konfidencialumo nebuvo galimybės analizuoti kai kurių tyrimui reikalingų įmonės dokumentų, finansinių ataskaitų.

1. KONKURENCINGUMO SAMPRATA, KONKURENCINGUMĄ LEMIANTYS VEIKSNIAI IR POŽYMIAI

Konkurencingumo sąvoka pradėta vartoti jau XVI amžiuje. Kiekviena įmonė stengėsi įvertinti savo našumą, teikiamų paslaugų ar prekių naudą, turimus išteklius, verslo tobulėjimo galimybes ir kitus svarbius aspektus. Pranašumai, kurie lemia vartotojų pripažinimą ir susidomėjimą įmone, didina jos pelną, konkurencingumą ir apskritai sėkmę rinkoje, yra labai įvairūs.

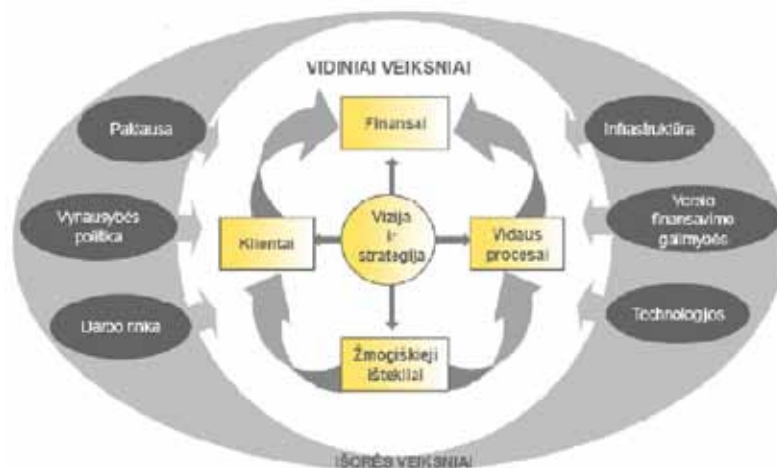
Mokslinėje literatūroje pateikiama įvairi konkurencingumo samprata. Teoriniu lygmeniu įmonių konkurencingumą ir jį lemiančius veiksnius nagrinėjo ir Lietuvos, ir užsienio autoriai: V. Snieška, J. Banytė, R. Salickaitė, R. Činčikaitė, M. Jakimavičius, I. Maksvytienė, V. Barkauskas, A. B. Griffithsas, C. Levicki, D. Yoffie, K. Krippendorffas, H. K. Christensenas ir kiti. Nors konkurencingumas sulaukia didelio susidomėjimo, šalyje teorinis jo aiškinimas išlieka vienu iš sunkiausių ir sudėtingiausių klausimų. Pasak J. Sinkienės (2008), tai lemia nuoseklaus modelio, kuris paaiškintų konkurencingumo teoriją, trūkumas. D. Dumčiuvienė (2005) ir kiti autoriai teigia, kad konkurencingumo teorinį sudėtingumą lemia jo sampratos platumas ir įvairiapusiškumas, nes šis reiškinytis tiriamas žvelgiant iš skirtingos perspektyvos, remiantis skirtinga aplinka ir kontekstu.

Apžvelgus Lietuvos ir užsienio šalių autorių literatūroje pateiktus konkurencingumo ir jį lemiančių veiksnių apibūdinimus, galima teigti, kad konkurencija ir konkurencingumas visada išreiškia tam tikros veiklos dviejų ir daugiau subjektų tarpusavio santykį. Konkurencingumas suprantamas kaip išskirtinių savybių, kurias vertina vartotojai, turėjimas. Kiekvienos įmonės sėkmės garantas – ilgalaikis konkurencingumas. Tačiau konkurencingumo

išlaikymas labai priklauso nuo sprendimų, kurių negali lengvai nukopijuoti konkurentai. Konkurencijos reiškinys yra daugialypis. Įmonės konkurencingumą lemia daug vidinių ir išorinių veiksnių. Norėdamos išlikti ir nuolat tobulėti, įmonės privalo reaguoti į įvairius iššūkius, kartais priimti netradicinius sprendimus, nes išorinės rinkos sąlygos kasmet darosi vis sudėtingesnės. Konkurencinio pranašumo siekimas leidžia įmonei siekti maksimumo, kurio pagrindinis tikslas turi perkopti bent vidutinį egzistuojančios rinkos laipsnį. Konkurencingos įmonės privalumai jaučiami tada, kai ji sugeba prisitaikyti prie nuolat kintančių rinkos sąlygų. Konkurencingumą galima būtų apibrėžti kaip visų rinkos, pirkėjų, vartotojų reikalavimų atitikimą, teikiamą naudą, atsižvelgiant į kokybės rodiklius ir vartotojo išlaidas konkrečiam produktui įsigyti.

Įmonės konkurencingumas priklauso nuo daugelio veiksnių, tačiau kurie yra svarbiausi, šiuolaikinėje literatūroje vienos nuomonės nėra. Įmonių konkurencingumas yra daugialypis reiškinys, kuriam įtaką daro ne tik išoriniai ir vidiniai veiksniai, bet ir įmonės vadovų pasirinkti valdymo mechanizmai bei valdymo strategijos. Gera įmonės susikurta valdymo strategija gali išspręsti įmonėje iškilusias problemas, leidžia modernizuoti paslaugų teikimą, didinti organizacijos konkurencingumą. Banytė, Salickaitė (2008), Povilaitis, Čiburienė (2009) ir kiti teigia, kad įmonėms, norinčioms išlaikyti rinkoje ir sėkmingai plėtoti savo veiklą, reikia greičiau reaguoti į kintančias paslaugų teikimo sąlygas, aplinkos pokyčius, sparčiau modernizuotis ir kurti bei diegti inovacijas.

Daugelio autorių mintis apie įmonių konkurencinį pranašumą apibendrina S. Adomaitis (2010). Autorius priitaria, kad įmonės konkurencingumą lemia tiek išoriniai, tiek vidiniai veiksniai, ir teigia, jog nagrinėjant įmonių konkurencingumą išsamiau analizuojami vidinės aplinkos konkurencingumo didinimo veiksmai, nes norint, kad įmonė taptų konkurencinga, reikia pradėti būtent nuo organizacijos vidaus problemų. Pasak Adomaičio, siekiant nustatyti tikrąsias įmonės konkurencingumą ribojančias priežastis, įmonės veikla turėtų būti įvertinama visapusiškai, t. y. ne tik finansų, bet ir žmogiškųjų išteklių, vidaus procesų ir klientų perspektyvų atžvilgiu (žr. pav.)

Pav. Įmonių konkurencingumą lemiantys veiksniai (parengta pagal S. Adomaitį)

S. Adomaitis (2010) išskiria tokias vidinės aplinkos perspektyvų sritis: vidaus procesų sritį (nuolatinį procesų tobulinimą, procesų siejimą su strateginiais tikslais, procesų vadovų paskyrimą ir jų tikslų nustatymą), žmogiškųjų išteklių sritį (tinkamos darbo kultūros kūrimą, nuolatinį veiklos tobulinimą, darbuotojų mokymą atsižvelgiant į organizacijos strateginius tikslus), klientų sritį (rinkų analizės atlikimą, prioritetinių klientų nustatymą, jų poreikių įvertinimą, naujų galimų pardavimo kanalų peržiūrą, jų panaudojimo galimybių įvertinimą), finansų sritį (valdymo apskaitą, finansinių planų, biudžeto sudarymą, finansinių šaltinių rizikos nustatymą ir investicinių sprendimų priėmimą). Autorius žmogiškųjų išteklių perspektyvą išsamiau aiškina žvelgdamas į esamus iššūkius (pagrindinius sunkumus ar organizacijos personalo daromas klaidas). Į iššūkius reaguojama dviem konkurencingumo didinimo lygmenimis: taktiniu (paprastesnės, praktinio pobūdžio konkurencingumo didinimo priemonės, pvz., veiklos vertinimas, kompetencija, motyvacija) ir strateginiu (sudėtingos, strateginio pobūdžio konkurencingumo didinimo priemonės, pvz., veiklos principai, darbuotojų mokymasis ir ugdymo planavimas, veiklos rodiklių, siejamų su įmonės tikslais, nustatymas ir pasiekimas).

Apibendrinant galima sakyti, kad, tebeieškodami konkurencinio pranašumo požymių ir šaltinių, mokslininkai daug dėmesio skiria žmogiškųjų išteklių srities veiksniams, darantiems įtaką kompanijos konkurencingumui, teigdami, jog materialus turtas nėra pastovus ir unikalus, jis nuolat kinta, o žmogiškieji ištekliai – atvirkščiai: yra sunkiai imituojami ar perimami, susiję su specializacija ir taktinėmis žiniomis. Esminis inovacijų variklis, sukeliantis paslaugų

srities pokyčius, yra žinios ir informacija. Daugelio organizacijų darbuotojai gauna ir generuoja naujas žinias. Kai žinios sugeneruojamos organizacijos viduje, informacija pritaikoma tiekėjams, klientams ir konkurentams. Nagrinėjant įmonių konkurencingumą, išsamiau analizuojami vidinės aplinkos jo didinimo veiksmai.

2. UAB „DUVENTA“ ĮGYVENDINTŲ ES PROJEKTŲ POVEIKIO ĮMONĖS KONKURENCINGUMUI TYRIMAS

Jau daugiau kaip dešimt metų UAB „Duventa“ sėkmingai vykdo savo misiją – įgyvendina statinių vidaus inžinerinių sistemų projektus šalyje. Įmonės specializacija – šildymo, vėdinimo, oro kondicionavimo, vandentiekio ir nuotekų sistemų projektavimas ir įrengimas. Šiuos darbus atlikti leidžia Lietuvos Respublikos aplinkos ministerijos suteiktas atestatas. Pagrindinis bendrovės „Duventa“ tikslas – kokybiškai, kvalifikuotai ir laiku atlikti užsakovo pageidaujamus darbus.

Nuo 2009 m. įmonė įgyvendino du ES struktūrinių fondų finansuojamus projektus. Pirmasis projektas – „UAB „Duventa“ konkurencingumo ir prisitaikymo prie rinkos pokyčių didinimas tobulinant visų lygių darbuotojų profesinę kvalifikaciją, specialiuosius ir bendruosius įgūdžius“. Projektas pradėtas įgyvendinti 2009 m. balandžio 15 d., baigtas – 2011 m. balandžio 14 dieną. Kitas projektas – „UAB „Duventa“ produktyvumo ir konkurencingumo didinimas, sukuriant ir įdiegiant įmonei pritaikytą verslo valdymo sistemą“. Šio projekto įgyvendinimo pradžia – 2009 m. spalio 7 d., pabaiga – 2011 m. balandžio 7 diena.

Tyrimas atliktas 2014 m. kovo–balandžio mėnesiais. UAB „Duventa“ konkurencingumo pokyčiams įgyvendinus ES projektus nustatyti taikytas S. Adomaičio (2010) pateiktas modelis, pagal kurį vertinami įmonės atliekami keturių įmonės konkurencingumo perspektyvų sričių veiksmai. UAB „Duventa“ veiklos pokyčiai vertinti taktiniu ir strateginiu lygmenimis finansų, žmogiškųjų išteklių, vidaus procesų ir klientų perspektyvų atžvilgiu. Siekta įvertinti konkurencingumui įtaką darančios veiklos (veiksmų) ir konkrečios veiklos principų pokyčius. Konkurencingumo pokyčiams nustatyti susidaryta matrica. Interviu atliktas apklausiant įmonės direktoriaus paskirtą asmenį. Informantas turėjo būti asmuo, dirbantis UAB „Duventa“ ir tiesiogiai koordinavęs įmonėje įgyvendinamus ES projektus.

Interviu metu tiriamajam pateikta 13 klausimų. 1–3 klausimais siekta nustatyti pagrindinius įmonės konkurencingumo šaltinius, esminiai klausimai buvę 4–10, nes juos pateikiant siekta sužinoti įmonėje įgyvendintų ES projektų įtaką jos finansiniams rezultatams. 11–13 klausimai skirti ES projektų įgyvendinimo problemoms nustatyti.

Per interviu gauta informacija susisteminta naudojant kokybinę turinio analizę. Tekstas suskirstytas į dalis, kuriose atsispindi esminiai aspektai ir kontekstas. Suskirstytas tekstas pateikiamas atskirais teiginiais. Kiekvienam teiginiui formuluojama atskira subkategorija. Kelioms subkategorijoms formuojama kategorija, vėliau ji analizuojama ir pateikiamas apibendrinimas.

Apibendrinus atsakymus į 1–3 klausimus galima teigti, kad pagrindinės priežastys, lemiančios UAB „Duventa“ konkurencingumą rinkoje, yra kokybiškas paslaugų teikimas ir įmonės vidinių veiksmų stiprumas. Kvalifikuotas personalas ir jo atliekami darbai kuria įmonei gerą reputaciją, o tai užtikrina jos konkurencinį pranašumą. Svarbu reaguoti į rinkos pokyčius ir nuolat prisitaikyti prie kintančių jos sąlygų. Pagrindinis įmonės konkurencingumo šaltinis – ilgametė bendradarbiavimo su partneriais patirtis. Ryšių palaikymas, naujų idėjų sėmimasis padeda įmonei sėkmingai konkuruoti rinkoje. Įmonės geografinė padėtis yra svarbus veiksnys, darantis įtaką jos konkurencingumui, tačiau kaip tuo pasinaudos įmonė, priklauso tik nuo jos pačios.

Iš atsakymų į 4–10 klausimus nustatyta, kad ES projektų įgyvendinimas įmonėje davė daug naudos:

- Įmonė patobulino darbuotojų kompetencijas ir šitaip išsiugdė aukštos kvalifikacijos personalą. Taip pat buvo užtikrintos geros darbo sąlygos. Vidiniai įmonės veiksniai stipriai pagerėjo.
- Įgyvendinus ES projektus labai pagerėjo finansiniai įmonės rodikliai: išaugo įmonės apyvarta; pelnas padidėjo 1,5 karto.
- Projekto įgyvendinimo laikotarpiu darbuotojai ne tik įgijo naujų žinių ir kompetencijų, patobulėjo patys, bet ir pagerino atliekamų darbų kokybę, išmoko naudotis naujomis technologijomis, su kuriomis be įgytos kvalifikacijos negalėtų dirbti.
- Darbuotojų kvalifikacijos tobulinimas yra vienas iš svarbiausių veiksmų, lemiančių įmonės konkurencingumą. Kvalifikuoti darbuotojai geriau atlieka savo darbą, o tai teikia naudą įmonei.
- Įgyvendinusi projektus įmonė gavo nemažai materialinės naudos. Ji ne tik išliko krizės sąlygomis, bet ir atsigavo finansiškai – pelnas išaugo net 1,5 karto.
- Įmonės konkurencingumo rodikliai pakito operatyviai. Pagerėjo jos ekonominiai aspektai, patobulėjo organizacinės ir vykdomosios veiklos elementai, darbuotojai tapo lojalūs.

Iš atsakymų į paskutinius tris interviu klausimus nustatyta, kad norint sėkmingai įgyvendinti ES projektus svarbu tinkamai motyvuoti įmonės darbuotojus. Pagalba organizuojant darbus ir dalyvavimas projektuose padeda efektyviai įvykdyti sutartinius įsipareigojimus. Nors ES projektų įgyvendinimas davė įmonei daug naudos, tačiau kilo ir tam tikrų sunkumų. Iš pradžių jautėsi biurokratizmas – darbuotojų abejingumas, padaugėjo dokumentacijos, o jos ir taip buvo nemažai, vyravo neprioritetiniai suvaržymai, kurių galėjo ir nebūti. Šiuo metu įmonės ekonominė padėtis labai gera ir neprognozuojama jokių neigiamų veiksnių, tačiau kaip ir visose sferose, taip ir versle galimi nenumatyti atvejai. Šalies ekonomikos nuosmukis, griežtesni valstybės veiksmai įmonių atžvilgiu, darbuotojų emigracija – tai veiksniai, kurie neigiamai paveiktų įmonės vykdomą veiklą.

Remiantis UAB „Duventa“ įgyvendintų projektų paraiškomis ir ataskaitomis bei per interviu gauta informacija, atliktas įmonės konkurencingumo vertinimas pagal tyrimo pradžioje nusistatytas vidinių įmonės perspektyvų sritis taikant sudarytą matricą ir nustatant įmonės veiksmų, svarbių konkurencingumui, pokyčius.

Žmogiškųjų išteklių sritis. Iš priede pateiktos informacijos matyti, kad UAB „Duventa“ įgyvendinus ES projektus didžiausių šios srities pokyčių įvyko taktiniu lygmeniu. Ryškiausias pokytis – darbo užmokesčio susiejimas su nustatytais veiklos rezultatais. Didžiausias pokytis strateginiu lygmeniu – darbuotojų ugdymo planavimas atsižvelgiant į strateginius tikslus. Iš vertintų septynių šios srities veiksmų teigiamų pokyčių patyrė penki.

Vidaus procesų sritis. Įgyvendinus ES projektus labai ryškių šios srities pokyčių tiek taktiniu, tiek strateginiu lygmeniu (žr. priedą) neįvyko, tačiau įvykę technologijų panaudojimo, pagrindinių procesų nustatymo ir tobulinimo teigiamų pokyčių, siejamų su strateginiais tikslais. Iš vertintų šešių šios srities veiksmų teigiamų pokyčių patyrė keturi.

Klientų sritis. Įgyvendinus ES projektus didžiausių šios srities pokyčių įvyko strateginiu lygmeniu (žr. priedą), nes pradėta analizuoti rinka, imtasi nustatyti prioritetinius klientų aptarnavimo poreikius. Šie veiksmai iki projektų įgyvendinimo įmonėje faktiškai nebuvo atliekami. Taip pat teigiamų pokyčių įvyko panaudojant technologijas, užtikrinančias veiklos kokybę ir greitesnį klientų aptarnavimą, nustatant ir tobulinant pagrindinius procesus, siejamus su strateginiais tikslais, atlikta naujų galimų pardavimo kanalų peržiūra, įvertintos jų panaudojimo galimybės. Iš vertintų šešių šios srities veiksmų teigiamų pokyčių patyrė trys.

Finansų sritis. Galima teigti, kad su šia sritimi tiesiogiai susijęs projektas „UAB „Duventa“ produktyvumo ir konkurencingumo didinimas, sukuriant ir įdiegiant įmonei pritaikytą verslo valdymo sistemą“. Iš priede pateiktos lentelės matyti, kad UAB „Duventa“ įgyvendinus ES projektus labai ryškių šios srities pokyčių tiek taktiniu, tiek strateginiu lygmeniu neįvyko, tačiau iš vertintų septynių veiksmų teigiamų pokyčių patyrė penki: finansų apskaitos, ataskaitų ir valdymo automatizavimas; finansų kontrolės rodiklių nustatymas; skaidri nuolatinė komunikacija su vidaus ir išorės suinteresuotomis šalimis; nustatytų rodiklių panaudojimas valdant įmonės likvidumo, finansavimo šaltinių rizikas ir priimant investicijų sprendimus; finansų apskaita išlaikant apskaitos principų vientisumą. Pabrėžtina, kad įvyko visų vertintų finansų srities veiksmų pokyčių strateginiu lygmeniu. Tačiau vienas iš svarbiausių konkurencingumo atžvilgiu dalykų, t. y. valdymo apskaita, įgyvendinus projektus nepakito – ji, kaip ir anksčiau, atliekama tik iš dalies.

Apibendrinant UAB „Duventa“ įgyvendintų ES projektų rezultatus, galima teigti, kad įvyko visų nagrinėjamų sričių pokyčių. Didžiausių pokyčių patyrė žmogiškųjų išteklių sritis, nes įgyvendinus projektus strateginiu lygmeniu pradėtas darbuotojų ugdymo planavimas atsižvelgiant į strateginius tikslus ir taktiniu lygmeniu – darbo užmokesčio siejimas su nustatytais veiklos rodikliais. Ryškūs klientų srities strateginio lygmens pokyčiai – pradėta rinkų analizė, prioritetinių klientų nustatymas ir jų poreikių vertinimas. Taigi šiuo metu geriausia padėtis įmonės konkurencingumo atžvilgiu yra žmogiškųjų išteklių ir klientų srityse, nes su šiomis sritimis sietini veiksmai yra tinkamai atliekami. Pastebėta, kad dar yra įmonės konkurencingumui svarbių veiksmų, kurie joje atliekami tik iš dalies. Reikėtų tobulinti taktiniu lygmeniu vidaus procesų srities veiksmus (tinkamų technologijų parinkimą, procesų optimizavimą) ir finansų srities veiksmus (finansų apskaitos, ataskaitų ir valdymo automatizavimą; finansų kontrolės rodiklių nustatymą; valdymo apskaitą). Įgyvendinus projektus nepasikeitė veiksmai, susiję su valdymo apskaita, ir iki šiol ši veikla vykdoma tik iš dalies. Nors įgyvendinant nagrinėtus projektus buvo kilę tam tikrų problemų, tačiau jie akivaizdžiai sustiprino įmonės konkurencingumą.

IŠVADOS

1. Inovacijos, tobulesnės technologijos tampa vis svarbesnės sąlygos, didinančios įmonių konkurencingumą. Svarbus ir įmonių prisitaikymas prie aplinkos. Įmonė įgyja konkurencinį pranašumą, kai jos vidaus procesai, žmogiškieji ir finansiniai ištekliai yra suderinti tarpusavyje strateginiu ir taktiniu lygmenimis ir sukurta prekė ar paslauga atitinka klientų poreikių perspektyvas.

2. Išanalizavus UAB „Duventa“ įgyvendintų ES projektų poveikį įmonės konkurencingumui, galima teigti, kad įgyvendinus projektus esama visų konkurencingumui svarbių sričių teigiamų pokyčių. Didžiausių pokyčių strateginiu lygmeniu patyrė žmoniškųjų išteklių ir klientų sritys. Čia įmonės padėtis konkurencingumo atžvilgiu geriausia, nes visi su jomis sietini veiksmai yra tinkamai atliekami. Tebėra įmonės konkurencingumui svarbių finansų ir vidaus procesų sričių taktinio lygmens veiksmų, kurie įmonėje atliekami tik iš dalies. Įgyvendinus projektus neįvyko procesų optimizavimo ir valdymo apskaitos pokyčių.

Literatūra

1. ADOMAITIS, S. Konkurencingumas Lietuvos įmonėse, 2010. Prieiga per internetą: <http://www.verslilietuva.lt/files/files/PDF/sadomaitis_konkurencingumaslietuvosimones.pdf>.
2. BANYTĖ, J.; SALICKAITĖ, R. Sėkminga inovacijų sklaida ir įsisavinimas rinkoje – priemonė įmonių konkurencingumui didinti. *Inžinerinė ekonomika*, 2008, Nr. 1(56).
3. BARKAUSKAS, V. Intelektualaus kapitalo įtaka įmonių konkurencingumui. *Ekonomika ir vadyba*, 2009, Nr. 14.
4. BENIUŠIENĖ, I.; SVIRSKIENĖ, G. Konkurencingumas: teorinis aspektas. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 2008, Nr. 4(13), p. 32–40.
5. ČINČIKAITĖ, R.; JANELIŪNIENĖ, R. Įmonių konkurencingumas žinių ekonomikos sąlygomis, 2010. Prieiga per internetą: <http://leidykla.vgtu.lt/conferences/BME_2010/005/pdf/Art-Cincikaite_Janeliuniene.pdf>.
6. ES struktūrinių fondų lėšų panaudojimas Lietuvoje, 2011. Prieiga per internetą: <<http://files.lrinka.lt/analitiniai%20darbai/ES%20lesos.pdf>>.
7. JANČIAUSKAS, B. Konkurencinio pranašumo kūrimas ir palaikymas šalies pramonės įmonėse. *Verslas, vadyba ir studijos*. Vilnius: Technika, 2003.
8. KAZLAUSKAITĖ, R.; BUČIŪNIENĖ, I. Žmoniškųjų išteklių ir jų valdymo vaidmuo kuriant ilgalaikį konkurencinį pranašumą. *Inžinerinė ekonomika*, 2008, Nr. 5(60).
9. KERŠIENĖ, R. Konkurencingumo išsaugojimo veiksniai globalizacijos sąlygomis. *Ekonomika ir vadyba*, 2009, Nr. 14.
10. KRIPPENDORFF, K. Hide a Dagger Behind a Smile: Use the 36 Ancient Chinese Strategies to Seize the Competitive Edge, 2008.
11. CHRISTENSEN, H. Kurt. Defining customer value as the driver of competitive advantage. *Strategy & Leadership*, 2010, vol. 38, Iss. 5.
12. Lietuvos tekstilės gaminių gamybos ir drabužių siuvimo pramonės konkurencingumo studija. (2009). Prieiga per internetą: <http://www.verslilietuva.lt/files/files/PDF/tekstiles_ir_aprangos_sektorius_konkurencingumo_studijos_santrauka.pdf>.
13. LIUČVAITIENĖ, A.; PELECKIS, K. Konkurencinio pranašumo formavimas globalioje rinkoje: teorinės prielaidos ir vertinimo galimybės, 2011. Prieiga per internetą: <http://leidykla.vgtu.lt/conferences/CIBME_2011/pdf/2011-liucvaitiene_peleckis-konkurencinio.pdf>.
14. MAKSVYTIENĖ, I. Ekonominis konkurencingumas: metodologinis aspektas. *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*, 2002, Nr. 21.
15. MOHL, Ph.; HAGEN, T. Do EU structural funds promote regional employment? Evidence from dynamic panel data models, 2011. Prieiga per internetą: <<http://ideas.repec.org/f/pmo234.html>>.
16. *Lietuvos ekonomikos konkurencingumas ir socialinė sanglauda*: mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius, 2010.
17. PETRAŠKEVIČIUS, V. *Konkurencijos politika Europos Sąjungoje*: mokomoji knyga. Vilnius, 2007.
18. POVILAITIS, M.; ČIBURIENĖ, J. Paslaugų inovacijų aplinką lemiantys organizaciniai veiksniai. *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*, 2009, Nr. 49.
19. Pramonės konkurencingumas. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/enterprise/policies/industrial-competitiveness/index_lt.htm>.
20. SINKIENĖ, J. *Miesto konkurencingumo modelis*: daktaro disertacijos santrauka. Socialiniai mokslai, vadyba ir administravimas, 03 S. Kaunas: KTU, 2008.
21. ŽUKAUSKAS, V. *Svarbu ne „kiek“, bet ir „kaip“*, 2011. Prieiga per internetą: <http://www.lrinka.lt/index.php/meniu/ziniasklaidai/straipsniai_ir_komentarai/es_lesos_svarbu_ne_tik_kiek_bet_ir_kaip/6186;read;1>.

Veiksmų, siebtinų su įmonės konkurencinio pranašumo požymiais, vertinimo matrica

Veiksmai	Vertinimas						Rezultatas
	Iki projektų įgyvendinimo			Įgyvendinus projektus			
	Vyksta	Iš dalies	Ne	Vyksta	Iš dalies	Ne	
Žmogiškųjų išteklių sritis							
Taktinis lygmuo							
Nuolatinis darbuotojų žinių rinkimas ir analizė (gali būti automatizuota)		x		x			teigiamas
Darbuotojų mokymas		x		x			teigiamas
Darbo užmokesčio susiejimas su nustatytais veiklos rodikliais			x	x			teigiamas
Strateginis lygmuo							
Orientacija į nuolatinį žinių tobulinimą		x		x			teigiamas
Skaidrus valdymas	x			x			nepakito
Darbuotojų ugdymo planavimas atsižvelgiant į strateginius tikslus			x	x			teigiamas
Veiklos rodiklių, susietų su strateginiais įmonės tikslais, nustatymas	x			x			nepakito
Vidaus procesų sritis							
Taktinis lygmuo							
Tinkamiausių (nebūtinai brangiausių) technologijų panaudojimas			x		x		teigiamas
Procesų optimizavimas (mažinant hierarchinius lygmenis, subalansuojant atsakomybę ir krūvį)		x			x		nepakito
Pagrindinių įmonėje vykstančių procesų apsibrėžimas		x		x			teigiamas
Strateginis lygmuo							
Nuolatinis procesų tobulinimas		x		x			teigiamas
Procesų susiejimas su strateginiais tikslais		x		x			teigiamas
Atsakingųjų už procesus paskyrimas ir jų tikslų nustatymas	x			x			nepakito
Klientų sritis							
Taktinis lygmuo							
Klientų aptarnavimo procesų optimizavimas, automatizavimas	x			x			nepakito
Klientų aptarnavimo procesų pritaikymas pagal prioritetinių klientų poreikius		x		x			teigiamas
Komunikacijos su potencialiais įmonės klientais peržiūra ir tobulinimas	x			x			nepakito

Strateginis lygmuo							
Nuolatinė orientacija į klientų poreikius	x			x			nepakito
Rinkų analizės atlikimas, prioritетinių klientų nustatymas, jų poreikių įvertinimas			x	x			teigiamas
Naujų galimų pardavimo kanalų peržiūra, jų panaudojimo galimybių įvertinimas		x		x			teigiamas
Finansų sritis							
Taktinis lygmuo							
Finansų apskaitos, ataskaitų ir valdymo automatizavimas			x		x		teigiamas
Finansų kontrolės rodiklių nustatymas			x		x		teigiamas
Valdymo apskaita		x			x		nepakito
Finansinių planų, biudžetų sudarymas	x			x			nepakito
Strateginis lygmuo							
Skaidri nuolatinė komunikacija su vidaus ir išorės suinteresuotomis šalimis		x		x			teigiamas
Nustatytų rodiklių panaudojimas valdant įmonės likvidumo, finansavimo šaltinių rizikas ir priimant investicijų sprendimus		x		x			teigiamas
Skaidri finansų apskaita išlaikant apskaitos principų vientisumą		x		x			teigiamas

IMPLEMENTED IN THE COMPANY OF THE EUROPEAN UNION PROJECT IMPACT ON THE COMPETITIVENESS

Summary

Competitiveness of business entities in the market is caused by the totality of internal and external factors. Strengthening of the competitiveness positions is a constantly developing process undergoing in a modern organization. It is not sufficient only to specify the most important factors determining the competitiveness as it is necessary to choose assessment methods of the available data, indices appropriately, the ones facilitating the performance of consecutive and multifaceted competitiveness to foresee its strengthening trends. In a theoretical aspect, the concept of competitiveness, factors and marks, determining a competitive advantage, competitiveness models were analyzed. According to the chosen model, changes of the enterprise competitiveness, having implemented the EU projects, were analyzed. The changes were assessed in four areas of competitiveness prospects at a tactical and strategic level; areas of the perspectives which are to be improved were specified.

RYTŲ AUKŠTAITIJOS REGIONO TURIZMO IŠTEKLIŲ ANALIZĖ DARNIOS PLĖTROS KONTEKSTE

Ramutė Narkūnienė
Utenos kolegija

Anotacija

Šio straipsnio tikslas – atlikti Rytų Aukštaitijos regiono turizmo išteklių vertinimo analizę darnios plėtros kontekste. Tikslas pasiekiamas atliekant teorinę turizmo išteklių ir Rytų Aukštaitijos regiono turizmo išteklių SSGG darnios plėtros kontekste analizę. Turizmo ištekliai svarbūs turizmo plėtrai ir yra vienas iš turizmo konkurencingumo veiksnių. Nuo turizmo išteklių priklauso ir turistų gausa, ir turizmo verslas. Turizmo plėtojimas negalimas neturint pakankamai kokybiškų ir savitų išteklių. Gamtiniai ir kultūriniai turizmo ištekliai sudaro palankias sąlygas kurti patrauklius turizmo produktus. Įvairūs kultūros paveldo objektai ir gamtiniai ištekliai yra svarbūs tiek vietiniam, tiek tarptautiniam turizmui. Straipsnyje prieinama prie išvados, kad gamtiniai ir kultūriniai turizmo ištekliai sudaro palankias sąlygas kurti patrauklius turizmo produktus. Turizmo plėtra negalima neturint pakankamai kokybiškų ir savitų išteklių; darni turizmo plėtra daro didelę įtaką regiono plėtrai ir konkurencingumui; Rytų Aukštaitijos regionas turi pakankamai gamtinių ir kultūrinių išteklių turizmui plėtoti. Regionas lankytojus traukia ir turi potencialo pritraukti didesnius turistų srautus, jeigu bus suformuoti konkurencingi paslaugų pajėgumai. Skirtingų rajonų turizmo ištekliai vertinami skirtingai: didelį turizmo potencialą turi Ignalinos, Molėtų, Zarasų rajonai, vidutinį – Utenos ir Anykščių rajonai. Vertinant kompleksiskai, visi Rytų Aukštaitijos regiono rajonai (Anykščių, Ignalinos, Molėtų, Utenos, Zarasų) patenka į turizmo vidutinio potencialo zoną.

Turizmas yra vienas iš perspektyviausių ir dinamiškiausių verslų pasaulyje. Jis apima apie 8 proc. visų pasaulio investicijų, 7 proc. pasaulio bendrojo nacionalinio produkto, sukuria apie 400 mln. darbo vietų. Turizmo Lietuvoje statistikos duomenimis, kasmet į Lietuvą atvyksta vis daugiau turistų iš viso pasaulio. 2013 m. užsienio turistų ir vienadienių lankytojų išlaidos Lietuvoje siekė 4,2 mlrd. litų [12].

Turistų srautus ir buvimo šalyje trukmę tiesiogiai lemia turizmo produktų patrauklumas ir konkurencingumas. Lietuvos gamtinės ir kultūrinės sąlygos, išplėtotas paslaugų sektorius leidžia kurti laisvalaikio, aktyvaus poilsio, kultūrinio sveikatingumo, dalykinio (konferencijų), ekologinio turizmo produktus, kurie gali formuoti patrauklų šalies turizmo įvaizdį, konkuruoti tarptautinėse turizmo rinkose ir kartu tenkinti turistų ir verslo lūkesčius. Siekiant šių tikslų, pirmenybė teikiama kultūros paveldo ir gamtos objektų pritaikymui turizmo infrastruktūrai, aktyvaus poilsio, pramogų ir laisvalaikio paslaugų kokybei ir įvairovei, aktyvesnės Lietuvos turizmo rinkodaros kūrimui.

Temos aktualumas. Turizmas yra viena iš svarbiausių galimybių išsaugoti ir plėtoti šalies gamtinį ir kultūrinį identitetą, savitumą. Turizmo regionų konkurencingumas ir populiarumas tarp turistų priklauso ne tik nuo turizmo infrastruktūros, bet ir nuo turizmo išteklių gausos. Turizmo išteklius sudarantys gamtiniai, kultūriniai ir socialiniai ištekliai sukuria turizmo traukos centrus, sudaro sąlygas laisvalaikio praleidimui, juose organizuojami renginiai didina Lietuvos turistinį patrauklumą, formuoja turistų srautus, kitaip sakant, veikia turizmo plėtrą. Turizmo ištekliai yra vienas iš turizmo konkurencingumo veiksnių (M. Porter, 2002).

Tyrimo problema. Mokslinėje literatūroje, galimybių studijose ir kituose dokumentuose dažnai analizuojami turizmo ištekliai, turizmo išteklių būklė ir patrauklumas, turistų srautų pritraukimo galimybės, tačiau pamiršamas darnios plėtros kontekstas.

Straipsnio tikslas – atlikti Rytų Aukštaitijos regiono turizmo išteklių vertinimo analizę darnios plėtros kontekste.

Straipsnio uždaviniai:

- teoriškai išanalizuoti turizmo išteklius darnios plėtros kontekste;
- atlikti Rytų Aukštaitijos regiono turizmo išteklių SSGG analizę darnios plėtros kontekste.

Tyrimo metodika

Mokslinės literatūros analizė. Straipsnyje nagrinėjama įvairi lietuvių ir užsienio autorių mokslinė literatūra: A. Bailežienės ir B. Žuromskaitės, P. Grecevičiaus ir kt., S. Vaitiekūno ir R. Povilansko, E. Vitkienės, M. Porterio, Charleso R. Goeldnerio, J. R. Brento Ritchie, S. Cole, S. Becken knygos ir straipsniai.

Dokumentų analizė. Straipsnyje analizuojami įvairūs dokumentai: naujausi teisės aktai, strategijos, studijos, gairės, plėtros planai, apimantys turizmo ir darnios plėtros sritis, Lietuvos turizmo potencialo įvertinimo, nustatant didžiausias turistinės traukos vietas ir jų panaudojimo prioritetus, studija (2011), Kryptingo investavimo į turizmo plėtrą Rytų Aukštaitijos regione (Utenos apskrities teritorijoje) galimybių studija (2013), Kryptingo investicijų pritraukimo ir turizmo struktūros vystymo Molėtų rajone galimybių studija (2010), Darnaus turizmo vystymo gairės (2010), Turizmo plėtros Visagino savivaldybėje 2011–2018 metų planas, Lietuvos Respublikos turizmo įstatymas (2011) ir kiti.

SSGG analizė yra paprasta ir labai efektyvi priemonė išteklių analizei darnios plėtros kontekste atlikti. Taip pat taikyta statistinių duomenų analizė, lyginimas, sintezė ir apibendrinimas.

1. TEORINĖ TURIZMO IŠTEKLIŲ ANALIZĖ DARNIOS PLĖROS KONTEKSTE

Pagal Lietuvos Respublikos turizmo įstatymą (2011), turizmo ištekliai yra objektai ar vietovės, dominantys turistus ar skirti jų reikmėms, o rekreaciniai ištekliai – gamtinės, kultūrinės aplinkos savybės, tinkamos žmonių visaverčiam fiziniam ir dvasiniam poilsiui organizuoti.

Mokslinėje literatūroje ir teisės aktuose išskiriami keli turizmo rekreacinių išteklių tipai. A. Baležentis ir B. Žuromskaitė (2012) išskiria *gamtinius* (klimatą, kraštovaizdį, ekosistemą), *kultūrinius* (urbanistinį paveldą, meno, archeologijos vertybes, tradicijas, mokslo vertybes, liaudies amatus) ir *socialinius* (potencialius turizmo plėtotojus, pasižyminčius socialinėmis ir demografinėmis charakteristikomis, turinčius gebėjimų, finansinio kapitalo, žinių, sveikatos, aplinkos, turisto apsaugos sistemas, vietos bendruomenės interesus) turizmo išteklius. Turizmo įstatyme prie rekreacinių turizmo išteklių priskiriami gamtiniai rekreaciniai ištekliai, kultūros paveldo, socialinės aplinkos reiškiniai, kompleksinės turistinės traukos vietovės (kurortai ir kurortinės teritorijos, saugomos teritorijos, kitos rekreacijai skirtos teritorijos), turizmo ir poilsio infrastruktūros objektai, gamtiniai sveikatos veiksniai. S. Vaitekūnas ir R. Povilanskas (2011) išskiria gamtinius, geografinės padėties ir dirbtinius turizmo rekreacinius išteklius (1 lent.).

1 lentelė. *Turizmo rekreaciniai ištekliai (pagal S. Vaitekūną, R. Povilanską, 2011)*

Gamtiniai ištekliai	Geografinė padėtis	Dirbtiniai ištekliai
Klimatas	Atstumas	Paveldas
Krantai	Spiečiai (klasteriai)	Kurortai
Vandenys	Transportas	Pramogų centrai
Sniegynai ir ledynai		Renginiai
Kraštovaizdis		Parkai
Flora ir fauna		Infrastruktūra

Taigi galima matyti, kad turizmo ištekliai apima gausų materialių ir nematerialių išteklių spektrą. Visi šie ištekliai jungiami į bendrą sistemą siekiant patenkinti turisto poreikius. Lietuvoje labai svarbūs gamtiniai ir kultūriniai ištekliai, kurie sudaro palankias sąlygas kurti patrauklius turizmo produktus. Gamtiniai rekreaciniai ištekliai svarbūs, nes „tai gamtinės aplinkos savybės, sudarančios prielaidas pilnaverčiam žmonių fiziniam ir psichiniam poilsiui“ [16].

E. Vitkienės teigimu, gamtiniai rekreaciniai ištekliai – tai kuo nors ypatingi, išsiskiriantys medžiai, šaltiniai, miškai, ežerai, upės, upeliai, jūra, smėlio kopos, kraštovaizdis. Pagal P. Grecevičių (2002), turizmui svarbiausi gamtiniai ištekliai yra klimatas ir mikroklimatas, žemutinis atmosferos sluoksnis, rekreaciniai vandenys, rekreacinė augalija, atraktyvi gyvūnija ir reljefas.

P. Grecevičius ir kiti (2002) išskiria tokias gamtinių turizmo išteklių rekreacines naudas:

- rekreacinius vandens telkinius;
- rekreacinius miškus, miško parkus, parkus, skverus;
- paplūdimius;
- turistinius kelius, trasas.

Lietuvoje nėra nė vieno administracinio regiono, kuriame nebūtų kokių nors savitų, nors ir nedidelių, vertintinų gamtinių rekreacinių išteklių. Tai svarbu organizuojant vietinį turizmą.

Lietuvos gamtiniam kompleksui būdinga didelė tipologinė įvairovė, platus galimybių spektras. Šalyje yra 2 835 ežerai, didesni negu 0,5 ha, 758 upės. Bendras upių ir upelių ilgis – apie 60 000 km. Miškai užima 28 proc. teritorijos, 30 proc. iš jų – sausi pušynai, ypač vertinami turizmo srityje.

Unikalios gamtiniai dariniai, pasižymintys dideliu turistiniu atraktyvumu, yra nacionaliniuose ar regioniniuose parkuose, kurortuose. Šalyje yra 194 parkai ir 353 gamtos paminklai, saugomi valstybės, 128 gamtos draustiniai, 5 nacionaliniai ir 30 regioninių parkų. Valstybiniai parkai ir draustiniai apima 5 243 tūkst. ha plotą. Tačiau gamtiniai rekreaciniai ištekliai Lietuvoje pasiskirstę netolygiai. Daugiausia jų yra pajūrio, pietryčių ir rytų regionuose, Žemaitijos aukštumose [14].

Turizmo ištekliai, traukiantys turistus, turizmo pramonei duoda finansinės naudos. Nuo jų priklauso ir turistų gausa, ir turizmo verslas. Turizmas negalimas neturint pakankamai kokybiškų ir savitų išteklių. Todėl svarbu, kad šalia gamtinių išteklių būtų ir kultūriniai ištekliai.

Turizmo kultūriniai ištekliai apima platų visuomenės kūrybinės veiklos spektrą [14]:

- urbanistikos paveldo vertybes;
- tradicijas ir liaudies amatus;

- mokslo vertybes;
- archeologijos vertybes;
- techninės kūrybos vertybes.

Kultūros paveldo vertybės grupuojamos šitaip: pavieniai objektai, kultūros paveldo vertybių vietovės ir kultūros paveldo vertybių teritorinės sankaupos. Pavieniai lokalūs kultūros paveldo vertybių objektai yra dailės, architektūros, meno vertybės, palivarkų sodybos, dvarų ansambliai, sakralinės, visuomeninės, gyvenamosios paskirties statiniai. Kultūros paveldo vertybių vietovės – tai bažnytkaimiai, senieji kaimai, žvejų gyvenvietės ir kita. Kultūros paveldo vertybių teritorinės sankaupos yra reikšmingiausios etnokultūrinio paveldo, kraštovaizdžio teritorijos, liudijančios krašto savi-tumą ir kultūrinį identitetą Europos kultūrinio kraštovaizdžio kontekste.

Kultūros išteklių panaudojimas turizmui yra efektyvi kultūros vertybių išsaugojimo ir propagavimo priemonė, tačiau neregamentuojamo turizmo poveikis, ypač kultūros paveldo vertybių pritaikymas turistų aptarnavimui, neretai susijęs su šių vertybių žalojimu. Lietuvos Respublikos nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas ir įstatymų lydimieji aktai specialiai neregamentuoja turizmo veiklos paveldo apsaugos aspektu.

Populiariausias nekilnojamųjų kultūros vertybių panaudojimas – įvairaus pobūdžio muziejų steigimas nenaudojamoose objektuose. Tai taip pat viena iš paveldo objektų išsaugojimo formų.

Lietuvos kultūros paveldo fondą sudaro 1 817 istorijos, 2 175 archeologijos, 1 190 architektūros, 5 631 dailės paminklas. Iš jų 3 400 yra nacionalinės ir 7 200 – vietinės reikšmės. Turizmui vertybės yra svarbios dėl unikalumo ar išskirtinumo. Tačiau turistiniais objektais šios vertybės tampa jas propaguojant ir skleidžiant informaciją, sudarant galimybes jas lankyti ir pažinti. Lietuvoje suskaičiuojama daugiau kaip 10 000 kultūros paveldo objektų, turinčių paminklo statusą [3].

Apibendrinant pasakytina, kad gamtiniai ir kultūriniai turizmo ištekliai sudaro palankias sąlygas kurti patrauklius turizmo produktus. Įvairūs kultūros paveldo objektai ir gamtiniai ištekliai yra svarbūs tiek vietiniam, tiek tarptautiniam turizmui.

Dabar visuotinai pripažįstama, kad turizmo plėtra gali ryškiai paveikti vietos aplinką – turizmas gali sukelti tiesioginių žemės dangos, žemės, vandens ir energijos naudojimo pokyčių; didina biotinius mainus (įskaitant ligas), laukinių rūšių trikdymą ir keičia priimančios bendruomenės aplinkos suvokimą. Regionuose ir šalyse, kur plėtojamas turizmas, ryškus poveikis natūraliems ištekliais, vartojimo nuostatoms, socialinėms sistemoms, didėja tarša (Becken et al., 2002). Turizmo sektorius turi keisti plėtros kryptį – ne tik sparčiai plėtotis ir kurti pridėtinę vertę, bet ir tapti atsakingas visuomenei ir gamtinei aplinkai.

Pagal Pasaulinės turizmo organizacijos apibrėžimą, darni turizmo plėtra tenkina šiandieninių turistų ir priimančių regionų poreikius ir šitaip apsaugo ir padidina jų galimybes ateityje. Tokia plėtra turėtų vesti link tokios visų išteklių vadybos, kuri leistų patenkinti ekonominius, socialinius ir estetinius poreikius išsaugant kultūrinį integralumą, esminius ekologinius procesus, biologinę įvairovę ir gyvybės palaikymo sistemas. Darni plėtra tenkina dabartinių kartų poreikius ir neapriboja galimybės ateities kartoms tenkinti savųjų. Tradiciškai darnios plėtros sąvoka apima ekonominius, aplinkosaugos ir socialinius tvarumo aspektus ir siekį sukurti ne tik didesnę ekonominę naudą, bet ir geresnes visuomenės narių gyvenimo sąlygas. Darnus turizmas turi išlaikyti aukštą turistų poreikių tenkinimo lygį, užtikrinti turistams prasmingą patirtį, didindamas jų sąmoningumą darnos klausimais ir propaguodamas darnaus turizmo praktikas.

Darni plėtra įmanoma tik nuolat išlaikant pastovų turizmo išteklių (gamtinių, kultūrinių ir žmogiškųjų) kiekį ir kokybę [5]. Darnaus turizmo valdymas yra susijęs su turizmo išteklių kontrole, turinčia ateities kartoms užtikrinti apsirūpinimą tokiais pačiais ne mažesnės kokybės ištekliais. Todėl visos suinteresuotos šalys turi rūpintis, kad ištekliai nebūtų eikvojami, turistai nebūtų apgaudinėjami, o vietos gyventojai – išnaudojami.

Darni regionų plėtra yra visuotinės darnios plėtros (angl. *Sustainable Development*) dalis. Darni plėtra – tai visuomenės raida, sudaranti galimybę pasiekti visuotinę dabartinių ir būsimų kartų gerovę derinant aplinkosauginius, ekonominius ir socialinius visuomenės tikslus ir neperžengiant leistinų poveikio aplinkai ribų. Be to, darni plėtra yra vienas iš regiono sėkmės komponentų [2].

Pagal M. Porterį [17], regiono konkurencingumas ir strateginės plėtros galimybės priklauso nuo plėtros išteklių ir aplinkos, kurioje konkuruoja paslaugas teikiančios įmonės. Svarbiausi turizmo konkurencingumą lemiantys plėtros ištekliai yra gamtiniai ištekliai, kvalifikuota darbo jėga, finansiniai ištekliai ir infrastruktūra.

Apibendrinant galima teigti, kad darni turizmo plėtra yra vienas iš regiono plėtros ir konkurencingumo veiksnių.

2. RYTŲ AUKŠTAITIJOS REGIONO TURIZMO IŠTEKLIŲ SSGG ANALIZĖ DARNIOS PLĖTROS KONTEKSTE

Rytų Aukštaitijos regioną sudaro Utenos, Anykščių, Ignalinos, Molėtų, Zarasų rajonų ir Visagino savivaldybės teritorijos. Regiono centras – Utenos miestas. Regiono teritorijoje yra 1 002 ežerai. Natūralus ežeringumas regione yra didžiausias, palyginti su kitais šalies regionais. Regione yra daug valstybės saugomų gamtos paveldo objektų: botaninių, geologinių, hidrogeologinių, hidrografinių, hidrologinių.

Rytų Aukštaitijos regionas turi pakankamai gamtos, kultūros paveldo išteklių turizmui plėtoti. Plėtotina turizmo infrastruktūra, ypač kompleksinė, apimanti arba jungianti platesnius regiono turizmo išteklius, – regioninės turizmo trasos, regioninė informacinė sistema, regioniniai infrastruktūros klasteriai kokybiškos paslaugoms organizuoti. Rytų Aukštaitijos regionas lankytojus traukia ir turi potencialo pritraukti didesnius turistų srautus, jeigu bus suformuoti konkurenciniai paslaugų pajėgumai [8].

2 lentelė. Rytų Aukštaitijos regiono turizmo išteklių SSGG analizė darnios plėtros kontekste

Stiprybės	Silpnybės
• Identifikuotos svarbiausios rekreacinės zonos. • Turtingi regiono gamtinės aplinkos ištekliai (miškai, upės, ežerai) ir didelis jų tankis bei ekologinis atsparumas, vaizdingas kraštovaizdis. • Regione yra daug rekreacinės ir turizmo reikmės pritaikomų gamtos ir kultūros paveldo objektų. • Regione yra Aukštaitijos nacionalinis parkas ir Anykščių Asvejos, Gražutės, Labanoro ir Sartų regioniniai parkai. • Vyrauja natūrali aplinka, mažas urbanizacijos laipsnis. • Sveikatingumo ištekliai (Ignalinos rajone).	• Ištekliai pasiskirstę nevienodai, o tai sudaro prielaidas turistų srautams koncentruotis tam tikrose teritorijose. • Menkai panaudojami rekreaciniai ir sveikatingumo ištekliai. • Neintegruota į turizmo sektorių didelė gamtos ir kultūros paveldo dalis. • Nepakankamai parengti ir prieinami turistų lankymui kultūros paveldo objektai. • Kai kurių kultūrinio ir istorinio paveldo objektų būklė yra bloga.
Galimybės	Grėsmės
• Potenciali naujų su darnia turizmo plėtra susijusių formų įvairovė. • Geresnis turizmo išteklių panaudojimas. • Regiono gamtinių išteklių panaudojimas kuriant turizmo produktus, skirtus individualiai patirčiai. • Ekologinio turizmo paklausos augimas pasaulyje ir šalyje ir turimi gamtiniai ištekliai sudaro galimybes visų rekreacijos ir turizmo formų ir krypčių plėtojimui regione.	• Nepakankamas finansavimas turizmo sektoriaus plėtrai skatinti. • Neracionalus investicijų į turizmą panaudojimas. • Dėl blogo turistų srauto reguliavimo gali suprastėti aplinkos kokybė. • Silpna (pasyvi) turizmo rinkodara.

Rytų Aukštaitijos regiono turizmo išteklių SSGG analizė darnios plėtros kontekste (2 lent.) atlikta remiantis Kryptingo investavimo į turizmo plėtrą Rytų Aukštaitijos regione galimybių studija ir regioną sudarančių rajonų plėtros planais bei studijomis.

Apibendrinant SSGG analizę, galima sakyti, kad Rytų Aukštaitijos regionas turi visas prielaidas pasinaudoti turimais turizmo ištekliais ir sėkmingai konkuruoti turizmo rinkoje. Pagal darnos principų integracijos į turizmo politiką nuostatas, gamtiniai ir kultūriniai ištekliai turi būti naudojami efektyviai. Išteklių naudojimas neturi viršyti jų augimo tempo. Taigi darnus turizmas turi optimaliai naudoti aplinkos išteklius, kurie yra pagrindinis turizmo plėtros, esminių ekologinių procesų palaikymo bei gamtinių išteklių ir biologinės įvairovės išsaugojimo garantas.

Darnus turizmas Rytų Aukštaitijoje įgyvendinamas saugomose teritorijose. Didžioji dalis gamtos paveldo objektų Rytų Aukštaitijos regione [8] yra prižiūrimi ir puoselėjami Aukštaitijos nacionaliniame parke ir regioniniuose parkuose. Regionas išsiskiria valstybės saugomų teritorijų gausa – jos apima 147 345,73 ha plotą, o tai sudaro 20,46 proc. regiono teritorijos. Regione didžiausius plotus užima valstybiniai parkai: Aukštaitijos nacionalinis parkas, Gražutės, Labanoro, Anykščių, Sartų, Asvejos regioniniai parkai.

Gausūs ir švarūs regiono gamtiniai ištekliai – upės, ežerai, miškai, sąlyginai natūralus, žmogaus nepalietas kraštovaizdis – sudaro tinkamas prielaidas kokybiškiems rekreaciniams ištekliais identifikuoti ir panaudoti darniai

plėtrai. Regione yra viena patraukliausių visoje šalyje rekreacinių zonų – nacionalinės reikšmės Ignalinos–Molėtų, Anykščių–Ukmergės arealai, taip pat mažesnio potencialo regioninės reikšmės arealai (Dubingių, Dusetų–Zarasų).

Utenos apskrities teritorijos bendrajame plane identifikuotos svarbiausios regiono rekreacinės zonos yra teritorijos palei Dysnos, Nevėžio, Siesarčio, Svėdasos, Šventosios upes ir prie regione esančių ežerų. Saugomų teritorijų tinklo „Natura 2000“ ypač saugomos teritorijos regione užima 20 442,33 ha (2,8 proc. regiono teritorijos).

3 lentelė. Gamtinių ir kultūrinių išteklių pasiskirstymas Rytų Aukštaitijos regiono rajonuose [8] (sudarė autorė)

Rajonai	Gamtiniai ištekliai (ypač saugomos teritorijos), ha	Kultūriniai ištekliai (nekilnojamosios kultūros vertybės)
Anykščių rajonas	37 563,00 (21,29 proc.)	451
Ignalinos rajonas	36 006,78 (24,17 proc.)	248
Molėtų rajonas	26 584,93 (19,4 proc.)	470
Utenos rajonas	12 166,98 (9,90 proc.)	364
Visagino savivaldybė	–	7
Zarasų rajonas	35 023,87 (26,31 proc.)	421
Iš viso:	147 345,73 ha	1 961

Pagal Kryptingo investavimo ir turizmo struktūros vystymo Molėtų rajone studiją, Molėtų rajone esantys gamtiniai turizmo ištekliai yra gausūs, tačiau pasiskirstę netolygiai. Ispūdingiausi gamtiniai turizmui patrauklūs ištekliai ir didžiausios jų sankaupos yra Molėtų rajono šiaurės rytinėje, rytinėje ir pietinėje dalyse. Čia susitelkę didžiausi ir patraukliausi ežerai ir didžiausi miškų masyvai (pastarieji užima apie ketvirtadalį – 26 proc., rajono teritorijos). Tai lemia ir plačią turizmo infrastruktūrą šiose rajono dalyse. Kraštovaizdis taip pat pasižymi ežerų ir upelių, patenkančių į Šventosios ir Žeimenos upių baseinus, gausa. Rajone yra 227 ežerai, kurių bendras plotas – 11 561 ha, ir tai sudaro daugiau negu 7 proc. rajono teritorijos. Šiame rajone yra ilgiausias ir antras pagal gylį ežerai Lietuvoje. Čia daug istorinių, mitologinių vietovių, išlikęs dvarų paveldas. Kultūros paveldo objektų gausa, vaizdingas kraštovaizdis sudaro palankias sąlygas darniai kultūrinio, pažintinio, gamtinio turizmo plėtrai. Į kultūros vertybių registrą įrašyta 470 Molėtų rajone esančių kultūros paveldo vertybių: 48 kultūros paminklai, 191 valstybės saugomas kultūros paveldo objektas, 231 kitas kultūros paveldo objektas. Dauguma iš jų yra archeologinės kultūros paveldo vertybės: piliakalniai su gyvenvietėmis, pilkapynai, kapinynai, senovės gyvenvietės, dvarvietės ir piliavietės. Šios paveldo vertybės puošia ir turtina rajono kraštovaizdį.

Pagal Zarasų miesto turizmo ir rekreacijos specialųjį planą, Zarasų mieste yra gausybė gamtinių rekreacinių išteklių. Zarasų miesto rekreacinių zonų teritorijos užima ~ 660 ha, t. y. maždaug 51 proc. visos Zarasų miesto teritorijos. Apie 70 proc. rekreacinių zonų sudaro paviršiniai vandens telkiniai, 26 proc. – parkai (iš jų daugiau kaip pusė – miško parkai), 4 proc. sudaro želdiniai. Zarasų mieste yra 66 kultūros paveldo objektai, įrašyti į kultūros vertybių registrą. Iš jų vienas yra urbanistikos paveldo objektas, 35 – istorinės reikšmės objektai, 27 – dailės ir 3 – architektūros paveldo objektai. Iš visų Zarasų miesto kultūros paveldo objektų, įrašytų į minėtą registrą, 4 yra respublikinės reikšmės ir 62 – vietinės reikšmės. Strateginiame plane sakoma, kad Zarasų rajono savivaldybė pasižymi gamtos ir kultūrinių turizmo objektų gausa ir tai leidžia aktyviai plėtoti turizmą. Zarasų rajone labai geros gamtinės sąlygos plėtoti aktyvų poilsinį turizmą, tačiau vien rekreacinių išteklių turėjimas Zarasų rajonui nesuteikia jokių pranašumų siekiant prisivilioti turistų ir lankytojų iš Lietuvos ir užsienio. Zarasuose būtina kurti traukos centrus, kurie sudomintų turistus ir skatintų darnią turizmo plėtrą.

Pagal Turizmo plėtros Visagino savivaldybėje 2011–2018 metų planą, Visagino miesto teritorija ir didžioji Visagino savivaldybės teritorijos dalis patenka į tarptautinės svarbos Baltijos ežeruotojo kalvyno geoekologinę takoskyrą. Visagino savivaldybė yra Utenos apskrities šiaurinėje dalyje, kalvotame, miškais apaugusiame krašte, kur vyrauja pušynai su nedidelėmis lapuočių priemaišomis. Yra daugiau kaip 100 ežerų ir ežerėlių, telkšo Visagino ežeras. Žemės ūkio naudmenos sudaro 5,9 proc. visos savivaldybės teritorijos, miškai – 56 proc., keliai – 3,2 proc., užstatyta teritorija – 14 proc., vandenys – 5,8 proc., kita žemė – 15 procentų. Bendras miškų plotas – 357,4 hektaro. Daugiausia auga pušynų – 45 proc., beržynų – 30 proc., juodalksnynų – 10 procentų. Miškų tvarkymu užsiima Ignalinos rajono Dūkšto urėdija ir Nacionalinė žemės tarnyba prie Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministerijos. Vaizdingos Visagino apylinkės palankios pažintiniam turizmui plėtoti. Miškuose ir pelkėse gausu gamtos gėrybių – uogų, grybų. Dešimties kilometrų zonoje apie Visaginą yra 110 įvairaus dydžio ežerų ir ežerėlių, o vaizdingose pakrantėse įrengtos poilsia vietės. Tai puikios vietos poilsiui, žvejybai, sportui tiek vasarą, tiek žiemą.

Pagal Utenos regiono plėtros 2014–2020 metų planą, viena iš galimų veiklų – plėtoti kultūrinį turizmą, todėl ypač daug dėmesio ir investicijų turi būti skiriama kultūrinio turizmo traukos objektams – muziejams, meno galerijoms, parodų ir kūrybos centrums, festivaliams, renginiams. Kultūrinė aplinka yra viena iš svarbiausių turizmą skatinančių priežasčių. Siekiant konkurencingumo, informacinės sklaidos sistemos ir principai turi remtis moderniomis technologijomis ir moderniais rinkodaros metodais. Sveikatingumo turizmo plėtojimas – nauja regiono turizmo plėtros kryptis, susijusi su Anykščių, Zarasų, Ignalinos kurortinių teritorijų statusu.

A. Armaitienė ir L. Zacharčenko straipsnyje (2012), vertindamos Utenos apskrities charakteristikas, nurodo vidutinę plėtrą turizmo aspektu ir nedideles galimybes (14 balų, o aukščiausias balas yra 47) bei gana dideles silpnybes (27 balai, o aukščiausias balas yra 60). Straipsnio autorės siūlo taikyti konversijos metodą Utenos regiono politikai planuoti, kai tikslai ir uždaviniai formuojami atsižvelgiant į regiono silpnybes ir grėsmes, siekiant jas pašalinti.

Pagal Lietuvos turizmo potencialo įvertinimo, nustatant didžiausias turistinės traukos vietas ir jų panaudojimo prioritetus, studiją (2011), turizmo ištekliai Rytų Aukštaitijos regione vertinami taip: didelį turistinį potencialą turi Ignalinos, Molėtų, Zarasų rajonai, vidutinį – Utenos ir Anykščių rajonai. Vertinant kompleksiskai, visi Rytų Aukštaitijos regiono rajonai (Anykščių, Ignalinos, Molėtų, Utenos, Zarasų) patenka į turizmo vidutinio potencialo zoną.

Apibendrinant pasakytina, kad Rytų Aukštaitijos regionas turi visas prielaidas pasinaudoti turimais turizmo ištekliais ir sėkmingai konkuruoti turizmo rinkoje. Pagal darnos principų integracijos į turizmo politiką nuostatas, gamtiniai ir kultūriniai ištekliai turi būti naudojami efektyviai.

IŠVADOS

1. Gamtiniai ir kultūriniai turizmo ištekliai sudaro palankias sąlygas kurti patrauklius turizmo produktus. Įvairūs kultūros paveldo objektai ir gamtiniai ištekliai yra svarbūs tiek vietiniam, tiek tarptautiniam turizmui. Turizmo ištekliai, traukiantys turistus, turizmo pramonei duoda finansinės naudos. Nuo jų priklauso ir turistų gausa, ir turizmo verslas. Turizmo plėtojimas negalimas neturint pakankamai kokybiškų ir savitų išteklių. Todėl svarbu, kad šalia gamtinių būtų ir kultūrinių išteklių. Darni turizmo plėtra daro didelę įtaką regiono plėtrai ir konkurencingumui.
2. Rytų Aukštaitijos regionas turi pakankamai gamtinių ir kultūrinių išteklių darniai turizmo plėtrai. Regionas lankytojus traukia ir turi potencialo pritraukti didesnius turistų srautus, jeigu bus suformuoti konkurencingi paslaugų pajėgumai. Skirtinguose rajonuose turizmo ištekliai vertinami skirtingai: didelį turistinį potencialą turi Ignalinos, Molėtų, Zarasų rajonai, vidutinį – Utenos ir Anykščių rajonai. Vertinant kompleksiskai, visi Rytų Aukštaitijos regiono rajonai (Anykščių, Ignalinos, Molėtų, Utenos, Zarasų) patenka į turizmo vidutinio potencialo zoną. Pagal darnos principų integracijos į turizmo politiką nuostatas, gamtiniai ir kultūriniai ištekliai turi būti naudojami efektyviai. Išteklių naudojimas neturi viršyti jų augimo tempo. Darnus turizmas turi optimaliai naudoti aplinkos išteklius, kurie yra pagrindinis turizmo plėtros, esminių ekologinių procesų palaikymo ir gamtinių išteklių bei biologinės įvairovės išsaugojimo garantas.

Literatūra

1. ARMAITIENĖ, A.; ZACHARČENKO, L. Regioninė turizmo politika Lietuvoje. *Tiltai*, 2012, Nr. 2.
2. ANDRULIENĖ, R.; ARMAITIENĖ, A.; POVILANSKAS, R.; JANULIENĖ, R.; DULSKIS, D. *Lietuvos turizmo potencialo įvertinimo, nustatant didžiausias turistinės traukos vietas ir jų panaudojimo prioritetus, studija*. Vilnius, 2011, 165 p.
3. BALEŽENTIS, A.; ŽUROMSKAITĖ, B. *Turizmo vadyba*. Vilnius: UAB „Vita Litera“, 2012, 190 p. ISBN 978-9955-19-467-5.
4. BECKEN, S.; SIMMONS, D. G. Understanding energy consumption patterns of tourist attractions and activities in New Zealand. *Tourism Management*, 2002, 23(4), p. 343–354.
5. GOELDNER, Ch. R.; RITCHIE, J. R. Br. *Tourism. Principles, Practices, Philosophies*. John Wiley&Sons, Inc., 2006.
6. COLE, S. The Regional Science of Tourism: An Overview. *Regional Analysis and Policy*, 2007, 37(3), p. 183–192.
7. Darnaus turizmo vystymo gairės, 2010. Vilnius. 35 p. Prieiga per internetą: <file:///C:/Users/Vartotojas/Downloads/DARNAUS%20TURIZMO%20VYSTYMO%20GAIRES_Final.pdf>.
8. Galimybių studija. Kryptingas investavimas į turizmo plėtrą Rytų Aukštaitijos regione (Utenos apskrities teritorijoje) iki 2020 metų. Vilnius, 2013, 165 p. Prieiga per internetą: <http://www.lietuvosregionai.lt/wp-content/uploads/2013/05/URTPGS-20130916.pdf>.

9. Kryptingų investicijų pritraukimo ir turizmo struktūros vystymo Molėtų rajone galimybių studija, 129 p. Prieiga per internetą: <http://www.moletai.lt/files/Turizmo_galimybiu_studija_20101221.pdf>.
10. Lietuvos Respublikos turizmo įstatymas, 2011. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=404344>.
11. Pažangaus, tvaraus ir integracinio augimo strategijos „Europa 2020“ rezultatų apžvalga. Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos Ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/europe2020stocktaking_lt.pdf>.
12. Turizmo statistika. Prieiga per internetą: <<http://www.tourism.lt/lt/atvykstamasis-turizmas>>.
13. Turizmo plėtros Visagino savivaldybėje 2011–2018 metų planas, 56 p. Prieiga per internetą: <http://www.esparama.lt/es_parama_pletra/failai/ESFproduktai/2011_turizmo_pletros_visagino_savivaldybeje_planas.pdf>.
14. *Turizmas*: vadovėlis. Kaunas: Kauno kolegijos leidybos centras, 2002, 320 p. ISBN 9955-9366-3-0.
15. VAITEKŪNAS, S.; POVILANSKAS, R. *Turizmo ir kelionių geografija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2011, 277 p. ISBN 978-5-420-01684-8.
16. VITKIENĖ, E. *Rekreacija (rekreacijos marketingo tyrimai)*: monografija. Klaipėda: S. Jokužio leidykla-spaustuvė, 2002, 232 p. ISBN 9986-31-057-1.
17. ПОРТЕР, М. *Конкуренция*. Санкт-Петербург, Москва, Киев: Издательский дом Вильямс, 2002.

ANALYSIS OF TOURISM RESOURCE OF RYTŲ AUKŠTAITIJĄ REGION IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Summary

Aim of this article – to prepare an analysis of Rytų Aukštaitija region's tourism resources analysis in the context of sustainable development. The objectives are to perform an analysis of the tourism resources in theoretical terms in the context of sustainable development, to perform the SWOT analysis of sustainable development of the Rytų Aukštaitija region tourism. Aim is achieving, analyzing the scientific literature and document analysis, performing the SWOT analysis. Tourism resources are important for the development of tourism and tourism resources is one of the main factors of tourism competitiveness. Tourists abundance and tourism business depends from tourism resources. Tourism development is not possible without sufficient high-quality and distinctive resources. Natural and cultural tourism resources create favorable conditions to develop attractive tourism products. Various objects of cultural heritage and natural resources are important for local and international tourism. Sustainable development of the region is very important because, according to M. Porter, regional competitiveness and strategic development opportunities depend on the development of resources and the environment in which the company providing the competition. One of the most important tourism competitiveness factors is the development of tourism resources. One of the article conclusion is that the natural and cultural tourism resources facilitates the development of attractive tourism products. Tourism resources, catching tourists, the tourism industry is having a financial interest. They are also the abundance of tourists and tourism business, sustainable tourism has a considerable influence on the development of the region and its competitiveness. Second conclusion is that the Eastern Highland region has sufficient natural and cultural resources for tourism development. The region attracts visitors and has the potential to attract more tourists flows, if the capacity to form a competitive service. Tourism resources are treated differently in different districts – high tourist potential districts are Ignalina, Molėtai and Zarasai districts, medium tourist potential districts are Utena and Anykščiai districts. Assessing the complex, all the Rytų Aukštaitija (Anykščiai, Ignalina, Molėtai, Utena, Zarasai) fall into the middle of the tourist potential of the area. Rytų Aukštaitija region has all the premises to use the existing tourism resources and tourism services to compete successfully in the tourism market. According to the integration of sustainability principles in tourism policies, natural and cultural resources must be used efficiently and effectively. Resource consumption does not exceed the rate of growth. Sustainable tourism should make optimum use of environmental resources, which is a major tourist development, essential ecological processes and support natural resources and biodiversity conservation guarantor.

LYDERIO SAVYBIŲ IR VADOVAVIMO STILIAUS PRIKLAUSOMYBĖ

Jūratė Zmitrulevičienė

Kauno kolegija

Regina Motienė

Kauno technikos kolegija

Anotacija

Lyderystė šiandien suprantama ne tik kaip žmogaus, bet ir kaip organizacijos ar kolektyvo gebėjimas, kurį konkurencinėje kovoje kaip siekinį išsikelia institucija. Todėl institucijai svarbu ne tik suformuluoti viziją, misiją, sukurti strategiją, išsikelti tikslus ir uždavinius jai įgyvendinti, bet ir valdyti turimus išteklius (tiek žmones, tiek laiką ir medžiagas), kontroliuoti šį procesą, tinkamai organizuoti darbą. Dažnai šiame procese konkurencinį pranašumą lemia vadovo gebėjimas sutelkti kolektyvą iššūkiams įveikti, valdyti procesus, vadovauti institucijai.

Šio straipsnio tikslas – remiantis anketinės apklausos rezultatais atskleisti, kaip lyderio savybės veikia jo vadovavimo stilių. Straipsnyje analizuojama lyderystės ir vadovavimo stilių sąvokos, jų vartojimas šiuolaikiniame pasaulyje. Empirinio tyrimo duomenys atskleidė, kokiomis savybėmis pasižymi darbuotojai, kolegų įvardijami kaip lyderiai, ir kokią įtaką tos savybės daro jų vadovavimo stiliui.

Tyrimas parodė, kad lyderystės sąvoka šiuolaikiniame pasaulyje dar nėra nusistovėjusi, ji suvokiama ir kaip asmens, ir kaip organizacijos kompetencijos dalis. Kauno kolegijos padalinių vadovams būdingos tokios asmeninės savybės: rodo asmeninį pavyzdį, koordinuoja grupės narių veiksmus, kelia aiškius tikslus komandai, yra doras, emociškai stabilus, atkaklus, objektyvus. Darbuotojai savo padalinio vadovo vadovavimo stiliuje įžvelgia tiek demokratinį, tiek autoritarinį vadovavimą, tačiau absoliuti dauguma laiko jį demokratinį. Tyrimo duomenys neparodė vadovo savybių ir vadovavimo stiliaus priklausomybės.

Pagrindiniai žodžiai: lyderystė, lyderis, lyderio savybės, vadovavimo stilius.

IVADAS

Šiandieninėje konkurencinėje visuomenėje vis aktualesnis tampa institucijų įsitvirtinimo ir išlikimo rinkoje klausimas. Lyderystė šiandien suprantama ne tik kaip žmogaus, bet ir kaip organizacijos ar kolektyvo gebėjimas, kurį konkurencinėje kovoje kaip siekinį išsikelia institucija. Todėl institucijai svarbu ne tik suformuluoti viziją, misiją, sukurti strategiją, išsikelti tikslus ir uždavinius jai įgyvendinti, bet ir valdyti turimus išteklius (žmones, laiką, medžiagas), kontroliuoti šį procesą, tinkamai organizuoti darbą. Dažnai šiame procese konkurencinį pranašumą lemia vadovo gebėjimas sutelkti kolektyvą iššūkiams įveikti, valdyti procesus, vadovauti institucijai. Vadovų lyderių poreikis vis didėja. Šių dienų institucijose lyderių poreikis jau neapsiriboja tik aukštesniu ar aukščiausiu vadybos lygmeniu. Pastebima, kad net žemiausiam vadybos lygmeniui ar techniniams darbuotojams reikalingi tikri lyderiai (Baronienė, 2008).

Kai kurie autoriai lyderystę aiškina dar plačiau – kaip tam tikrą individo, ne tik organizacijos, kompetenciją. V. Šilingienės nuomone, lyderio savybių turi ne tik vadovaujantys asmenys, bet ir kiekvienas žmogus, nesvarbu, kokias pareigas eina. Autorės manymu, lyderystė yra žmogaus galimybė ir iššūkis išreikšti save. Lyderystė egzistuoja visur, kur tik yra žmonių, susijusių socialiniais ryšiais (Šilingienė, 2011). Tad lyderio ir lyderiavimo temos mūsų visuomenėje tampa vis aktualesnės.

Šiuolaikiniame moksle dar nėra nusistovėjęs terminų *lyderis*, *lyderiavimas*, *lyderystė* vartojimas. Nemažai autorių yra nagrinėję įvairias lyderiavimo teorijas ir mėginę sudaryti svarbiausių lyderiams būdingų asmeninių bruožų sąrašą. Tačiau iki šiol vis dar nėra aišku, kokia lyderiavimo teorija yra efektyviausia konkrečioje situacijoje, kokie lyderio asmeniniai bruožai turėtų būti svarbiausi jam vadovaujantis viena ar kita lyderiavimo teorija. Kai kurie įvairaus lygmens vadovai dar nėra pakankamai pasirengę tapti lyderiais ir jiems gana sunku dirbant su žmonėmis sukurti gerą psichologinį klimatą. Profesionaliai išmanydami savo veiklos sritį, jie dažnai patenka į keblią padėtį, kai reikia spręsti socialinio ir psichologinio pobūdžio klausimus (Baronienė, 2008).

Institucijose paprastai yra keletas įvairaus lygmens padalinių, kurių pavaldumo laipsnis yra skirtingas. Kiekvieną padalinį sudaro grupė žmonių – komanda, nuo kurios darnaus darbo priklauso ir visos institucijos sėkmė. Šioms komandoms vadovauja vadovai, tačiau ar visada jie yra lyderiai?

Šio klausimo aktualumas leidžia suformuluoti **mokslinę problemą** – kokios asmeninės lyderio savybės svarbios jo vadovavimo stiliui.

Straipsnio tikslas – remiantis anketinės apklausos Kauno kolegijoje rezultatais atskleisti, ar asmeninės padalinio vadovo savybės turi reikšmę jo vadovavimo stiliui.

Straipsnio uždaviniai:

- apžvelgti literatūrą, analizuojančią lyderystę, lyderio savybes, vadovavimo stilių;
- įvardyti, kokios asmeninės savybės būdingos lyderiui ir kuriomis iš jų pasižymi Kauno kolegijos padalinių vadovai;

- nustatyti, su kokiais vadovavimo stiliais siejami Kauno kolegijos padalinių vadovai;
- įvertinti lyderio savybių ir vadovavimo stilių priklausomybę Kauno kolegijoje.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, kiekybinio tyrimo metodas naudojant anketinę apklausą.

1. LITERATŪROS APŽVALGA

Itin populiariu tyrimų ir diskusijų objektu lyderystė tapo tik praėjusiame šimtmetyje. Pastaruoju metu lyderystės kaip reiškio analizė vis didesnę reikšmę įgyja ir Lietuvoje. Tiek užsienio, tiek Lietuvos mokslinėje literatūroje pateikiama daug įvairių lyderystės reikšmių ir sampratų.

Vieni lyderystę aiškina kaip ypatingų žmogaus bruožų arba savybių, skatinančių kitus įvykdyti užduotį, derinį (Northouse, 2009), kiti – kaip grupės narių veiklos, reikalingos užduočiai atlikti, nukreipimą ir lyderio poveikį jiems, kaip lyderio įtaką grupės narių elgesiui siekiant bendrų tikslų (Stoner, Freeman, Gilbert, 2006).

Užsienio autoriai siūlo tam tikras lyderystės sampratos klasifikavimo schemas, grupuoja apibrėžimus pagal dėmesio sutelkimą į grupę ar asmenybę. Pirmoje grupėje lyderystė įvardijama kaip dėmesio sutelkimas į grupėje vykstančius procesus, o lyderis – kaip grupės pokyčių ir veiklos centras, įkūnijantis grupės valią. Kitoje grupėje lyderystės samprata formuluojama iš asmenybės perspektyvos teigiant, kad lyderystė yra ypatingų žmogaus bruožų arba savybių, skatinančių kitus įvykdyti užduotį, derinys (Northouse, 2009). Laikantis bruožų požiūrio, lyderystės samprata formuluojama kaip tam tikrų savybių, būdingų skirtingiems žmonėms, rinkinys. Apibrėžiant lyderystę kaip procesą, atsižvelgiama į tai, kad ji yra ne lyderio bruožas ar savybė, o tai, kas vyksta tarp lyderio ir jo sekėjų (Northouse, 2009).

Lietuvių mokslininkai, nagrinėjantys lyderystės problemą, kalba apie lyderystės raiškos sąsają su efektyviu valdymu (Baronienė, 2008), „idealųjį“ ir „realųjį“ lyderio tipus (Butkevičienė, Vaidelytė, Žvaliauskas, 2009), lyderystės ir valdymo stilius (Razauskas, 1996; Klimavičienė, 2013), lyderystės kompetenciją (Šilingienė, 2011), lyderystės charakteristikas (Jonušaitė, Valuckienė, 2007), pateikiama ir konkrečių socialinių grupių lyderiavimo analizė (Rupšienė, 2004). Lyderiavimas suprantamas kaip vadovavimo būdas, kaip gebėjimas paveikti darbuotojus entuziastingai ir su pasitikėjimu dirbti grupės tikslams (Bosienė, 2011). Iš pateiktų lyderystės apibrėžimų bene priimtiniausias būtų lyderystės kaip asmeninės lyderio įtakos sekėjams, inspiruojant vizijas ir pokyčius, būdas ir rezultatas, pasireiškiantis kaip lyderio ir sekėjų, siekiančių bendrų tikslų, sąveika (Šilingienė, 2012).

Paties lyderio samprata taip pat dar nėra nusistovėjusi. Neabejojama, kad lyderis turi gebėti kontroliuoti įvykių padarinius, daryti įtaką kitų žmonių veiksams, panaudoti kitų žmonių sumanumą ir gebėjimus. Lyderis rūpinasi aktyviu komandos darbu, patikslina komandos tikslus, telkia narius, žino narių privalumus ir trūkumus, apibrėžia darbo sritis ir komunikacijos kanalus. Jis yra ekstravertas, ramus, patikimas, dominuoja, bet nėra despotiškas, veikiau – entuziastingas, jo privalumas – gebėjimas patraukti ir suvienyti žmones, savo valdžią įgyvendinti neagresyviai. Lyderio vaidmuo organizacijai siekiant efektyvios veiklos yra esminis. Jis nukreipia žmones reikiama kryptimi, įgyja pasitikėjimą organizacijos misijai įgyvendinti ir motyvuoja juos siekti savo tikslų. Lyderystė yra rezultatų pasiekimas žmonių dėka (Kasiulis, Barvydienė, 2005).

Mokslinėje literatūroje vis dar nėra teorijos, tiksliai nusakančios, kuri lyderiavimo teorija yra efektyviausia konkrečioje situacijoje ir kokie asmeniniai lyderio bruožai turėtų būti jam svarbiausi. Analizuojant lyderio savybes svarbu suvokti, kad lyderiavimas nėra konkretus mokslas. Tai veikiau menas nuolat mokytis, įgyti patirties ir tobulėti (Adamonienė, Ruibytė, 2011) ir gebėjimas reikiamu metu tinkamiausiai pasinaudoti savo asmeninėmis savybėmis. Atkreipiamas dėmesys, kad vienos ar kitos savybės svarbą lemia konkreti situacija, kurioje lyderis veikia. Įvairūs autoriai mėgino nustatyti asmens savybes, kurios leistų būti lyderiui. R. Stogdillas (Adamonienė, Ruibytė, 2011) išskyrė tokius esminius lyderio gebėjimus: komunikaciją, sąžiningumą, nuoširdumą, gebėjimą orientuotis ne tik į užduotis ir rezultatus, bet ir į darbuotojus, turėti aiškią ir įgyvendinamą viziją, būti kompetentingam ir prisiimti atsakomybę. Kiti autoriai juos papildė lyderiui būdingais bendraisiais (dorumu, dominavimu, emociniu stabilumu, entuziazmu, humoro jausmu, šiltumu, tolerancija, objektyvumu) ir orientacijos į tikslą (jautrumu kitiems, lankstumu, gebėjimu prisitaikyti, pragmatiškumu ir praktiškumu, drąsa, gyvybingumu, emocionalumu) bruožais (Hersey, Blanchard, Johnson, 2007; Rupšienė, Skarbalienė, 2012). Be to, lyderis privalėtų turėti valdžios pasiekimo motyvą, gebėti daryti įtaką grupės mąstymui ir elgesiui, prisiimti atsakomybę, rizikuoti, planuoti ir nustatyti tikslus, būti intelektualus, gerai išmanyti savo sritį, mokėti valdyti procesus, būti tolerantiškas ir atviras patirčiai. (Hersey, Blanchard, Johnson, 2007; Rupšienė, Skarbalienė, 2012). Šios savybės išryškina charizmatinės lyderystės idėją. Kiti autoriai laikosi transformacinės lyderystės modelio ir išskiria tokius lyderiui būdingus bruožus: gebėjimą komunikuoti, aiškios vizijos turėjimą, gebėjimą įkvėpti pasitikėjimą, gebėjimą padėti žmonėms pasijusti pajėgiais veikti, emocinį išraiškingumą ir šiltumą, energingumą ir orientaciją į veiksmą, pasirengimą prisiimti asmeninę riziką, minimalius vidinius konfliktus, originalių strategijų naudojimą (Želvyys, 2006; Rupšienė, Skarbalienė, 2012).

Kuriant teorinį lyderio savybių modelį išanalizuotos ir sujungtos kelios teorinės idėjos, susijusios su lyderystės požymiais, savybėmis ir bruožais. Pasinaudota Jimo Collinso pateiktais septyniais sėkmės elementais (Collins, 2006) – jie toliau traktuojami kaip lyderystės bruožai. Kiekvienam iš šių bruožų priskiriamos tam tikros lyderio savybės (1 lent.).

1 lentelė. *Lyderio asmeninių savybių ir bruožų atitiktis*

Bruožai	Savybės
Nuoširdumas	Doras, objektyvus, jautrus kitiems, tolerantiškas
Ryžtas	Atkaklus, drąsus, emocionalus, skatinantis darbuotojus priimti sprendimus
Koncentracija	Lankstus ir gebantis prisitaikyti, pragmatiškas ir praktiškas, apibrėžiantis darbo sritis
Asmeninis dalyvavimas	Intelektualus, rodantis asmeninį pavyzdį
Darbas su žmonėmis	Turintis humoro jausmą, atviras patirčiai, koordinuojantis grupės narių veiksmus
Komunikacija	Turintis valdymo ir komunikacinių gebėjimų, skatinantis bendradarbiavimą
Tikslo siekimas	Dominuojantis, emociškai stabilus, keliantis aiškius tikslus komandai

Lyderio elgesio modeliai ir svarbiausios jų charakteristikos dažniausiai yra apibūdinamos lyderystės arba vadovavimo stiliais. Ir nors nėra tapačios, šios sąvokos lietuvių mokslinėje literatūroje dažnai vartojamos sinonimiškai. Čia bus vartojama vadovavimo stiliaus sąvoka. Vadovavimo stilius – tai tarpusavyje susiję vadovavimo metodai, elgesio normos, taisyklės, kuriuos vadovas naudoja savo darbe skatindamas pavaldinį siekti užsibrėžtų tikslų (Kasiulis, Barvydienė, 2005; Žvinytė, 2009).

Vadovavimo stilių ir vadovų tipus gamyboje remdamasis eksperimentais pirmasis nagrinėjo amerikiečių psichologas K. Levinas. Jis išskyrė tris pagrindinius stilius: autokratinį (valdingąjį), liberalųjį (anarchinį) ir demokratinį (kolegialųjį) (Razauskas, 1996).

Ilgainiui lyderystės stilių klasifikacija kito ir tebekinta iki šiol. Įvairūs autoriai pabrėžia skirtingus vadovo poveikio pavaldiniams būdus, metodus, elgesio normas, tikslus. Dauguma autorių išskiria tokius vadovavimo stilius: autokratinį (kai dėmesio centre yra vadovas), demokratinį (kai vadovas reikalus tvarko kolegialiai), liberalųjį (kai vadovas mažiausiai kišasi į grupės veiklą), įtikinėjimo (kai vadovas sprendžia vienas, bet stengiasi motyvuoti darbuotojus), konsultacinį (kai vadovas atsižvelgia į kolektyvo nuomonę) (Žvinytė, 2009). Pastaruoju metu, „atsižvelgiant į tai, kaip pasikeitė praktinis požiūris į vadovo poveikio darbuotojams pobūdį“ (Klimavičienė, 2013, p. 77), vadovavimo stiliai skirstomi į klasikinius (tradicinius) ir naujuosius. Prie klasikinių priskiriami charizmatinis, patriarchalinis, autokratinis ir biurokratinis vadovavimo stiliai, o prie naujųjų – demokratinis, kooperatinis ir laisvasis (Klimavičienė, 2013; Žvinytė, 2009). Klasikiniai vadovavimo stiliai remiasi vadovo autoritetu, paklusnumu, hierarchija ir kontrole. Naujieji vadovavimo stiliai yra orientuoti į darbuotojų įtraukimą priimant sprendimus, darbuotojų potencialo stiprinimą (Klimavičienė, 2013; Žvinytė, 2009). Praktišką požiūrį į valdymo stilių pateikė amerikiečių valdymo specialistai R. Bleikas ir Dž. Moutonas. Jų teigimu, valdymo stilius priklauso nuo vadovo orientacijos: jis gali orientotis į žmones (darbuotojus) arba į gamybą (užduotis) (Žvinytė, 2009).

Kadangi aptariamo tyrimo tikslas yra atskleisti, ar asmeninės padalinio vadovo savybės turi reikšmę jo vadovavimo stiliui, labiausiai domino stiliai, kuriuos lemia asmeninės vadovo savybės. Remdamiesi šiuo kriterijumi, vokiečių mokslininkai D. Bormannas ir R. Federmannas (1992) vadovavimo stilius išskyrė į dvi grupes: autoritarinį ir demokratinį. Autoritarinis stilius yra trijų tipų:

- 1) *diktatoriškas*, kai vadovaujama griežtais įsakymais, nurodymais, grasinant sankcijomis;
- 2) *autokratinis*, kai vadovaujama remiantis tik formalios valdžios teisėmis;
- 3) *biurokratinis*, kai vadovaujama smulkiai reglamentuojant ir dokumentuojant veiklą.

Demokratinis stilius yra keturių tipų:

- 1) *komunikacinis*, kai vadovaujama nuolat keičiantis informacija su darbuotojais;
- 2) *konsultacinis*, kai vadovaujama nuolat konsultuojantis su darbuotojais, išklausanč jų nuomonę;
- 3) *bendrų sprendimų*, kai vadovaujama kolegialiai priimant sprendimus kartu su darbuotojais;
- 4) *autonominis*, kai vadovaujama sprendimų priėmimo teisę perduodant darbuotojams, o sau pasiliekanč tik moderatoriaus vaidmenį (Klimavičienė, 2013).

Tačiau nėra vieno geriausio vadovo tipo, visais laikais ir visais valdymo atvejais geriausio vadovavimo stiliaus. Asmens lyderio tipas priklauso nuo jo asmeninių savybių, įsitikinimų, vertybių ir prioritetų derinio, kultūrinės aplinkos ir normų, kurios skatina kai kurių stilių naudojimą arba atsisakymą. Vienas vadovas tame pačiame kolektyve geriausių rezultatų pasieks dirbdamas vienokiu, kitas – kitokiu stiliumi. Ir pagaliau vienam pavaldiniui reikia įsakyti, kitam –

tik patarti, trečiam – padėti. Taigi vadovas vadovaudamas turi turėti įvairių poveikio priemonių. Kiekvienas valdymo stilius gali būti geras ir pateisinamas tam tikrais atvejais ir aplinkybėmis (Razauskas, 1996).

Atliekant tyrimą mėginta nustatyti, kuriam lyderiavimo stiliui Kauno kolegijos darbuotojai priskiria savo padalinių vadovų vadovavimą, kokias išskiria jų asmenines savybes, kokias vadovo lyderio savybes mano esant būtinas vadovui ir kuriomis iš jų, respondentų nuomone, pasižymi jų tiesioginiai vadovai. Tam naudotasi supaprastinta vadovavimo stilių ir asmeninių lyderio bruožų matrica (2 lent.).

2 lentelė. *Lyderio bruožų ir vadovavimo stilių atitikties (sudaryta autorių)*

Bruožai	Vadovavimo stilius
Nuoširdumas	Demokratinis
Ryžtas	
Darbas su žmonėmis	
Komunikacija	
Koncentracija	Autoritarinis
Asmeninis dalyvavimas	
Tikslo siekimas	

2. LYDERIO SAVYBIŲ IR VADOVAVIMO STILIAUS ATITIKTIES TYRIMO REZULTATAI

Atliekant empirinį tyrimą, taikytas kiekybinis metodas. Tyrimas atliktas 2014 m. kovą. Tyrimo imtis – 53 įvairių Kauno kolegijos administracinių padalinių darbuotojai: 41 moteris (77 proc.) ir 12 vyrų (23 proc.). Tarp respondentų nebuvo jų tiesioginių vadovų. Tyrimui naudota anketinė apklausa (raštu), parengta pagal D. Baronienės metodiką (Baronienė, 2007).

Klausimyną sudarė dvi klausimų grupės: asmeninės padalinio vadovo savybės ir nuomonė apie padalinio valdymą. Statistinei duomenų analizei naudota SPSS programinė įranga, naudota koreliacinių ryšių (taikant Pearsono koreliacijos koeficientą) statistinė procedūra.

Pirma grupė klausimų skirta išsiaiškinti, kokiomis asmeninėmis savybėmis, būdingomis lyderiui, pasižymi respondentų padalinio vadovas (3 lent.).

3 lentelė. *Asmeninės savybės, kuriomis pasižymi padalinio vadovas (proc.)*

Bruožai	Savybės	Visada	Dažnai	Retsykliais	Niekada
Nuoširdumas	Doras	18	66	16	
	Objektyvus	24	48	24	4
	Jautrus kitiems	18	45	33	4
	Tolerantiškas	10	45	39	6
Ryžtas	Atkaklus	33	38	27	2
	Drąsus	15	42	36	7
	Emocionalus	18	39	33	10
	Skatinantis darbuotojus priimti sprendimus	34	38	24	4
Darbas su žmonėmis	Turintis humoro jausmą	9	58	31	2
	Atviras patirčiai	12	54	30	4
Komunikacija	Koordinuojantis grupės narių veiksmus	12	70	12	6
	Turintis valdymo ir komunikacinių gebėjimų	24	45	27	4
	Skatinantis bendradarbiavimą	10	69	18	3

Koncentracija	Lankstus	18	51	27	4
	Pragmatiškas ir praktiškas	18	43	36	3
	Apibrėžiantis darbo sritis	21	55	21	3
Asmeninis dalyvavimas	Intelektualus	24	38	36	2
	Rodantis asmeninį pavyzdį	22	69	6	3
Tikslo siekimas	Dominuojantis	30	40	27	3
	Emociškai stabilus	28	49	18	5
	Keliantis aiškius tikslus komandai	18	68	12	2

Iš lentelės matyti, kad padalinių vadovams būdingi bruožai sietini su asmeninėmis savybėmis, nukreiptomis į kitus asmenis: rodantis asmeninį pavyzdį (22 proc. – visada, 69 proc. – dažnai), koordinuojantis grupės narių veiksmus (12 proc. – visada, 70 proc. – dažnai), keliantis aiškius tikslus komandai (18 proc. – visada, 68 proc. – dažnai). Respondentai nurodė ir vadovų dorumą, objektyvumą, atkaklumą, dominavimą, emocinį stabilumą. Mažiausiai pasireiškiančios savybės – emocionalumas ir drąsa.

Taikant šiems veiksniams Pearsono koreliacijos koeficientą ir koreliuojant asmenines savybes tarpusavyje pastebėta stipri atvirkštinė gebėjimo kelti aiškius tikslus komandai ir objektyvumo ($r = -0,508^{**}$; $P = 0,000$; $p \leq 0,01$), emocionalumo ($r = -0,485^{**}$; $P = 0,000$; $p \leq 0,01$), jautrumo kitiems ($r = -0,463^{**}$; $P = 0,000$; $p \leq 0,01$) koreliacija. Gebėjimas skatinti darbuotojus priimti sprendimus koreliuoja su objektyvumu ($r = -0,528^{**}$; $P = 0,000$; $p \leq 0,01$).

Antrosios grupės klausimai skirti padalinio vadovo vadovavimo stiliui nustatyti. Vadovaujantis 2 lentelėje pateikta matrica, išskirti demokratinis ir autoritarinis vadovavimo stiliai. Kiekvienam stiliui priskirti 6–8 klausimai (4 lent.).

4 lentelė. *Padalinių vadovų vadovavimo stiliai (proc.)*

		tikrai taip	lyg ir taip	lyg ir ne	tikrai ne
Demokratinis	Vadovas bendradarbiauja, dalijasi patirtimi	22	45	33	
	Vadovas tarpininkauja sprendžiamus konfliktus	22	45	33	
	Pozityvus padalinio vadovo požiūris į inovacijas	30	52	18	
	Suteikia pavaldiniams galimybę dirbti savarankiškai, rodant iniciatyvą	22	60	18	
	Svarbiau pavaldinių motyvacija, o ne kontrolė	24	60	12	4
	Iškilusius klausimus sprendžia pats vadovas be grupės pritarimo	15	57	22	6
	Klausimai išsprendžiami greitai ir teisingai, jeigu tikimasi asmeninės naudos	16	48	36	
	Palaiko tik formalius santykius su darbuotojais	9	46	30	15
Autoritarinis	Nustato griežtus darbo standartus ir organizuoja darbo užduotis iki smulkmenų	10	39	36	15
	Atidžiai prižiūri pavaldinių darbą	12	46	36	6
	Darbuotojams dažnai nurodo, kas ką turi daryti	18	46	27	9
	Atsargiai priima sprendimus	12	45	31	12
	Nuoseklus, lengvai pasiduoda kitų nuomonei	15	49	21	15
	Visuomet ieško objektyvių priežasčių, pateisinančių aplaidumą	12	55	21	12

Respondentų nuomone, jų padalinių vadovai daugiau naudoja demokratinį vadovavimo stilių. Daugiausia teigiamų įvertinimų sulaukė pozityvus padalinio vadovo požiūris į inovacijas (30 proc. – tikrai taip ir 52 proc. – lyg ir taip), svarbesniu dalyku laikoma pavaldinių motyvacija, o ne kontrolė (24 proc. – tikrai taip ir 60 proc. – lyg ir taip). Labai gerai vertinama vadovų pavaldiniams suteikiama galimybė dirbti savarankiškai, rodant iniciatyvą (22 proc. – tikrai taip ir 60 proc. – lyg ir taip). Kitos savybės pasiskirstė ganėtinai tolygiai. Neigiamai šioje grupėje įvertinta, kad vadovas palaiko tik formalius santykius su darbuotojais (15 proc. – tikrai ne ir 30 proc. – lyg ir ne).

Autoritarinio valdymo stiliaus teiginiuose vyrauja neigiamas vertinimas. Šioje grupėje teigiamai įvertinta savybė, kad darbuotojams dažnai nurodo, kas ką turi daryti (18 proc. – tikrai taip ir 46 proc. – lyg ir taip). Neigiamai įvertintas teiginys, kad vadovas nustato griežtus darbo standartus ir organizuota darbo užduotis iki smulkmenų (36 proc. – lyg ir ne ir 15 proc. – tikrai ne) bei atidžiai prižiūri pavaldinių darbą (15 proc. – tikrai ne ir 36 proc. – lyg ir ne).

Taikant šioms veiksnams Pearsono koreliacijos koeficientą ir koreliuojant vadovavimo stilius su padalinių vadovų savybėmis pastebėta, kad padalinių vadovų savybės, priskiriamos vienam vadovavimo stiliui, koreliuoja su kitu stiliumi. Pavyzdžiui, *turintis humoro jausmą* (priskiriamas demokratiniam stiliui) koreliuoja ir su *palaiko tik formalius santykius su darbuotojais* ($r = -0,635^{**}$; $P = 0,000$; $p \leq 0,01$), ir su *darbuotojams dažnai nurodo, kas ką turi daryti* ($r = -0,470^{**}$; $P = 0,000$; $p \leq 0,01$), *skatina bendradarbiavimą* koreliuoja su *nustato griežtus darbo standartus* ($r = 0,533^{**}$; $P = 0,000$; $p \leq 0,01$). O *lankstus ir sugebantis prisitaikyti* koreliuoja su *vadovas tarpininkauja sprendamas konfliktus* ($r = 0,637^{**}$; $P = 0,000$; $p \leq 0,01$) ir *pozityvus padalinio vadovo požiūris į inovacijas* ($r = 0,512^{**}$; $P = 0,000$; $p \leq 0,01$).

Atliekant tyrimą paaiškėjo, kad tiek demokratinio, tiek autoritarinio vadovavimo stiliaus vadovų savybės reiškiasi vienodai stipriai.

IŠVADOS

1. Lyderystės sąvoka šiuolaikiniame pasaulyje dar nėra nusistovėjusi, ji suvokiama ir kaip asmens, ir kaip organizacijos kompetencijos dalis.
2. Kauno kolegijos padalinių vadovams būdingos tokios asmeninės savybės: rodo asmeninį pavyzdį, koordinuoja grupės narių veiksmus, kelia aiškius tikslus komandai, yra doras, emociškai stabilus, atkaklus, objektyvus.
3. Kauno kolegijos darbuotojai savo padalinių vadovų vadovavimo stiliume išvelgia tiek demokratinį, tiek autoritarinį vadovavimą, tačiau dauguma laiko vadovų vadovavimą demokratiu.
4. Tyrimo duomenys neparodė vadovo savybių ir vadovavimo stiliaus priklausomybės.

Literatūra

1. ADAMONIENĖ, R.; RUIBYTĖ, L. Vadovų lyderystės raiška statutinėse organizacijose. Management theory and studies for rural business and infrastructure development. *Research papers*, 2011, Nr. 5(29), p. 6–13. ISSN 1822-6760 [žiūrėta 2014 m. gegužės 12 d.]. Prieiga per internetą: <www.mts.asu.lt/mtsrbid/article/download/308/337>.
2. BARONIENĖ, D. (2008). *Lyderystė kaip švietimo organizacijos efektyvaus valdymo prielaida*: magistro darbas [žiūrėta 2014 m. kovo 21 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lyderiulaikas.smm.lt/lt/biblioteka/kiti-darbai/792-lyderyst-kaip-vietimo-organizacijos-efektyvaus-valdymo-prielaida.pdf>>.
3. BORMANN, D.; FEDERMANN, R. *Management*. Hamburg: S+W Steuer, 1992.
4. BOSIENĖ, D. Lyderystės stiliai, 2011 [žiūrėta 2014 m. gegužės 12 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.verslas.in/lyderystes-stiliai>>.
5. BUTKEVIČIENĖ, E.; VAIDELYTĖ, E.; ŽVALIAUSKAS, G. Lyderystės raiška Lietuvos valstybės tarnyboje. *Viešoji politika ir administravimas*, 2009, Nr. 27. ISSN 1648-2603 [žiūrėta 2014 m. kovo 25 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.ktu.lt/lt/mokslas/zurnalai/vpa/vpa27/turinys_27.pdf>.
6. COLLINS, J. *7 Measures of Success*, 2006 [žiūrėta 2014 m. gegužės 13 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.amg-inc.com/leader-portal/7-Measures-of-Success.pdf>>.
7. HERSEY, P.; BLANCHARD, K.H.; JOHSON, D. E. *Management of Organizational Behavior: Leading Human Resources*. Prentice Hall, 2007.
8. JONUŠAITĖ, S.; VALUCKIENĖ, J. Lyderystės charakteristikos bendrojo lavinimo mokykloje: išorės audito ataskaitų kokybinė analizė. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 2007 [žiūrėta 2014 m. kovo 25 d.]. Prieiga per internetą: <<http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/get/LT-LDB-0001:J.04-2007-1367160562050/DS.002.0.01.ARTIC>>.
9. KASIULIS, J.; BARVYDIENĖ, V. *Vadovavimo psichologija*. Kaunas: Technologija, 2005.

10. KLIMAVIČIENĖ, A. Vadovavimo stiliai: teorinis aspektas. *Jaunasis mokslininkas*, 2013. *Socialiniai mokslai*: studentų mokslinės konferencijos straipsnių rinkinys. Aleksandro Stulginskio universitetas: Akademija, 2013.
11. NORTHOUSE, P. G. *Lyderystė: teorija ir praktika*. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2009.
12. RAZAUSKAS, R. *Aš vadovas. Gero vadovo beiškant*. Vilnius: Pačiolis, 1997.
13. ROOKE, D.; TORBERT, W. Seven Transformations of Leadership. *Harvard Business Review*, 2005, p. 1–11 [žiūrėta 2014 m. gegužės 13 d.]. Prieiga per internetą: <<http://aliainstitute.org/wp-content/uploads/2012/12/seven-transformations-of-leadership.pdf>>.
14. RUPŠIENĖ, L.; SKARBALIENĖ, A. *Mokytojų lyderystės savybės*, 2012 [žiūrėta 2014 m. gegužės 13 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lyderiulaikas.smm.lt/pdf>>.
15. STONER, J. A. F.; FREEMAN, R. E.; GILBERT, D. R. *Vadyba*. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2006.
16. ŠILINGIENĖ, V. Lyderystės kompetencijos raiška individualios karjeros kontekste. *Ekonomika ir vadyba*, 2011, Nr. 16. ISSN 1822-6515 [žiūrėta 2014 m. kovo 16 d.]. Prieiga per internetą: <<http://internet.ktu.lt/lt/mokslas/zurnalai/ekovad/ekovad16.html>>.
17. ŠILINGIENĖ, V. *Lyderystė: vadovėlis*. Kaunas: Technologija, 2012.
18. ŽELVYS, R. Managing education at the beginning of new millennium: looking for the solution of the emerging challenges. *Socialiniai mokslai*, 2006, t. 2(52), p. 73–78. ISSN 1392-0758.
19. ŽVINYTĖ, I. *Vadovavimo stilius kaip darbuotojų motyvavimo veiksnys: viešosios įstaigos atvejo analizė*: magistro darbas, 2009 [žiūrėta 2014 m. gegužės 13 d.]. Prieiga per internetą: <http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2009-D_20090827_103825-82108/DS.005.0.01.ETD>.

INTERRELATION OF LEADERSHIP AND MANAGEMENT STYLE

Summary

Nowadays leadership is understood as ability of both person and organization or team, and it is set as an objective in the competition by the company. Therefore it is important for a company not only to create vision, mission, to develop strategy, to set objectives and tasks for their implementation, but also to manage available resources (people as well as time and materials), to control the process and to organize work properly. Often the competitive advantage in this process is determined by the leader's ability to concentrate the team in order to overcome the challenges, to control processes, to supervise the company.

The research revealed that the concept of Leadership in modern world is not yet established, it is perceived as a part of person's or organization's competence. The most characteristic personal features of Kaunas College managers are: showing a personal example, coordinating the actions of group members, setting clear team goals, integrity, emotional stability, persistence, objectivity. The heads of departments act under both democratic and authoritarian leadership style, but an absolute majority assigns a democratic management type. The research data did not reveal the interrelation of leadership characteristics and management style.

VERSLUMAS IR KŪRYBIŠKUMAS: TEORINIS ASPEKTAS

Romantė Bučienė

Vilniaus kolegija

Dr. Erstida Ulvidienė

Vilniaus universitetas

Anotacija

Verslumo skatinimas yra strateginis ir ilgalaikis tiek Europos Sąjungos, tiek kiekvienos valstybės narės politikos tikslas. Šio tikslo valstybės siekia įvairiomis priemonėmis, bet visose pripažįstama kūrybiškumo, inovacijų ir verslumo simbiozės svarba. Lietuvos ūkio plėtros ilgalaikėse strategijose pabrėžiama, kad verslo plėtotė yra viena iš svarbiausių Lietuvos ekonominės politikos krypčių, turinti esminį poveikį bendrai Lietuvos ūkio raidai, naujų darbo vietų kūrimui ir socialiniam stabilumui. Lietuvos inovacijų plėtros 2014–2020 metų programoje yra iškeltas tikslas – plėtoti naujas žinias ir jų taikymą, ugdyti inovatyvią visuomenę, skatinti inovatyvaus verslo kūrimą sudarant palankias sąlygas ir suteikiant žinių apie inovatyvaus verslo pradžią. Kūrybiškumo, inovacijų ir verslumo vaidmens didėjimą šiuolaikinėje globalioje visuomenėje rodo tiek didėjantis kūrybišką darbą dirbančių žmonių skaičius, t. y. didėjanti kūrybinė klasė, tiek didėjantis kūrybinės klasės darbuotojų poreikis darbo jėgos rinkoje. Šie žmonės yra ir turi būti kūrybingi, savarankiškai mąstantys profesionalai: vadybininkai ir verslininkai, finansininkai ir teisininkai, gydytojai, aukštųjų technologijų darbuotojai, informatikai ir matematikai, mokslininkai ir analitikai, architektai ir inžinieriai, švietėjai ir bibliotekininkai, menininkai, žiniasklaidos darbuotojai. Kūrybingumas, iniciatyvumas ir verslumas padės jauniems žmonėms ugdytis pajėgumą kūrybiškai mąstyti ir diegti naujoves, imtis iniciatyvos, būti lankstiems ir savarankiškiems bei vadovauti projektams ir siekti rezultatų. Kūrybinga ir inovatyvi visuomenė gebės lengviau ir greičiau prisitaikyti prie kintančio pasaulio ir turės ekonominę ir socialinę pranašumą. Straipsnyje analizuojami skirtingi verslumo ir kūrybiškumo sampratos aspektai, aptariami ir pateikiami verslumo lygio matavimo būdai, kūrybiškumo ir verslumo indeksai ir jų sudedamosios dalys.

Pagrindiniai žodžiai: transversalios kompetencijos, verslumas, kūrybiškumas, verslumo matavimas, verslumo lygis, kūrybinė klasė, verslumo indeksas, kūrybiškumo indeksas.

IVADAS

Temos aktualumas ir problema. Kintanti verslo aplinka keičia ir visuomenės gyvenimo būdą, įpročius, vertybes, individo santykį su savimi ir pasauliu. Šiuolaikinis žmogus turi būti iniciatyvus, kūrybingas, komunikabilus, pareiginas, atsakingas, imlus naujovėms, puikiai mokėti užsienio kalbų, turėti gerų informacinių ir komunikacinių technologijų valdymo įgūdžių. Tik toks jaunas specialistas gali sėkmingai konkuruoti globalioje darbo jėgos rinkoje. Pasak Europos Komisijos viceprezidento Antonio Tajani, atsakingo už verslumą ir pramonę, „daugiau verslininkų reiškia daugiau darbo vietų, daugiau inovacijų ir daugiau konkurencingumo“. Tapimas verslininku leidžiant savo paties vizijai tapti tikrove pareikalauja daug asmeninės rizikos ir pastangų. Verslininkai yra mūsų laikų didvyriai. Verslumas taip pat yra stipriausias ekonomikos augimo skatintojas ekonomikos istorijoje. Dėl šių priežasčių norima padaryti verslumą patrauklia ir prieinama galimybe Europos piliečiams. Tai yra svarbiausia šio veiksmų plano žinia. Išlaisvinus Europos verslumo potencialą, Europai bus sugrąžintas augimas [31]. Europoje verslumas paprastai siejamas su įmonių steigimu, mažomis ir vidutinėmis įmonėmis (toliau – MVĮ) bei pelno siekiančių ir socialinių įmonių sektoriais. Verslumo skatinimo politika neatsiejama susijusi su MVĮ – gyvybiškai svarbios Europos ekonomikos dalies, kuriai tenka daugiau kaip 99 proc. Europos verslo, poreikiais. MVĮ prisideda prie naujovių kūrimo, užtikrina darbo rinkos lankstumą, kuria naujas darbo vietas, taip pat yra konkurencingumo šaltinis. 2020 m. beveik trys ketvirtadaliai darbų bus susiję su paslaugų, ypač verslo paslaugų, sektoriumi (pvz., IT, draudimu ar konsultacijomis). Paslaugų sektoriuje jaučiamas didelis nekasdienėms užduotims spręsti reikalingų įgūdžių poreikis. Darbdaviai vis dažniau pageidauja transversalių kompetencijų, pavyzdžiui, problemų sprendimo, gebėjimo organizuoti savo darbą ir bendravimo. Visų šių kompetencijų visuma gali būti vadinama nekasdieniais įgūdžiais [7]. Todėl išradingumo, novatoriškumo ir kūrybiškumo, įskaitant verslumą, puoselėjimas visais švietimo ir mokymo lygmenimis yra vienas iš keturių strateginių Švietimo ir kultūros generalinio direktorato darbo programos tikslų [20]. Nuo 2009 m., kurie buvo paskelbti Europos kūrybiškumo ir inovacijų metais, prasideda naujas kūrybiškos ir inovacijų ekonomikos etapas.

Straipsnio tikslas – identifikuoti verslumo ir kūrybiškumo dimensijas teoriniu aspektu.

Straipsnio uždaviniai – apibrėžti verslumo ir kūrybiškumo sąvokas, įvertinti ir palyginti verslumo lygį, identifikuoti verslumo ir kūrybiškumo indeksus ir jų sudedamąsias dalis.

1. VERSLUMO IR KŪRYBIŠKUMO SAMPRATA

Verslumas gali būti apibrėžiamas kaip iniciatyvą, organizuotumą, riziką apimantis elgesys, kaip pridėtinės vertės kūrimo procesas, kaip galimybių ieškojimas ir panaudojimas, naujovių kūrimas. Verslumo sąvoka kildinama iš prancūzų kalbos žodžio *entrepreneur* ir anglų kalbos žodžio *entrepreneurship*, kuris siejamas su mokėjimu iš naujo atrasti galimybes, galimybę išreikšti save ir kurti ekonominę arba socialinę vertę. Verslumo sąvoką pirmasis apibrėžė J. B. Sėjus teigdamas, kad „verslininkas, siekdamas našumo, pakaitomis naudoja ekonominius išteklius ir sukuria pridėtinę vertę“.

Verslumo sampratą ekonominėje literatūroje nagrinėjo šie autoriai: J. A. Schumpeteris (1934), P. F. Druckeris (1985, 2007), T. W. Schultzas (1988), W. J. Baumolis (1990), Z. Lydeka (1999), P. J. Boettke ir Ch. J. Coyne (2003), R. Jasinavičius (2006), M. Kučinskienė (2006); verslininko savybės: W. G. Nickelsas, J. M. McHughas (1996), K. Lukaševičius, B. Martinkus, R. Piktys (2005) (1 lent.).

1 lentelė. Verslumo samprata

Autorius	Samprata
J. A. Schumpeteris [27]	Verslumas – spontaniška, impulsyvi individo veikla, tai kūrybos ir naujovių siekimo procesas.
P. F. Druckeris [8]	Verslumas – reagavimas į pokyčius ir atsiradusių naujų galimybių išnaudojimas.
W. J. Baumolis [3]	Verslumas – tai darbo kultūra ir vertybės, valdymo tradicijos.
T. W. Schultzas [26]	Verslumas – tai žmogiškasis kapitalas: išsilavinimas, patirtis, įgūdžiai, sveikata, kuris yra svarbiausias siekiant ekonominės pažangos.
Z. Lydeka [22]	Verslumas – tai įgimtos ir įgytos žmogaus savybės, leidžiančios jam novatoriškai mąstyti ir aktyviai bei rizikingai veikti.
P. J. Boettke, Ch. J. Coyne [5]	Verslumas – ekonomikos augimo katalizatorius. Ekonomikos plėtra skatina verslininkų veiksmus.
R. Jasinavičius [16]	Verslumas – žmogaus gebėjimai asmeniškai daryti įtaką visuomenės poreikių tenkinimo kokybei ir plėtrai: suvokti (surasti), ką daryti, žinoti, kaip padaryti, efektyviais veiksmais pasiekti vertingų rezultatų, gauti už tai pelnytą atlygį (įvertinimą).
W. G. Nickelsas, J. M. McHughas [24]	Verslumas siejamas su pagrindinėmis verslininko savybėmis: savi-kontrolė, pasitikėjimu savimi, aktyvumu, energingumu, neapibrėž-tumu.
K. Lukaševičius, B. Martinkus, R. Piktys [23]	Verslumas siejamas su pagrindinėmis verslininko savybėmis: savęs nukreipimu, ugdymusi, orientacija į veiksmą, energingumu, neti-krumo tolerancija.
Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė: „Kūrybiškumas ir verslumas. Priemonės krizei įveikti“ [10]	Verslumas yra „žmogaus sugebėjimas idėjas paversti veiksmais“, todėl nederėtų nuvertinti arba ignoruoti jo teikiamos naudos visuomenei, ypač krizės laikotarpiu.

Verslumas yra nagrinėjamas siaurąja ir plačiąja prasme. Verslumas siaurąja prasme suprantamas kaip mokėjimas sukurti pridėtinę ekonominę vertę, tai mokėjimas uždirbti pinigus, pritraukti investicijų ir savo veikla sudominti potencialius paslaugos ar prekės vartotojus. Verslumas plačiąja prasme apima mokėjimą ir gebėjimą kurti ne tik ekonominę, bet ir socialinę vertę. Verslumas – tai asmens mąstymo būdas, asmeninės, socialinės, vadybos kompetencijos, leidžiančios turimas žinias pritaikyti kasdieniame gyvenime, – konkretūs gebėjimai, teikiantys galimybę ne tik organizuoti savo verslą, bet ir prisiimti riziką už priimamus sprendimus. Pasak amerikiečių mokslininko M. E. Gerberio, „verslumas – mūsų kūrybingoji asmenybės dalis, visada geriausiai narpliojanti painias problemas, kviečianti į ateitį, iš galimybės kurianti tikimybę, chaosą paverčianti harmonija“ [31]. Verslumas yra viena iš savybių, kurią galima išsiugdyti. Daug reikšmės turi psichologiniai veiksniai ir santykiai šeimoje. Nėra lengva pradėti kopti karjeros laiptais ir būti jaunam verslininkui, tačiau svarbiausia teigiamas nusiteikimas ir nuoširdus bei paprastas bendravimas. Verslumas yra asmens gebėjimas idėjas paversti veiksmais. Jis reiškia kūrybiškumą, naujoves ir pasirengimą rizikuoti bei gebėjimą planuoti ir valdyti projektus siekiant tikslų. Verslumas – įgimtos ir įgytos žmogaus savybės. Tai yra: tikėjimas savo sėkme ir užsibrėžtų tikslų siekimas (žiūrėjimas į ateitį, atkaklumas, optimizmas, siekimas įvykdyti užduotis, energingumas, pasitikėjimas savimi, atsidavimas darbui); noras būti nepriklausomam (savo nuomonės turėjimas, gebėjimas pačiam priimti sprendimus, mokėjimas dirbti savarankiškai, netradicinių sprendimų pomėgis); kūrybingumas (gebėjimas

formuluoti naujas idėjas, išradingumas, smalsumas, naujovių ir permainų pomėgis); apskaičiuota rizika (gebėjimas dirbti ir priimti sprendimus, savo galimybių įvertinimas užsibrėžiant sunkius, bet pasiekiamus tikslus); veržlumas ir ryžtingumas (gebėjimas pasinaudoti gyvenimo duotomis galimybėmis, tikėjimas, kad pats esi savo likimo kalvis). Jau prieš šimtą metų austrų ekonomistas J. Shumpeteris pabrėžė, kad vienas iš svarbiausių ekonomikos plėtros veiksnių yra verslumas, kurio aktualumu neabejojama ir šiuo metu [27]. Kad įveiktų globalizacijos ir klimato kaitos iššūkius, Europa turi įkvėpti savo piliečius naujoms idėjoms. Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto dokumente „Kūrybiškumas ir verslumas. Priemonės krizei įveikti“ (CES) pažymima kūrybiškumo ir verslumo svarba kuriant pridėtinę vertę. Didžiausias dėmesys turi būti skiriamas investicijoms į žmogiškuosius išteklius ir inovacijoms stiprinant ir skatinant pasitikėjimą savo jėgomis. Verslumas yra „žmogaus sugebėjimas idėjas paversti veiksmais“, todėl nederėtų nuvertinti arba ignoruoti jo teikiamos naudos visuomenei. Plačiąja prasme verslumas apima: kūrybiškumą, inovacijas ir pasirengimą rizikuoti, gebėjimą tikslingai planuoti ir valdyti projektus, paramą kasdieniame gyvenime namie ir visuomenėje, darbuotojus, suvokiančius su jų darbu susijusias aplinkybes, gebėjimą išnaudoti galimybes [10].

Kūrybiškumo (angl. *creativity*) sampratos analizė trunka daugiau negu pusę šimtmečio ir įvairios teorijos pabrėžia skirtingus kūrybiškumo aspektus. Pasak G. Beresnevičiaus, mokslininkai, kurių darbai formavo šiuolaikinę kūrybiškumo, kūrybinio mąstymo sampratą, – tai T. Amabile, R. Cattellis, A. Cropley, M. Csikszentmihalyi, K. Dunckeris, J. Guilfordas, J. Hadamardas, J. Hornas, K. Jungas, A. Maslovas, M. Runco ir kiti. Vieni mokslininkai tyrinėjo kūrybiškumą kaip tam tikrą intelekto savybę, kiti – kaip asmenybės ypatumą, tretį kūrė savo edukacines, kūrybinį mąstymą lavinančias sistemas. Kūrybiškumu domėjosi ir jį tyrė Lietuvos mokslininkai – L. Jovaiša, J. Barevičiūtė, G. Beresnevičius, J. Visockienė ir kiti (2 lent.). Mokslinėje literatūroje vartojamos dvi panašios sąvokos: „kūrybiškumas“ ir „kūrybingumas“. Pirmoji sąvoka dažniau vartojama, kai kalbama apie žmogaus ar daikto savybes, o antroji daugiau siejama su žmogaus gebėjimais [4]. Šiame straipsnyje šios sąvokos vartojamos kaip sinonimai. Tradiciškai kūrybiškumas siejamas su menais, literatūra ir kultūra apskritai, tačiau taip pat su išradimais, kurie priklauso mokslinių tyrimų sričiai, pramone, gamyba, komercija, organizacijų vadyba. Tačiau šiandien šie terminai vartojami įvairiai: kūrybiškumas būdingas ne vien meno ar literatūros kūrėjams, bet ir verslininkams, vadybininkams; bet kurios srities ir bet kokio lygio darbuotojui keliami lankstumo, savarankiškumo, prisitaikymo, iniciatyvumo reikalavimai.

2 lentelė. Kūrybiškumo samprata

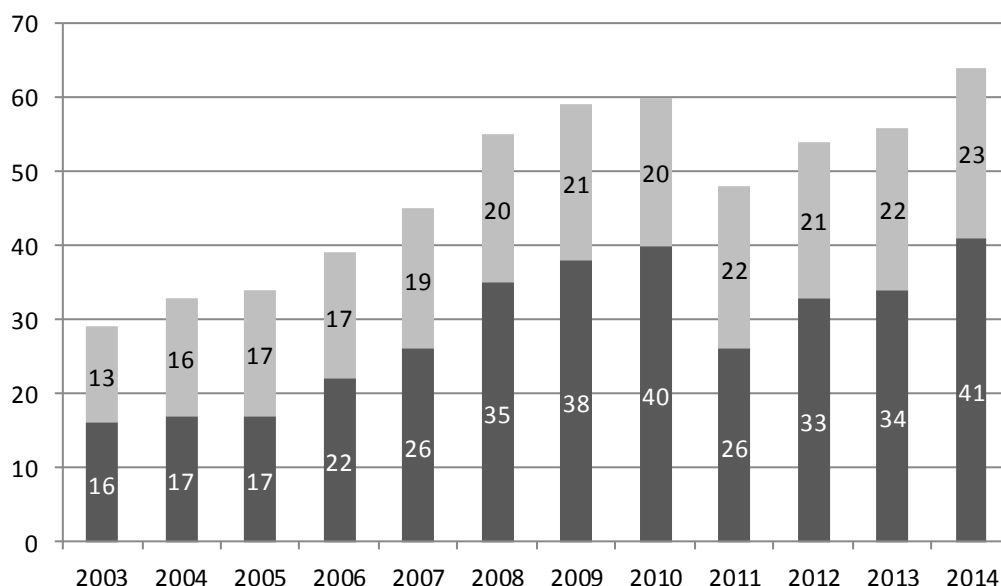
Autorius	Samprata
M. Csikszentmihalyi [6]	Kūrybiškumas yra pagrindinis mūsų gyvenimo prasmės šaltinis dėl kelių priežasčių. Pirmą, dauguma dalykų, kurie yra įdomūs, svarbūs ir žmogiški, yra kūrybos rezultatai. Antra, kurdami mes jaučiamės gyvenantys turiningesnę, džiaugsmingesnę gyvenimą.
M. Kehily [18]	Kūrybiškumas – savybė sukurti tam tikrą aibę naujų objektų. Kūrybiškumas – tai įgimtas mūsų instinktas, kurį mes pirmiausia naudojame sprenddami ir reikšdami savo gyvenimo problemas. Gebėjimas tyrinėti ir analizuoti – tai viena iš jėgų, be kurių žmogus negali egzistuoti.
T. Amabile [1]	Produktas ar tam tikra išraiška vertinami kaip kūrybiški, jeigu (a) jie yra nauji, tinkami, naudingi, teisingi arba tai yra vertinga esamos užduoties išraiška ir jeigu (b) užduotis yra euristinė, o ne algoritmė.
A. Grudžinskytė, A. Norvilienė, V. Grudžinskienė [15]	Kūrybiškumas – tai sugebėjimas savarankiškai, nestereotipiškai mąstyti, kelti naujas idėjas, greitai orientuotis probleminėse situacijose bei rasti tinkamus netipiškus sprendimus. Tai asmenybės raiška, kuria asmenybė stiprina savo jausmus, spartina brendimą.
L. Jovaiša [17]	Kūrybiškumas – tai asmenybės savybių kompleksas, leidžiantis produktyviu darbu pasiekti originalių, visuomeniškai reikšmingų, kokybiškai naujų veiklos rezultatų.
J. Barevičiūtė [2]	Kūrybiškumas veikia sietas su nestandartiniu mąstymu, netikėtų sprendimų priėmimu, netradicinių idėjų generavimu ir pan. – tai veikia susiję ne su kokiais nors gabumais ar gebėjimais, kurie gali būti kaip nors ugdomi ar lavinami.
G. Beresnevičius [4]	Kūrybiškumas – tai asmenybės savybių kompleksas, kurį sudaro kūrybinio mąstymo gebėjimai (Gebėjimų blokas), interesas mokslui arba menui, vertybinės orientacijos (Asmenybės kryptingumo blokas), psichologinė savijauta mokantis, dirbant, kūrybos ir savišviatos poreikiai, valia savarankiškai dirbti (Aktyvumo blokas), savivertė ir kūrybos prasmės suvokimas (Būdo blokas), leidžiantis produktyviu darbu pasiekti originalių, visuomeniškai reikšmingų, kokybiškai naujų veiklos rezultatų.
Psichologijos žodynas [25]	Kūrybiškumas – tai sugebėjimas kelti naujas idėjas, mąstyti savarankiškai, nestereotipiškai, greitai orientuotis probleminėse situacijose, lengvai rasti netipiškus sprendimus.

Lietuvos inovacijų plėtros 2014–2020 m. programa [21]	Kūrybiškumas – asmenybės savybių, leidžiančių produktyviu darbu pasiekti originalių, visuomeniškai reikšmingų, kokybiškai naujų veiklos rezultatų, kompleksas; tai proto (mentalinis) ir socialinis procesas, apimantis naujų idėjų ir koncepcijų arba naujų ryšių ir sąveikų tarp žinomų idėjų ir koncepcijų atradimą.
--	---

„Kūrybiškumo enciklopedijoje“ yra išskiriamos tokios kūrybiškumo rūšys: ekspresyvusis spontaniškumas – laisvas idėjų kūrimas nesirūpinant jų naudingumu; techninis kūrybiškumas – atlikimo meistriškumu grįstas kūrybiškumas; išradimų kūrybiškumas – naujoviškas žinomų dalykų pritaikymas; inovacinis kūrybiškumas – žinomų principų praplėtimas; atradimų kūrybiškumas – naujų principų siūlymas [9]. Atsižvelgiant į asmenybės savybes gali būti išskiriamos tokios kūrybingos asmenybės: adaptuotojai ir novatoriai (Kirton, 1974), idėjų generuotojai, konceptualizuotojai, optimizuotojai ir įgyvendintojai (Basadur, 1994), tobulintojai ir atradėjai (Selby ir kt., 2002), vienišiai intravertai ir socialūs ekstravertai. Kūryba gali būti suprantama kaip improvizavimas, taip pat – kaip produkto kūrimas įvairiose srityse: mene, išradyboje ir inžinerijoje, moksle, vadyboje ir versle, kasdieniame gyvenime. Kūrybingi žmonės – smalsūs ir atviri naujoms idėjoms ir naujoms patirtims, taip pat iššūkiams ir rizikai; pakantūs neapibrėžtumui – netvarkai, faktų ir taisyklių trūkumui, prieštaravimams, nesuderinamumui; lankstūs – geba prisitaikyti prie kaitos ir jos siekia; originaliai mąsto – geba pamatyti įprastus dalykus kitaip, atitrūkti nuo tradicijų ir papročių, sukurti alternatyvias idėjas; yra nepriklausomi ir pasitiki savimi – yra stiprios savimonės, savarankiškai mąsto, tiki savo idėjomis ir savo veiklos prasme, atsparūs kitų nepritirimui, nesupratimui, pasipriešinimui; nepriklauso nuo kitų nuomonės ir gali dirbti pavieniui; vidujai motyvuoti ir geba atidėti išorinį atlygį; atkaklūs – susikūrę veiklos tikslus ir linkę juos įgyvendinti, entuziastingi, energingi, atsidavę pasirinktai veiklai, gali ilgai, sunkiai ir susitelkę dirbti; nebijo pradėti iš naujo [28].

2. VERSLUMO IR KŪRYBIŠKUMO MATAVIMAS

Viena iš pagrindinių verslumo tyrimo krypčių yra ne tik apibrėžti šią sąvoką, bet ir išmatuoti verslumą. Matematinio matavimo aspektu verslumą aprašė W. B. Gartneris (1990), remdamasis aštuoniais elementais, S. Wennekersas ir R. Thurikas (1999) apibrėžė trylika elementų, P. Davidssonas (2004) nustatė septynis elementus, K. J. Godinas (2008) – šešis elementus. Verslumas apibrėžiamas kaip trijų aspektų dinaminis ryšys: požiūrio į verslumą (*entrepreneurial attitudes*), verslumo aktyvumo (*entrepreneurial activity*) ir siekimo užsiimti verslu (*entrepreneurial aspiration*) [32]. Lietuvoje verslumo lygis nustatomas atsižvelgiant į šiuos rodiklius: 1) įregistruotų ir veikiančių įmonių, tenkančių tūkstančiui gyventojų, skaičių; 2) fizinių asmenų, užsiimančių individualia veikla, įskaitant asmenis, dirbančius pagal verslo liudijimus, skaičių tūkstančiui gyventojų. Remiantis Statistikos departamento verslumo lygio duomenimis, galima apskaičiuoti bendrą suminį verslumo lygį. Palyginti su Vakarų šalimis, Lietuvoje verslumo lygis yra žemas. Daug jaunuolių galvoja apie darbą valstybinėse įstaigose, tačiau apie savo verslo kūrimą susimąsto tik vienas iš dešimties, o JAV savo verslą planuoja pradėti aštuoni iš dešimties jaunų žmonių. Nuo 2003 m. verslumo lygis Lietuvoje kilo (žr. pav.), nes daugėjo veikiančių įmonių, verslumo lygio kilimą skatino atsiradusios papildomos galimybės verstis ūkine komercine veikla. Nuo 2003 iki 2014 m. įregistruotų ir veikiančių įmonių padaugėjo nuo 68 356 iki 90 790, t. y. 25 procentais. Verslumo lygio kilimą Lietuvoje lėmė verslo liudijimų ir individualios veiklos populiarumas dėl paprasto tokio tipo verslo įkūrimo ir mažesnių mokesčių. Nors individuali įmonė šiuo metu yra viena iš nepopuliariausių teisinių verslo organizavimo formų, tačiau daugėja mažųjų bendrijų, kurios pradėtos steigti 2012 metais. Statistikos departamento duomenimis, per dvylika metų individualių įmonių sumažėjo nuo 34 284 (2002 m.) iki 11 021 (2014 m.), t. y. 32 procentais. Nors ši veikla ir suteikia daugiau laisvės, tačiau padidėja rizika, nes savininkas rizikuoja visu savo turtu [7].

Pav. Verslumo lygis Lietuvoje 2003–2014 metais: veikiančių įmonių (šviesiai pilka spalva) ir fizinių asmenų, vykdančių individualią veiklą, įskaitant asmenis, dirbančius pagal verslo liudijimus (tamsiai pilka spalva), skaičius 1000-iai gyventojų
Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis patikslintais Statistikos departamento duomenimis

Verslumo lygio rodiklis kartu su fiziniais asmenimis, vykdančiais individualią veiklą, buvo 59 (2009 m.) ir 64 (2014 m.). Palyginus Lietuvos ir kaimyninių šalių verslumo rodiklius, matyti, kad Estijoje verslumo lygis yra didžiausias – net 84, o Latvijoje jis yra mažesnis – siekia tik 52, Europos Sąjungos vidurkis yra 57 (2013 m.) [29]. Tiek visos Europos, tiek Lietuvos gyventojams trūksta įsitikinimo, kad savišamda yra viena iš karjeros galimybių, ir nepakanka informacijos, kaip savo siekius, lūkesčius paversti tikrove, t. y. steigti sėkmingai veikiančias įmones. Nenorą imtis nuosavo verslo dažniausiai lemia žinių trūkumas ir rizikos baimė, atsakomybės stoka, susijusi su verslo kūrimu. Kuriant verslumo įgūdžių formavimo sistemą, tikslinga daugiau dėmesio skirti verslo kūrimo fobijų mažinimui, suteikti daugiau galimybių įgyti vadybos žinių, kurios leistų įkurti įmonę ir joje sėkmingai dirbti. Tai ypač aktualu regionuose, kur egzistuoja didelis struktūrinis nedarbas ir savo verslo įkūrimas yra bene vienintelė galimybė užsidirbti.

Tarptautinė verslumo stebėsenos organizacija (*The Global Entrepreneurship Monitor, GEM*) nuo 1999 m. atlieka verslumo indekso (GEI) tyrimus (3 lent.). Globalus verslumo stebėjimo tyrimas (GEM) – vienas didžiausių ir svarbiausių verslo tyrimų pasaulyje, numatantis verslumo skatinimo aplinkos tendencijas globaliu mastu [32].

3 lentelė. Verslumo indeksas ir jo sudedamosios dalys [13]

Indeksas ir jo sudedamosios dalys	Indekso sudedamųjų dalių aspektai
Verslumo indeksas (GEI):	Trys sudedamosios dalys: požiūris į verslumą, gebėjimas užsiimti verslu, siekis užsiimti verslu
Požiūrio į verslumą indeksas	Galimybių suvokimas, gebėjimai pradėti verslą, rizikos prisiėmimas, tinklaveika, kultūrinė aplinka
Gebėjimo užsiimti verslu indeksas	Verslo įkūrimo galimybių paieška, technologijų pasirinkimas ir naudojimas, žmogiškasis kapitalas, konkurencija
Siekio užsiimti verslu indeksas	Produkto inovatyvumas, procesų inovacijos, spartus augimas, rizikos kapitalas

Požiūrio į verslumą indeksas rodo šalies gyventojų naujų verslo galimybių suvokimą ir pripažinimą, gebėjimą pradėti verslą ir asmenines savybes išnaudojant esamas galimybes. Baimė ir nenoras pradėti verslą gali daryti neigiamą poveikį požiūriui į verslumą. Pagrindiniai veiksniai, darantys įtaką požiūriui į verslumą, yra esamos rinkos dydis, rizikos lygis pradėti verslą tam tikroje šalyje, gyventojų skaičiaus augimo sparta, interneto naudojimas ir kultūrinė aplinka. Gebėjimo užsiimti verslu indekso matavimo kriterijai yra šie: verslo įkūrimo galimybių paieška, technologijų pasirinkimas ir naudojimas, išsilavinimo lygis, konkurencija, laisvė užsiimti verslu. Siekio užsiimti verslu indekso matavimui yra svarbūs kokybiniai vertinimo kriterijai: produktų ir technologijų inovatyvumas, spartaus ekonomikos augimo siekimas, mokslinių tyrimų vykdymo potencialas, globalizacijos lygis ir rizikos kapitalas.

4 lentelė. Pasaulio šalių verslumo indeksas ir jų vieta pagal konkrečias indekso sudedamąsias dalis [13]

Šalis	Verslumo indeksas (GEI)	Vieta	Požiūrio į verslumą indeksas	Vieta	Gebėjimo užsiimti verslu indeksas	Vieta	Siekio užsiimti verslu indeksas	Vieta
JAV	85,0	1	83,4	1	84,7	2	86,8	1
Kanada	81,5	2	79,2	2	85,7	1	79,6	2
Australija	77,6	3	77,9	3	81,3	5	73,5	5
Didžioji Britanija	72,7	4	70,9	10	82,8	4	64,3	16
Švedija	71,8	5	77,1	4	74,7	7	63,5	18
Danija	71,4	6	59,4	16	83,4	3	71,6	8
Islandija	70,4	7	71,5	8	69,9	13	69,7	13
Taivanas	69,1	8	60,8	14	67,5	15	79,0	3
Šveicarija	68,6	9	62,8	12	72,0	9	71,1	10
Singapūras	68,1	10	52,1	25	73,5	8	78,8	4
Lietuva	54,6	26	49,3	–	58,1	–	56,5	–

Pasaulio šalių reitingo lyderės yra Jungtinės Amerikos Valstijos ir Kanada. Šios valstybės dalijasi pirmomis pozicijomis. Trečią ir ketvirtą vietą užima Australija ir Didžioji Britanija. Pasaulio šalių dešimtuke tvirtai laikosi ir trys Skandinavijos šalys: Švedija, Danija ir Islandija. Reitingo dešimtuką užbaigia Taivanas, Šveicarija ir Singapūras. Galima pastebėti, kad pagal siekio užsiimti verslu indeksą Taivanas ir Singapūras užima trečią ir ketvirtą vietas. Šiose sparčiai augančiose šalyse kuriami inovatyvūs produktai ir technologijos. Pabrėžtina, kad Lietuvos, esančios dvidešimt šeštoje vietoje iš šimto trisdešimties šalių, padėtis palankesnė pagal gebėjimo ir siekio užsiimti verslu indeksus, tačiau ji atsilieka pagal požiūrį į verslumą.

Norėdamas išmatuoti kūrybiškumą, R. Florida pasiūlė iš trijų T sudarytą modelį – „technologijos, talentai, tolerancija“, kuris reiškia ne tik investicijų į žmogiškąjį kapitalą, išsilavinimo, talentų puoselėjimo būtinybę, bet ir visuomenės atvirumą, kur pageidaujama įvairovė ir reiškiasi kūrybinis potencialas. Taikant šį modelį yra apskaičiuojamas kūrybiškumo indeksas (5 lent.). R. Floridos sukurtas modelis patvirtina faktą, kad XX a. dešimtojo dešimtmečio pradžioje pradėtas įgyvendinti skandinaviškas informacinės visuomenės plėtros modelis, t. y. „nuoseklios investicijos į asmenybę ir tolerancija asmeninės raiškos įvairovei“, buvo teisingas ir išlieka perspektyvus [11].

5 lentelė. Kūrybiškumo indeksas ir jo sudedamosios dalys [11]

Indeksas ir jo sudedamosios dalys	Indekso sudedamųjų dalių aspektai
Kūrybiškumo indeksas (GCI):	Trys sudedamosios dalys (trijų T modelis): technologijos, talentai, tolerancija
Technologijų indeksas	Investicijos (viešos ir privačios) į mokslinius tyrimus ir eksperimentinę plėtrą (toliau – MTEP): lėšos, skirtos MTEP, proc. nuo bendrojo vidaus produkto; tyrėjų skaičius: MTEP darbuotojų skaičius, palyginti su šalies gyventojų skaičiumi; inovacijos: išduotų patentų skaičius vienam gyventojui
Talentų indeksas	Žmogiškojo kapitalo indeksas: žmonių, įgijusių profesinę kvalifikaciją ar aukštąjį išsilavinimą, dalis kūrybinės klasės indeksas: darbuotojai profesionalai – vadybininkai ir verslininkai, finansininkai ir teisininkai, gydytojai, aukštųjų technologijų darbuotojai, informatikai ir matematikai, mokslininkai ir analitikai, architektai ir inžinieriai, švietėjai ir bibliotekininkai, menininkai, žiniasklaidos darbuotojai
Tolerancijos indeksas	Eurobarometro apklausos: gyventojų, manančių, kad jų gyvenamoji vieta yra palanki etninėms ir rasinėms mažumoms gyventi, dalis; Pasaulinė apklausa „Gallup World Poll“: gyventojų, manančių, kad jų gyvenamoji vieta yra palanki seksualinėms mažumoms gyventi, dalis

Martino gerovės institutas (MPI) (Kanada) skaičiuoja kūrybiškumo indeksą remdamasis R. Floridos sukurtu modeliu, išsiskiriančiu integraliu požiūriu į gerovę, gyvenamosios vietos kokybę ir žmonių kūrybinio potencialo svarbą. Pasak R. Floridos, šiandieninėje visuomenėje vertingiausias yra kūrybinis kapitalas. R. Floridos teorijoje vienodai svarbūs yra ne tik ekonominiai, bet ir gyvenimo būdo veiksniai.

6 lentelė. Pasaulio šalių kūrybiškumo indeksas ir jų vieta pagal konkrečias indekso sudedamąsias dalis [12]

Šalis	Kūrybiškumo indeksas (GCI)	Vieta	Technologijų indeksas (vieta)	Talentų indeksas (vieta)	Tolerancijos indeksas (vieta)
Švedija	0,923	1	5	2	7
JAV	0,902	2	3	8	8
Suomija	0,894	3	1	1	19
Danija	0,878	4	7	4	14
Australija	0,870	5	15	7	5
Naujoji Zelandija	0,866	6	19	5	4
Kanada	0,862	7	11	17	1
Norvegija	0,862	8	12	6	11
Singapūras	0,858	9	10	3	17
Olandija	0,854	10	17	11	3
Lietuva	0,484	38	31	16	75

Kūrybiškumo indekso pasaulio šalių reitingo lyderės yra Švedija ir Jungtinės Amerikos Valstijos, nors jų vieta pagal konkrečias indekso sudedamąsias dalis yra įvairi. Atkreiptinas dėmesys, kad šių šalių kūrybiškumo indeksui įtaką daro žemesnė jų vieta tolerancijos vertinimo skalėje. Suomija, pirmaudama technologijų ir talentų srityje, pagal tolerancijos indeksą užima tik devynioliktą vietą. Tolerantiškiausia šalis išlieka Kanada. Pasaulio šalių dešimtuose tvirtai laikosi dar dvi Skandinavijos šalys – Danija ir Norvegija, o reitingo dešimtuką užbaigia Singapūras ir Olandija.

Tarp aštuoniasdešimt dviejų valstybių Lietuva yra trisdešimt aštunta ir užima tvirtas pozicijas pagal talentų ir technologijų indeksus, tačiau pagal tolerancijos indeksą ji yra valstybių sąrašo pabaigoje.

IŠVADOS

1. Verslumo samprata yra plačiai nagrinėjama mokslinėje literatūroje. Verslumas yra susijęs su žmogaus asmenine motyvacija ne tik rasti ir išnaudoti galimybes, bet ir sukurti naują pridėtinę vertę kūrybiškai plėtojant savo verslą. Verslumas – tai asmens mąstymo būdas, asmeninės, dalykinės, vadybos kompetencijos, leidžiančios turimas žinias pritaikyti kasdiniame gyvenime – konkretūs gebėjimai, teikiantys galimybę ne tik organizuoti savo verslą, bet ir priimti riziką už priimtus sprendimus. Verslumas apibūdinamas kaip pagrindinis ekonomikos augimo veiksnys, kaip žmonių aktyvios saviraiškos galimybė. Plačiąja prasme verslumas apima inovacijas, kūrybiškumą, gebėjimą įgyvendinti idėjas.
2. Dauguma autorių gana išsamiai nagrinėja verslumo sampratą, tačiau, norint rasti verslumo matavimo problemų sprendimo būdus, reikalingi išsamūs moksliniai tyrimai. Verslumo tyrimus atlieka Tarptautinė verslumo stebėsenos organizacija (GEM). Lietuvoje verslumo lygį nustato Statistikos departamentas ir pateikia jį kartu su kitais šalies konkurencingumo rodikliais.
3. Pagal verslumo indeksą, kurį sudaro Tarptautinė verslumo stebėsenos organizacija (GEM), šalys lyderės yra Jungtinės Amerikos Valstijos ir Kanada, o Lietuva tarp šimto trisdešimties valstybių yra dvidešimt šešta. Nuo 2003 metų verslumo lygis Lietuvoje kilo. 2014 metais bendras suminis verslumo lygio rodiklis buvo 64. Estijoje jis didesnis – net 84, o Latvijoje siekia 52.
4. Kūrybiškumo sampratą analizuoja įvairios teorijos, pabrėždamos skirtingus kūrybiškumo aspektus. Vieni autoriai atskleidžia kūrybiškumą kaip tam tikrą intelekto savybę, kiti mokslininkai nagrinėja kūrybiškumą kaip asmenybės ypatumą.
5. Kūrybiškumą gana sunku išmatuoti. Kanadoje įsikūręs Martino gerovės institutas (MPI), remdamasis R. Floridos sukurtu trijų T modeliu, pateikia pagal kūrybiškumo indeksą įvertintų pasaulio šalių sąrašą. Šis indeksas yra svarbus tuo, kad jį sudarant įvertinama ir ekonominė plėtra, ir veiksniai, kuriais remiasi kūrybingi žmonės – savarankiškai mąstantys profesionalai – rinkdamiesi tam tikras vietas gyventi ir dirbti.

6. Martino gerovės instituto tyrimo duomenimis, pagal kūrybiškumo indeksą pirmauja Švedija ir Jungtinės Amerikos Valstijos. Į dešimtuką patenka Skandinavijos šalys, Australija, Kanada. Pabrėžtina, kad ir verslumo, ir kūrybiškumo atžvilgiu nepralenkiamos lyderės yra Jungtinės Amerikos Valstijos, o Lietuva yra valstybių reitingo viduryje.

Literatūra

1. AMABILE, T. M. Within You, Without You: The Social Psychology of Creativity, and Beyond. In. *Theories of Creativity*. M. A. Runco; R. S. Albert (Eds.) London: Sage, 1990, p. 61–91.
2. BAREVIČIŪTĖ, J. Pagrindiniai kūrybiškumo ir kūrybingumo aspektai šiuolaikiniuose humanitariniuose bei socialiniuose moksluose. *Filosofija. Sociologija*, 2014, t. 25, Nr. 1, p. 19–28.
3. BAUMOL, W. J. Entrepreneurship: Productive, unproductive, and destructive. *Journal of Political Economy*, 1990, Nr. 98, p. 893–921.
4. BERESNEVIČIUS, G. *Kūrybiškumo ir kūrybinio mąstymo edukacinės dimensijos*. Prieiga per internetą: <vddb.laba.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02-2010-D_20100519_103144-52166/DS.005.0.01.ETD>.
5. BOETTKE, P. J.; COYNE, Ch. J. Entrepreneurship and Development: Cause or Consequence? *Advances in Austrian Economics*, 2003, Nr. 6, p. 67–88.
6. CSIKSZENTMIHALYI, M. (1996). *Creativity. Flow and the Psychology of Discovery and Invention*. Published by HarperCollins Canada / Non-Fiction (1996-06). ISBN 10: 0060171332.
7. Darbo rinka ir technologinės naujovės. Prieiga per internetą: <http://chamber.lt/LT/content/download/19257/637621/.../LT_APPROACH1.pdf>.
8. DRUCKER, P. F. *The Practice of Entrepreneurship, Innovation and Entrepreneurship Practice and Principles*. New York: Harper & Row, 1985. ISBN 0060851139.
9. *Encyclopedia of Creativity*. By M. A. Runco. Elsevier, 1999. ISBN 0122270754.
10. Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė: „Kūrybiškumas ir verslumas. Priemonės krizei įveikti“, 2010 m. rugsėjo 15 d., Briuselis.
11. FLORIDA, R. *The Rise of the Creative Class: And How It's Transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life*. New York: Basic Books, 2002.
12. FLORIDA, R. Europe in the creative age, revisited. *Demos Quarterly*, 2014, Nr. 1. Prieiga per internetą: <<http://quarterly.demos.co.uk/article/issue-1/europe-in-the-creative-age-revisited-7/>>.
13. Global Entrepreneurship Index, 2015. Prieiga per internetą: <http://www.unleashingideas.org/global-entrepreneurship-library/sites/grl/files/gei_2015.pdf>.
14. GLOSINĖ, A. Kūrybingumas žinių visuomenėje: idėjų žemėlapis. *Informacijos mokslai*, 2007, Nr. 41, p. 9–24. Prieiga per internetą: <<http://www.vu.lt/leidyba/dokumentai/zurnalai/INFORMACIJOS%20MOKSLAI/Informacijos%20mokslai%202007%2041/9-240.pdf>>.
15. GRUDŽINSKYTĖ, A.; NORVILIENĖ, A.; GRUDŽINSKIENĖ, V. 5–6 metų vaikų kūrybiškumas: pedagogų ir tėvų požiūris. *Pedagogika*, 2009, Nr. 96, p. 95–102. Prieiga per internetą: <<http://www.biblioteka.vpu.lt/pedagogika/PDF/2009/96/grunorgu95-101.pdf>>.
16. JASINAVIČIUS, R. Verslumas – šalies ekonomikos augimo rodiklis. *Business and Exhibition*, 2006, Nr. 11.
17. JOVAIŠA, L. 2007. *Enciklopedinis edukologijos žodynas*. Vilnius: Gimtasis žodis, 2007. ISBN 9955-512-92-X.
18. *An Introduction to Childhood Studies*. M. J. Kehily (Ed.). Maidenhead, UK: Open University Press, 2004. ISBN 0-335-21268-9.
19. Lietuvos Respublikos jaunimo politikos pagrindų įstatymas (Žin., 2003, Nr. 119-5406). Dėl Nacionalinės jaunimo politikos 2011–2019 metų plėtros programos patvirtinimo [žiūrėta 2010 m. lapkričio 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=387971&p_query=&p_tr2=>>.
20. Lietuvos švietimas Europos švietimo siekių kontekste, ŠMM, 2013 m. lapkritis, Nr. 9(95). ISSN 1822-4156 [žiūrėta 2014 m. sausio 5 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.smm.lt/uploads/documents/tyrimai_ir_analizes/Leidiniai%202013/Lietuvos%20%C5%A1vietimas%20Europos%20%C5%A1vietimo%20sieki%C5%B3%20kontekste%20%282013%2011%29.pdf>.
21. Lietuvos inovacijų plėtros 2014–2020 metų programa, pavirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2013 m. gruodžio 18 d. nutarimu Nr. 1281. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=463361>.
22. LYDEKA, Z. Verslininkas, verslumas ir verslininkystė. *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*, 1996, Nr. 2, p. 137–146.
23. LUKAŠEVIČIUS, K.; MARTINKUS, B.; PIKTYŠ, R. *Verslo ekonomika*. Kaunas: Technologija, 2005. ISBN 9986386233.

24. NICKELS, W. G.; MCHUGH, J. M.; MCHUGH, S. M. *Understanding Business*. 2nd ed. Boston, MA, IRWIN, 1996.
25. *Psichologijos žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993. ISBN 5899500166, 9785899500169.
26. SCHULTZ, T. W. Investment in Entrepreneurial Ability. *The Scandinavian Journal of Economics*, 1980, Nr. 82, p. 437–448.
27. SCHUMPETER, J. A. *The Theory of Economic Development: An Inquiry Into Profits, Capital, Credit, Interest, and the Business Cycle*. Transaction Publishers, 1934. ISBN 9780878556984.
28. VAICEKAUSKIENĖ, V. *Kūrybiškumo ugdymas mokykloje*. Prieiga per internetą: <http://www.nmakademija.lt/wp-content/uploads/2013/01/K%C5%ABrybi%C5%A1kumas_Vaiva-Vaicekauskiene.pdf>.
29. Verslumo veiksmų 2014–2020 metų planas, patvirtintas Lietuvos Respublikos ūkio ministro 2014 m. lapkričio 26 d. įsakymu Nr. 4-850. Prieiga per internetą: <http://www.ukmin.lt/uploads/documents/Verslumo_veiksm%C5%B3_planas_2014-2020_1.pdf>.
30. Verslumo mąstymo ir įgūdžių ugdymas ES. Europos Komisija, Liuksemburgas, 2013. ISBN 978-92-79-26348-4.
31. Verslumo Europoje skatinimo planas. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/news/business/130110_lt.htm>.
32. ZOLTAN A. J.; SZERB, L. The global entrepreneurship index (GEINDEX). *Jena Economic Research Papers*, 2009, Nr. 28. ISSN 1864-7057.

ENTREPRENEURSHIP AND CREATIVITY: THEORETICAL ASPECT

Summary

The promotion of entrepreneurship is a strategic long-term goal incorporated into the economic policies of the European Union and its member states. Although seeking to achieve it in different ways, all countries recognize the importance of symbiosis of creativity, innovation and entrepreneurship. The long-term development strategy of Lithuania stresses the development of business environment as one of the most important directions of the economic policy of Lithuania, which has a substantial impact on the economic development of Lithuania, the creation of new jobs and social stability. The objective of the Lithuanian Innovation Development Programme 2014–2020 – to develop innovative society by developing new knowledge and its application. The target of the objective is to promote the development of innovative business, creating favourable conditions and providing knowledge about starting the innovative business. Within today's global society concept, the role of creativity, innovation and entrepreneurship is increasing because of the growing number of workers in the creative industries and creative professionals, i.e. the creative class, as well as the increasing demand of workers in the sector of the creative class. Examples of workers are business managers and entrepreneurs, financiers and lawyers, doctors, high-tech workers, computer scientists and mathematicians, researchers and analysts, architects and engineers, educators and librarians, artists and media workers, whose primary job function is to be creative and think independently. Creativity, initiative and entrepreneurship will help young people to develop their ability to think creatively and be innovative, take the initiative, improve flexibility and independent thinking skills, the capacity to manage projects and deliver results. Creative and innovative society will be able to easily and quickly adapt to the changing world. It will be the economic and social advantage. The article analyses different aspects of the concept of entrepreneurship and creativity, and discusses the measurement of the level of entrepreneurship, indices of creativity and entrepreneurship and their components.

NAUJOVĖS IR KŪRYBIŠKUMAS STUDIJŲ METU – TOBULĖJIMO LINK TARPTAUTINĖJE RINKOJE

*Julija Žutautienė
Klaipėdos valstybinė kolegija*

Anotacija

Glaudesnio bendradarbiavimo ir strateginės partnerystės poreikis, kylantis ne tik Europos Sąjungoje, bet ir kitose šalyse, turi būti vertinamas kaip ypač svarbus klausimas ruošiant studentus savarankiškam darbui. Kasmet vis daugiau dėmesio mokslo institucijose skiriama tarptautinių studijų programoms, skatinami tarptautiniai švietimo, mokslinių tyrimų ir inovacijų projektai. Studijų metu darbas su studentais turi būti kūrybiškas, skatinti loginį mąstymą, motyvaciją, kad tik aukšta profesinė kvalifikacija gali užtikrinti profesinį tobulėjimą ir karjerą. Šie reikalavimai dėstytojus įpareigoja taikyti naujus mokslinius metodus. Akcentuojamas verslumo, kūrybiškumo ugdymas, pažangus, novatoriškas mąstymas.

IVADAS

Temos aktualumas: Darbas su studentais yra gana sudėtingas kūrybinis procesas, jam nepakanka tik dalykinių žinių. Šalia kasdienių tiesioginių kontaktų būtina stebėti, įsisavinti naujus darbo metodus, nesvarbu, kokia yra patirtis ir kokie dalykai dėstomi. Studijų proceso uždaviniai kelia ypatingus reikalavimus – skatinti studentų kūrybingumą, ugdyti jų savarankiškumą, o tai daug sudėtingiau negu gerinti mokymosi rezultatus. Dėstytojas tampa naujovių, kaitos ir visuomenės tarpininku. Dėl šios priežasties dėstytojams vis dažniau prireikia naujų gebėjimų: pažangaus, novatoriško mąstymo, gebėjimo spręsti problemas, orientuojantis į rinkos pokyčius gilinti žinias. Jaunas žmogus turi išmokti gyventi sparčios kaitos ir intensyvios, kartais net neįtakos sąlygomis, nes globalizacija, kaip ekonominės, finansinės, kultūrinės integracijos fenomenas, veikia ir keičia pačią visuomenę. Studentai silpnai motyvuoti siekti geresnių rezultatų, ateities karjeros klausimais, tačiau yra supratimas, kad tik aukšta profesinė kvalifikacija gali užtikrinti karjerą, profesinį tobulėjimą ateityje.

Tyrimo problema – studentų savarankiškumo, kūrybingumo, naujovių diegimo studijų metu skatinimo būdai, per mažas dėmesys glaudesniam mokslo institucijos bendradarbiavimui su verslo įmonėmis.

Tyrimo objektas – naujovės ir kūrybiškumas studijų metu.

Tikslas – išanalizuoti naujovių taikymo ir kūrybiškumo skatinimo studijų metu galimybes.

Uždaviniai:

- išnagrinėti kūrybiškumo skatinimo galimybes;
- išanalizuoti mokymo (-si) modernizavimo poreikį;
- ištirti studentų požiūrį į studijų modernizavimą, studentų mainus pagal programą „Erasmus“.

Tyrimo metodika: mokslinės literatūros analizė, lyginimo metodas, anketinė apklausa.

1. NAUJOVIŲ IR KŪRYBIŠKUMO STUDIJŲ METU TEORINIS PAGRINDIMAS

Šiandieninis mokymasis vyksta sąveikaujant, kartu su kitais diskutuojant ir kūrybiškai keičiant socialinę praktiką. Socialumo kompetencija grindžiama tokiomis vertybėmis kaip optimizmas, sėkmės siekis ir pasitikėjimas, tarpusavio supratimas ir konstruktyvus konfliktų sprendimas. Į besimokantįjį orientuotas švietimas skatina gilumines žinias ir kūrybiškumą. Žinios ir įgūdžiai įgyjami stebint, tyrinėjant realų pasaulį ir pritaikant tai, kas išmokta praktikoje, patirta asmeniškai. Mokslo institucijos ir verslo įmonių atstovų dalyvavimas šiame procese itin svarbus ir reikalauja tarpusavio dialogo. Praktiniai įgūdžiai padeda ne tik įsisavinti teorinius teiginius, bet ir įgyti gebėjimų sprendžiant problemas realioje rinkoje.

Lietuvoje ir kitose Europos šalyse gamybos, verslo ir kitos veiklos rinkoje kintančiais novatoriškumo, kūrybiškumo, inovacijų srities reikalavimais siekiama naujo švietimo ir ugdymo proceso postūmio. Pagal šiandieninius rinkos reikalavimus, reikia skatinti studentų kūrybingumą, ugdyti jų savarankiškumą, o tai daug sudėtingiau negu gerinti mokymosi įgyjant pamatinių žinių rezultatus. Kūrybiškumas sujungia švietimo trikampį su žinių trikampiu: Nuostatos – Kūrybiškumas – Įgūdžiai (<http://www.miss.gos.si/en>).

Kūrybiškumas yra prielaida kurti naujoves ir švietime jam turi būti skiriama tiek pat dėmesio kiek ir raštingumui. Naujovės šiuolaikiniame kontekste pagal Pirmąjį Europos inovacinių veiksmų planą apibūdinamos kaip „minties būseną, reikalaujanti kūrybiškumo, plataus akiračio, verslo dvasios, drąsos rizikuoti“ (Pirmasis Europos inovacinių

veiksmų planas. Europos Komisija. Lietuvos inovacijų centras, 1997). Dažnai manyta, kad gavę žinių studentai žinos, kaip jomis naudotis. Tačiau jiems patekus į rinką savarankiškai dirbti paaiškėja, kad ne visada toks mokymas yra efektyvus, kad būtina ugdyti inovatyviai mąstančius, kompetentingus žmones, gebančius pritaikyti turimas žinias realioje situacijoje. Mokymas (-is) turi skatinti savarankiškas informacijos paieškas kūrybiniam darbui.

Naujovių diegimą skatina konkurencija, kitos įvairios priežastys. J. Almonaitienės (2006) teigimu, kliūtis kūrybiniam mąstymui ir novatoriškam problemų sprendimui ir yra konformizmas, baimė suklysti, išsiskirti iš minios, nesulaukti pritarimo. Vis daugiau įmonių siekdamas maksimizuoti ekonominę vertę diegia lankstesnius naujus metodus, sujungdamos vidinius ir išorinius išteklius, panaudodamos inovatyvų darbuotojų potencialą (E. Von Hippel, 2005). Nemenkas vaidmuo tenka ir glaudžiam bendradarbiavimui su vartotojais, jų reikalavimų ir pageidavimų analizei.

Lietuvos ir užsienio rinkoje pageidaujama, kad besintegruojančių šalių specialistai įgytų:

- visapusiškų žinių, leidžiančių lanksčiai reaguoti į pokyčius;
- aukštesnio lygmens problemų sprendimo ir interpretavimo įgūdžių;
- nuostatą rinktis ir reikšti savo nuomonę;
- pagarbą skirtumams ir bendroms pilietiškumo taisyklėms, kurios sudaro pasitikėjimo ir bendradarbiavimo pagrindą (www.worldbank.org).

Igyvendinant Europos aukštojo mokslo modernizaciją pagal Komisijos komunikatą Tarybai ir Europos Parlamentui – reformas kokybės, valdymo ir finansavimo srityse – siekiama patenkinti visuomenės poreikius, įskaitant ir naujovių poreikį. Informacinės ir komunikacinės technologijos jau tapo svarbiu švietimo įrankiu, naujovių diegimo ir į besimokantįjį orientuoto mokymosi formų instrumentu. Dėmesys konkurencingumui ir įgūdžiams Lisabonos strategijos kontekste formuoja aplinką, kurioje suinteresuoti asmenys vis labiau linkę atsižvelgti į naujoves ir išnaudoti esamas galimybes.

Glaudesnio bendradarbiavimo ir strateginės partnerystės poreikis tiek ES valstybėse narėse, tiek už jos ribų esančiose šalyse turi būti vertinamas kaip ypač svarbus klausimas, atsižvelgiant į visame pasaulyje vykstančius pokyčius. Europos rinka yra patraukli aukštojo mokslo siekiantiems studentams, jos erdvė vertinga akademiniam bendradarbiavimui, todėl reikia stiprinti savo pastangas keliant aukštojo mokslo kokybę, praturtinti aukštojo mokslo institucijas kultūrine ir lingvistine įvairove ir šitaip didinti savo konkurencingumą pasaulinėje aukštojo mokslo rinkoje. Šitai buvo akcentuojama 2013 m. tarptautinėje konferencijoje „Europos aukštasis mokslas pasaulyje“.

Neatsitiktinai kasmet vis daugiau dėmesio aukštojo mokslo institucijose skiriama tarptautinių studijų programoms, skatinami tarptautiniai švietimo, mokslinių tyrimų ir inovacijų projektai, vykdomos studentų ir dėstytojų mainų programos. Tai įrodo ir 2014–2020 metams numatyta programa „Erasmus+“, kuri veikia kaip viena integruota programa, jungianti septynias dabartines Europos Sąjungos programas, iš kurių žinomiausios yra „Mokymasis visą gyvenimą“ ir „Veiklus jaunimas“. Pagrindiniai šios daugialypės programos tikslai – toliau skatinti visose mokymosi ir švietimo pakopose dalyvaujančių besimokančiųjų, taip pat švietimo ir mokymo specialistų tarptautinius mainus, stažuotes ir savanorystės projektus.

Šiuo metu studentai menkai domisi mokslu, stokoja motyvacijos, tačiau yra supratimas (nors dar silpnas), kad tik aukšta profesinė kvalifikacija gali užtikrinti karjerą, profesinį tobulėjimą ne tik Lietuvoje, bet ir kitose ES šalyse. Reikėtų atkreipti dėmesį į dr. M. Lukšienės teiginį: „Neturint nė mažiausio krislelio tikėjimo, kad žmogus pajėgus pats save keisti, ugdytis ir kartu pajėgus inicijuoti socialinės-kultūrinės savo aplinkos kaitą žmogiškumo linkme ir prie tos kaitos prisidėti, joks ugdomasis darbas neįmanomas.“ Šiai minčiai pritaria ir T. Cowenas (2009): jo nuomone, tai susiję su tuo, jog švietimas yra „grupinė terapija“, kurios paskirtis yra šiek tiek pakeisti mokinių (studentų) žmogiškąją prigimtį, kad jie sugebėtų truputį geriau susikaupti ir truputį logiškiau mąstyti (<http://www.nematamaranka.lt/2009/>). J. Laužiko (1997) manymu, asmenybė susiformuoja tik per visuomenę, todėl edukacinės galimybės skamba ypač aktualiai ir šiuolaikiškai.

Šiandieninė globalizacija yra viso pasaulio socialinių santykių intensyvėjimas, kuris tolimesnį vietovės taip sujungia, kad vietinius pokyčius ima lemti ir toli vykstantys įvykiai, ir atvirkščiai. Jaunas žmogus turi išmokti gyventi sparčios kaitos ir intensyvios, kartais net neįjuntamos įtakos sąlygomis, nes globalizacija, kaip ekonominės, finansinės, kultūrinės integracijos fenomenas, veikia ir keičia pačią visuomenę. Lietuvos švietimo koncepcijoje pabrėžiama, kad greta aukštojo išsilavinimo suteikimo aukštosios mokyklos turi sudaryti sąlygas asmenims, jau turintiems aukštąjį išsilavinimą, tobulintis, pakeisti turimą kvalifikaciją ar įgyti naują, tenkinti dvasinius poreikius, tiesiogiai nesusijusius su profesine veikla (Lietuvos švietimo koncepcija ir jos įgyvendinimo programa). Kolegijos rengia studentus profesinei veiklai, reikalaujančiai mokslinių metodų ir žinių taikymo arba aukšto meistriškumo orientuojantis į rinkos poreikius, todėl ugdyti verslumą, kūrybingumą yra būtina.

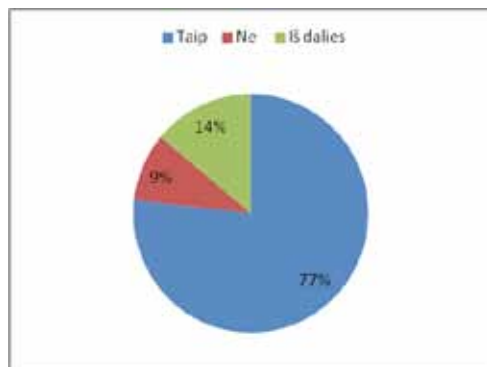
Kūrybiško darbo vieta gali tapti ne tik mokslo institucija, bet ir pati įmonė. Tam pritaria ir verslininkas, mentorius M. Juodaitis, teigdamas, kad „Lietuvos jaunimas neverslus ne todėl, kad neturi noro ar žinių, o todėl, kad neturi praktinio supratimo, kaip kuriamas verslas. Norint skatinti verslumą, reikia studentus įtraukti į praktinę veiklą. Kai jie patys uždirbs kelis šimtus litų per mėnesį, supras, kad nieko čia nėra sudėtingo, kad verslui pradėti nereikia tūks-

tančių, pradings baimė pradėti savo veiklą.“ (<http://www.kmtp.lt/>) Kritinis mąstymas, žmogiškųjų išteklių valdymas padeda priimti geriausius profesinius sprendimus, efektyviai ir racionaliai dirbti. Studijų dalykų praktinės užduotys sudaro sąlygas profesiniam ir asmeniniam tobulėjimui, teoriniai ir moksliniai argumentai leidžia plėtoti kūrybiškumą. Studijos taip pat suteikia plačių galimybių dalyvauti įvairiuose seminaruose ir konferencijose, kuriuose susitinkama, bendraujama su mokslininkais, verslo atstovais iš visos Europos.

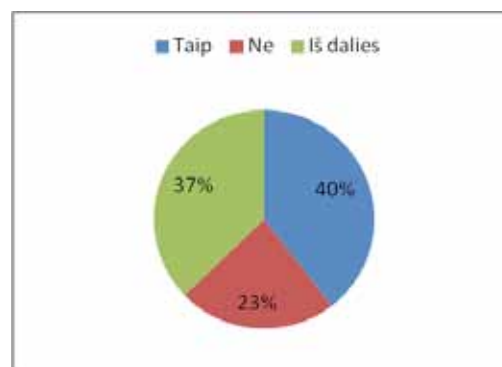
Mokymosi mokytis įgūdžiai ir kiti socialiniai gebėjimai tampa vis svarbesni ir profesiniam švietimui, ir aukštajam mokslui. Ar kūrybiškumui ir įgūdžiams dabar skiriama pakankamai dėmesio, palyginti su kitais mokyklinio švietimo tikslais, ir ar šiuo metu švietimo sistemoms taikomi sėkmės kriterijai pakankamai orientuoti į kūrybiškumo skatinimą? – klausia E. Danilevičius (2008). Jeigu nėra įspraustas į rėmus ir gali laisvai reikštis, studentas gali pasiekti savo tikslus ir tobulėti. Iniciatyvos laisvė, saviraiška, žmogiškųjų vertybių akcentavimas bet kurioje mokymosi institucijoje padės atrasti savo autentiškumą, sudarys sąlygas reikštis ateityje. Ph. Brownas, A. Heskethas (2004) nagrinėdami žmogiškųjų išteklių valdymo organizacijoje vaidmenį pabrėžė dar vieną reikšmingą dalyką – tiesiogiai su klientais bendraujantys darbuotojai yra labiau suinteresuoti gerai dirbti ir reprezentuoti savo organizaciją, kai juos vertina ir gerbia vadovas. Ar mums tai netinka? Ar mes visada vertiname studentą?

2. STUDENTŲ APKLAUSOS REZULTATAI

Siekiant išsiaiškinti, kaip studentai vertina savo siekius, galimybes, norus, anketiniu būdu buvo apklausti KVK Socialinių mokslų fakulteto 43 buhalterinės apskaitos ir verslo vadybos baigiamųjų kursų studentai. Rezultatai įdomūs, verčia atkreipti dėmesį į dėstytojų klaidas, keisti nusistovėjusius darbo metodus. Studentai gana kritiškai vertina esamą padėtį.

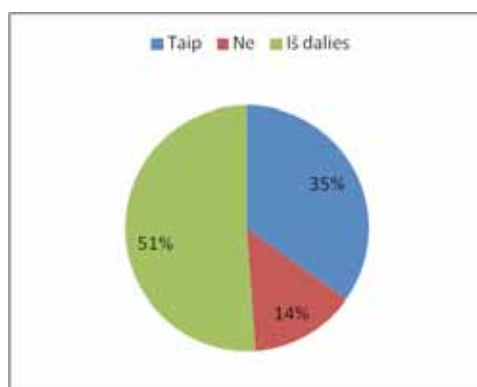
1 pav. Naujovių taikymas studijų metu

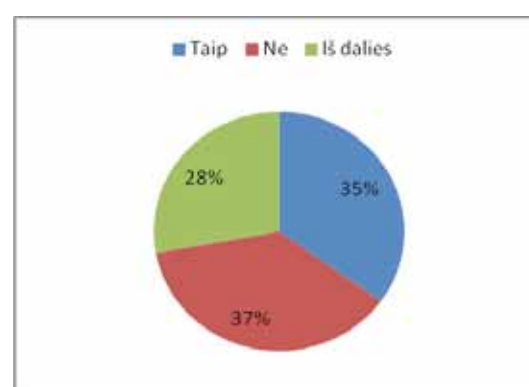
2 pav. Mokymo (-si) modernizavimas

Iš 1 paveikslo duomenų matyti, kad net 77 proc. apklaustųjų studijuodami taiko (arba bent siekia taikyti) naujoves, t. y. naudojami informacinėmis technologijomis: kompiuteriais, išmaniaisiais telefonais. 9 proc. respondentų nurodė, kad studijuodami nekreipia dėmesio į naujoves ir jų netaiko, o 14 proc. jomis naudojasi kai kada. Studentų paklausus apie mokymo (-si) modernizavimą, atsakymai pasiskirstė panašiai: 40 proc. teigė, kad tai jaučiasi ir asmeniškai, taip pat kolegijoje, 37 proc. nurodė, jog tik iš dalies, ir 23 proc. pareiškė nesant jokio modernizavimo (2 pav.).

Ar svarbus kūrybiškumas studijuojant? Ar dėstytojai moko kūrybiškumo studijų metu? Tai ištis aktualūs klausimai, į kuriuos dėstytojai kreipia per mažai dėmesio. Tai parodė ir studentų atsakymai (3 pav.). Tik 35 proc. respondentų teigė, kad per užsiėmimus yra skatinamas kūrybinis darbas, 14 proc. respondentų neigė kūrybiškumą paskaitų metu, o 51 proc. nurodė, jog kartais dėstytojai tikrai skatina kūrybinį procesą, kai analizuojamos temos, priimami sprendimai.

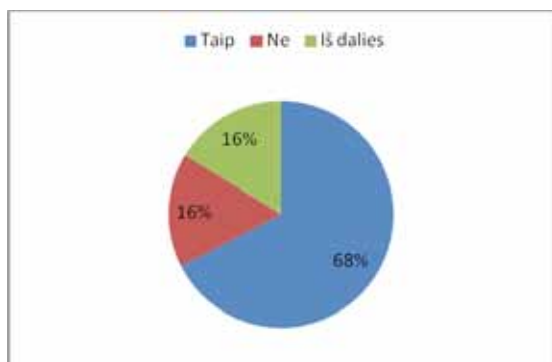
3 pav. Dėstytojų kūrybinis darbas

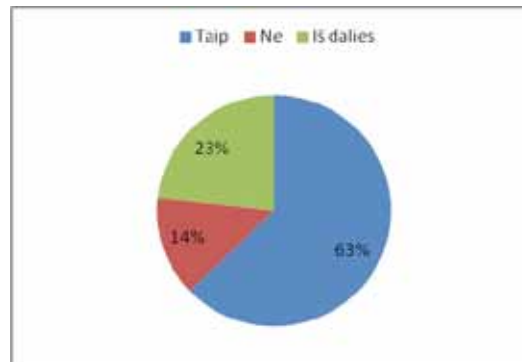
4 pav. Konkurencingumo grupėje svarba

Pateikiant klausimą „Ar yra konkurencija grupėje dėl pažymių, dėl dalyvavimo konkursuose, kituose renginiuose?“ siekta išsiaiškinti, ar studentai turi tikslą būti žinomi, pripažinti grupės lyderiai (4 pav.). Iš studentų atsakymų išryškėjo dvi grupės: 35 proc. siekia pripažinimo, nori būti konkurencingi tarp kitų, o 37 proc. nieko nenori, jiems nesvarbus grupės, kurso pripažinimas. 28 proc. studentų yra neapsisprendę: jie lyg ir norėtų būti aktyvūs, bet juos reikia pastūmėti, sužadinti jų norą.

Su studentais daug kalbama apie programą „Erasmus“, jos teikiamą naudą ir reikalingumą. Ar iš tiesų studentai vertina šios programos teikiamas galimybes, paaiškėjo iš jų atsakymų (5 pav.). Net 68 proc. apklaustųjų teigė, kad tai yra gera paskata laikinai išvykti studijuoti į kitą šalį, o po 16 proc. manė, jog tai nėra paskata arba yra tik dalinis skatinimas išvykti kitur studijoms. Grįžę studentai lygina studijas, dėstytojų bendravimą, žinių perteikimo būdus, vertina mokymosi lygį ir savo pasiekimus. Net 63 proc. respondentų teigė, kad buvo naudinga išvykti studijuoti į kitas šalis, 14 proc. nurodė neturėję jokios naudos, o 23 proc. apklaustųjų pareiškė, jog buvo tik iš dalies naudinga (6 pav.).

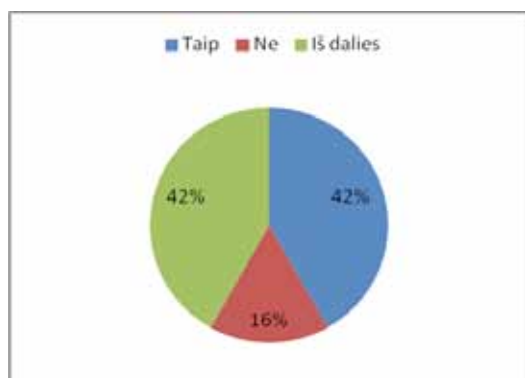

5 pav. Programos „Erasmus“ nauda studijoms

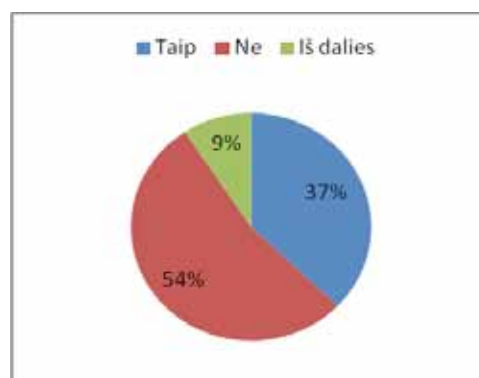

6 pav. Programa „Erasmus“ kaip paskata išvykti studijuoti

Tyrimo duomenimis, 42 proc. studentų mano, kad studijos pagal programą „Erasmus“ yra puiki galimybė užmegzti naujų ryšių ir pasiruošti išvykti dirbti į kitas šalis, ir tiek pat (42 proc.) jų laikosi nuomonės, jog tai dalinė galimybė susirasti darbą užsienyje. 16 proc. studentų teigimu, šios studijos nedaro jokios įtakos tolesnei veiklai (7 pav.). Kad būtų galima dirbti kitų šalių rinkoje arba tarptautinėse kompanijose, būtina anglų kalba. Kaip studentai tam ruošiasi, matyti iš 8 paveikslo. Paskaitų anglų kalba nori tik 37 proc. respondentų, tam nepritaria 54 proc., o 9 proc. prisitaikytų prie daugumos, jie tik iš dalies norėtų paskaitų užsienio kalba.

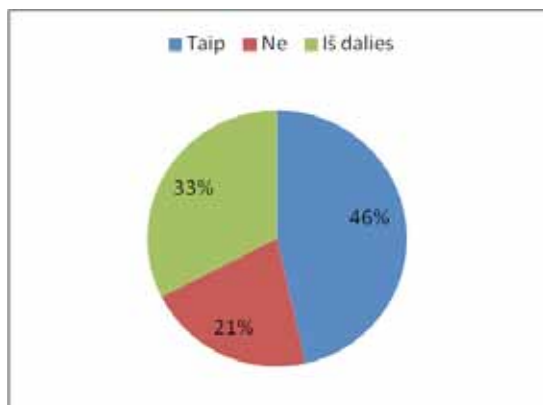

7 pav. Studentų mainai – galimybė pasiruošti gyventi ir dirbti globaliame pasaulyje

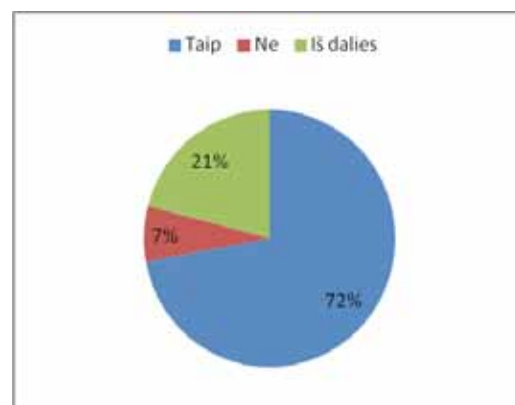

8 pav. Paskaitų anglų kalba pageidavimas

Savo norų, tikslų įgyvendinimui būtina savianalizė, ką kiekvienas studentas gali padaryti, ką reikia tobulinti. Iš 9 paveikslo duomenų matyti, kad 46 proc. apklaustųjų analizuoja savo kompetencijas, 33 proc. tai daro iš dalies ir 21 proc. į kompetencijas nekreipia dėmesio. Net 72 proc. studentų įsitikinę, kad verslumo ugdymas studijų metu reikalingas, 21 proc. mano, kad verslumas tik iš dalies gali būti ugdomas studijų metu, o 7 proc. teigia, kad visai nereikia mokytis verslumo (10 pav.).

9 pav. Ar analizuojate savo kompetencijas?

10 pav. Ar reikalingas (būtinai) verslumo ugdymas studijų metu?

Į klausimą „Ar tenkina jus mokymo kokybė kolegijoje?“ tik 21 proc. studentų atsakė teigiamai, 42 proc. nurodė esą tik iš dalies patenkinti, o 37 proc. teigė, kad nepatenkinti mokymo kokybe. Į formuluotę „Jūsų pageidavimai“ studentai reagavo pareikšdami labai konkrečius pageidavimus: per paskaitas – konkretumo, kad informacija būtų nauja ir perteikiama įdomiai, daugiau praktinių dalykų, o ne sausos teorijos, diskusijų.

IŠVADOS

1. Kūrybiškumas yra prielaida kurti naujoves, todėl studijų metu jam skiriamas ypatingas dėmesys, kad būtų ugdomas mąstantis, inovatyvus būsimasis specialistas. Kūrybiškumas turi būti skatinamas visu studijų laikotarpiu ne tik per teorines paskaitas, bet ir per praktinius užsiėmimus sudarant sąlygas profesiniam ir asmeniniam tobulėjimui.
2. Įgyvendinant Europos aukštojo mokslo modernizaciją informacinės ir komunikacinės technologijos yra svarbus glaudesnio bendradarbiavimo ir strateginės partnerystės poreikis ES valstybėse narėse ir už jos ribų esančiose šalyse. Tai įrodo programa „Erasmus+“, kurios tikslas – skatinti besimokančiųjų, taip pat švietimo ir mokymo specialistų tarptautinius mainus, stažuotes ir savanorystės projektus.
3. Iš studentų apklausos rezultatų paaiškėjo, kad naujovės studijų metu taikomos, tačiau ne tokiu lygiu, kuris tenkintų studentus. Programa „Erasmus“ studentų vertinama teigiamai, kaip naudinga galimybė susipažinti su mokymosi procesu kitur, užmegzti naujų ryšių ruošiantis išvykti dirbti į kitas šalis.

Literatūra

1. ALMONAITIENĖ, J. *Kūrybingumo ir inovacijų psichologija*. Kaunas: Technologija, 2006.
2. COWEN, T. *Create Your Own Economy: The Path to Prosperity in a Disordered World*. Dutton Adult. 2009. Prieiga per internetą: <<http://www.nematamaranka.lt/2009/12/kam-reikalingas-svietimas.html>>.
3. DANILEVIČIUS, E. Karjeros projektavimo ir karjeros planavimo ugdymo edukologinės prielaidos. *Pedagogika*, 2008, Nr. 92.
4. Europos Komisija, Komisijos komunikatas Tarybai ir Europos Parlamentui: „Universitetų modernizavimo plano įgyvendinimo rezultatai: švietimas, moksliniai tyrimai ir naujovių diegimas“, KOM, 2006 05 10. Prieiga per internetą: <<http://eur-lex.europa.eu/lexuriserv/lexuriserv.do?>>>.
5. JUODAITIS, M. Jaunimas neturi supratimo, kas yra verslas. Prieiga per internetą: <<http://www.kmtp.lt/index.php/projektas-start>>.
6. LAUŽIKAS, J. *Rinktiniai raštai*. T. 2. Kaunas, 1997.
7. Konferencijos „Naujoviškumo ir kūrybiškumo skatinimas: mokyklų atsakas į ateities visuomenei kilsiančius iššūkius“, 2008 m. balandžio 8–10 d. Brdo, Slovėnijoje, dokumentas. Prieiga per internetą: <http://www.mss.gov.si/en/zakonodaja_in_dokumenti/events/conference_promoting_innovation_and_creativity>.
8. Švietimo ir mokslo srities sektorių strateginė ataskaita, 2013, p. 82, 87. Prieiga per internetą: <http://www.smm.lt/uploads/documents/es_parama/SMM%20galutine%20ataskaita%2012%2009.pdf>.
9. Tarybos ir Komisijos bendra tarpinė ataskaita apie „Švietimo ir profesinio rengimo 2010“ darbo programos įgyvendinimą, „Švietimo ir mokymo modernizavimas – gyvybiškai svarbus gerovės ir socialinės sanglaudos Europoje veiksnys“, Briuselis, 2006 m. sausio 24 d. Prieiga per internetą: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ>>.

10. VON HIPPEL, E. *Democratizing Innovation*. Cambridge: MIT Press, 2005.
11. 2014–2020 „Erasmus+“ programa. Prieiga per internetą: <http://www.smpf.lt/lt/duk/erasmus_plus>.
12. 2013 m. tarptautinės konferencijos „Europos aukštasis mokslas pasaulyje“ medžiaga. Prieiga per internetą: <<http://www.mosta.lt/lt/renginiai/74-tarptautine-konferencija-europos-aukstasis-mokslas-pasaulyje>>.

INNOVATION AND CREATIVITY DURING THE STUDIES. A WAY FOR IMPROVEMENT IN INTERNATIONAL MARKET

Summary

A need for tighter cooperation and strategic partnership, which cover European Union and also other countries, should be considered as a very important issue in the process of students' preparation. Educational institutions pay more and more attention to international study programmes, promote international projects of educational, scientific research and innovations. Studies should be creative, encouraging logical thinking, motivation. Better professional skills ensure professional development and career progress. Such expectations or demands to professors influence their teaching style; development of skills of entrepreneurship, creativity and innovative thinking is highly important.

DĖMESYS VERSLUMUI BEI SMULKIOJO IR VIDUTINIO VERSLO PADĖTIS LIETUVOJE

Dr. Rūta Petrauskienė

Alytaus kolegija

Anotacija

Smulkusis ir vidutinis verslas yra vienas svarbiausių veiksnių kiekvienos šalies ekonomikoje. Svarbus yra ne tik šio verslo indėlis į šalies ekonomiką, naujų darbo vietų kūrimas, bet ir socialinis poveikis – tai būdas žmonėms įgyvendinti savo idėjas, pritaikyti žinias ir patirtį, kurti naujas prekes ir paslaugas, būti nepriklausomiems nuo darbdavio. Nemaži ir visuomenės lūkesčiai dėl verslo: į biudžetą surenkami mokesčiai, prekių ir paslaugų asortimentas ir kokybė, dėmesys vartotojui. Visus šiuos lūkesčius turėtų gerokai papildyti išsilavinusios jaunesniosios kartos, kuri rinktųsi verslo veiklą, dinamiškumą, kartu ir didesnes galimybes, indėlis. Tačiau nors jaunimo verslumo iniciatyvos yra pastebimos, vis dar gana mažai jaunų žmonių renka tokį darbo, o kartu ir savo gyvenimo modelį. Akivaizdu ir tai, kad smulkusis ir vidutinis verslas Lietuvoje susiduria su įvairiomis plėtros, finansavimo, konkurencingumo ir stabilumo problemomis.

Raktažodžiai: smulkusis ir vidutinis verslas (SVV), mažos ir vidutinės įmonės (MVĮ), verslininkystė.

IVADAS

Pasaulio politiniai, ekonominiai, technologiniai pokyčiai labai veikia smulkuosius ir vidutinius verslus (toliau – SVV), nors daugelis šio tipo įmonių veikia tik šalies ar lokaliaje erdvėje. Tokie reiškiniai kaip ekonomikos augimas, laisvas prekių, pinigų ir žmonių judėjimas, naujos technologijos atneša daug naujovių ir galimybių, tačiau situacijos kintančioje aplinkoje neapibrėžtumas verčia įmonių vadovus koncentruotis į kasdienes veiklas, nuolat sekti rinką, įstatymų pakeitimus, daugiau dėmesio skirti informacijos rinkimui ir analizei, veiklos planavimui ir išteklių, tarp jų – ir žmogiškųjų, valdymui. Kita vertus, SVV įmonėse sukuriamas daugiausia naujų darbo vietų, o tai padeda spręsti žmonių užimtumo problemą, sukuriamą visuomenei reikalingų produktų ir paslaugų, mokami mokesčiai į valstybės ir savivaldybių biudžetus. SVV skatina konkurencingumo augimą, teikia daug paslaugų ne tik gyventojams, bet ir didelėms įmonėms.

Nors dažnai deklaruojama, kad SVV skiriamas didelis valstybės dėmesys, įmonės turi geras perspektyvas ir joms sudaromos sąlygos kurtis, augti ir plėstis, vis dėlto SVV patiria nemažai problemų – joms trūksta apyvartinių lėšų, finansinės paramos, jos yra spaudžiamos monopolijų. Svarbu ir tai, kad didelę įtaką verslo įkūrimui ir plėtrai turi geografinė įmonių padėtis: dėl regioninės atskirties ir mažesnės gyventojų perkamosios galios regionuose SVV susiduria su pelningumo, įmonės gyvavimo ir išlikimo problemomis, dažnai tokių įmonių ekonominio augimo potencialas mažesnis negu vidutinis šalyje. Tokios įmonių veiklos sritys kaip eksportas ir jo plėtra, inovacijos daugeliui mažų ir vidutinių įmonių – naujos arba net ir nesvarstomos, specialiai neplanuojamos dėl jų sudėtingumo. Nors konkurencinėje aplinkoje naujoviškumas dažnai reiškia naujas galimybes, plėtrą ir didesnę pelningumą, tačiau šiuo atveju SVV susiduria su išteklių (finansinių, materialinių, žmogiškųjų) problema.

Lietuvoje mažos ir vidutinės įmonės sukuria daugiausia naujų darbo vietų, o regionuose tokio dydžio įmonės yra bene pagrindinis darbdavys, tačiau neretai įsidarbinti pagal įgytą specialybę yra sunku ir baigusieji aukštąją mokyklą patenka į ilgą darbo paieškos ir atrankos kelią. Šio gyvenimo etapo trukmė ir rezultatai dažnai nuvilia jaunus žmones. Įsidarbinimas atsitiktinėje darbo vietoje už darbo užmokestį, kuris netenkina, tampa dar viena priežastimi išvykti ieškoti darbo kitur, į užsienį.

Įsidarbinimo ir saviraiškos problemas sėkmingai spręstų nuosavo verslo kūrimas. Todėl padėties aktualumas kelia klausimų ir aukštojo mokslo institucijoms, ir verslo įmonėms, ir, kaip rodo dokumentai, jaunimo verslumo skatinimo klausimai žinomi ir mėginami spręsti vyriausybės lygmeniu.

Straipsnio tikslas – apžvelgti smulkiojo ir vidutinio verslo situaciją Lietuvoje bei verslumo aspektą.

Tyrimo metodai – su SVV susijusios mokslinės literatūros bei statistinės informacijos ir dokumentų analizė ir sintezė.

Tyrimo ribotumas – atliekant tyrimą naudoti laisvai prieinami duomenys, pateikti oficialių su SVV veikla susijusių arba tyrimus atliekančių organizacijų. Kai kurie statistiniai duomenys nėra atnaujinti, naujausi atliekamų kasmetinių tyrimų duomenys dar nepublikuoti.

1. TRUMPA SMULKIOJO IR VIDUTINIO VERSLO SITUACIJOS APŽVALGA

SVV subjektų samprata pateikta Lietuvos Respublikos smulkiojo ir vidutinio verslo plėtros įstatyme. Įstatymas apibrėžia SVV subjektus, jiems taikomas valstybės paramos formas ir kitas šiam verslui svarbias nuostatas. Pagal šį įstatymą, SVV subjektas yra labai maža įmonė, maža įmonė ar vidutinė įmonė, atitinkanti šio įstatymo 3 straipsnyje nurodytas sąlygas: atitinkamą skaičių darbuotojų (labai maža įmonė – iki 10 darbuotojų, maža įmonė – 10–49 darbuotojus, vidutinė įmonė – 50–249 darbuotojus) ir (arba) metines pajamas, ir (arba) turto balansinę vertę [14]. Nuo 2004 m., kai Lietuva tapo Europos Sąjungos (toliau – ES) nare, SVV politika remiasi suderintais su ES teisinės bazės principais ir įstatymais.

Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2014 m. veikė 76 077 mažos ir vidutinės įmonės (2013 m. – 67 943, 2012 m. – 65 461). Valstybinės mokesčių inspekcijos duomenimis, išduotų verslo liudijimų skaičius per pastaruosius trejus metus (2014 m. – 85 589, 2013 m. – 80 887, 2012 m. – 78 254) rodo, kad pagal verslo liudijimą ir individualios veiklos pažymą dirbančių žmonių taip pat daugėjo.

Lietuvos Respublikos ūkio ministerijos duomenimis [19], labai mažos, mažos ir vidutinės įmonės (toliau – MVĮ) jau kelerius metus iš eilės sudaro apie 99,5 proc. visų Lietuvoje veikiančių įmonių.

2010–2013 m. laikotarpiu Lietuvoje pastebėtas bendras verslumo lygio augimas. Verslumo lygis po truputį auga ir regionuose, tačiau atotrūkis, palyginti su trimis didžiosiomis – Vilniaus, Klaipėdos, Kauno – apskritimis, ir toliau išlieka. 2014 m. III ketvirtyje daugiau negu pusė naujų juridinių asmenų buvo įsteigta Vilniaus miesto savivaldybėje – 2 031 (53,2 proc. visų Lietuvoje įsteigtų juridinių asmenų), antroje vietoje buvo Kauno miesto savivaldybė – 437 (11,4 proc. visų Lietuvoje įsteigtų juridinių asmenų), Klaipėdos miesto savivaldybėje įsteigti 159 nauji juridiniai asmenys (4,1 proc. Lietuvoje įsteigtų juridinių asmenų) [23].

Bendras verslumo lygis 2010–2013 m. Lietuvoje didėjo nuo 21 iki 23 MVĮ tūkstančiui gyventojų. Aukščiausias verslumo lygis užfiksuotas minėtose trijose apskrityse: Vilniaus, Klaipėdos ir Kauno. Veikiančių MVĮ skaičius ir fizinių asmenų, vykdančių individualią veiklą (pagal verslo liudijimą ir individualios veiklos pažymą), skaičius tūkstančiui gyventojų 2010–2013 m. didėjo nuo 53 iki 70.

	Įmonių skaičius			Darbuotojų skaičius			Pridėtinė vertė		
	Lietuva		ES-28	Lietuva		ES-28	Lietuva		ES-28
	Skaičius	Dalis	Dalis	Skaičius	Dalis	Dalis	Mlrd. EUR	Dalis	Dalis
Labai mažos	121 502	90,4%	92,4%	220 761	25,8%	29,1%	2	14,6%	21,6%
Mažos	10 442	7,8%	6,4%	215 374	25,2%	20,6%	3	23,5%	18,2%
Vidutinės	2 165	1,6%	1,0%	218 124	25,5%	17,2%	4	30,7%	18,3%
MVĮ	134 109	99,8%	99,8%	654 259	76,5%	66,9%	9	68,8%	58,1%
Didelės	282	0,2%	0,2%	200 425	23,5%	33,1%	4	31,2%	41,9%
Iš viso	134 391	100,0%	100,0%	854 684	100,0%	100,0%	13	100,0%	100,0%

1 pav. Mažų ir vidutinių įmonių Lietuvoje ir ES lyginimas¹ (SBA faktų suvestinė, 2014)

1 paveiksle pateiktas mažų ir vidutinių įmonių Lietuvoje ir ES šalyse lyginimas rodo, kad mažos ir vidutinės įmonės Lietuvos ekonomikai yra svarbesnės negu daugelio kitų ES šalių ekonomikai. Lietuvoje jose dirba apie tris ketvirtadalius visų darbuotojų, t. y. 10 proc. punktų daugiau negu ES. Taip iš esmės yra todėl, kad mažų ir vidutinių įmonių čia yra daugiau negu kitose valstybėse narėse. MVĮ sukuria beveik 70 proc. Lietuvoje sukuriamos pridėtinės vertės, o ES vidurkis yra mažiau kaip 60 procentų (SBA faktų suvestinė, 2014).

Pasak Bernatonytės ir kt. [2], MVĮ vaidina svarbų vaidmenį kaip tarpiniai vertės kūrėjai prekių ir paslaugų gamyboje, eksploatuojantys finansinį kapitalą ir veikiantys pagal savo ir lokalius poreikius. Daugelio atvejų analizė rodo, kad MVĮ yra ir nacionalinės ekonomikos, ir jos ateities plėtros katalizatoriai. Tačiau rizika išlieka. Autoriai cituoja Ra-

¹ Tai bendrovės „DIW Econ“ 2013 m. įverčiai, grindžiami Struktūrinės verslo statistikos duomenų bazės (Eurostatas) 2008–2011 m. duomenimis. Pateikiami verslo ekonomikos sektoriaus, apimančio pramonę, statybas, prekybą ir paslaugas (NACE 2 red. B–J, L, M ir N sekcijos), duomenys. Nepateikiami žemės ūkio, miškininkystės bei žuvininkystės įmonių ir didžia dalimi ne rinkos paslaugų sektorių, tokių kaip švietimas ir sveikata, duomenys. „Eurostat“ duomenų privalumas, kad įvairių šalių statistika yra suderinta ir lyginama. Trūkumas toks, kad kai kurių šalių duomenys gali skirtis nuo duomenų, kuriuos paskelbė nacionalinės valdžios institucijos.

dzevičienę (2008), kad naujai besiplėtojančioje ekonomikoje su santykinai maža fizinių išteklių baze, maža populiacija ir vidaus rinka, atvira stiprioms konkurencinėms jėgoms, MVĮ modelis savaime yra rizikingas.

SVV užsiima didžioji dalis šalyje registruotų ir veikiančių įmonių, todėl be jų rinkos ekonomikos sistema negali nei normaliai funkcionuoti, nei tobulėti. Svarbu, kad SVV ne tik jaustų stiprų konkurencinį rinkos spaudimą, bet ir būtų sudaromos palankios sąlygos steigti naujas įmones ir plėtoti jų veiklą, įgyvendinti idėjas ir diegti patirtį.

2012 metų „Eurobarometro“ tyrimo duomenys [5] išskiria Lietuvą iš kitų šalių pagal požiūrį į nuosavą verslą: Lietuvoje net 58 proc. žmonių norėjo dirbti sau, užuot buvę samdomi darbuotojai. Šis rezultatas geresnis už ES valstybių vidurkį – 37 procentus (JAV šis rodiklis siekia 44 proc., Kinijoje – 51 proc.). Daugiausia tokių savarankiškai norinčių dirbti asmenų yra būtent jauni žmonės.

2013 m. SEB banko atliktas Baltijos šalių verslumo tyrimas parodė, kad net 54 proc. lietuvių būtų įdomu steigti įmonę (latvių ir estų atitinkamai 49 proc. ir 31 proc.), idėjų trūkumu lietuviai irgi skundėsi mažiausiai – tik 22 proc., palyginti su 24 proc. latvių ir 40 proc. estų [19].

Laikomu didžiausiu pasaulyje verslumo stebėsenos tyrimo „Globali verslumo stebėseną“ (*Global Entrepreneurship Monitor, GEM*) duomenimis, 2013 m. beveik kas penktas Lietuvos gyventojas (18 proc.) turėjo nuosavą verslą, o beveik kas ketvirtas (23 proc.) – ketino jį steigti [15].

Lietuvos piliečių nuomonė apie šalies ekonomikos padėtį pastaraisiais metais gana sparčiai gerėja (manančiųjų, kad padėtis yra gera, per metus padaugėjo nuo 19 proc. iki 27 proc.), panaši tendencija ir vertinant įsidarbinimo galimybes šalyje. Bedarbių mažėjant, o įmonėms vis aktyviau vėl ieškant naujų darbuotojų, nuotaikos šioje srityje taip pat tampa geresnės (27 proc. vertina gerai) [22].

2015 m. paskelbtoje Pasaulio banko tyrimo *Doing Business* ataskaitoje Lietuva užima 24 vietą iš 189 šalių. Verslas vertintas pagal 11 rodiklių: verslo pradžią, statybos leidimų gavimą, prisijungimą prie elektros tinklų, turto registravimą, kredito gavimą, smulkiųjų investuotojų apsaugą mokesčių mokėjimą, užsienio prekybą, sutarčių vykdymą, nemokumo indeksą, darbuotojų įdarbinimą. Verslui palankiausia šalis, kaip ir praėjusiais metais, išliko Singapūras. Iš 28 ES valstybių narių Lietuva užima 10 vietą [4]. Taigi verslo situacija Lietuvoje nėra pati prasčiausia, tačiau verslo aplinka nėra pakankamai palanki ir atneša nemažai iššūkių konkrečiam verslą siekiančiam įkurti ar plėtoti fiziniam arba juridiniam asmeniui.

Pabrėžtina ir tai, kad ekonomikos krizė, pakeitusi daugelio pasaulio įmonių veiklą ir rezultatus, didelę neigiamą įtaką padarė ir Lietuvos SVV. Nors, ekonomikos specialistų teigimu, Lietuvos įmonės yra gana lanksčios, visiškai atsi-gauti ir pasiekti iki krizės buvusį lygį planuojama tik 2015 m. arba vėliau.

Vyriausybė įmonėms siūlo verslo finansavimo paslaugas: 1) lengvatines paskolas – Lietuvoje veikiančioms kredito įstaigoms yra suteikusi lėšų paskoloms smulkiojo ir vidutinio verslo subjektams teikti; įmonės gali kreiptis į bankus dėl šių paskolų, skirtų investicijoms ir (arba) apyvartinėms lėšoms finansuoti, gavimo, 2) pasidalintos rizikos paskolas – paskolos iki 4,78 mln. EUR investicijoms apyvartinėms lėšoms papildyti, jeigu dėl tokio finansavimo plečiama smulkiojo ir vidutinio verslo subjekto veikla, 3) garantijų teikimą – garantijų institucija UAB „Investicijų ir verslo garantijos“ teikia garantijas kredito įstaigoms, 4) dalinį paskolų palūkanų subsidijavimą ir kita [21].

2007–2013 m. daugiau negu 11 mlrd. litų ES struktūrinių fondų lėšų skirta verslumo skatinimui, įmonių produktyvumo didinimui, įmonių augimui ir plėtrai. Didelė dalis paramos teikiama mokslinių tyrimų plėtrai ir investicijoms į naują įrangą, verslo valdymo sistemas, standartų diegimą ir kita. Ypatingas dėmesys skiriamas SVV plėtos potencialo didinimui [7].

Svarbi Europos struktūrinių fondų finansinė parama yra nemažas postūmis MVĮ Lietuvoje, tačiau ne visos jos turi galimybių pasinaudoti šia parama: trūksta savų projekto dalies lėšų, iniciatyvos ir žmogiškojo potencialo, t. y. žinių ir gebėjimų projektus parengti ir administruoti.

Numatyta ir nemažai priemonių, kurios galėtų būti naudingos SVV: jaunimo verslumo skatinimas, moksleivių verslumo skatinimo projektai, moterų verslumo skatinimas, verslumo tyrimai, informavimas apie įvairias Europos Sąjungos verslumo skatinimo iniciatyvas.

2014 m. pabaigoje Lietuvos vyriausybėje pasirašytas svarbus dokumentas, kur pateikiama verslo aplinkos analizė ir apibrėžiami svarbiausi Lietuvos siekiai verslo srityje, – Lietuvos Respublikos ūkio ministro patvirtintas „Lietuvos verslumo veiksmų 2014–2020 metų planas“ [16]. Dokumente teigiama, kad šio plano tikslas – padidinti verslumo lygį. Šiam tikslui įgyvendinti iškelti trys uždaviniai: 1. Sukurti nuoseklią ir tęstinę verslumo ugdymo sistemą. 2. Sukurti verslo pradžia ir plėtrai palankią aplinką. 3. Skatinti verslumą, užtikrinant viešųjų paslaugų verslui prieinamumą, išskiriant tikslinių grupių (jaunimo, moterų), pradedančiųjų įmonių ir socialinį verslumą, verslumą regionuose ir formuojant teigiamą verslininko įvaizdį visuomenėje.

Verslumo veiksmų plane pateikiamos bendrosios dokumento nuostatos, apibrėžiamos su verslumu susijusios sąvokos, nurodyta plano tikslas ir uždaviniai, grindžiami atliktų tyrimų duomenimis, plano įgyvendinimo kriterijai ir

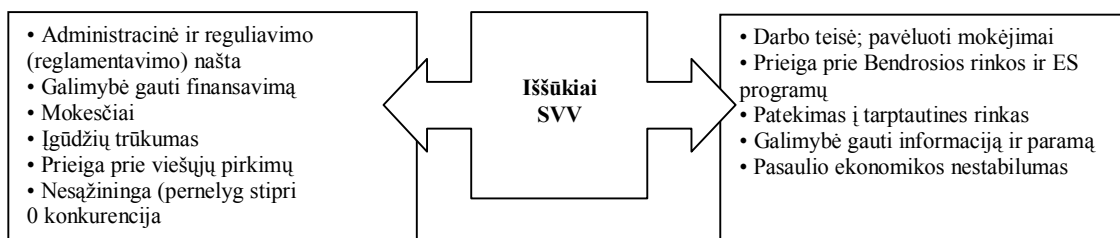
veiksmai. Beveik visiems uždaviniais įgyvendinti numatomos ES struktūrinių fondų 2014–2020 m. laikotarpio lėšos. Plano nauda vertinant jo tikslą bus matoma ateityje, šiuo metu tai dėl informacijos naudingas dokumentas: jame pateikti surinkti ir apdoroti duomenys iš įvairių tyrimų atliekančių oficialių Lietuvos, ES ir pasaulio šaltinių: Lietuvos statistikos departamento, ES statistikos agentūros – „Eurostat“, Europos iniciatyvos „Smulkiojo verslo aktas“ (*Small Business Act*) suvestinės, „Eurobarometro“ tyrimo, Globalaus verslumo monitoringo tyrimo (*The Global Entrepreneurship Monitor*), Pasaulio banko tyrimo *Doing Business* ir įvairių kitų šaltinių. Ši informacija yra naudinga politiškai, ji taip pat praverčia tyrėjams, verslininkams, akademiniam personalui, studentams.

2. IŠŠŪKIAI VERSLUI

Ieškodami informacijos, kurią interneto naršyklės paieškos langelyje įvardytume kaip „iššūkiai verslui“, šiuo metu gautume daugiau kaip 300 tūkstančių rezultatų. Ir tai vien lietuvių kalba. Iššūkiams dažnai priešinamos galimybės. Sparčiai bėgant metams, keičiasi sąlygos, ekonomikos augimo periodą keičia ekonomikos nuosmukis ir atvirkščiai, tačiau „iššūkiai verslui“ verčia teoretikus ir praktikus nuolat ieškoti išeičių iš susidariusios padėties.

Pasauliniai integracijos procesai kuria verslo aplinką, kuri radikaliai skiriasi nuo ankstesnės: atneša naujų iššūkių ir lemia abipusius kompromisus. Valstybės ir jos verslo subjektų strateginiai sprendimai, nulemti globalios aplinkos iššūkių, turi būti priimami atsižvelgiant į tai, kaip geriausia pasinaudoti globalizacijos procesų teikiama verslui palankiomis galimybėmis konkurencinių iššūkių ir globalizacijos subjektų išteklių bei kompetencijų sąlygomis (Kučinskienė, Marčinskas, 2014).

Iššūkių sąlygomis nemažai praktikų ir mokslininkų tiria aplinkybes, kurios būtų tinkamos SVV plėtrai. Bernatonytė ir kiti [2], remdamiesi kitų tyrėjų ir mokslininkų darbais, analizuoja sunkumus ir problemas, su kuriomis susiduria SVV, ir išskiria iššūkius, su kuriais susiduria įmonės, norinčios *praplėsti* savo veiklą, tačiau dauguma šių iššūkių yra aktualūs daugeliui SVV įmonių (1 pav.).

2 pav. Iššūkiai smulkiajam ir vidutiniam verslui (Bernatonyte, Vilke, Volochovic, 2009)

Kiekviena MVĮ galėtų koreguoti arba praplėsti šį sąrašą (2 pav.) pagal sau aktualias aplinkybes. SVV įmonės paprastai yra priklausomos nuo kitų žaliavų, gaminių ar paslaugų tiekėjų ir kainų, dažnai susiduria su apyvartinių lėšų trūkumu, o investicijos į plėtrą ar infrastruktūros atnaujinimą tampa nemažu iššūkiu mažai finansinių galimybių turinčioms SVV įmonėms. Problemų sprendimas tampa dar aktualesnis, kai mažos įmonės tampa didesnės, t. y. vidutinio dydžio įmonėmis.

Išlikimo rinkoje ir plėtros klausimai aktualūs ne tik Lietuvos įmonėms. Su panašiomis problemomis susiduria ir kitos šalys. Tai iliustruoja Europos Tarybos plėtros banko (*Council of Europe Development Bank*, 2013) atliktas tyrimas: 24 proc. labai mažų, mažų ir vidutinių įmonių nurodė, kad pagrindinis rūpestis išlieka rasti vartotojų tiek ekonomikos nuosmukio, tiek atsigavimo laikotarpiu. Tokie tyrimo rezultatai atspindi MVĮ produkcijos paklausos cikliškumą. MVĮ nurodė „galimybes gauti finansavimą“ kaip antrą iš aktualiausių problemų šalia konkurencijos. Kitos minėtos problemos: kvalifikuotų darbuotojų arba patyrusių vadybininkų stoka, gamybos ir (arba) darbo sąnaudos, veiklos reglamentavimas, kita [17].

Įvairios verslo iniciatyvos ir valstybės politika turėtų silpninti veiksnius, sunkinančius MVĮ veiklą, augimą. Atliktos analizės rodo ir tarpreigioninius verslo skirtumus, t. y. netolygų verslo įmonių pasiskirstymą Lietuvos teritorijoje (pavyzdys – minėtas naujų įsteigtų įmonių procentas Vilniuje nuo viso tokių įmonių skaičiaus). Tad būtina stipri ir valstybės remiama regioninė politika atkreipiant dėmesį į regionų ypatumus.

Išskiriami trys Europoje vykdytos ir tebevykdomos regioninės politikos tipai (Burneika, 2013): 1) *pasyvi regioninė politika* (ankstyvasis etapas), iš esmės grįsta valstybės subsidijų persikirstymu iš turtingesnių regionų labiau atsilikusiems, pašalpų ar išmokų pavidalu padidinant žmonių gerovę ir perkamąją galią, sukuriant didesnę vartojimą, tačiau nutraukus šią paramą, regionas dažniausiai vėl grįžta į pradinę blogą būseną; 2) *aktyvi regioninė politika*, kai siekiama panaikinti regionų atsilikimo priežastis, o ne kovoti su jo pasekmėmis – mėginama padidinti verslumo potencialą

mokant gyventojus verslumo, užsienio kalbų, remiant verslo paslaugų infrastruktūrą, tiesiant komunikacijas ir pan., kad esami ištekliai būtų geriau panaudojami; 3) *regionų politika* (sąlyginis pavadinimas), kai regionai įgyja vis daugiau savivaldos ir patys kuria bei įgyvendina savo plėtros strategijas ir vizijas.

Verslumo ugdymas, susijęs su antruoju ir ypač trečiuoju regioninės politikos tipu, suteikia galimybių kurti įvairias verslą palaikančias iniciatyvas regiono lygmeniu, pretenduoti į ES paramą atsižvelgiant į regiono geografinę padėtį ir specifiką. ES struktūriniai fondai labai prisidėjo prie SVV plėtros Lietuvoje tiesiogiai – suteikdami finansavimą ir netiesiogiai – sukūrus patrauklią infrastruktūrą per įvairius visuomeninius objektus, atsiranda galimybių kurtis ar plėstis naujoms įmonėms, kad būtų tenkinami nauji susiję vartotojų poreikiai (pvz., atsiradus turistiniams takams ir naujiems maršrutams, daugėja kavinių, dviračių nuomos verslo ir kitų paslaugų).

Prie MVĮ skatinančių „kietųjų“ priemonių yra priskiriami konsultavimas ir pagalba steigiant įmonę, verslo pradžios finansavimas, mokesčių lengvatos ir parama verslui plėtoti. Tyrimai rodo, kad Lietuvoje finansavimo šaltinių trūkumas yra didžiausia verslo pradžios problema, ypač skatinant jaunimo verslumą. Pradedantiems verslininkams esami finansavimo šaltiniai nėra labai patrauklūs, nes santykinai aukšti vertinimo kriterijai, sudėtingas administravimas ir panašiai (Grėblikaitė, Puškoriūtė, 2014).

Daugelis tyrinėtojų be finansinių išteklių ir gana sudėtingo jų gavimo būdo klausimų mato daugiau problemų, su kuriomis susiduria verslas Lietuvoje: verslo pradžioje yra per didelė mokesčių, administracinė našta ir pernelyg daug biurokratizmo, švietimo sistemoje jaunimas neįgyja tinkamų verslumo įgūdžių, neaktyviai formuojamas verslui palankus klimatas.

SVV įmonių veiklą ir pelningumą paspartintų eksporto augimas. Jatuliavičienės ir Kučinskienės teigimu, eksporto skatinimo priemonės turėtų suteikti geresnes patekimo į užsienio rinkas sąlygas ir daugiau žinių apie jas. Eksporto plėtra siekiama sukurti naujus eksporto produktus ir (arba) pastūmėti skverbtis į naujas rinkas, kurios nebuvo prieinamos (Jatuliavičienė, Kučinskienė, 2014).

Lietuva yra geografiškai geroje pozicijoje prekybai tarp Vakarų ir Rytų plėtoti, tačiau politinių ir ekonominių veiksnių nestabilumas trukdo įmonėms įgyvendinti strateginius sprendimus. Be to, atliktas empirinis tyrimas, kuriame dalyvavo Lietuvos MVĮ, atskleidė gana pesimistinę dabartinės eksporto plėtros būklės ir galimybių vertinimą, be to, trūksta žinių apie eksporto skatinimo institucijų pagalbą (Jatuliavičienė, Kučinskienė 2014). Parama eksportui padėtų įsitvirtinti kitose ES šalyse, kurti didesnę pridėtinę vertę, plėtoti prekių mainus ir stiprinti Lietuvos įmonių ir gaminių vardą užsienyje.

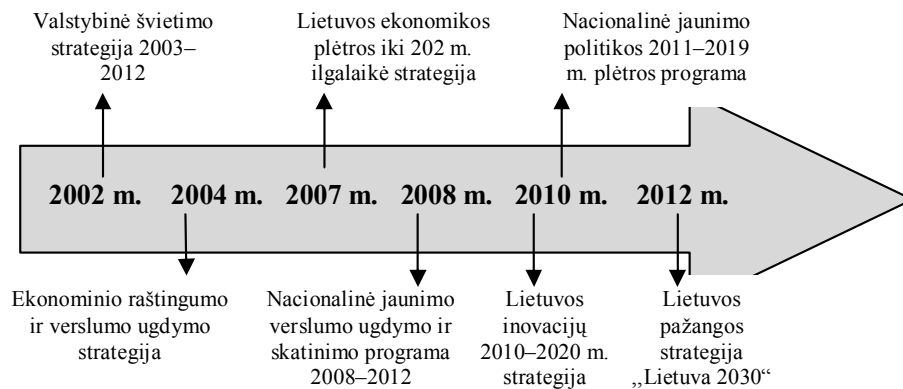
3. VERSLUMO INICIATYVOS

Europos Komisijos dokumente „Verslininkystė, kaip pagrindinė ekonominio augimo jėga“ (*Entrepreneurship as a main driver for economic growth*, 2013) pateikiama tokia lygybė: „Verslumo ugdymas ir mokymas = augimas ir verslo kūrimas“. Teigiama, kad investicijų į verslumo ugdymą grąžą yra viena iš didžiausių galimų Europoje, o aukštojo mokslo vaidmuo ugdant verslumą yra gerokai didesnis negu vien žinių perdavimas [9].

Skatinti verslumą Europoje visuomet buvo vienas iš pagrindinių Europos Sąjungos tikslų dar nuo Lisabonos Europos Vadovų Tarybos sprendimo 2000 m., kai nuspręsta pagerinti padėtį ES užimtumo, ekonominių reformų ir socialinės sanglaudos srityse. Jau 2003 m. Europos Komisijos leidinyje „Verslumas Europoje“ išgryninti du klausimai: 1) kodėl tiek mažai europiečių siekia įsteigti savo verslą; 2) kodėl Europos verslo augimas yra lėtas [6].

Europos Komisija verslumo skatinimą įtraukė į strategiją „Europa 2020“ [8]. Joje pabrėžiama, kad verslumas ir darbas sau (angl. *self-employment*) (vartojami įvairūs terminai: savisamda, savarankiškas darbas, savarankiškas užimtumas – *R. P.*) yra vienos iš pagrindinių priemonių siekiant pažangios, tvarios ir integracijos (angl. *inclusive*) plėtros.

2012 m. Europos Komisija paskelbė naują švietimo sistemos viziją, sukurtą siekiant paskatinti ekonominę plėtrą ir konkurencingumą. Joje išdėstyta, kaip švietimo ir mokymo sistemos gali padėti žmonėms įgyti darbo rinkoje vertinamų įgūdžių ir užsitikrinti ekonominę ateitį bei socialinį įtraukimą. Švietimo persvarstymo strategijoje nurodoma, kaip valstybės narės gali padėti suaugusiems tobulinti turimus įgūdžius ir įtikinti mokytis visą gyvenimą bei pagelbėti jaunimui įgyti darbo rinkoje vertinamų įgūdžių arba įkurti nuosavą verslą. Suinteresuotosios šalys, įskaitant darbdavius, profesines sąjungas ir kt., yra skatinamos aktyviau dalyvauti vykdant reformą [20].

3 pav. Verslumo politikos vystymasis Lietuvoje (Barynienė, Paužaitė, Cibulskaitė, 2014)

3 paveiksle pateikta įvairių verslumo iniciatyvų raida Lietuvoje gana trumpu – dešimties metų – laikotarpiu rodo, jog švietimo strategijos, ekonomikos plėtros, jaunimo verslumo ugdymo ir kitos iniciatyvos tarpusavyje susijusios ir jų yra pakankamai, kad verslumo klausimai būtų sprendžiami.

Verslumas priklauso nuo įvairių sąlygų ir aplinkybių. Šiuos veiksnius galima išskirti į vidinius ir išorinius. Išoriniai verslumo veiksniai: politinė, teisinė, socialinė, ekonominė ir technologinė aplinka, yra kontekstas, kur verslumas reiškiasi. Prie vidinių veiksnių priskiriamos asmeninės savybės, motyvacija imtis verslo, turimos žinios ir gebėjimai, t. y. jos susijusios su konkrečiu individu ir apima tiek įgimtas, tiek įgytas verslumo savybes (cit. Čiburienė, Guščinskienė, 2009) (Barynienė, Paužaitė, Cibulskaitė, 2014).

Pasak Grėblikaitės ir Puškoriūtės (2014), dažniausiai įprasta, kad savo verslo pradėjimas siejamas su nepriklausomybe ir laisvės pojūčiu. Tačiau tai nėra absoliutu. Kiti tyrimai rodo, kad ekonomikai atsigauvant vis daugiau respondentų pirmumą teikia samdomam darbui, o ne nuosavo verslo kūrimui. Todėl tyrimai, susiję su Lietuvos žmonių nuostatomis dėl nuosavo verslo, priklauso nuo tiriamo laikotarpio – ekonomikos nuosmukio ar pakilimo. Vis dėlto autorės teigia, kad Lietuvoje pagrindinė verslo įkūrimo priežastis – tai galimybė išvengti nedarbo. Buvo tirtas gana ilgas laikotarpis (1998–2010 m.). Tyrėjų nuomone, Lietuvą galima laikyti šalimi, kurioje verslumą lemia išoriniai veiksniai (nedarbas, pajamų praradimas). Vidiniai veiksniai: tikslai, svajonių įgyvendinimas ar nepriklausomybės pojūtis, yra antraeiliai [12].

Didžiausias verslumo potencialas siejamas su jaunimu, nes jis turi daugiau entuziazmo, moka užsienio kalbų, yra geriau įvaldęs plataus bendravimo per įvairius socialinius tinklus modelius, mažiau jaučia kultūrinius, valstybių sienų ir panašius barjerus. Kita priežastis – didelis, palyginti su kitų amžiaus grupių gyventojais, jaunimo nedarbas, ypač išryškėjęs ekonomikos nuosmukio metu. Todėl iškyla naujų uždavinių švietimo institucijoms jaunimo ugdymo, bendradarbiavimo su verslo įmonėmis, informavimo apie verslumą ir verslą srityse.

Lietuvos dokumentuose verslumo ugdymo būtinybė yra akcentuojama (Barynienė, Paužaitė, Cibulskaitė, 2014), tačiau verslumas vis dar nėra ugdomas visuotinio aspekto, t. y. nėra bendros sistemos, kuri sujungtų ikimokyklinio ugdymo programas, mokyklas, aukštojo mokslo institucijas ir galiausiai tęstųsi įmonėse. Be to, autorių teigimu, verslumo ugdymas nėra teisiškai reglamentuotas. Didžiausias pokytis pastebimas 2005 m., kai verslumas ES politikoje pradėtas traktuoti kaip bendrasis gebėjimas, o švietimas įvardijamas kaip vienas iš svarbiausių verslumo gebėjimų ugdymo veiksnių.

IŠVADOS

Atlikta dokumentų, statistinės informacijos ir įvairių tyrimų rezultatų apžvalga rodo, kad verslumui Europos Sąjungos šalyse skiriama daug dėmesio. Lietuvos verslo padėtis atitinka ES šalių vidurkį, pastebimas verslo įmonių augimas. Kai kurie verslumo potencialo rodikliai, pavyzdžiui, iniciatyva dirbti sau, o ne samdomais darbuotojais, yra gerokai aukštesni negu kitose ES šalyse.

Vis dėlto Lietuvos išskirtinumas dėl to, jog yra nepakankamas didelių įmonių skaičius (MVĮ dirba apie tris ketvirtadalius visų šalies darbuotojų), rodo, kad vyriausybė ir savivaldybių institucijos daugiau dėmesio turėtų skirti MVĮ paramai ir investicijoms, susijusioms su įmonių plėtra: lankstesniu finansavimu, efektyvių konsultacijų ir informavimo organizavimu, monopolijų spaudimo amortizavimu, išplitusios biurokratijos mažinimu. Visokeriopa valstybės parama turėtų būti vertinama kaip SVV prielaida ir garantas užtikrinant darnią raidą, ypač regionuose.

Galima stebėti verslumo politikos priemonės ir iniciatyvas, tačiau, nors, tyrimų duomenimis, daugumos Lietuvos žmonių nuostatos verslo atžvilgiu yra geros, verslumo potencialo, aplinkos ir sąlygų analizė, taip pat verslumo ugdymo klausimai dar yra neišspręsti ir lieka aktualiais švietimo uždaviniais.

Literatūra

1. BARYNIENĖ, J.; PAUŽAITĖ, Ž.; CIBULSKAITĖ, J. Verslumo ugdymo visuotinio politinės ir teisinės iniciatyvos. *Viešojo politika ir administravimas*, 2014, t. 13, Nr. 3, p. 497–512.
2. BERNATONYTE, D.; VILKE, R.; VOLOCHOVIC, A. Regional Peculiarities of Development of Lithuanian SME. *Economics & Management*, 2009, 14, p. 676–684. ISSN 1822-6515.
3. BURNEIKA, D. *Regioninė politika Europoje*: mokomoji knyga. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013, 88 p. ISBN 978-609-459-258-4.
4. *Doing Business 2015* ataskaita [interaktyvus] [žiūrėta 2015 m. sausio 10 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.ukmin.lt/web/lt/verslo_aplinka/doing_business>.
5. Entrepreneurship. Country Report. Lithuania. *Flash Eurobarometer 354-TNS Political & Social* [interaktyvus] [žiūrėta 2015 m. sausio 19 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ukmin.lt/uploads/documents/FL354%20Country%20report%20LT.pdf>>.
6. Entrepreneurship in the EU and beyond. Report. *Flash Eurobarometer 3. Conducted by TNS Opinion & Social at the request of the European Commission, Directorate-General Enterprise and Industry*, 2012.
7. ES parama verslui. *ES struktūrinė parama*, 2015 [interaktyvus] [žiūrėta 2015 m. sausio 8 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.esparama.lt/es-parama-verslui>>.
8. Europe 2020. *European Commission* [interaktyvus] [žiūrėta 2015 m. sausio 8 d.]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm>.
9. European Commission's 'Rethinking Education' strategy and entrepreneurship. Entrepreneurship as a main driver for economic growth, 2013 [interaktyvus] [žiūrėta 2015 m. sausio 19 d.]. Prieiga per internetą: <http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-13-5_en.htm>.
10. GRĖBLIKAITĖ, J.; PUŠKORIŪTĖ, N. Smulkių ir vidutinių įmonių skatinimas Lietuvoje, tobulinant viešojo sektoriaus paslaugų teikimą verslui. *Viešojo politika ir administravimas*, 2014, t. 13, Nr. 1, p. 137–148.
11. JATULIAVIČIENĖ, G.; KUČINSKIENĖ, M. Export Promotion Changes of SME's for Export Expansion Directions Development in Lithuania. *Regional Formation and Development Studies*, 2014, No. 1(6), p. 47–59. ISSN 2029-9370.
12. Jaunimo verslumą skatinančių priemonių vertinimas. Lietuvos Respublikos finansų ministerija, 2012 m. 172 p.
13. KUČINSKIENĖ, M.; MARČINSKAS, A. Verslo plėtros galimybės vyriausybės programų kontekste. *Regional Formation and Development Studies*, 2014, No. 2(10). ISSN 2029-9370.
14. 1998 m. lapkričio 24 d. Lietuvos Respublikos smulkiojo ir vidutinio verslo plėtros įstatymas Nr. VIII-935. Nauja įstatymo redakcija nuo 2008 m. sausio 1 d.: Nr. X-1346, 2007-12-04. *Valstybės žinios*, 2007, Nr. 132-5354 (2007-12-15) [interaktyvus] [žiūrėta 2015 m. kovo 19 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=454172>.
15. Lietuvos verslumo stebėsenos tyrimas, 2013 [interaktyvus] [žiūrėta 2015 m. sausio 8 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.gemconsortium.org/docs/download/3107>>.
16. Lietuvos verslumo veiksmų 2014–2020 metų planas, patvirtintas Lietuvos Respublikos ūkio ministro 2014 m. lapkričio 26 d. įsakymu Nr. 4-850 [interaktyvus] [žiūrėta 2015 m. sausio 10 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.ukmin.lt/web/lt/verslo_aplinka/smulkas-ir-vidutinio-verslo-politika/verslumo-skatinimas/lietuvos_verslumo_veiksmu_20142020_metu_planas>.
17. *Micro, Small and Medium-Sized Enterprises: CEB Financing and Its Social Value*. Council of Europe Development Bank (CEB). PARIS, France, 2013. [interaktyvus] [žiūrėta 2015 m. sausio 19 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.coebank.org/Upload/infocentre/brochure/en/msme%20study.pdf>>.
18. SBA faktų suvestinė. Lietuva. Europos Komisija, 2014 [interaktyvus] [žiūrėta 2015 m. sausio 8 d.]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/facts-figures-analysis/performance-review/files/countries-sheets/2014/lithuania_lt.pdf>.
19. Statistinė informacija. Smulkiojo ir vidutinio verslo politika. Lietuvos Respublikos ūkio ministerija, 2015 [interaktyvus] [žiūrėta 2015 m. sausio 14 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.ukmin.lt/web/lt/verslo_aplinka/smulkas-ir-vidutinio-verslo-politika/statistine_informacija>.
20. Švietimo persvarstymas ir Lietuva. Europos Komisija, 2012.

21. Verslo finansavimo priemonės. Smulkiojo ir vidutinio verslo politika. Lietuvos Respublikos ūkio ministerija [interaktyvus] [žiūrėta 2015 m. sausio 10 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.ukmin.lt/web/lt/verslo_aplinka/smulkaus-ir-vidutinio-verslo-politika/verslo_finansavimo_priemones>.
22. Visuomenės nuomonė Europos Sąjungoje. Šalies ataskaita. Lietuva. Standartinis Eurobarometras 80 / 2013 m. ruduo – TNS Opinion & Social. Europos Komisija.
23. 2014 m. III ketv. verslumo tendencijos. Apžvalga. Tyrimas. Versli Lietuva, 2014 [interaktyvus] [žiūrėta 2015 m. sausio 15 d.]. Prieiga per internetą: <www.verslilietuva.lt/lt/analitika>.

FOCUS ON ENTREPRENEURSHIP AND SITUATION OF SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES IN LITHUANIA

Summary

Small and medium enterprises are one of the most important factors for all economies. They influence the overall economic growth, creation of new jobs and social stability/security. Small and medium-sized business is the most dynamic and constantly changing business. It has the following features: low need for capital and initial investment; flexibility in responding to market changes; filling new markets or niches; making competition for large enterprises; providing services to major companies; development of new products, services and production processes; opportunities for a family business. Today, however, small and medium business in Lithuania is exposed to a variety of finance, business development, competitiveness and stability problems.

ABSOLVENTŲ INTEGRACIJA Į DARBO RINKĄ IR TĘSTINIO MOKYMOSI, KAIP INVESTICIJŲ Į ŽMOGIŠKĄJĮ KAPITALĄ, POREIKIS

Dr. Kristina Čižiūnienė

Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Vilniaus technologijų ir dizaino kolegija

Eugenija Štaraitė

Vilniaus technologijų ir dizaino kolegija

Anotacija

Šiuolaikinė rinkos ekonomika grindžiama ūkinės veiklos ir asmeninės iniciatyvos laisve. Darbas reiškia žmogiškuosius išteklius, t. y. žmogaus gebėjimą atlikti gamybinę ir kitas ūkines funkcijas, darbo rinka yra neatsiejama nuo socialinių veiksnių. Tobulosios konkurencijos rinkoje darbas yra standartizuotas gamybos veiksnys. Tačiau tobulosios konkurencijos darbo rinka – veikiau tik teorinis modelis. Darbo rinkoje neretai susidaro abipusė monopolija, t. y. būna monopolizuota tiek darbo pasiūla, tiek jo paklausa. Tokiu atveju darbdavio ir samdomo darbuotojo interesai derinami. Atotrūkis tarp specialistų poreikio, jų parengimo lygio ir studijų proceso organizavimo bei sistemingo mokymo programų aktualizavimo yra esminė problema, su kuria susiduria tiek verslo įmonės, tiek aukštosios mokyklos. Ne ką mažesnė problema yra ir jauno specialisto integravimas į darbo rinką bei nuolatinis tobulėjimas, ypač transporto sektoriuje. Šio straipsnio tikslas yra nustatyti kolegijų absolventų integracijos į darbo rinką ir tęstinio mokymosi, kaip investicijų į žmogiškąjį kapitalą, poreikį.

IVADAS

Transportas Lietuvoje yra viena iš prioritetinių, stabilų ir nuolat plėtojamų ūkio šakų. Ji sukuria apie 12,9 proc. šalies BVP, nors transporto sistemoje dirba tik apie 5 proc. šalies darbingo amžiaus žmonių. Šiame sektoriuje veikia didžiausios Lietuvos įmonės ir mažesnės kompanijos, sėkmingai plėtojančios verslą ir priklausančios kuriai nors transporto asociacijai.

Temos aktualumas. Transportas – tai sritis, kurioje nuolatos vyksta permainos. Šio sektoriaus darbuotojams nuolatos keliamas reikalavimas tobulinti kvalifikaciją ir atnaujinti žinias. Juk reikia nepamiršti, kad mokykloje ar universitete įgyjamų žinių ir įgūdžių neužtenka visam gyvenimui. Mokymas ir švietimas suteikia žmogui galimybių pritaikyti prie kintančios aplinkos ir naujų technologijų. Šiuolaikinis gyvenimas teikia daugiau galimybių ir alternatyvų, bet atneša ir daugiau rizikos bei netikrumo. Tokiame socialiniame pasaulyje aukščiausios kokybės prekė yra naujausia informacija, žinios ir įgūdžiai. Žmogui turi būti sudarytos sąlygos nuolat mokytis (<http://www.unesco.lt/svietimas/mokymasis-visa-gyvenima>). Investicijos į žmogiškąjį kapitalą daro didelę įtakos transporto sektoriaus veiklos kokybei ir ateityje gali lemti valstybės ekonominę padėtį.

Tyrimo problema. Neretai kolegijų absolventai susiduria su įsidarbinimo ir (arba) kvalifikacijos tobulinimo problemomis ir tai neleidžia baigus studijas iš karto sėkmingai integruotis į darbo rinką.

Straipsnio tikslas – ištirti transporto vadybos studijų absolventų integracijos į darbo rinką ir tęstinio mokymosi poreikį.

Straipsnio objektas – Lietuvos kolegijų absolventai, pasirinkę transporto vadybos studijas.

Tikslui pasiekti iškelti tokie uždaviniai:

- atlikti investicijų į žmogiškąjį kapitalą, kaip integracijos į darbo rinką garanto, teorinių aspektų analizę;
- pateikti apčiuopiamus ir susistemintus absolventų anketinio tyrimo rezultatus.

Tyrimo metodika:

- literatūros šaltinių analizė;
- kiekybinis tyrimas.

1. INVESTICIJOS Į ŽMOGIŠKĄJĮ KAPITALĄ TEORINIŲ ASPEKTU

Investavimas – tai svarbiausia žmogiškojo kapitalo gamybos prielaida. Žmogiškasis kapitalas kuriamas visuomeniniame ekonomikos sektoriuje veikiant rinkos mechanizmui. Asmens lavinimosi ir tobulinimosi išlaidos vaidina šiame procese lemiamą vaidmenį. Tačiau šios išlaidos galiausiai prisijungia prie visuomeninių išlaidų, nes sukaupiti gebėjimai ir kitos žmogaus savybės gali būti išreikštos ir įvertintos tik visuomenėje, aktyviai veikiant jų savininkui.

Žmogiškieji ištekliai gali būti išmatuoti kiekybiškai ir kokybiškai (J. Bagdanavičius, 2009). Žmonių skaičius, išdirbtų valandų skaičius yra kiekybinės charakteristikos. Kokybinės charakteristikos – tai meistriškumas, žinios ir ypatybės, kurios daro įtaką žmogaus sugebėjimams ir lemia darbo našumo augimą. Išlaidos, skirtos šių sugebėjimų lygio kėlimui ir didinančios žmogaus darbo našumą, vadinamos investicijomis į žmogų. Visų rūšių išlaidos, kurios gali būti įvertintos pinigine ar kitokia išraiška, taip pat lemiančios ateityje žmogaus darbo užmokesčio (pajamų) augimą, vertinamos kaip investicijos į žmogiškąjį kapitalą.

K. Makkonelis ir S. Briusas pateikia tokį apibrėžimą: „Investicijos į žmogiškąjį kapitalą – tai bet koks veiksmas, kuris didina darbuotojų kvalifikaciją ir sugebėjimus, tuo pačiu jų darbo našumą. Išlaidas, susijusias su kieno nors našumo augimu, galima traktuoti kaip investicijas, nes einamosios išlaidos daromos siekiant kompensuoti didėjančių pajamų šrautą ateityje.“ (J. Bagdanavičius, 2009)

Investicijos į žmogiškąjį kapitalą turi daug ypatumų, palyginti su kitomis investicijomis. Pirma, investicijos priklauso nuo žmogaus darbingo periodo ir gyvenimo trukmės. Kokybiškos ir ilgalaikės investicijos duoda aukštą, ilgalaikį rezultatą. Antra, žmogiškasis kapitalas ne tik sensta fiziškai ir morališkai, bet ir kaupiasi bei didėja. Žmogiškasis kapitalas kaupiamas iki atitinkamos viršutinės darbinės veiklos ribos (aktyvaus darbingo amžiaus), o po to ryškiai mažėja. Investicijas į žmogų lemia istorinės, nacionalinės, kultūrinės ypatybės ir tradicijos. Investicijos į žmogiškąjį kapitalą, palyginti su investicijomis į kitų formų kapitalą, efektyvesnės tiek kiekvieno žmogaus, tiek visuomenės požiūriu (E. Paulavičienė, 2002).

Investavimas į mokymą apima: vaiko auklėjimą ir mokymą šeimoje, ikimokyklinį ugdymą, bendrąjį vidurinį išsilavinimą, profesinį aukštąjį mokslą ir nuolatinį visą gyvenimą trunkantį žinių kaupimą, kvalifikacijos tobulinimą (J. Bagdanavičius, 2009). L. Seniūnaitės (2002) teigimu, mokslininkai žmogiškojo kapitalo teoriją plėtoja dviem kryptimis: išsilavinimo įtaka žmogiškojo kapitalo kokybei ir išsilavinimo įtaka darbuotojo adaptacijai darbo rinkoje.

Pasak J. Bagdanavičiaus (2009), bendrasis ir specialusis išsilavinimas gausina žmonių žinias ir gerina jų kokybę, kartu didina žmogiškojo kapitalo apimtį ir gerina jo kokybę. Investavimas į aukštąjį išsilavinimą lemia aukštos kvalifikacijos specialistų ugdymą. Pastarųjų našus darbas yra svarbiausias ekonominio augimo veiksnys.

Ilgijus tam tikro lygio išsilavinimą, padidėja žmogiškojo kapitalo vertė ir mobilumas darbo rinkoje. Mobilumas yra taip pat svarbus gyventojų kokybės požymis, nes greitas jų gebėjimas prisitaikyti prie kintančių sąlygų yra svarbus visuomenės raidos veiksnys. Gyventojų mobilumas šiuo atžvilgiu turėtų būti suprantamas plačiai – nuo jų pasirengimo persikvalifikuoti, gebėjimo įgyti antrinę profesiją iki darbovietės geografinės vietos pakeitimo (D. Bagdonienė, E. R. Stancikas, 2003).

Bendrasis ir specialusis išsilavinimas kelia žmogaus žinių lygį, kartu gerina žmogiškojo kapitalo kokybę ir didina jo apimtį. Investicijos į aukštąjį išsilavinimą leidžia suformuoti aukštos kvalifikacijos specialistų, kurių darbas daro didelę įtaką ekonominio augimo tempui, grupei.

Pagrindinė investicijų į savo išsilavinimą nauda yra didesnis būsimas darbo užmokestis. Investicijos į save, savo išsilavinimą, meistriškumą ir žinias visada teikia didelę naudą: kuo labiau žmogus išsilavinęs, tuo daugiau jis uždirba už mažiau išsilavinusį. Galima išskirti keletą dėsningumų:

- atlyginimai gana artimai koreliuoja su išsilavinimu; kiekvienos amžiaus grupės labiau išsilavinę asmenys uždirba daugiau negu mažiau išsilavinę ir toks santykis niekur nepažeidžiamas;
- atlyginimas kyla didėjant amžiui, pasiekia aukščiausią lygį ir toliau šiek tiek mažėja arba išlieka nepakitęs, kol darbuotojas išeina į pensiją;
- labiau išsilavinusių darbuotojų atlyginimas kyla daugiau negu mažesnę išsilavinimą turinčių darbuotojų.

Apibendrinant pasakytina, kad investicijų į žmogiškąjį kapitalą nauda labai priklauso nuo to, kiek veiksmingas bus jų praktinio taikymo mechanizmas. Taip pat žinoma, kad kuo geresnė visuomenės narių sveikatos būklė, tuo daugiau laiko praleidžia produktyviai kiekvienas visuomenės narys per savo darbingą amžių, kuo aukštesnę išsilavinimą žmogus įgyja, tuo labiau jis laikosi šiuolaikinės gamybos reikalavimų.

2. KOLEGIJŲ ABSOLVENTŲ INTEGRACIJOS Į DARBO RINKĄ IR TĘSTINIO MOKYMOSI, KAIP INVESTICIJŲ Į ŽMOGIŠKĄJĮ KAPITALĄ, POREIKIO TYRIMAS

Kolegijų absolventų integracijai į darbo rinką ir tęstinio mokymosi poreikiui tirti buvo pasirinktas anketinis metodas, nes jis leidžia surinkti statistinę medžiagą, atskleidžiančią faktinę tikrovę ir jos raidos tendencijas, vienu reiškiniu priklausomybę nuo kitų, jų sąveiką.

Kad informacija būtų objektyvi ir atspindėtų tikrąją padėtį, pasirinkta sąlyga, kad apklausoje turi dalyvauti tik paskutinio kurso tęstines studijas pasirinkę studentai, nes ne visi kolegijų absolventai tęsia pasirinktas tęstines studijas. Šiuo metu paskutiniame kurse studijuoja 41 transporto vadybos tęstines studijas pasirinkęs studentas.

Tyrimo tikslas – nustatyti Lietuvos kolegijų absolventų transporto vadybos tęstinių studijų poreikį.

Tyrimo objektas – Lietuvos kolegijų absolventai, tęsiantys transporto vadybos studijas universitete.

Atliekant tyrimą ir apibendrinant gautus duomenis, darbas buvo suskirstytas į tris etapus: parengta anketa, rinkti duomenys, apdoroti gauti duomenys. Anketinės apklausos duomenys apibendrinti statistiniais metodais *Microsoft Excel* programa. Anketai panaudoti klausimai su programuotais atsakymais, suteikiant galimybę pasirinkti vieną ar kelis tinkamus atsakymus.

Kad apklausos rezultatai būtų reprezentatyvūs, nustatytas tikslinis apklausos segmentas.

Vienas iš svarbiausių imčiai keliamų reikalavimų – reprezentatyvumas, t. y. ji turi atspindėti tiriamo požymio pasiskirstymą visoje populiacijoje. Todėl apklausoje dalyvavę respondentai atrinkti sudarius tikimybinę sistemingą imtį.

Imties dydis, arba respondentų skaičius, nustatytas pagal Paniotto sukurtą formulę (N. Paulauskaitė, P. Vanagas, 1998):

$$n = \frac{1}{\Delta^2 + 1/N}.$$

Ji yra pritaikyta skaičiavimui, kai tikimybė 0,954: čia n reiškia reikiamą respondentų skaičių; Δ – paklaidą; N – tiriamos visumos narių skaičių (populiacijos dydį).

Apskaičiavus pagal šią formulę, matyti, kad išvadai dėl transporto srities specialistų tęstinio mokymosi poreikio padaryti užtenka apklausti 37 respondentus (bus 5 proc. paklaida esant 0,95 tikimybei).

Lietuvoje yra 23 kolegijos, tačiau ne visų kolegijų absolventai renkasi tęsines studijas universitete. Atliekant tyrimą nustatyta, kad tikslines transporto vadybos studijas pasirinko šių kolegijų absolventai:

- Vilniaus technologijų ir dizaino kolegijos – 33,33 proc.
- Klaipėdos valstybinės kolegijos – 29,21 proc.
- Tarptautinės teisės ir verslo aukštosios mokyklos – 17,95 proc.
- Šiaulių valstybinės kolegijos – 7,69 proc.
- Alytaus kolegijos – 5,13 proc.
- Vilniaus kolegijos – 2,56 proc.

Vertinant respondentų pasiskirstymą pagal lytį ir amžių, paaiškėjo, kad tęstinėse studijose vyrų skaičius santykinai didesnis (74,3 proc.) negu moterų (25,7 proc.). Pagal amžiaus grupes jie pasiskirstė taip:

- 23–25 m. (84,6 proc.),
- 25–30 m. (7,7 proc.),
- 30 m. ir daugiau (7,7 proc.).

Gana didelis jaunų studentų skaičius leidžia daryti išvadą, kad ką tik studijas kolegijose baigę absolventai nėra įsitvirtinę darbo rinkoje ir norėdami užsitikrinti geresnę ateitį renkasi studijas universitete. Kita vertus, studijas universitete daugiausia (87,2 proc.) renkasi iš tęsines studijas baigę kolegijos absolventai.

Šiandien svarbiu veiksniu tampa absolventų integracija į darbo rinką. Todėl atliekant tyrimą siekta išsiaiškinti, kiek studentų, baigę kolegijas, įsidarbino pagal specialybę. Tyrimo metu nustatyta, kad 51 proc. įsidarbino pagal įgytą specialybę, kita dalis (49 proc.) respondentų įsidarbino, bet nedirbo pagal specialybę.

Neretai darbdaviams priimant absolventus svarbu ir baigta aukštoji mokykla. Atliekant tyrimą nustatyta, kad net 60 proc. respondentų būtent tam tikros aukštosios mokyklos įgytas diplomą padėjo įsidarbinti. Nors dauguma (79,5 proc.) respondentų yra patenkinti įgyta specialybe ir teigia, kad jiems pakako kolegijoje įgytų teorinių (53,8 proc.) ir praktinių (53,8 proc.) žinių, tačiau praktinio darbo metu, respondentų teigimu, darbdavius tik iš dalies (56,5 proc.) tenkino jų profesinė kompetencija. Todėl darbdaviai skatino juos įgyti aukštesnį išsilavinimą arba investuoti į savo kvalifikaciją.

Kad jau esant pirmajai studijų pakopai būsimiems absolventams užtektų teorinių ir praktinių žinių, vien aukštosios mokyklos norų ir studentų pastangų nepakanka. Į šį procesą turėtų įsitraukti ir atitinkamo sektoriaus verslo atstovai. Kartu absolventai nurodė, kas padarė įtaką jų kaip specialistų parengimo aukštojoje mokykloje kokybei (žr. pav.).

Pav. Veiksniai, kurie padarė įtaką absolvento kaip specialisto parengimo kokybei

Tyrimo duomenimis, absolvento, kaip specialisto, parengimo kokybę labiausiai paveikė mokymosi aplinka, t. y. aukštosios mokyklos materialiniai ir žmogiškieji ištekliai. Kita vertus, paprašius respondentų įvertinti, kokių teorinių žinių jie praktinio darbo metu pasigedo, gauti gana įdomūs rezultatai. Jiems trūko geografijos ir verslo valdymo žinių.

Vertinant, kokių praktinių žinių nepakanka praktinio darbo metu, minėtos tokios: praktinio darbo, situacijų ir krizių valdymo, įmonės veiklos principų, logistikos programų.

Vis dėlto respondentai nurodė, kad nemažai bazinių žinių: specialybės, ekonomikos, logistikos, organizavimo, krovinių vežimo, IT, teisinio reguliavimo, dokumentų pildymo, gautų aukštojoje mokykloje, pritaikė darbe.

Kadangi transporto ir logistikos sektorius ir darbas jame yra labai dinamiškas, jo darbuotojai yra priversti nuolat domėti rinkos pokyčiais, taip pat investuoti į savo kvalifikaciją. Todėl neretai kolegines studijas baigę absolventai renkasi tęstines studijas universitete. Šio apsisprendimo priežastys yra labai įvairios:

- perspektyvos kilti karjeros laiptais (66,67 proc.),
- tikėjimas, kad aukštesnė kvalifikacija (bakalauro laipsnis) užtikrins gerai mokamą darbą (30,77 proc.),
- tikėjimas, kad aukštesnė kvalifikacija (bakalauro laipsnis) užtikrins nuolatinį darbą (20,51 proc.),
- noras tiesiog pratęsti mokymąsi (17,95 proc.),
- teorinių žinių trūkumas (10,26 proc.),
- kita (nori pradėti savo verslą (7,69 proc.), turi daug laisvo laiko (2,56 proc.), įdomus darbas (7,69 proc.).

Iš tyrimo rezultatų matyti, kad dauguma respondentų tęstines studijas rinkosi dėl perspektyvos kilti karjeros laiptais. Ko gero, tokį sprendimą lėmė Lietuvoje dar gajus požiūris, kad aukštesnės pakopos studijų baigimo diplomas reikalingas ir daro įtaką karjeros perspektyvoms. Kita vertus, šiandieninė švietimo politika orientuojasi į mokymąsi visą gyvenimą. Pagrindinis motyvas, kad tik nuolatos tobulėjantis asmuo gali išlikti konkurencingas darbo rinkoje ir duoti didesnę ekonominę naudą tiek įmonei, tiek valstybei. Taigi tęstinis mokymasis yra investicija į žmogiškąjį kapitalą.

IŠVADOS

1. Atlikus investicijų į žmogiškąjį kapitalą, kaip integracijos į darbo rinką garanto, teorinę analizę, galima teigti, kad investicijos padeda tobulinti darbuotojų kvalifikaciją, ugdyti profesinius gebėjimus, didinti susidomėjimą darbu, žmogiškojo kapitalo vertę ir gerinti jo kokybę, o tai leidžia lengviau konkuruoti ir adaptuotis darbo rinkoje.
2. Lietuvoje dar gajus požiūris, kad aukštesnės pakopos studijų baigimo diplomas reikalingas ir daro įtaką karjeros perspektyvoms. Mokymasis visą gyvenimą yra pagrindinis prioritetas konkurencinėje ir nuolat kintančioje aplinkoje, todėl žmogus turi nuolatos tobulėti ir investuoti į save.
3. Atlikus tyrimą paaiškėjo, kad tęstines studijas kolegijų absolventai renkasi norėdami kilti karjeros laiptais, tikėdamiesi, kad aukštesnė kvalifikacija (bakalauro laipsnis) užtikrins gerai mokamą nuolatinį darbą transporto sektoriuje.

Literatūra

1. BAGDANAVIČIUS, J. *Socialinės sferos sociologija: teorinis metodologinis aspektas*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2005.
2. BAGDANAVIČIUS, J. *Žmogiškasis kapitalas*. Vilnius: VPU leidykla, 2009.
3. BAGDONIENĖ, D.; STANCIKAS, E. R. Gyventojų kokybės struktūra, vertinimas ir jo poveikis aktyvinimui. *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*, Nr. 26, p. 27–41. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2003.
4. BATARLIENĖ, N. *Transporto sektorius – tarp prioritetinių mokslo sričių*. 2014 [interaktyvus] [žiūrėta 2015 m. sausio 24 d.]. Prieiga per internetą: <<http://mokslolietuva.lt/2014/01/transporto-sektorius-tarp-prioritetiniu-mokslo-sriciu/>>.
5. ČIŽIŪNIENĖ, K.; ŠTARAITĖ, E. Vežimo kelių transporto vadybos studentų kūrybiškumo ugdymas gamybinių praktikų metu: studentų nuomonės tyrimas. *Taikomieji tyrimai – visuomenės kaitai*, 2013, Nr. 2, p. 9–10.
6. ČIŽIŪNIENĖ, K.; ŠTARAITĖ, E. Gamybinės praktikos – investicijos į verslo ateitį. Konferencijos „Studijos kintančioje verslo aplinkoje“, įvykusios Alytuje 2013 m. balandžio 19 d., pranešimų rinkinys. Vilnius: Ciklonas, 2013, p. 118–123.
7. LEDAUSKAITĖ, K.; ŠTARAITĖ, E. Profesinės veiklos praktikų transporto įmonėse veiksmingumo vertinimas. Studentų ir įmonių vadovų nuomonių tyrimas: Respublikinės mokslinės-praktinės konferencijos „Šiuolaikinės technologijos 2009: teorija, praktika ir inovacijos“, įvykusios Alytuje 2009 m. balandžio 30 d., pranešimų rinkinys. Alytus: Alytaus kolegija, p. 32–36.
8. PAULAVIČIENĖ, E. Strateginis žmogiškojo kapitalo formavimas. *Ekonomika ir vadyba*. Kn. 4. Kaunas: Technologija, 2002.
9. PAULAUSKAITĖ, N.; VANAGAS, P. *Organizacijos kultūros tyrimas įgyvendinant visuotinės kokybės vadybą*. Kaunas: Technologija, 1998.
10. Prieiga per internetą: <<http://www.unesco.lt/svietimas/mokymasis-visa-gyvenima>> [interaktyvus] [žiūrėta 2015 m. sausio 24 d.].
11. SENIŪNAITĖ, L. Žmogiškojo kapitalo įtaka šalies vystymuisi. Žmogiškojo kapitalo formavimo problemos. *Ekonomika ir vadyba*. Kn. 4. Kaunas: Technologija, 2002.

NEED OF INTEGRATION OF GRADUATES INTO THE LABOR MARKET AND LIFELONG LEARNING, AS AN INVESTMENT IN HUMAN CAPITAL

Summary

The modern market economy is based on economic activity and freedom of individual initiative. Work means human resources, i.e. human ability to carry out production and other economic functions, the labor market is an integral part of the social factors. In perfect competition market work is standardized production factor. However, the perfect competition in the labor market is rather only a theoretical model. The labor market is often reciprocal monopoly is formed, i.e., is monopolized both labor supply and demand. The gap between the need for specialists, their level of preparation and the study organization and systematic training programs actualization of the fundamental problems are faced by both: businesses and higher education institutions. No less problem is and young specialists integration into the labor market and its continuous development, especially in the transport sector. This article aims to identify what is the need of integration of college graduates in the labor market and continuing education as an investment in human capital.

STUDIJAVIMO REZULTATAI KOLEGIJOS ABSOLVENTŲ VERTINIMU

Zita Damalakenė, Vilija Mieliauskienė

Kauno kolegija

Anotacija

Straipsnyje analizuojamas pirmosios pakopos studijų programos atnaujinimas, atskleidžiamas maisto pramonės verslo vadybos studijų programos absolventų požiūris į pasiektus studijavimo rezultatus ir pateikiamos rekomendacijos.

Pagrindinės sąvokos: absolventas, studijų pakopa, pirmoji studijų pakopa, studijų rezultatai, studijavimo rezultatai.

Temos aktualumas ir problema. Lietuvoje 2009 m. priėmus naująjį Mokslo ir studijų įstatymą [1] ir 2011 m. pradėjus įgyvendinti Bolonijos proceso [2] ir ES aukštojo mokslo erdvės kūrimo tikslus, studijų kokybei tapo svarbi studijų programų pertvarka iš turiniu grindžiamų į programas, grindžiamas kompetencijomis ir studijų rezultatais. Vienas iš esminių Bolonijos proceso tikslų – įdiegti į aukštąjį mokslą Europos kreditų perkėlimo ir kaupimo sistemą (toliau – ECTS), kuri yra į studentą orientuota kreditų sistema, besiremianti studento studijų krūviu, reikalingu studijų programos tikslams, išreiškiamiems siekiamais studijų rezultatais ir numatomomis ugdyti kompetencijomis, pasiekti.

2011 metais pagal 2007–2013 m. Žmogiškųjų išteklių plėtros veiksmų programos 2 prioriteto „Mokymasis visą gyvenimą“ Nr. VP1-2.2-ŠMM-07-K-01-012 priemonę „Studijų kokybės gerinimas, tarptautiškumo didinimas“ Kauno kolegijoje parengtas ir įgyvendintas projektas „Verslo vadybos, prekybos vadybos, maisto pramonės verslo vadybos studijų programų konkurencingumo didinimas taikant inovacijas“. Jį įgyvendinant atnaujintos studijų programos ir pradėta diegti ECTS. Studijų programų kokybės gerinimo prioritetai nustatyti atsižvelgiant į esminius Europos Sąjungos teisės aktų reikalavimus ir svarbiausius Bolonijos proceso dokumentus, reglamentuojančius Europos aukštąjį mokslą, t. y. Dublino aprašus (2004), Lisabonos deklaraciją (2007), Liuvono komunikatą (2009), ECTS naudotojo vadovą (2009), įgyvendinant Europos Komisijos remiamą „Tuning“ projektą sukurtą metodologiją (2010), Europos aukštojo mokslo kokybės užtikrinimo gaires, kitą susijusią Europos Sąjungos medžiagą ir į Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos teisinius dokumentus [3, 4, 5, 6].

Pagal maisto pramonės verslo vadybos studijų programą (toliau – MV studijų programa) rengiami vadybos specialistai maisto pramonės sektoriui, kur yra kvalifikuotų specialistų, galinčių integruotis į modernizuotą konkurencingą maisto pramonės plėtojimą ir gebančių valdyti įmonės procesus nuolat kintančioje verslo aplinkoje, poreikis. Reaguojant į darbo rinkos pokyčius ir veiklos pasaulio reikalavimus ugdyti naujos kartos vadybininkus bei gerinti studijų kokybę, buvo atnaujinti MV studijų programos tikslai, numatomi studijų rezultatai, dalykų rezultatai, studijų metodai, studentų pasiekimų vertinimo metodai ir kita. MV programos studijos, kurių metu studentai įgyja profesinę kvalifikaciją, orientuotos į teorinio ir praktinio mokymo (-si) vienovę, studijų rezultatai atitinka studijų tikslus ir užtikrina jų įgyvendinimą per numatytą laiką, dera tarpusavyje, papildo vienas kitą, nesidubliuoja ir sudaro būtinų įgyti gebėjimų visumą, apimančią vadybininko kvalifikacijai svarbiausias veiklos sritis. Studijų rezultatai MV programoje pateikiami nuosekliai – nuo žinių iki mokėjimų, gebėjimų ir praktinių įgūdžių, ir rodo, kad absolventai, sėkmingai baigę studijas, būtų pasirengę maisto pramonės verslo vadybininko profesinei veiklai ir (arba) antrosios pakopos studijoms. Atnaujinti MV studijų programos tikslai ir numatomi studijų rezultatai užtikrina aukštųjų mokyklų pirmosios pakopos teikiamų laipsnių palyginamumą tiek Lietuvoje, tiek kitose šalyse ir skatina studentų judumą šalies ir tarptautiniu mastu, aiškiai ir išsamiai apibūdina profesinę ir kitą veiklą, kurios reikia kvalifikuotam vadybininkui, ir atitinka pirmajai studijų pakopai keliamus reikalavimus¹, darbo rinkos paklausą, veiklos pasaulio interesus bei suteikia absolventams konkurencinį pranašumą darbo rinkoje.

Studijų programos tikslai, numatomi studijų rezultatai apibrėžti žiniomis, mokėjimais, vertybėmis, požiūriais ir privalomu parodyti kompetentingumu, atsižvelgiama ir į pilietiškumą bei piliečių atsakingumą. Visa tai pasiekama per studijų dalykus, kurie atspindi nuoseklų pirmosios pakopos studijoms būdingą perėjimą nuo pateikiamų žinių prie ugdomų gebėjimų (žr. lentelę).

MV studijų programos turinys atnaujintas integruojant dalykus pagal temas, problemas, parengiant integruotas praktines ir savarankiško darbo užduotis, sukuriant naujas atvejo ir vaizdo situacijas, kurios iš studentų reikalauja sisteminio mąstymo. Siekiant padėti studentams spręsti integruotas praktines ir savarankiškas užduotis remiantis studijų

¹ Studijų pakopų aprašas, patvirtintas Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2011 m. lapkričio 21 d. įsakymu Nr. V-2212.

procesu atvejo analizės metodu, parengta metodinė priemonė, o sudarant visavertės partnerystės Europos aukštojo mokslo erdvėje galimybes ir didinant studijų programos patrauklumą užsienio studentams, atvykstantiems pagal tarptautines studentų judumo programas, parengti studijų krypties dalykai anglų kalba.

Lentelė. Pirmosios pakopos studijų rezultatų aprašas [6]

Aprašo dalys	Profesinis bakalaurs
Žinios, jų taikymas	Praktinį veiklos išmanymą suteikiančios naujausiais atradimais grindžiamos profesinės veiklos žinios, kurias gebama taikyti nustatant ir sprendžiant kompleksines konkrečias ar abstrakčias veiklos srities problemas.
Gebėjimai vykdyti tyrimus	Geba rinkti ir analizuoti duomenis, reikalingus konkrečioms profesinės veiklos ir inovacijų diegimo problemoms spręsti.
Specialieji gebėjimai	Geba planuoti, organizuoti, vykdyti ir vertinti praktinę konkrečių profesinės veiklos sričių veiklą, savarankiškai pasirinkdamas technologines, organizacines ir metodines priemones.
Socialiniai gebėjimai	Geba bendrauti su specialistais ir kitais asmenimis sprendžiant profesinės veiklos uždavinius. Imasi atsakomybės už savo ir pavaldžių darbuotojų veiklos kokybę vadovaudamasis profesine etika ir pilietiškumu. Geba perteikti veiklos srities žinias ir supratimą besimokantiems.
Asmeniniai gebėjimai	Geba savarankiškai mokytis savo profesinės veiklos srityje. Suvokia moralinę atsakomybę už savo veiklos ir jos rezultatų poveikį visuomenei, ekonominei, kultūrinei raidai, gerovei ir aplinkai.

Šaltinis: Studijų pakopų aprašas, patvirtintas Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2011 m. lapkričio 21 d. įsakymu Nr. V-2212.

Į studentą orientuotos studijos leidžia jam aktyviai dalyvauti priimančioms sprendimus ir už juos atsakyti, todėl į studijas buvo integruoti įvairūs aktyvūs mokymo (-si) metodai (probleminis mokymas, atvejo analizė, minčių lietus, demonstravimas, informacijos paieška, darbas grupėse, literatūros skaitymas ir analizė, diskusija ir kt.) ir studentų pasiekimų vertinimo metodai (apklausa žodžiu, raštu, testavimas, literatūros ir kitų informacijos šaltinių apžvalga, esė rašymas, projektas, kursinis darbas, atvejo analizė, aplanko metodas, pateiktųjų rengimas ir pristatymas, pranešimas ir kt.).

Taigi studijavimo rezultatas yra atlikus įvertinimo procedūrą tam tikru pažymiu objektyvizuotas studento pasiekimas, grindžiamas studento asmeninių pasiekimų lyginimu su iš anksto nustatytais pasiekimų įvertinimo kriterijais, todėl dėstytojai, atsižvelgdami į dalyko studijų rezultatus, studentų žinias ir praktinius įgūdžius vertina kolegialiai. Apibendrinant galima teigti, kad studijavimo rezultatų vertinimo tikslas – suteikti studentams informaciją apie numatytų studijų rezultatų pasiekimo lygį, įvertinti dalyko ir (arba) programos studijų sėkmę.

Pasirinkta tyrimo tema yra aktuali, nes viena iš priemonių siekiant gerinti vidinę studijų kokybę ir gauti ugdymo procesui reikalingą informaciją yra studijavimo rezultatų vertinimas. Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymo 41 straipsnyje sakoma, kad „kiekviena aukštoji mokykla privalo turėti vidinę studijų kokybės užtikrinimo sistemą, grindžiamą Europos aukštojo mokslo erdvės studijų kokybės užtikrinimo nuostatomis ir pačios aukštosios mokyklos patvirtinta veiklos kokybės gerinimo strategija, numatyti veikimo būdus ir priemones, padedančius užtikrinti jos teikiamo aukštojo išsilavinimo kokybę.“ [1] Akivaizdu, kad studijų rezultatų ir studijavimo rezultatų lyginimas yra viena iš svarbiausių koleginių studijų vidinės savianalizės sudedamųjų dalių, todėl, siekiant atskleisti atnaujintos maisto pramonės verslo vadybos studijų programos I laidos absolventų studijavimo rezultatus, 2014 m. atliktas tyrimas. Straipsnyje pristatoma maisto pramonės verslo vadybos studijų programos absolventų požiūrio į studijavimo rezultatus tyrimo metodika ir tyrimo rezultatų analizė.

Straipsnio tikslas – atskleisti maisto pramonės verslo vadybos studijų programos absolventų požiūrį į studijavimo rezultatus.

Straipsnio uždaviniai:

- išanalizuoti absolventų požiūrį į studijavimo rezultatus ir pasirengimą profesinei veiklai;
- apibendrinti empirinio tyrimo rezultatus ir pateikti išvadas.

Tyrimo objektas – studijavimo rezultatai.

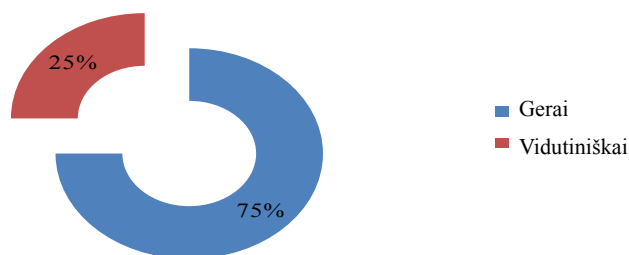
Tyrimo dalykas – maisto pramonės verslo vadybos programos studijų rezultatų vertinimas.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros ir dokumentų analizė ir sisteminimas, grafinė analizė, kiekybinis metodas (anketinė apklausa).

Tyrimo metodika ir respondentai. Siekiant išsiaiškinti maisto pramonės verslo vadybos programos absolventų nuomonę apie studijavimo rezultatus, 2014 m. birželį atliktas tyrimas – apklausti 2014 m. laidos MV studijų programos absolventai, t. y. pirmoji laida, baigusi studijas pagal 2012 m. atnaujintą studijų programą.

Tyrimo rezultatai ir jų analizė. Tyrimo metu norėta sužinoti, kaip absolventai vertina studijuojant įgytas žinias ir gebėjimą jas taikyti. MV studijų programoje pirmosios pakopos studijų rezultatų aprašo dalis „Žinios, jų taikymas“ suformuluota penkiais studijų programos rezultatais. Absolventas, baigęs studijas, išmanys teorijas, metodus, procesus, principus, modelius ir koncepcijas, aiškinančias organizacijas kaip socialinį ir ekonominį reiškinį, gebės analizuoti nacionalines, tarptautines maisto produktų rinkas ir verslo aplinkos įtaką maisto pramonės įmonės veiklai, planuoti ir organizuoti maisto pramonės įmonės (padalinio) veiklą, pagrįsdamas apsirūpinimą žmogiškaisiais, materialiniais, finansiniais ir kitais ištekliais, taip pat gebės analizuoti maisto pramonės įmonės (padalinio) veiklos procesus, rodiklius ir rezultatus bei teikti siūlymus ir valdyti verslo informaciją, reglamentuojančią įmonės steigimą, maisto produktų gamybą, prekybą ir kontrolę naudodamasis šiuolaikinėmis informacinėmis technologijomis.

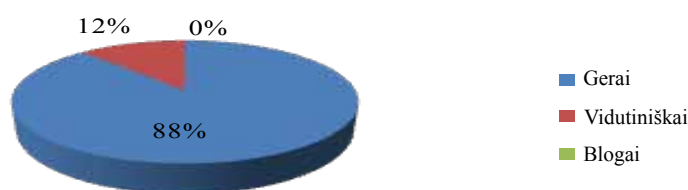
Tyrimo rezultatai parodė, kad 75 proc. respondentų įgytas žinias ir gebėjimą jas taikyti vertina gerai, o 25 proc. – vidutiniškai, vertinusiųjų blogai nebuvo.

1 pav. Žinios ir jų taikymas

Taigi trys ketvirtadaliai absolventų mano gerai išmanantys teorijas, metodus, procesus, principus, modelius ir koncepcijas, aiškinančias organizacijas kaip socialinį ir ekonominį reiškinį, gebantys analizuoti nacionalines, tarptautines maisto produktų rinkas ir verslo aplinkos įtaką maisto pramonės įmonės veiklai, turintys žinių ir gebantys jas taikyti prireikus planuoti ir organizuoti maisto pramonės įmonės (padalinio) veiklą, pagrįsdami apsirūpinimą žmogiškaisiais, materialiniais, finansiniais ir kitais ištekliais, analizuodami maisto pramonės įmonės (padalinio) veiklos procesus ir rodiklius, rezultatus ir teikdami siūlymus. Taip pat jie teigia, kad gerai geba valdyti verslo informaciją, reglamentuojančią įmonės steigimą, maisto produktų gamybą, prekybą ir kontrolę naudodamiesi šiuolaikinėmis informacinėmis technologijomis.

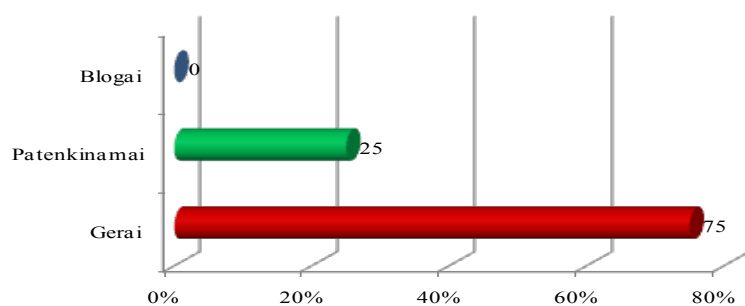
Tyrimo metu siekta išsiaiškinti absolventų požiūrį į pirmosios pakopos studijų rezultatų aprašo dalį „Gebėjimai vykdyti tyrimus“. MV studijų programoje jie suformuluoti kaip toks studijų rezultatas – įgyti gebėjimai atlikti rinkodaros tyrimus organizuojant maisto pramonės įmonės (padalinio) veiklą.

2 pav. Gebėjimai vykdyti tyrimus

Išanalizavus tyrimo duomenis matyti, kad net 88 proc. respondentų gebėjimus vykdyti tyrimus vertina gerai, 12 proc. respondentų – vidutiniškai, o vertinančiųjų blogai nebuvo. Taigi galima teigti, kad dauguma, t. y. daugiau negu keturi penktadaliai, absolventų gerai geba atlikti rinkodaros tyrimus organizuodami maisto pramonės įmonės (padalinio) veiklą.

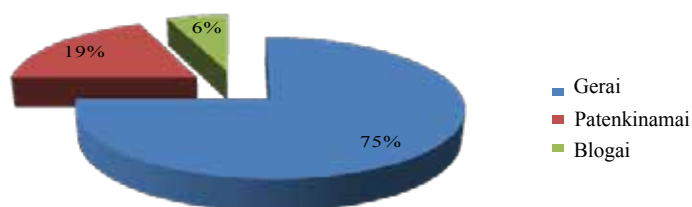
Tyrimo metu domėtasi respondentų nuomone apie pirmosios pakopos studijų rezultatų aprašo dalį „Specialieji gebėjimai“, kurie MV studijų programoje suformuluoti kaip gebėjimai organizuoti ir vadovauti įmonės (padalinio) maisto produktų gamybos procesui, parengti maisto pramonės įmonės (padalinio) verslo projektą ir organizuoti jo įgyvendinimą bei analizuoti verslo pokyčius, tarptautinės rinkos ypatumus ir planuoti tarptautinio verslo plėtrą. Iš 3 paveikslą duomenų matyti, kad 75 proc. respondentų nurodė, jog studijų metu įgytus specialiuosius gebėjimus jie vertina gerai, o 25 proc. teigė vertinantys vidutiniškai, blogai vertinusiųjų nebuvo.

3 pav. Specialieji gebėjimai

Matyti, kad trys ketvirtadaliai absolventų gerai geba organizuoti ir vadovauti įmonės (padalinio) maisto produktų gamybos procesui, parengti maisto pramonės įmonės (padalinio) verslo projektą ir organizuoti jo įgyvendinimą bei analizuoti verslo pokyčius, tarptautinės rinkos ypatumus ir planuoti tarptautinio verslo plėtrą, o tai ir numato bei ugdo MV studijų programa.

Atliekant tyrimą taip pat domėtasi respondentų nuomone apie pirmosios pakopos studijų rezultatų aprašo dalį „Socialiniai gebėjimai“. Šie gebėjimai MV studijų programoje aprašomi dviem studijų rezultatais: gebės bendrauti ir bendradarbiauti puoselėdami etnokultūrinius, tarpkultūrinius ryšius ir argumentuotai diskutuoti atlikdami profesinės veiklos užduotis bei integruoti teorines žinias sprendžiant praktines maisto pramonės įmonės (padalinio) veiklos problemas.

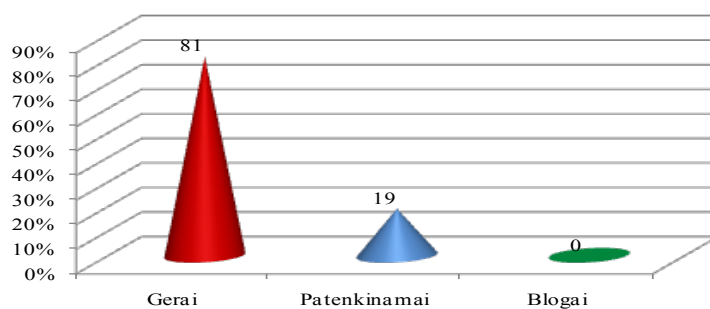

4 pav. Socialiniai gebėjimai

Apklausoje rezultatai atskleidė, kad 75 proc. respondentų studijų metu įgytus socialinius gebėjimus vertina gerai, 19 proc. teigia, jog vidutiniškai, o 6 proc. respondentų vertina blogai.

Apibendrinant galima teigti, kad nors dauguma (trys ketvirtadaliai) absolventų nurodo, jog baigę studijas pagal MV studijų programą jie gerai geba bendrauti ir bendradarbiauti puoselėdami etnokultūrinius, tarpkultūrinius ryšius ir argumentuotai diskutuoti atlikdami profesinės veiklos užduotis bei integruoti teorines žinias sprendžiant praktines maisto pramonės įmonės ar padalinio veiklos problemas, tačiau buvo ir 6 proc. šiam teiginiui prieštaraujančių absolventų.

Atliekant tyrimą domėtasi ir kaip absolventai vertina studijų metu įgytus pirmosios pakopos studijų rezultatų apraše suformuluotus asmeninius gebėjimus. Atnaujintoje MV studijų programoje šie gebėjimai suformuluoti kaip tokie studijų rezultatai – gebėjimas savarankiškai priimti valdymo sprendimus, moralinės atsakomybės už savo veiklą ir jos rezultatų poveikį aplinkai suvokimas.

5 pav. Asmeniniai gebėjimai

Tyrimo rezultatai parodė, kad 81 proc. respondentų įgytus asmeninius gebėjimus vertina gerai, 19 proc. – vidutiniškai, o blogai vertinusių nebuvo. Taigi galima teigti, kad baigę studijas pagal MV studijų programą daugiau negu keturi penktadaliai respondentų geba savarankiškai priimti valdymo sprendimus, suvokia moralinę atsakomybę už savo veiklą ir jos rezultatų poveikį aplinkai.

IŠVADOS

1. Studijavimo rezultatų tyrimo duomenys leidžia teigti, kad dauguma (trys ketvirtadaliai) maisto pramonės verslo vadybos absolventų pasiektus studijavimo rezultatus vertina gerai, ketvirtadalis – vidutiniškai.
2. Atsižvelgiant į gautus tyrimo rezultatus, rekomenduojama atlikti MV studijos programos dalykų studijų rezultatų ir taikomų mokymo (-si) metodų, kuriais yra ugdomi socialiniai gebėjimai, analizę.

Literatūra

1. 2009 m. balandžio 30 d. Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymas Nr. XI-242. Prieiga per internetą: <<http://www.smm.lt/ti/docs/istatymai/MSI.pdf>>.
2. Bolonijos proceso dokumentai. Prieiga per internetą: <<http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/conference/>>, <[documents/leuven_louvain-la-neuve_communic%C3%A9_april_2009.pdf](http://documents.leuven_louvain-la-neuve_communic%C3%A9_april_2009.pdf)>.
3. Laipsnį suteikiančių pirmosios pakopos ir vientisųjų studijų programų bendrųjų reikalavimų aprašas, patvirtintas Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2010 m. balandžio 9 d. įsakymu Nr. V-501. *Valstybės žinios*, 2010 04 17, Nr. 44-2139; 2010 07 24, Nr. 88-4676; 2011 01 22, Nr. 9-399.
4. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2002 m. sausio 15 d. įsakymas Nr. 35 „Dėl neuniversitetinių studijų rezultatų vertinimo nuostatų patvirtinimo“. Prieiga per internetą: <<https://www.e-tar.lt/mobile/legalAct.html?documentId=TAR.D1B4D82737C5>>.
5. Nuolatinės ir iššėstinės studijų formų aprašas, patvirtintas Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2009 m. gegužės 15 d. įsakymu Nr. ISAK-1026. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=344309&p_query=&p_tr2=2>.
6. Studijų pakopų aprašas, patvirtintas Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2011 m. lapkričio 21 d. įsakymu Nr. V-2212. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=412604&p_query=&p_tr2=>>.

LEARNING RESULTS ACORDING TO EVALUATION OF THE GRADUATES OF UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Summary

The article analyses the updating of the study programme of the first study cycle and reveals the opinion of graduates from the Food Industry Business Management study programme about their study achievements and provides recommendations.

Key concepts: graduate, study cycle, first study cycle, learning outcomes, learning results.

**BRIEF COMPARATIVE ANALYSIS OF HIGHER EDUCATION IN LITHUANIA
AND BELARUS ON EXAMPLE OF ALYTAUS KOLEGIJA UNIVERSITY
OF APPLIED SCIENCES AND MINSK PRIVATE INSTITUTE OF MANAGEMENT AND BUSINESS**

*Kęstutis Tamulevičius, Sigita Naruševičius
Alytaus Kolegija, Lithuania*

*Valery Holikau
International Relations Manager of Private Institute
of Management and Business, Minsk, Belarus*

In the global world the cooperation in the field of education allows to broaden students' opportunities to get multilateral training. Learning educational systems of foreign countries expands staff's horizons and contributes to better understanding methods and ways of teaching. The article compares the educational systems of Lithuania and Belarus to create the necessary prerequisites for discussing possibilities of getting dual diplomas or developing common syllabi.

Key words: Lithuania, Belarus, education.

INTRODUCTION

The pressing character of the article is determined by its cognitive aspect. The knowledge of educational systems of neighbouring Belarus and Lithuania increases the potential of selecting syllabi and offering new specialities.

The article is aimed at giving brief analysis of the educational systems of Lithuania and Belarus.

The article's objective is to create prerequisites for increasing opportunities of studying at educational institutions of both countries.

COMPARATIVE ANALYSIS

Secondary education in Lithuania comprises 12 forms preceded by a year of preliminary training in kindergarten. In Belarus secondary education involves 11 forms preceded by a year of preliminary training in a pre-school establishment. Secondary school graduates in Lithuania are enabled to carry on studying at vocational schools, universities of applied sciences (UAS) and academic universities (AU).

Higher education services in Lithuania are provided by UAS and AU only. Higher education services in the Republic of Belarus are provided by universities, academies, higher colleges and institutes. In 2013 there were 24 UASs and 23 AUs in Lithuania, among them 9 and 7 private ones accordingly. In Belarus there are 45 higher educational establishments (HEE) reporting to 13 government bodies: Ministry of Education (23), Ministry of Agriculture and Supply (4), Ministry of Health Service (4), Ministry of Culture (3), Ministry of Communications and Information Technologies (1), Administration of President of the Republic of Belarus (1), National Bank (1), Ministry of Sport and Tourism (1), Ministry of the Interior (2), Ministry of Defense (1), Ministry of Transport and Utilities (1), Ministry for Emergencies (2), and State Frontier Committee (1). The above 45 HEEs are formed by 31 universities, 7 academies, 3 institutes and 4 higher colleges. There were 9 private HEEs for the beginning of 2013–2014 educational year.

The law about science and higher education in Lithuania was adopted on 30 April 2009. The Education Code of the Republic of Belarus was adopted by the House of Representatives on 2 December 2010, approved by the Council of the Republic on 22 December 2010, and came into effect on 1 September 2011.

In Lithuania university chancellors are elected on a competitive basis for 5 years, and their term of office cannot exceed 2 periods. In Belarus they are appointed by order of minister of education with the concurrence of President of the Republic of Belarus in respect of state institutions, and by agreement with a founder with regard to private ones.

To be admitted to academic universities (AU) and universities of applied sciences (UAS) in Lithuania entrants are supposed to pass public exams at secondary schools. The exams are held in especially allotted premises where pupils are let in on presentation of passports. The exams are supervised by especially appointed teaching staff. The results are estimated by the examination assessment centre. All pupils have an identification code. The results are estimated by 100-point scale. As senior forms pupils are trained by either humanities or natural science profiles, they take exams relevant to their future professions. The only compulsory exam is the Lithuanian language.

Having passed the examinations, entrants to higher education institutions ought to fill in a special application form to be submitted online only. Applications are admitted 1 June to 23 July at www.lamabpo.lt. One application may comprise

up to 12 items referring to specialities provided by any higher education institution of Lithuania. Priority educational programmes as well as forms of payment tend to be stated first. For instance, it can be Alytaus university of applied sciences (Alytaus Kolegija), accounting programme, public funding. Further one can indicate other educational establishments that have publicly funded accounting programmes, yet the rest of programmes listed may be quite different. Applying for public funding is followed by enumerating programmes covered at an applicant's own expense or through social scholarships for low-income groups. The information about accepting applications is published in media. It is processed automatically to exclude human interference. Unless an applicant is invited to study after the first elimination round, in the second round they can alter the sequence of their priorities without changing the range of programmes desired. Having got an invitation to study, an entrant is to sign a contract with an educational establishment.

Admission to Belarusian higher educational establishments is effected in conformity with admission rules set by a Decree of President of the Republic of Belarus. To be admitted for full-time or extramural tuition, an individual is to have graduated from general secondary school, vocational school providing secondary education, or special secondary school issuing the appropriate secondary education certificate. Citizens of the Republic of Belarus and foreign citizens are entitled to participate in a contest to obtain higher education in state-owned HEEs financed from the state budget, or to enter state or private HEEs for charged tuition. The terms of submitting documents to HEEs are defined by the Ministry of Education. Entrants are to take three entrance examinations in the form of Centralized Testing (CT): the Belarusian or Russian language (optional) and two subjects according to their speciality group chosen. Terms and conditions of holding CT are decided by Ministry of Education. Entrants' knowledge shown during CT is rated in points by 100-point scale, and the outcome of HEE entrance examinations is scored by 10-point scale. The conversion of marks from 100-point scale to 10-point one is carried out by a conversion scale passed by Ministry of Education. CT marks that are considered to be unsatisfactory are separately determined by Ministry of Education for each subject. If an entrant has got a mark classified as unsatisfactory for at least one subject, they are not admitted to the contest. Entrants are taken on to a HEE by contest on the basis of composite score formed by CT results and average score of secondary education certificate. Admission procedures presuppose signing a contract between a HEE and an entrant.

In Lithuania tuition at UAS lasts for 3 years and amounts to 180–240 credits, and tuition at AU lasts for 4 years and amounts to 210–240 credits (EU ECTS credits allow to account for analogous programmes studied at whatever HEE). One ECTS credit amounts to about 26.7 academic hours. UAS alumni are qualified as Professional Bachelor, and AU alumni get Bachelor qualification. These degrees differ in available credits and allow graduates to continue education with a view to gain Master degree. The number of UAS credits tends to be lesser than AU ones, that is why UAS students have to take extra courses in order to align the above number. Having 210–240 credits scored, one can take a Master course which lasts for 1 to 2 years and amounts to 90–120 credits. The MA course admission principles are the same for UAS and AUS. After being awarded a Master degree which is the second level of higher education, one can take a Doctoral course that lasts for 4 to 6 years.

In Belarusian HEEs the tuition volume is calculated in academic hours and credits. Tuition periods are differentiated from 4 years for economic, pedagogical etc. speciality profiles till 6 years for medical specialities. Extramural form of tuition includes one more year added. Taking a Master course is implemented on the basis of the rules for admission to the second level of higher education. Master course tuition period totals 1 to 1.5 years.

In Lithuania there is an option to study in integral tuition form, which means an aggregate Bachelor and Master programme. The tuition period is 5–6 years and amounts to 300–360 ECTS credits. Graduates of the programme are given Master's degree. This tuition form tends to be applied for law, medicine, and odontology programmes. All the syllabi shall be registered in the Syllabi Register. All universities and syllabi shall be accredited by the EU. The accreditation term is 6 years, yet if any shortcomings are revealed, the term is reduced to 3 years. Within this time faults are supposed to obligatorily be rectified.

All Belarusian HEEs are to comply with ISSO standards whereas their Lithuanian counterparts tend to reject them frequently.

According to the statistics for 2013, academic universities in Lithuania employed over 10 thousand teachers, and universities of applied sciences employed 3.5 thousand.

In Belarus, taking into consideration part-time employees, state HEEs' teaching staff amounted to 22,699 people including 1,303 Doctors and 8,553 Candidates (first post-graduate degree). 1,207 people had Professor's title, and 7,112 people had Associate Professor's title. Private HEEs employed 1,163 full-time teachers including 46 Doctors and 405 Candidates, 45 Professors and 327 Associate Professors. Besides, 199 teachers were engaged part-time.

37,256 applications were submitted in Lithuania in 2013, and 27,279 ones were met. Public funding was set aside for 14,586 students, 12,273 students paid for their tuition themselves, and a social scholarship was granted for 512 people. Lithuania has created a very low interest loan system destined for individuals who have to pay for tuition at their own expense. Students can also take an accommodation loan to cover dwelling costs for the time of tuition. Students enjoy transport privileges not only in their university location town/city but also for interurban journeys.

In 2013 63,997 people were admitted to state-owned HEEs of Belarus, which is 15,312 people less as compared to the previous year. 34,785 entrants were admitted on a chargeable basis. Private HEEs admitted 4,814 people, which is 3,933 people less as compared to the previous year. The vast majority of Belarusian students have no preferences, unlike Lithuanian ones.

There were 467 Bachelor programmes and 551 Master programmes in Lithuania in 2013. Alytaus Kolegija University of Applied Sciences provided 11 tuition programmes.

There is no Bachelor course in Belarus, so it is impossible to make a comparative analysis. Statistical data regarding the number of programmes being realized are not found either.

In 2015 UAS (Alytaus Kolegija) is scheduling to accomplish a teaching staff exchange programme with the Belarusian partners as well as various kinds of meetings among students.

CONCLUSIONS

1. In order to join the Bologna Process Belarus needs to make some amendments to its educational system.
2. The educational systems of Lithuania and Belarus are not so different, therefore common tuition programmes appear to be feasible in the future.
3. If Belarus joins the Bologna Process, it will enable the country to issue dual diplomas.
4. At the moment it is possible to exchange students between AUAS and PIMB for certain tuition period on mutual syllabi credit terms.

Literature

1. <www.lamabpo.lt>.
2. <www.edu.gov.by>.
3. <www.smm.lt>.
4. <www.giac.unibel.by>.
5. <www.vu.lt>.
6. AUAS self-analysis for 2013.
7. PIMB self-analysis for 2013.

BRIEF COMPARISON OF HIGHER EDUCATION IN LITHUANIA AND BELARUS ON THE EXAMPLE OF ALYTAUS KOLEGIJA UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES AND MINSK INSTITUTE OF MANAGEMENT AND BUSINESS

Sumamary

This article gives a brief analysis of higher education systems in Lithuania and Belarus. It should benefit students and lecturers from both countries. Once Belarus joins the Bologna process, issuing dual diplomas can become possible as the tuition principles are very similar. Additionally, some educational programmes are similar. Therefore Alytaus Kolegija University of Applied Sciences and Minsk Private Institute of Management and Business could negotiate terms of recognizing each other's modules.

TRUMPAS AUKŠTOJO MOKSLO LIETUVOJE IR BALTARUSIJOJE LYGINIMAS ALYTAUS KOLEGIJOS IR PRIVATAUS MINSKO VADYBOS IR VERSLO INSTITUTO PAVYZDŽIU

Santrauka

Straipsnyje pateikiama trumpa aukštojo mokslo Lietuvoje ir Baltarusijoje lyginamoji analizė. Tai turėtų padėti abiejų šalių studentų ir dėstytojų mainams. Baltarusijai įsitraukus į Bolonijos procesą galimas ir dvigubų diplomų įgijimas, mat studijavimo principai yra labai panašūs. Be to, dalis studijų programų yra artimos, tad Alytaus kolegija ir Minsko privatus vadybos ir verslo institutas gali spręsti klausimus dėl konkrečių programų užskaitų.

ALYTAUS KOLEGIJOS ABSOLVENTŲ ASMENINĖS KARJEROS PLANAVIMO ĮGŪDŽIAI IR INTEGRACIJA Į DARBO RINKĄ

Neringa Žiurkutė, Jolanta Karanauskienė
Alytaus kolegija

Anotacija

Kiekvieno žmogaus gyvenime karjeros sprendimai yra labai svarbūs, nes turi ilgalaikių padarinių ne tik asmens darbinei ir mokymosi veiklai, bet ir kitoms gyvenimo sritims. Asmeninės karjeros planavimo ir valdymo kompetencijos tampa ypač svarbios aukštąjį mokyklą baigiantiems absolventams, nes baigus studijas jų laukia integracija į darbo rinką.

Straipsnyje apžvelgiama karjeros planavimo ir valdymo įgūdžių lavinimo svarba absolventų integracijai į darbo rinką, pateikiami atlikto tyrimo rezultatai, apimantys Alytaus kolegijos 2014 m. absolventų įsidarbinimo ir asmeninės karjeros planavimo (valdymo) įgūdžių rodiklius. Atliktas tyrimas atskleidė gerus absolventų įsidarbinimo rodiklius ir asmeninės karjeros valdymo įgūdžių svarbą jų gyvenime.

ĮVADAS

Nuolat kintančioje darbo rinkoje ypatingą reikšmę įgyja klausimas, ar (ir kiek) įgyjamas išsilavinimas ir suteikiama kvalifikacija atitinka esamus ir būsimus ūkio ir verslo poreikius, nes efektyvus aukštųjų technologijų ir gamybinio potencialo panaudojimas vis labiau priklauso nuo žmogaus profesinio pasirengimo kokybės. Todėl būtina nuolat derinti kvalifikacijų pasiūlą su darbo rinkos poreikiais. Siekiant didinti aukštąjį išsilavinimą turinčios darbo jėgos konkurencingumą bei pasiūlos ir paklausos struktūrų atitikimą, svarbu tirti minėtų specialistų padėtį darbo rinkoje.

Šiuolaikinėje darbo rinkoje, be teorinio ir praktinio pasirengimo darbo rinkai, ypač svarbūs tampa ir studento (absolvento) asmeninės karjeros planavimo (valdymo) įgūdžiai bei pasirengimas ir gebėjimas valdyti savo karjerą.

Tyrimo aktualumas: kintančios darbo rinkos sąlygos ir darbdavių keliai reikalavimai būsimiems darbuotojams verčia atsižvelgti ir koreguoti studijų procesą, kad užtikrintų aukštą rengiamų specialistų Alytaus kolegijoje lygį. Taip pat siekiant užtikrinti studijų kokybę aktualu stebėti Alytaus kolegijos absolventų įsidarbinimą ir išsiaiškinti pagrindines absolventų neišdarbinimo priežastis ir įgytų žinių Alytaus kolegijoje poreikį, absolventų asmeninės karjeros planavimo įgūdžių lygį.

Tyrimo problema: Alytaus kolegijos absolventai neturi suformuotų asmeninės karjeros planavimo (valdymo) įgūdžių, todėl patiria integracijos į darbo rinką sunkumų.

1. ASMENINĖS KARJEROS PLANAVIMO SVARBA INTEGRACIJAI Į DARBO RINKĄ

Kiekvieno žmogaus gyvenime karjeros sprendimai yra labai svarbūs, nes jie turi ilgalaikių padarinių ne tik asmens darbinei ir mokymosi veiklai, bet ir kitoms gyvenimo sritims. Asmeninės karjeros planavimo ir valdymo kompetencijos tampa ypač svarbios aukštųjų mokyklų absolventams, nes baigus studijas jų laukia integracija į darbo rinką. G. Merkys ir R. Brazienė (2013) teigia, kad jaunimo perėjimas iš švietimo sistemos į darbo rinką yra kompleksiškas, daugiamatis reiškinys, kurį lemia daugybė tarpusavyje sąveikaujančių veiksnių: demografiniai rodikliai (jaunimo dalis bendroje šalies gyventojų populiacijoje), lokalios ir globalios darbo rinkos struktūros (lankstumas, ekonominis cikliškumas), darbo užmokesčio reguliavimo mechanizmai ir panašiai. Autoriai kaip svarbų aspektą įvardija ir švietimo sistemos organizavimą bei asmens charakteristikas. Absolventų integravimosi į darbo rinką sėkmė priklausys ne tik nuo darbo rinkos tendencijų, darbo pasiūlos, bet ir nuo to, kiek jaunas žmogus išstobulinęs reikiamas karjeros valdymo kompetencijas. Užsienio mokslininkai taip pat nagrinėja asmeninės karjeros valdymo svarbos temas ir teigia, kad karjeros valdymo kompetencijos yra susijusios su būsima karjeros sėkme (M. Kuijpers, B. Schyns, J. Scheerens, 2006).

Absolventų integracijos į darbo rinką tyrimai atliekami tiek šalies, tiek pačių aukštųjų mokyklų lygmeniu. Štai 2002 metais atliktame aukštųjų mokyklų absolventų konkurencingumo darbo rinkoje tyrime išskiriami tokie reikšmingiausi įsidarbinimo veiksniai: darbo patirtis (92 proc.), asmeninės savybės (83 proc.), išsimokslinimas (80 proc.), įgyta specialybė (78 proc.), tėvų finansinė padėtis ir ryšiai (78 proc.) bei regiono ekonominė padėtis (64 proc.). 2010 metais viename iš atliktų Lietuvos universitetų absolventų integracijos į darbo rinką mokslinių tyrimų teigiama, kad net 84 proc. Lietuvos studentų mano, jog labai svarbi aukštojo mokslo paskirtis yra suteikti studentams žinių ir kompetencijų, kurių jiems reikės norint sėkmingai integruotis į darbo rinką. Šiuose tyrimuose minimos asmeninės

savybės, aukštosios mokyklos suteikiamos žinios ir kompetencijos yra labai svarbios ir asmeninės karjeros valdymui, todėl galima teigti, kad tai yra susiję su sėkminga absolventų integracija į darbo rinką. Tad profesinis orientavimas ir ugdymas karjerai šiandien tampa prioritetine Švietimo ir mokslo ministerijos sritimi. 2012 metais ministerijos patvirtintame profesinio orientavimo vykdymo tvarkos apraše sakoma, kad profesinio orientavimo tikslas – padėti asmenims sąmoningai rinktis jiems tinkamas švietimo ir užimtumo galimybes, sudaryti sąlygas įgyti karjeros kompetencijų, aktyviai kurti savo karjerą (t. y. visą gyvenimą trunkančią asmeniui ir visuomenei reikšmingų asmens mokymosi, savi-raiškos ir darbo patirčių seką). 2014 metais ŠMM patvirtinta Ugdymo karjerai programa bendrojo ugdymo mokyklų mokiniams, kurios „paskirtis – užtikrinti veiksmingą karjeros kompetencijų, kurių reikia sąmoningai ir sėkmingai kurti ir valdyti savo karjerą (t. y. visą gyvenimą trunkančią asmeniui ir visuomenei reikšmingų asmens mokymosi, savi-raiškos ir darbo patirčių seką), ugdymą ir, gerbiant mokinio polinkius, vertybes ir gebėjimus, padėti jam pažinti, kurti ir realizuoti save“. Aukštųjų mokyklų sektoriuje ugdymo karjerai klausimai taip pat sprendžiami valstybės lygiu. Dar 2009 metais švietimo ir mokslo ministras G. Steponavičius pasirašė įsakymą dėl nacionalinio projekto „Aukštųjų mokyklų studentų ugdymo karjerai ir karjeros stebėsenos modelių plėtotė ir įdiegimas, su studentais dirbančių profesinio orientavimo specialistų kvalifikacijos tobulinimas, jiems skirtų priemonių sukūrimas“ finansavimo ir įgyvendinimo. Pagal šį projektą buvo parengtas „Studentų karjeros valdymo paslaugų modelio aprašas ir jam 2011 m. pritarusi ŠMM. L. Neverauskienė-Okunevičiūtė, B. Gruževskis, G. Merkys (2014) taip pat pabrėžia, kad daug dėmesio skiriama aukštųjų mokyklų studentų karjeros valdymo gebėjimams stiprinti, karjeros konsultacijų studijuojantiems suteikimas nurodomas kaip privalomas, o absolventų karjeros stebėseną, t. y. integraciją į darbo rinką, įtraukiama į aukštųjų mokyklų reitingavimo rodiklius. Todėl tampa ypač svarbu ugdyti studentus karjerai, tobulinti jų įgūdžius, kad jie galėtų sėkmingai integruotis į darbo rinką.

E. Danilevičiaus (2008) teigimu, karjeros projektavimas – tai nuolatinės asmens pastangos išvelgti būsimas darbo rinkos kaitos tendencijas ir atsižvelgiant į numatomus pokyčius tirti bei planuoti savo profesinę perspektyvą (karjeros planavimo ugdymas), taip pat profesinės kvalifikacijos tobulinimosi poreikius (karjeros planavimas) siekiant maksimaliai atskleisti savo prigimtinius gabumus ir sėkmingai konkuruoti nuolat kintančioje darbo rinkoje. Atsižvelgiant į šią mintį, galima teigti, kad absolventų asmeninės karjeros planavimo ir valdymo įgūdžiai ypač aktualūs norint sėkmingai integruotis į darbo rinką ir prisitaikyti prie dinamiškos aplinkos pokyčių, atsirandančių naujų galimybių ir grėsmių, juo labiau jog jaunimo nedarbas yra aktuali problema – 2014 metų I pusmetį kas ketvirtas Lietuvos darbo biržoje registruotas jaunas bedarbis iki 25 metų amžiaus buvo absolventas. Todėl vien baigti gerą aukštąją mokyklą, kur gera studijų programa, šiandien nepakanka. Didelė konkurencija darbo rinkoje dažnai ir nulemia absolventų gebėjimą save pateikti, prisistatyti, mokėjimą save „parduoti“ potencialiems darbdaviams, o tokie gebėjimai dažniausiai įgyjami kryptingai ugdant asmeninės karjeros valdymo įgūdžius.

2. TYRIMO METODIKA

Kintančios darbo rinkos sąlygos ir darbdavių keliaimi reikalavimai būsimiems darbuotojams verčia atsižvelgti ir koreguoti studijų procesą, kad jis užtikrintų aukštą Alytaus kolegijoje rengiamų specialistų lygį. Siekiant studijų kokybės užtikrinimo aktualu stebėti Alytaus kolegijos absolventų įsidarbinimą, išsiaiškinti pagrindines absolventų įsidarbinimo (neįsidarbinimo) priežastis, Alytaus kolegijoje įgytų žinių poreikį.

Tyrimo objektas – Alytaus kolegijos 2014 metų absolventų integracija į darbo rinką.

Tyrimo tikslas – išsiaiškinti Alytaus kolegijos 2014 m. absolventų įsidarbinimo rodiklius, pasirengimą darbo rinkai ir asmeninės karjeros planavimo (valdymo) įgūdžių lygį.

Uždaviniai:

- apžvelgti asmeninės karjeros planavimo svarbą absolvento integracijai į darbo rinką;
- ištirti Alytaus kolegijos 2014 metų absolventų įsidarbinimo rodiklius ir pasirengimą darbo rinkai;
- išsiaiškinti absolventų asmeninės karjeros valdymo įgūdžių lygį.

Tiriamoji grupė – Alytaus kolegijos 2014 metų 181 nuolatinį ir išstėtinių studijų verslo vadybos; prekybos vadybos; įmonių finansų vadybos; buhalterinės apskaitos; įstaigų ir įmonių administravimo; informacinių sistemų technologijų; kompiuterinių tinklų administravimo; multimedijos, dizaino ir leidybos technologijų; automobilių techninio eksploatavimo; sausumos transporto technologijų; statinių inžinerinių sistemų studijų programų absolventas.

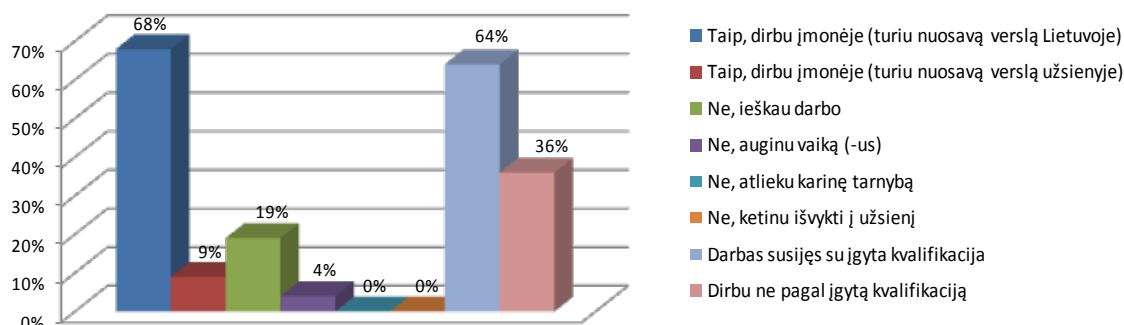
Tyrimui pasirinktas apklausos metodas, kuris leidžia surinkti kiekybinę informaciją, išsiaiškinti vartotojų informuotumą, jų nuomonę ir požiūrį. Atliekant tyrimą naudota anketa. Anketos klausimus galima sugrupuoti į dvi grupes, apimančias absolventų įsidarbinimo ir pasirengimo darbo rinkai klausimus ir asmeninės karjeros valdymo įgūdžių klausimus.

Tyrimo duomenų analizė. Tyrimui naudoti Alytaus kolegijos 2014 metų absolventų aprašomieji apklausos rodikliai. Tyrimo duomenys analizuoti atsižvelgiant į studentams pateiktus klausimus. Tyrimas atliktas praėjus 5 mėnesiams (2014 m. gruodį) po studijų baigimo.

3. TYRIMO REZULTATAI

Alytaus kolegija kasmet vykdo savo studijų programų absolventų įsidarbinimo tyrimus. Tokių tyrimų tikslas – įvertinti absolventų padėtį darbo rinkoje baigus studijas Alytaus kolegijoje.

Pirmiausia apklausiant domėtasi esamu absolventų užimtumu bei įgytos kvalifikacijos ir atliekamo darbo atitikimu, jeigu absolventai nurodė dirbantys.

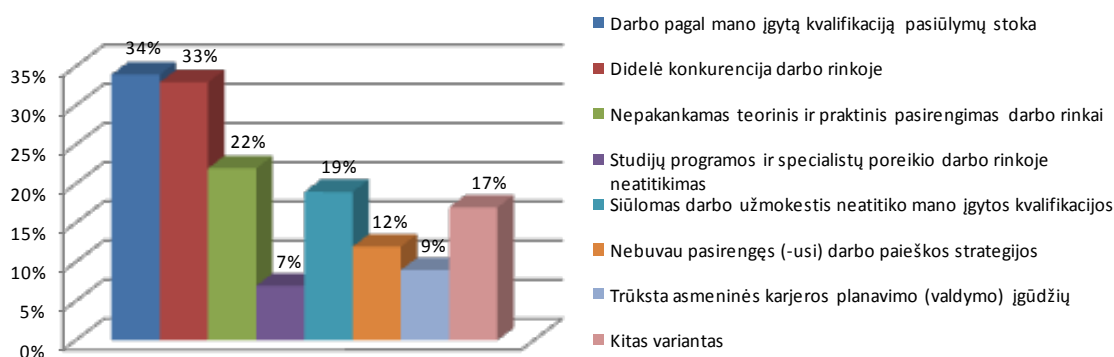

1 pav. Alytaus kolegijos 2014 metų absolventų įsidarbinimas

Iš 1 paveikslą matyti, kad 68 proc. apklaustųjų nurodė dirbantys arba turintys nuosavą verslą Lietuvoje, 9 proc. – dirbantys arba turintys nuosavą verslą užsienyje. Taigi bendras Alytaus kolegijos absolventų įsidarbinimo rodiklis yra 77 procentai. Tačiau 19 proc. nurodė neturintys darbo ir ieškantys jo. 4 proc. apklaustųjų nurodė auginantys vaiką (-us). Iš visų įsidarbinusiųjų 64 proc. nurodė dirbantys pagal įgytą specialybę. Galima teigti, kad įsidarbinusiųjų einamos pareigos atitinka studijų programas ir pagal jas įgytas kompetencijas jie gali pritaikyti dabartiniame darbe.

Tiriant absolventų integraciją į darbo rinką, svarbu išsiaiškinti, kaip greitai po studijų baigimo absolventams pavyksta įsidarbinti, nes gebėjimas greitai įsidarbinti dažnai yra pamatinė sėkmės darbo rinkoje sąlyga. Apklausus absolventus, kaip greitai jiems po studijų baigimo pavyko įsidarbinti, išryškėjo gana geras rodiklis, nes didesnę dalį (41 proc.) dirbančių absolventų teigė, kad jau dirbo arba įsidarbino dar studijuodami. Ketvirtadaliui absolventų pavyko susirasti darbą per 2 mėnesius, o 10 proc. teigė, kad jų paieškos baigus studijas užtruko 3–4 mėnesius. Nė vienas įsidarbinęs absolventas nenurodė, kad baigus studijas darbo teko ieškoti 5–6 mėnesius. Taigi Alytaus kolegijos absolventų gebėjimą įsidarbinti galima vertinti gerai, nes jie greitai randa darbą ir įsitvirtina darbo rinkoje.

Kitas aktualus klausimas analizuojant įsidarbinimo rezultatus yra neįsidarbinimo priežastys.

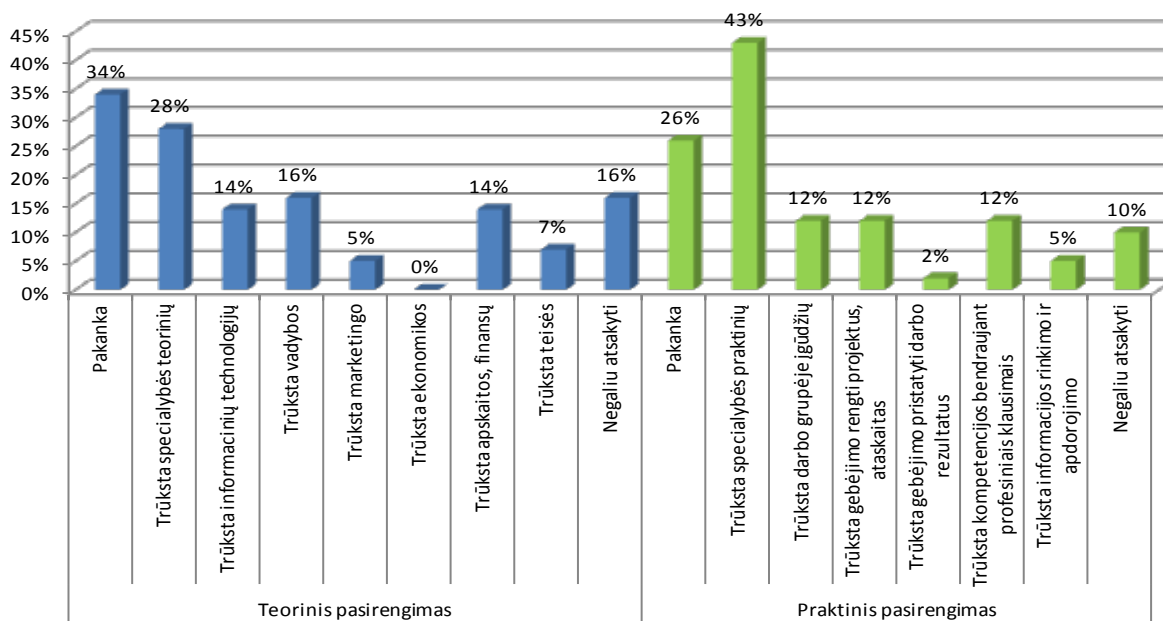

2 pav. Pagrindinės neįsidarbinimo priežastys

Kaip pagrindinę neįsidarbinimo priežastį absolventai nurodė darbo pasiūlymų pagal įgytą kvalifikaciją stoką ir didelę konkurenciją darbo rinkoje. Šiuos variantus pasirinko 34 ir 33 proc. respondentų. Kaip trečią neįsidarbinimo priežastį absolventai nurodė nepakankamą teorinę ir praktinę pasirengimą darbo rinkai. Nedaug nuo šios priežasties

atsiliko ir darbo užmokestis – jis netenkinio absolventų. Pasirinkę kitą variantą respondentai teigė, kad neįsidarbinimo priežastys yra tingėjimas dirbti, patirties stoka (nes darbdaviai nori specialistų su patirtimi, o ne tik baigusiųjų ir pareigauja ne mažiau kaip 2 metų patirties, tačiau kaip įgyti tos patirties, jeigu be jos nepriima dirbti), priimančiam laisvą darbo vietą darbdavio teikiamas pirmumas savo pažįstamiems.

Sėkmingai aukštosios mokyklos absolventų integracijai į darbo rinką svarbu įgytos žinios ir gebėjimai, todėl apklausiant teirautasi, ar kolegijoje įgyto teorinio ir praktinio pasirengimo pakanka, o jeigu nepakanka, tai kokių teorinių ir praktinių žinių jiems trūksta. Apibendrinus tyrimo duomenis, paaiškėjo, kad vidutiniškai trečdaliui apklaustųjų tiek teorinio, tiek praktinio pasirengimo pakanka (atitinkamai 34 ir 26 proc.), tačiau kai kurie teigė jaučiantys žinių ir įgūdžių trūkumą. Daugiausiai respondentai nurodė, kad jiems trūksta specialybės praktinių įgūdžių (43 proc.), 28 proc. teigė, jog jiems trūksta ir specialybės teorinių žinių. Taigi galima daryti išvadą, kad arba kolegijoje skiriama nepakankamai dėmesio specialybės teorinėms žinioms ir praktiniams įgūdžiams, arba patys studentai tam skiria per mažai dėmesio.

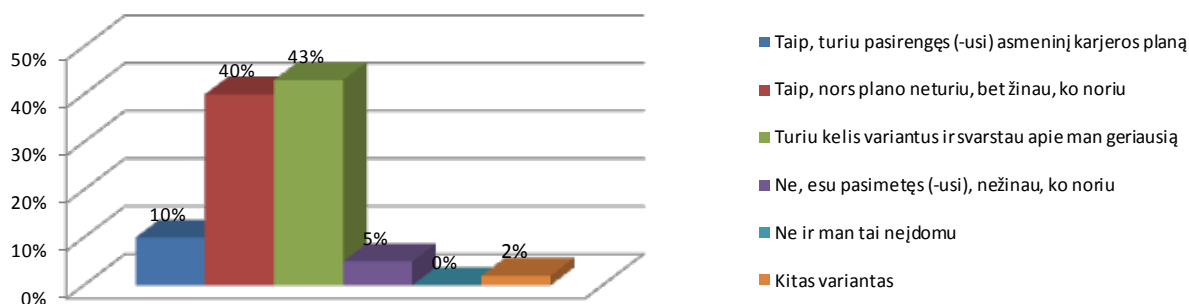

3 pav. Alytaus kolegijoje įgyto teorinio ir praktinio pasirengimo vertinimas

Todėl kitu klausimu absolventų teirautasi, kodėl tokių žinių jiems trūksta. Apibendrinus apklausos rezultatus paaiškėjo, kad kaip svarbiausią priežastį absolventai nurodė nepakankamą dėstyto apimtį, penktadalis (19 proc.) įvardijo ir asmeninę žinių trūkumo priežastį – nepakankamą savarankišką darbą. Trečioji priežastis, absolventų manymu, ta, kad dėstyta per daug sudėtingai, todėl buvo sunku perimti perteikiamas žinias.

Antroje klausimyno dalyje absolventų klausta apie asmeninės karjeros planavimo (valdymo) įgūdžius: ar jie jaučia karjeros informacijos poreikį ir informacijos trūkumą, ar dalyvavo kolegijos organizuose renginiuose ir seminaruose, skirtuose asmeninės karjeros valdymo įgūdžių lavinimui, ir, jeigu taip, tai kokią naudą gavo.

Taigi siekiant išsiaiškinti absolventų asmeninės karjeros valdymo įgūdžius klausta, ar jie planuoja savo asmeninę karjerą.

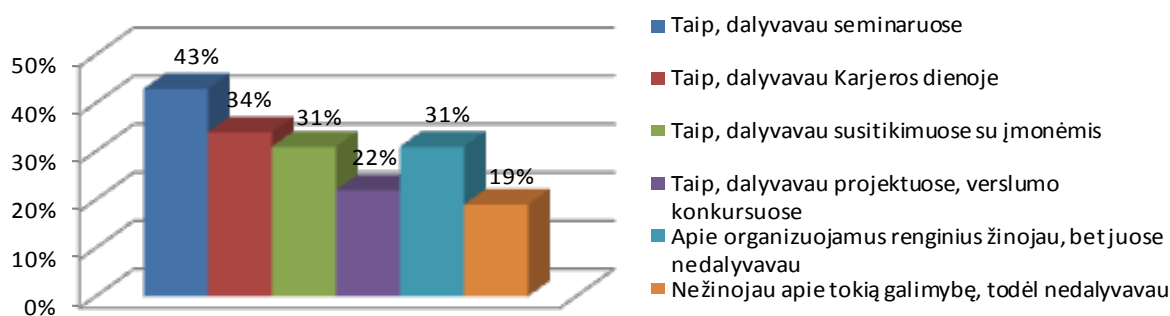

4 pav. Absolventų asmeninės karjeros planavimas

Iš 4 paveikslo matyti, kad tik 10 proc. absolventų teigė turinys pasirenkę asmeninį karjeros planą. Tačiau galima pasidžiaugti, kad vis dėlto net 40 proc. apklaustųjų nurodė, jog nors plano ir neturi, tačiau žino, ko nori ir, tikėtina, tikslingai to siekia. 43 proc. absolventų teigė turintys kelis karjeros variantus ir svarstantys, kuris jiems geriausias. Galima daryti prielaidą, kad šiems absolventams dar trūksta asmeninės karjeros planavimo ir valdymo įgūdžių, kurie leistų išsigryninti asmeninius gebėjimus, vertybes ir interesus ir pasirinkti tinkamiausią karjeros kelią, tikslingai ir kryptingai planuoti asmeninę karjerą, pasirenkti planą ir įgyvendinti jį.

Planuojant asmeninę karjerą labai svarbi yra pagalba, todėl teirautasi, ar absolventai jaučia pagalbos (informacijos) poreikį planuodami asmeninę karjerą. Apibendrinus šio klausimo rezultatus paaiškėjo, kad atsakymai pasiskirstė po lygiai: pusė absolventų teigė, kad jiems pagalbos ar informacijos karjeros planavimo klausimais netrūksta, tačiau lygiai tokia pati dalis teigė, jog tokios informacijos ir pagalbos reikia. Todėl kitu klausimu respondentų teirautasi, koku būdu jie norėtų gauti tokią informaciją. Apibendrinus rezultatus paaiškėjo, kad priimtinausi būdai gauti pagalbą ar informaciją asmeninės karjeros klausimais yra individualios konsultacijos (43 proc.), seminarai (mokymai) (36 proc.) ir internetas, kur pateikiama susisteminta informacija (29 proc.). Atsižvelgiant į šiuos rezultatus, galima konstatuoti, kad kolegijos Karjeros ir ryšių su visuomene centras teikia individualias konsultacijas, organizuoja seminarus (mokymus) asmeninės karjeros įgūdžių lavinimo klausimais ir jo internetiniame puslapyje yra pateikiama susisteminta ugdymo karjerai informacija, tačiau iš atsakymų į anketoje pateiktą klausimą rezultatų paaiškėjo, jog patys absolventai nėra linkę kreiptis ir ieškoti informacijos, nes tik 7 proc. teigė ieškoję informacijos ir pagalbos asmeninės karjeros klausimais minėtame centre.

Toliau tyrimo anketoje teirautasi, ar absolventai dalyvavo Alytaus kolegijos organizuose seminaruose ir kituose renginiuose asmeninės karjeros planavimo (valdymo) klausimais. Tyrimas parodė gerus rezultatus, nes vidutiniškai trečdalis apklaustųjų dalyvavo viename ar kitame kolegijos organizuotame seminare ar renginyje asmeninės karjeros planavimo (valdymo) klausimais (5 pav.).

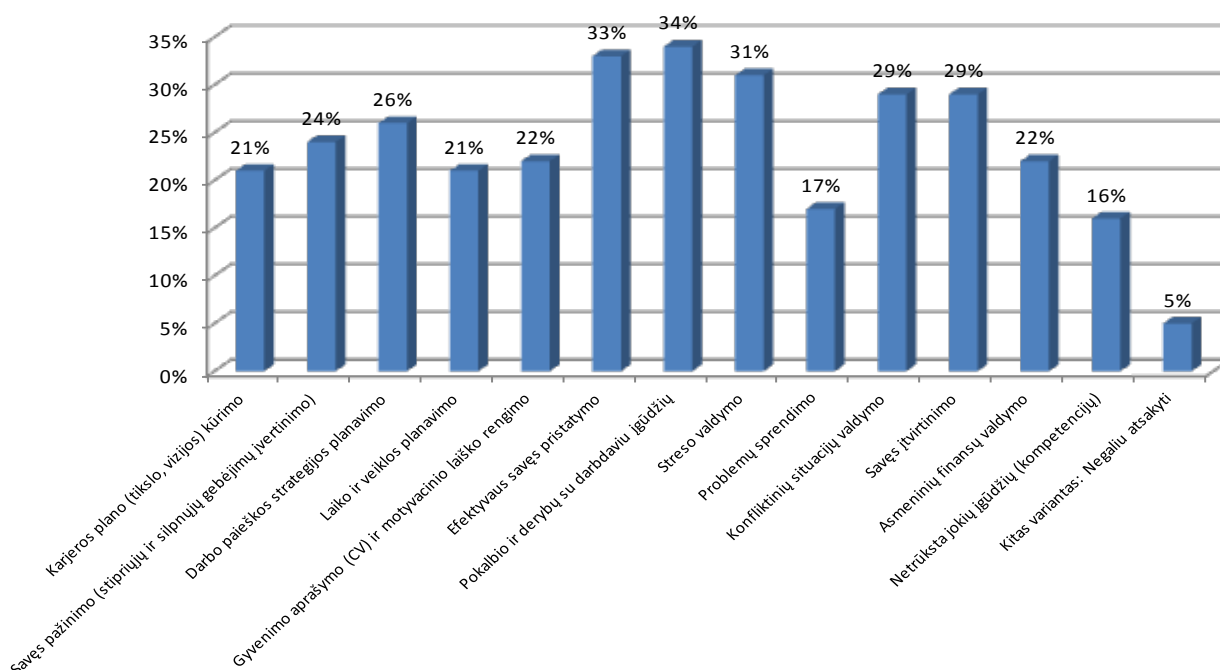

5 pav. Absolventų dalyvavimas Alytaus kolegijos organizuotuose seminaruose ir kituose renginiuose

Iš 5 paveikslo matyti, kad absolventai daugiausia dalyvavo seminaruose (43 proc.). Po trečdalį apklaustųjų teigė dalyvavę Karjeros dienoje ir susitikimuose su įmonėmis. Tačiau net trečdalis (31 proc.) absolventų teigė, kad nors apie organizuojamus renginius ir žinojo, tačiau juose nedalyvavo. 19 proc. apklaustųjų nurodė apskritai nežinoję apie tokią galimybę. Tačiau reiktų atkreipti dėmesį, kad informacija apie organizuojamus seminarus ir kitus renginius visuomet yra skelbiama kolegijos internetiniame puslapyje, kolegijos Facebook paskyroje ir siunčiama studentams į asmenines elektroninio pašto dėžutes, studentai kviečiami ir informuojami asmeniškai. Paklausus, ar tokie renginiai reikalingi ir padeda lavinti asmeninės karjeros planavimo ir valdymo įgūdžius, dauguma (78 proc.) absolventų nurodė įsitikinę, kad taip.

Absolventų, kurie nurodė dalyvavę Alytaus kolegijos organizuose seminaruose ar kituose renginiuose, paprašyta parašyti, kiek ir kaip šie jiems buvo naudingi. Į šį klausimą nebuvo privaloma atsakyti, todėl nuomonių nebuvo daug. Bet tie, kurie savo nuomonę parašė, teigė, kad dalyvaudami tokiuose renginiuose įgijo patirties verslo komunikacijos klausimais, pamatė, kaip verslo žmogus pristato pats ir pristato savo verslą, įgijo peno apmąstymams, ko nori patys, gavo informacijos apie pokalbį su darbdaviu, CV rašymą. Vienas absolventas rašė, kad dalyvaudamas Karjeros dienoje susirado praktikos vietą, darbdaviui patiko, kaip ją atliko, ir jis pasiūlyk dirbti toliau, kad tai išties reikalingas renginys. Taip pat absolventai sakė, kad tai buvo labai naudinga, jie sužinojo daug naujų dalykų, įgijo žinių, tai jiems padėjo susivokti, įvertinti save ir savo gebėjimus, įgytas žinias ir praktinius įgūdžius jie dabar gali panaudoti darbe. Taigi apibendrinant šias absolventų nuomones galima daryti išvadą, kad asmeninės karjeros planavimo ir valdymo įgūdžių lavinimo renginiai yra reikalingi, naudingi ir padeda absolventams sėkmingiau integruotis į darbo rinką.

Toliau anketoje teirautasi, kokių asmeninės karjeros planavimo (valdymo) įgūdžių (kompetencijų) absolventams dar trūksta (6 pav.).

6 pav. Absolventų jaučiamas asmeninės karjeros planavimo (valdymo) įgūdžių (kompetencijų) trūkumas

Absolventai galėjo rinktis iš nemažo asmeninės karjeros planavimo (valdymo) įgūdžių sąrašo ir nurodyti, kokių įgūdžių jiems dar trūksta ir kokius reiktų lavinti. Čia absolventų atsakymai pasiskirstė gana tolygiai, tad galima teigti, kad jiems dar norisi tobulinti daugelį asmeninės karjeros valdymo kompetencijų. Pagrindinės trys kompetencijos, kurios sulaukė trečdaliaus absolventų atsakymų, yra šios: efektyvus prisistatymas, pokalbio ir derybų su darbdaviu įgūdžiai ir streso valdymas. Mažiausiai respondentų atsakymų teko problemų sprendimo (17 proc.) kompetencijai, todėl galima manyti, kad absolventai savo asmeninės karjeros kelyje su problemomis susitvarko.

Planuojant ir valdant asmeninę karjerą dažnai susiduriama su įvairiomis kliūtimis. Apibendrinus apklausos rezultatus paaiškėjo, kad kaip pagrindinę kliūtį absolventai nurodė savimotyvacijos trūkumą (50 proc.). Šis atsakymas leidžia daryti išvadą, kodėl kai kurie absolventai nedalyvavo kolegijos organizuotuose asmeninės karjeros planavimo seminaruose ir kituose renginiuose, nesidomi ir neįsijaučia informacijos poreikio bei nesikreipia į Karjeros ir ryšių su visuomene centrą karjeros planavimo klausimais. Kaip antrą kliūtį absolventai nurodė informacijos gausą ir nesusistemimą, todėl sunku pasirinkti svarbiausią (36 proc.), informacijos trūkumą ir neaktyvumą (po 21 proc.).

IŠVADOS

Apibendrinant Alytaus kolegijos 2014 metų absolventų asmeninės karjeros planavimo įgūdžių ir integracijos į darbo rinką tyrimą, galima daryti tokias išvadas:

1. Norint sėkmingai konkuruoti nuolat kintančioje darbo rinkoje absolventams nepakanka tik baigti gerą aukštąją mokyklą, paklausią studijų programą, įgyti teorinių ir praktinių žinių bei įgūdžių. Labai svarbu tampa jauno žmogaus asmeninės savybės, charakteristikos ir gebėjimai planuoti ir valdyti asmeninę karjerą, todėl kryptingai ugdomi asmeninės karjeros valdymo įgūdžiai lemia sėkmingą absolventų integraciją į darbo rinką.
2. Praėjus pusei metų po studijų baigimo 77 proc. Alytaus kolegijos absolventų dirba Lietuvos ir užsienio įmonėse, 64 proc. – pagal įgytą specialybę. 19 proc. absolventų vis dar ieško darbo ir kaip pagrindines neįsidarbinimo priežastis nurodo darbo pagal įgytą kvalifikaciją pasiūlymų stoką, didelę konkurenciją darbo rinkoje ir nepakankamą teorinį ir praktinį pasirengimą darbo rinkai, kurią lėmė turimų specialybės praktinių įgūdžių (43 proc.) ir specialybės teorinių žinių (28 proc.) trūkumas. Kaip tokio trūkumo priežastis absolventai nurodė nepakankamą dėstymo apimtį ir savo pačių nepakankamą savarankišką darbą.

3. 83 proc. absolventų neturi asmeninio karjeros plano, tačiau apie karjerą galvoja, turi viziją ir tikslingai to siekia. Tačiau pusė apklaustųjų teigė, kad jiems trūksta pagalbos ar informacijos karjeros planavimo klausimais. Tokią informaciją pageidautų gauti iš individualių konsultacijų (43 proc.), seminarų (mokymų) (36 proc.) ir interneto, kur ji pateikiama susisteminta (29 proc.).
4. Vidutiniškai trečdalis apklaustųjų absolventų dalyvavo kolegijos organizuose asmeninės karjeros planavimo (valdymo) seminaruose ar kituose renginiuose. Juos absolventai nurodė esant naudingus ir reikalingus, padedančius sėkmingiau integruotis į darbo rinką. Vis dėlto pagrindinė kliūtis planuojant (valdant) asmeninę karjerą yra savimotyvacijos trūkumas (50 proc.).

Literatūra

1. *Aukštųjų mokyklų absolventų konkurencingumas darbo rinkoje*. Tyrimo pristatymo medžiaga. Darbo ir socialinių tyrimų institutas. Vilnius, 2002 [interaktyvus] [žiūrėta 2015 m. sausio 29 d.]. Prieiga per internetą: <<http://politika.osf.lt/svietimas/dokumentai/AukstujuMokykluAbsolventuKonkurencingumas/112002%20m.%20tyrimu%20pristatymas%20%28pataisytas%29.pdf>>.
2. BRAZIENĖ, R.; MERKYS, G. Lietuvos jaunimo perėjimas iš švietimo sistemos į darbo rinką: teorinės prielaidos ir empiriniai radiniai. *Filosofija. Sociologija*, 2013, t. 24, Nr. 2, p. 82–91 [interaktyvus] [žiūrėta 2015 m. sausio 28 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lmaleidykla.lt/publ/0235-7186/2013/2/82-91.pdf>>.
3. DANILEVIČIUS, E. Karjeros projektavimo ir karjeros planavimo ugdymo edukologinės prielaidos. *Pedagogika*, 2008, Nr. 92, p. 110–115 [interaktyvus] [žiūrėta 2015 m. sausio 28 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.biblioteka.vpu.lt/pedagogika/PDF/2008/92/danilev110-115.pdf>>.
4. *Jaunimo situacija darbo rinkoje*. Lietuvos darbo biržos informacija. 2014 m. liepa [interaktyvus] [žiūrėta 2015 m. sausio 28 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ldb.lt/Informacija/DarboRinka/Publikacijos/Attachments/2958/Jaunimo%20situacijos%20darbo%20rinkoje%20ap%C5%BEvalga,%202014%20m.%20I%20pusmetis.pdf>>.
5. KUIJPERS, M.; SCHYNS, B.; SCHEERENS, J. Career Competencies for Career Success. *The Career Development Quarterly*, December 2006, vol 55, p. 168–178 [interaktyvus] [žiūrėta 2015 m. sausio 29 d.]. Prieiga per internetą: <<http://web.b.ebscohost.com/ehost>>.
6. MARTINAITIS, Ž.; ŽVALIONYTĖ, D.; JANILIONIS, V. ir kt. Lietuvos universitetų absolventų integracija darbo rinkoje. *Kopa*, 2010 [interaktyvus] [žiūrėta 2015 m. sausio 26 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lidata.eu/data/quant/LiDA_LAMS_0146/OTHER.002>.
7. NEVERAUSKIENĖ-OKUNEVIČIŪTĖ, L.; GRUŽEVSKIS, B.; MERKYS, G. *Aukštųjų mokyklų absolventų karjeros stebėsenos organizavimo vadovas*. Vilnius, 2014.
8. Profesinio orientavimo vykdymo tvarkos aprašas. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro ir Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2012 m. liepos 4 d. įsakymas Nr. V-1090/A1-314 „Dėl profesinio orientavimo vykdymo tvarkos aprašo“ [interaktyvus] [žiūrėta 2015 m. sausio 23 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=430003&p_query=&p_tr2=2>.
9. Ugdymo karjerai programa. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2014 m. sausio 15 d. įsakymas Nr. V-72 „Dėl ugdymo karjerai patvirtinimo“ [interaktyvus] [žiūrėta 2015 m. sausio 23 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=470115&p_tr2=2>.

PERSONAL CAREER PLANNING SKILLS AND INTEGRATION INTO THE LABOUR MARKET OF ALYTUS COLLEGE GRADUATES

Summary

Career decisions are very important in everyone's life because they have long-term consequences not only for his or her work and learning activities, but also for other areas of life. Personal career planning and management competencies are particularly important for graduates leaving institutions of higher education, because after graduation they will have to integrate into the labour market.

The article gives an overview of the career planning and management skills importance of graduates for integration into the labor market. Presented survey results that includes employability indicators and personal career planning (management) skills of Alytus College graduates of 2014. An investigation revealed enough good graduates' employment rates and personal career management skills in their live.

ALYTAUS KOLEGIJOS IR MINSKO VADYBOS IR VERSLO INSTITUTO FINANSINĖS (BUHALTERINĖS) APSKAITOS STUDIJŲ DALYKO APRAŠŲ LYGINAMOJI ANALIZĖ

Kęstutis Tamulevičius, Rita Briedytė

Alytaus kolegija

Doc. Mušovec Anton

Minsko vadybos ir verslo institutas, Baltarusija

Pateikiamas straipsnis yra vienas iš ciklo lyginamųjų straipsnių apie Baltarusijos ir Lietuvos aukštojo mokslo sistemas, studijų programas ir studijų dalykų aprašus. Pirmoji ciklo dalis apima pačią Baltarusijos aukštojo mokslo sistemą ir jos bei Lietuvos aukštojo mokslo sistemos lyginamąją analizę. Antroji dalis skirta abiejų valstybių dviejų studijų programų (Alytaus kolegijos buhalterinės apskaitos ir Minsko vadybos ir verslo instituto buhalterinės apskaitos, analizės ir audito studijų programos) lyginimui ir analizei. Trečioji dalis skirta Alytaus kolegijos finansinės (buhalterinės) apskaitos ir Minsko vadybos ir verslo instituto buhalterinės apskaitos pramonėje studijų aprašų lyginamajai analizei. Šis ciklas abiejų valstybių aukštosios mokykloms padės geriau prisitaikyti prie esamų sąlygų esant nuolatiniam studentų stygiui.

Pagrindiniai žodžiai: Lietuva, Baltarusija, aukštasis mokslas.

IVADAS

Straipsnio tikslas – išanalizuoti Lietuvos ir Baltarusijos du studijų dalykų aprašus siekiant išnagrinėti galimybes sukurti vieną studijų dalyko aprašą bei pratęsti pažintį su Baltarusijos aukštuoju mokslu.

Tyrimo metodai: lyginamoji analizė, literatūros šaltinių analizė, surinktų duomenų grupavimas ir analizė.

Nuolatinis studentų mažėjimas verčia aukštąsias mokyklas ieškoti naujų rinkų pateikiant naujas arba atnaujinant esamas studijų programas. Todėl bendrų su užsienio valstybėmis programų kūrimas arba jų adaptavimas pagal šalies poreikius galėtų būti vienu iš veiksnių pritraukiant studentų. Be abejo, kai ko adaptuoti ar patobulinti nebus galima dėl skirtingų ekonominių formacijų, tačiau kai ką tikrai galima gana lengvai pritaikyti dviejų šalių poreikiams.

STUDIJŲ DALYKŲ APRAŠŲ ANALIZĖ

Baltarusijos ekonomikoje funkcionuoja valstybės įmonės ir privačios įmonės. Valstybės įmonės skirstomos į respublikines ir komunalines, o privačios įmonės priklausomai nuo darbuotojų skaičiaus skirstomos į individualias (vienas fizinis asmuo, šeima, arba valstiečių (fermerių) ūkis) ir kolektyvines. Pagal organizacinę teisinę formą įmonės skirstomos į atvirąsias akcines bendroves (OAO), uždąsias akcines bendroves (ZAO), ribotos atsakomybės bendroves (OOO), papildomos atsakomybės bendroves (OAO), vieno savininko bendroves (Унитарное), kooperatyvus, valstiečių (fermerių) ūkius. Visos išvardytos įmonės yra komercinės, siekiančios pelno. Nekomercinės įmonės – kultūrinės, religinės organizacijos, fondai, sąjungos, partijos ir t. t.

Visiems Baltarusijoje registruotiems juridiniams asmenims taikoma vienoda buhalterinė apskaita, kad ir kokia būtų jų nuosavybės forma. Lietuvoje buhalterinė apskaita priklauso nuo įmonės rūšies. Pateikiamoje lentelėje analizuojami studijų programų aprašai skirti buhalterijų rengimui. Joje nuodugniai lyginami studijų aprašai ir ieškoma panašumų ir skirtumų.

Lentelė. Alytaus kolegijos ir Minsko vadybos ir verslo instituto nuolatinųjų (dieninių) studijų formos finansinės (buhalterinės) apskaitos dalykų aprašų suvestinė lyginamoji lentelė

Aprašo dalies pavadinimas	Alytaus kolegija (AK)	Minsko vadybos ir verslo institutas (MVVI)	Pastabos
Tikslus studijų dalyko pavadinimas	I dalis – apskaitos pagrindai II dalis – finansinė apskaita	Buhalterinė apskaita pramonėje	Alytaus kolegijoje yra išskirti du studijų dalykai (dalyko pagrindams ir giliam suvokimui)
Studijų dalyko apimtis	I dalis 6 ECTS kreditai II dalis 13 ECTS kreditų	15 sutartinių vienetų	1 ECTS kreditas lygus maždaug 26,7 valandos. 1 sutartinis vienetas lygus maždaug 30 valandų.
Akademiniai valandų skaičiai	I dalis 160 valandų II dalis 347 valandos	446 valandos	Bendras AK valandų skaičius – 507.
Studijų dalyko anotacija	I dalis Pateikiama apskaitos pagrindų samprata, analizuojama apskaitos reikšmė, apskaitos informacijos paskirtis, apskaitos rūšys. Apžvelgiami buhalterinę apskaitą reglamentuojantys dokumentai. Supažindinama su apskaitos proceso nuoseklumu. Analizuojamos buhalterinės apskaitos sąskaitos, ūkinių operacijų įtaka fundamentinei apskaitos lygybei. Nagrinėjami apskaitos registrai ir analitinės apskaitos kortelės. Supažindinama su turto, nuosavo kapitalo, mokėtinų sumų ir įsipareigojimų klasifikavimu ir registravimu apskaitoje. Supažindinama su pajamų ir sąnaudų pripažinimu ir apskaita. Nagrinėjami koreguojamieji apskaitos įrašai ir apskaitos ciklo užbaigimo procedūros. Apžvelgiamas finansinių ataskaitų rinkinys ir pagrindiniai jo sudarymo principai. Supažindinama su pagrindiniais buhalterio etikos principais ir moraline atsakomybe už darbo rezultatų kokybę.	Buhalterinė apskaita pramonėje yra pagrindinis specialybės dalykas, kurį studijuojant mokomasi teorinių apskaitos pagrindų ir praktinės apskaitos taikymo įmonės tvarkos. Mokomasi pildyti apskaitos registrus, sudaryti suvestinius žiniaraščius, studijuojama sintetinė ir analitinė apskaita. Studijuojama pagrindinių priemonių apskaita, žaliavų ir atsargų apskaita, darbo ir darbo užmokesčio apskaita, sąnaudos ir jų apskaita, metinių rezultatų suvedimas, piniginių lėšų ir finansinių įdėjimų apskaita, kreditavimo ir atsiskaitomųjų operacijų apskaita, fondų, rezervų ir tikslinių įplaukų apskaita bei tarptautinių atsiskaitymų operacijų apskaita.	
	II dalis Pateikiama finansinės apskaitos samprata, analizuojama finansinės apskaitos reikšmė. Apžvelgiami buhalterinę apskaitą, finansinę atskaitomybę ir įmonės apskaitos politiką reglamentuojantys dokumentai. Nagrinėjama įmonės apskaitos politika ir supažindinama su jos sudarymo metodika. Nagrinėjami turto, nuosavo kapitalo, mokėtinų sumų ir įsipareigojimų pateikimo finansinėje atskaitomybėje principai. Supažindinama su pajamų ir sąnaudų sąskaitų uždarymu ir pelno (nuostolių) ataskaitos pildymu. Nagrinėjami nuosavo kapitalo pokyčių ataskaitos ir pinigų srautų ataskaitos sudarymo principai. Ugdomas gebėjimas įvertinti įmonės apskaitos politiką sudarant finansinių ataskaitų rinkinį.		

Studijų dalyko tikslas	I ir II dalys bendrai Suteikti žinių ir išugdyti gebėjimus, reikalingus ūkio subjekto apskaitos politikos formavimo ir organizavimo, buhalterinės apskaitos tvarkymo, ataskaitų rengimo, ūkinių procesų apskaitos kontrolės, finansinės būklės, veiklos rezultatų analizės ir ūkio subjekto biudžetų rengimo srityse.	Teisinių dokumentų, reglamentuojančių buhalterinės apskaitos organizavimą ir tvarkymą, įsisavinimas. Praktinių įgūdžių įgijimas registruojant ūkinės veiklos operacijas ir ataskaitų sudarymas. Teorinių žinių panaudojimas praktinėje veikloje. Pasiekę numatytus studijų tikslus, kvalifikuoti specialistai įmonėje gebės: – užtikrinti savininkų turto apsaugą ir jo judėjimo bei buvimo kontrolę; – efektyviai panaudoti išteklius, mažinti išlaidas, didinti pelną; – laiku gauti buhalterinės apskaitos informaciją, kad būtų galima priimti valdymo sprendimus; – tiksliai ir teisingai apskaičiuoti darbuotojų darbo užmokesį, atsiskaityti su tiekėjais ir pirkėjais, valstybe sumokant mokesčius; – efektyviai panaudoti apskaitos techniką buhalterinei apskaitai tvarkyti.	
Studijų dalyko rezultatai (vertinimo kriterijai)	I dalis 1. Suvokti apskaitos informacijos svarbą įmonei ir gebėti įvertinti tinkamus apskaitos tvarkymo metodus, mokant naudotis buhalterinė apskaitą reglamentuojančiais norminiais dokumentais. 2. Suprasti dvejybinio įrašo esmę, išmanyti pagrindines sąskaitų korespondencijas, gebėti savarankiškai identifikuoti ūkinės veiklos operacijas ir suprasti jų perkėlimą į finansines ataskaitas. 3. Gebėti atlikti apskaitos ciklo užbaigimo procedūras. 4. Suprasti finansinių ataskaitų rinkinio struktūrą ir sudarymo principus. II dalis 1. Mokėti naudotis buhalterinę apskaitą ir finansinės atskaitomybės sudarymą reglamentuojančiais norminiais dokumentais, suvokti jų tarpusavio ryšį. 2. Gebėti įvertinti įmonės apskaitos politiką ir jos sudarymo metodus. 3. Gebėti savarankiškai identifikuoti ūkinės veiklos operacijas ir suprasti jų perkėlimą į finansines ataskaitas. 4. Gebėti atlikti apskaitos ciklo užbaigimo procedūras. 5. Gebėti sudaryti finansinių ataskaitų rinkinius.	Studentai privalo: – įgyti profesinio meistriškumo; – disponuoti normine baze tvarkydami buhalterinę apskaitą; – mokėti rinkti, apdoroti ir analizuoti įmonės finansinę informaciją; – tvarkyti sintetinę ir analitinę apskaitą, pildyti buhalterinius dokumentus ir registrus bei kontroliuoti jų teisingumą; – išmanyti buhalterinių ataskaitų pildymo tvarką; – naudoti šiuolaikines apskaitos priemones.	

Studijų dalyko turinys	I ir II dalys bendrai AK temos, apimančios visas MVVI temas: Apskaitos informacijos esmė ir jos vartotojai. Apskaitos tarnybos darbo organizavimas. Apskaitą ir finansinės atskaitomybės sudarymą reglamentuojantys norminiai dokumentai. <i>(Praktiniai darbai: Būhalterinę apskaitą reglamentuojančių norminių dokumentų nagrinėjimas. Įmonės apskaitos proceso nuoseklumas.)</i> Būhalterinės apskaitos sąskaitos. Apskaitos dokumentai, registrai ir jų naudojimas. <i>(Praktiniai darbai: Ūkinės veiklos operacijų klasifikavimas, registravimas ir įtaka apskaitinei lygybei. Apskaitos registrų pildymas.)</i> Skirtingų tipų ir juridinių formų įmonių finansinių ataskaitų rinkinių sudarymas. <i>(Praktiniai darbai: Finansinių ataskaitų rinkinių sudarymas. Pobalansinių įvykių įtaka finansinėms ataskaitoms.)</i>		Kai kurios AK temos apima vi- sas MVVI būhalterinės apskaitos pramonėje dalyko temas.
	AK temos, atitinkančios konkrečias MVVI temas: Ilgalaikio turto apskaita. Ilgalaikio turto pateikimas finansinėse ataskaitose. <i>(Praktiniai darbai: Ilgalaikio turto registravimas apskaitoje ir pateikimas finansinėse ataskaitose. Ilgalaikio turto dokumentų pildymas.)</i>	1. Pagrindinių priemonių ir nematerialiųjų aktyvų apskaita. <i>(Praktiniai darbai: 1. Pirminių dokumentų, registrų pildymas pagrindinėms priemonėms ir nematerialiesiems aktyvams apskaitai. 2. Pagrindinių priemonių (kapitalinių įdėjimų) apskaita. 3. Pagrindinių priemonių amortizacijos apskaita. 4. Pagrindinių priemonių atkūrimo apskaita. 5. Pagrindinių priemonių nusidėvėjimo apskaita. 6. Pagrindinių priemonių nuoma.)</i> 2. Gamybinių atsargų apskaita. <i>(Praktiniai darbai: 7. Gamybinių atsargų pirminė apskaita. 8. Atskaitymų su tiekėjais apskaita. Orderis Nr. 6 „Atsiskaitymai su tiekėjais“. 9. Medžiagų judėjimas ir faktinės sąvokos nustatymas. 10. Nusidėvėjimo skaičiavimas, nurašymai. 11. Gamybos išteklių inventorizacija.)</i>	AK dalyko temos atitinka MVVI būhalterinės apskaitos pramonėje dalyko temas.
	Trumpalaikio turto apskaita. Trumpalaikio turto pateikimas finansinėse ataskaitose. <i>(Praktiniai darbai: Trumpalaikio turto registravimas apskaitoje ir pateikimas finansinėse ataskaitose. Trumpalaikio turto dokumentų pildymas.)</i> Mokėtinų sumų ir įsipareigojimų apskaita. Įmonės skolų pateikimas finansinėse ataskaitose. <i>(Praktiniai darbai: Mokėtinų sumų ir įsipareigojimų pateikimas balanse. Darbo užmokesčio apskaita.)</i>	3. Darbo ir darbo užmokesčio apskaita. <i>(Praktiniai darbai: 12. Pirminių darbo užmokesčio dokumentų pildymas. Darbo laiko apskaitos žiniaraštis (tabelis). 13. Darbo užmokesčio valandinės ir vienetinės sistemų skaičiavimai. 14. Papildomų išmokų prie atlyginimo skaičiavimas. 15. Darbo užmokesčio paskirstymo tarp brigados narių skaičiavimas. 16. Įvairių rūšių priemonės prie pagrindinio darbo užmokesčio. 17. Nedarbingumo, pašalpų, socialinio draudimo įmokų skaičiavimas. 18. Atskaitymų iš darbo užmokesčio skaičiavimas. 19. Išmokėjimo žiniaraščio sudarymas. 21. Darbo užmokesčio išmokėjimo ir atskaitymų žiniaraščio pildymas. 34. Komandiruočių apskaičiavimas.)</i>	

	Pajamų ir sąnaudų apskaita. Pirkimų ir pardavimų apskaita ir jų įtaka finansinei atskaitomybei. (Praktiniai darbai: Pajamų ir sąnaudų pripažinimas ir registravimas apskaitos registre. Bendrojo pelno (nuostolių) skaičiavimas. Pelno (nuostolių) ataskaitos pildymas.)	4. Gamybos sąnaudų apskaita. (Praktiniai darbai: 20. Apskaitos sudarymas įvairių išlaidų apskaitos tvarkymas pagal apskaitos objektus. 22. Pagalbinės veiklos žiniaraščio sudarymas. 23. Gamyklos išlaidų apskaitos žiniaraščio sudarymas. 25. Būsimų periodų išlaidų skaičiavimas.)	
	Trumpalaikio turto apskaita. Trumpalaikio turto pateikimas finansinėse ataskaitose.	5. Pagamintos produkcijos apskaita. (Praktiniai darbai: 24. Broko apskaitos žiniaraščio sudarymas. 26. Realizuotos produkcijos apskaita (pagal apmokejimą). 27. Realizuotos produkcijos apskaita (pagal pakrovimą).)	
	Trumpalaikio turto apskaita. Trumpalaikio turto pateikimas finansinėse ataskaitose. Pinigų srautų ataskaita, sudarymas ir vertinimas. (Praktiniai darbai: Piniginio turto pateikimas finansinėse ataskaitose. Pinigų srautų ataskaitos pildymas.)	6. Piniginių lėšų ir finansinių įdėjimų apskaita. (Praktiniai darbai: 28. Komercinių išlaidų apskaičiavimas. 29. Kasos dokumentų pildymas. Kasos ataskaitų sudarymas. 30. Žurnalo – orderio Nr. 1 pildymas (kasos operacijos). 31. Piniginių lėšų bankų sąskaitose pirminių dokumentų pildymas. 32. Žurnalo – orderio Nr. 2 pildymas (atsiskaitomoji sąskaita).)	
	Mokėtinų sumų ir įsipareigojimų apskaita. Įmonės skolų pateikimas finansinėse ataskaitose. (Praktiniai darbai: Mokėtinų sumų ir įsipareigojimų pateikimas balanse.)	7. Atsiskaitymų, kreditų ir paskolų apskaita. (Praktiniai darbai: 33. Operacijų su mokėtiniais pavedimais, mokėtiniais reikalavimais, akreditivais, čekiais ir kredito kortelėmis atspindėjimas apskaitoje. 35. Atsiskaitymų su biudžetu, bankais, steigėjais skaičiavimas.)	
	Nuosavo kapitalo apskaita. Pajamų ir sąnaudų apskaita. Veiklos rezultato skaičiavimas ir pateikimas finansinėse ataskaitose. (Praktiniai darbai: Veiklos rezultatų skaičiavimas ir pelno (nuostolių) ataskaitos pildymas. Pelno skirstymas.)	8. Finansinių rezultatų apskaita. (Praktiniai darbai: 36. Operacinių pajamų ir išlaidų nustatymas. 37. Pelno (nuostolio) ataskaitos pildymas.)	
	Nuosavo kapitalo apskaita. Dotacijų ir subsidijų apskaita. Nuosavo kapitalo, dotacijų ir subsidijų pateikimas finansinėse ataskaitose. (Praktiniai darbai: Dotacijų ir subsidijų apskaita. Pelno skirstymas ir rezervų sudarymas. Nuosavo kapitalo, dotacijų ir subsidijų pateikimas balanse.)	9. Fondų, rezervų ir tikslinių lėšų apskaita. (Praktiniai darbai: 38. Fondų, rezervų ir tikslinio finansavimo apskaita.)	

Studijų metodai	I ir II dalys bendrai Paskaita, praktinis darbas, konsultacijos, savarankiškas darbas, situacijos analizė, diskusijos, grupinis darbas, žodinis pristatymas.	Paskaita, seminarai, praktinis darbas, testai, kontroliuojamas savarankiškas darbas.	
Žinių ir gebėjimų vertinimo sistema	I dalis ir II dalis Formuojamasis balas: – praktinių darbų įvertinimas (20 proc.); – savarankiškų darbų įvertinimas (20 proc.). Apibendrinamasis balas: – egzaminio įvertinimas (60 proc.).	Įskaita, egzaminas.	MVI netaiko kaupiamosios galutinio vertinimo sistemos.

IŠVADOS

1. Alytaus kolegijoje (AK) yra du atskiri studijų dalykai – *apskaitos pagrindai* (dalyko pagrindams) ir *finansinė apskaita* (giliai dalyko suvokimui), o Minsko vadybos ir verslo institutas (MVVI) turi vieną bendrą dalyką – *buhalterinę apskaitą pramonėje*.
2. AK apskaitos pagrindų studijoms skiriama 160 akademinių valandų, finansinei apskaitai – 347 akademinės valandos, iš viso 507 akademinės valandos. MVVI buhalterinės apskaitos pramonėje dalyko studijoms skiriamos 446 akademinės valandos.
3. Kontaktinių ir nekontaktinių valandų pasiskirstymas: AK apskaitos pagrindams skiriama 80 (50 proc.) kontaktinių valandų ir 80 (50 proc.) nekontaktinių valandų, finansinei apskaitai skiriamos 172 (49,57 proc.) kontaktinės valandos ir 175 (50,43 proc.) nekontaktinės valandos. Apskaitos pagrindams ir finansinei apskaitai bendrai skiriamos 252 (49,70 proc.) kontaktinės valandos ir 255 (50,30 proc.) nekontaktinės valandos. MVVI buhalterinei apskaitai pramonėje skiriamos 208 (46,64 proc.) kontaktinės valandos ir 238 (53,36 proc.) nekontaktinės valandos.
4. AK apskaitos pagrindų dalyko turinys skirtas visapusiškam bendram finansinės apskaitos suvokimui, nenagrinėjant giluminių dalykų. Finansinės apskaitos dalykas skirtas išsamioms, gilioms finansinės apskaitos studijoms, pabrėžiant skirtingų juridinių formų įmonių apskaitos ypatumus. MVVI buhalterinė apskaita pramonėje orientuota į bendrą gilias finansinės apskaitos studijas.
5. AK buhalterinės apskaitos studijų programoje yra atskiras dalykas *finansinių rezultatų apskaita* (80 akademinių valandų), o Minsko institute ši tema yra integruota į buhalterinės apskaitos pramonėje dalyką (tik 14 kontaktinių valandų). Minsko institutas studijų dalyke neišskiria skirtingo juridinio statuso įmonių apskaitos ypatumų, nes buhalterinė apskaita visiems Baltarusijoje registruotiems juridiniams asmenims yra vienoda, kad ir kokia būtų nuosavybės forma, o Lietuvoje skirtingų juridinių formų įmonių buhalterinė apskaita gerokai skiriasi.
6. AK ir MVVI žinių ir gebėjimų vertinimo sistemos skiriasi: AK dalyko vertinimo sistema yra kaupiamoji, susideda iš formuojamojo balo ir apibendrinamojo balo (formuojamąjį balą sudaro praktinių darbų (20 proc.) ir savarankiškų darbų (20 proc.) įvertinimas, apibendrinamąjį balą sudaro egzamino įvertinimas (60 proc.), o MVVI netaiko kaupiamosios galutinio vertinimo sistemos, studento žinios įvertinamos per egzaminą.
7. Studijų metodai tiek AK, tiek MVVI yra panašūs, tik Minsko institutas papildomai taiko kontroliuojamo savarankiško darbo metodą.
8. Suderinti pateikiamas studijų programas iš esmės sudėtinga, nes praktikoje taikoma apskaita yra skirtinga, tad bendros studijos praktiškai neįmanomos.

Literatūra

1. KIRILOVIENĖ, A. *Apskaitos pagrindų dalyko aprašas N44012BA14*. Alytus: Alytaus kolegija, 2013.
2. KIRILOVIENĖ, A. *Finansinės apskaitos dalyko aprašas N44012BA21*. Alytus: Alytaus kolegija, 2013.
3. ГОРЕЛИК, Н. Г. *Бухгалтерский учет в промышленности 1 – 25 01 08 03 БУАА*. Минск: ЧИУП, 2009.

COMPARISON OF ACCOUNTING STUDY PROGRAMME CURRICULUM IN ALYTAUS KOLEGIJA UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES AND MINSK INSTITUTE OF MANAGEMENT

Summary

The aim of this article is to familiarize with two study programmes taught in Lithuanian and Belarussian higher education institutions. **The goal of this article** is to compare curriculums of two subjects and make relevant conclusions. **Research method** is to compare the two programmes by the official descriptions of these programmes, group and analyse the data to make conclusions.

The continuous decrease in the numbers of students poses a challenge for higher education institutions to look for new markets and to develop new or refurbish old study programmes. This is why development of new, joint programmes with other countries or adapting certain programmes from abroad to specific needs of local market could prove to be a good way to attract new students. Of course, not all programmes and subjects can be adapted, but most of them can easily be attractive to students from more than one country. The conclusions are:

1. There are two separate programmes in Alytaus Kolegija (AK) – *fundamentals of accounting* (for the fundamentals of the subject) and *financial accounting* (for deeper understanding), however in the Minsk Institute of Management (MIM) there is only one programme – *accounting in the industry*.

2. AK *fundamentals of accounting* takes 160 academic hours, *financial accounting* – 347 academic hours. All together – 507 academic hours. In MIM, *accounting in the industry* totals up to 446 academic hours.
3. Allocation of contact hours: AK *financial accounting* has 80 (50%) of contact hours and 80 (50%) of non-contact hours. In *financial accounting* – 172 (49.57%) contact and 175 (50.43%) non-contact hours. All together both programmes have 252 contact hours (49.70%) and 255 (50.30%) non-contact hours. In MIM contact hours amount to 208 (46.64%), non-contact – 238 (53.36%).
4. *Fundamentals of accounting* in AK is a programme tailored for a general knowledge about accounting without deeper subjects, while *financial accounting* is for deeper understanding of accounting and differences of accounting in varying forms of business entity. MIM's *accounting in the industry* is meant for a general deep understanding of financial accounting.
5. AK in the study programme for accounting has a separate module *accounting of financial results* (80 academic hours), while MIM has this subject integrated in their programme *accounting in the industry*, allocating 14 contact hours for it. MIM does not differentiate accounting based on different kinds of business entities, because in Belarus accounting in all types of companies is the same, while in Lithuania these differences are substantial.
6. AK and MIM have different ways to grade students: in AK uses cumulative grading system with the final grade for a unit comprising of two parts. First is the forming grade (20% lab work, 20% personal work) and overall grade (60% exam). MIM does not have a cumulative grading system and grades are given in exams.
7. Method of studies in both institutions are alike, but MIM also has additional control mechanisms for personal work.
8. Developing of a joint study programme based in AK and MIM would be practically impossible due to the differences of accounting methods in Lithuania and Belarus.

VILNIAUS KOLEGIJOS EKONOMIKOS FAKULTETO STUDENTŲ SAVARANKIŠKUMO IR ANALITINIO MĄSTYMO UGDYMAS

Birutė Matiukienė, Sigita Valentukevičienė, Marytė Vieraitienė
Vilniaus kolegija

Anotacija

Straipsnyje analizuojama studentų nuomonė apie savarankiškumo ir analitinio mąstymo ugdymą Vilniaus kolegijos Ekonomikos fakultete. Aptariama skirtingų kursų ir studijų programų studentų nuomonė apie fakultete taikomų studijų metodų, savarankiškų darbų formų naudingumą ugdant studentų savarankiškumą ir analitinį mąstymą. Analizuojamas savarankiškumo ir analitinių gebėjimų lygio vertinimas skirtinguose kursuose. Pateikiami studentų siūlymai, kaip būtų galima stiprinti šių gebėjimų ugdymą.

IVADAS

Temos aktualumas. Lietuvos pažangos strategijoje „Lietuva 2030“ pateikta sumanios Lietuvos vizija: „Visuomenė turi tapti veikli, solidari, nuolat besimokanti. Kiekvienas asmuo – atviras kaitai, kūrybingas ir atsakingas. Tik taip Lietuva galėtų atsirasti tarp 10 pažangiausių Europos Sąjungos valstybių, o kiekvienas asmuo taptų savarankiškai kuriančiu savo sėkmę sąmoningu piliečiu <...>“ [1]. Valstybė kelia aukštus reikalavimus savo piliečiams. Tačiau šie reikalavimai nesukurti dirbtinai. Globalizacija ir sparti technologijų pažanga keičia žmonių gyvenimą: didėja darbuotojų mobilumas, tenka išmokyti gyventi technologijų kuriamoje kultūroje. Žmonės patiria vis daugiau rizikos ne tik darbe kurdami savo karjerą, bet ir rūpindamiesi savo sveikata, senatve. Lietuvoje pensinis amžius nuolat didėja. Planuojama, kad 2026 m. tiek vyrų, tiek moterų jis bus 65 metai. Todėl vis labiau suprantama, kad visą gyvenimą teks domėtis profesionaliais, komunikacijų, medicinos ir kitų sričių pokyčiais. Pasaulyje, kuris nuolat keičiasi, vis svarbesni tampa mokymosi visą gyvenimą, analitinio mąstymo, problemų sprendimo, vadovavimo sau ir kitiems, komandinio darbo ir panašūs gebėjimai.

Labai svarbu šiuos gebėjimus išsiugdyti kuo anksčiau, kad jie taptų asmenybės dalimi ir padėtų kurti sėkmingą profesinę karjerą ir prasmingą gyvenimą. Vilniaus kolegijos Ekonomikos fakultete pagrindinis dėmesys skiriamas buhalterio, bankininko, investicijų ir draudimo, finansininko ir ekonomisto profesinės kvalifikacijos suteikimui. Vienas iš fakulteto tikslų yra ugdyti specialistus, turinčius bendrųjų, profesinių žinių ir praktinių įgūdžių, gebančius adaptuotis darbo rinkoje [2]. Dėstytojams keliamas atsakingas uždavinys – parengti kvalifikuotą specialistą ir padėti jaunuoliui tapti atsakingai savo gyvenimą kuriančia asmenybe. Todėl, perteikdami profesines žinias ir ugdydami konkrečiai specialybei reikalingus įgūdžius, dėstytojai, naudodami įvairius mokymo metodus, ugdo ir bendruosius studentų gebėjimus. Bendrasis studento tobulėjimas padeda profesiniam mokymuisi, o profesinės žinios išplečia jo bendrąsias pažintines galimybes. Ugdytinų bendrųjų gebėjimų yra labai daug: gebėjimas mokytis, gebėjimas planuoti ir organizuoti, gebėjimas generuoti naujas idėjas, problemų sprendimas, iniciatyvumas, verslumas ir kiti. Šie gebėjimai yra kompleksiniai, tarpusavyje susipynę, dažnai vieni gebėjimai yra apibrėžiami kitų gebėjimų pagrindu [3]. Todėl norisi nustatyti pačius svarbiausius, pamatinius gebėjimus, kurie taptų tvirtu kitų gebėjimų ugdymo pagrindu. Šio darbo autorės mano, kad savarankiškumas ir analitinis (kritinis) mąstymas yra itin svarbūs siekiant studentus išmokyti savarankiškai mokytis ir tobulėti visą gyvenimą.

Pasak edukologo L. Jovaišos, savarankiškumas – tai esminė asmenybės savybė, leidžianti protingai pasirinkti veiklos ir bendravimo tikslus, priemones ir būdus aktyviai ir produktyviai veiklai. Tai vienas iš savaveiksmiškumo bruožų, rodančių asmenybės nepriklausomumą [4]. Studijos kolegijoje skiriasi nuo mokymosi mokykloje. Manoma, kad studentas jau yra pasiekęs tokį amžiaus tarpsnį, kai turi vis labiau pasitikėti savo žiniomis ir pats priimti sprendimus. Į studentą orientuoto mokymosi metodologijos pagrindas yra besimokančiojo aktyvus vaidmuo mokymosi procese. Šis mokymosi metodas reikalauja iš studento didesnės atsakomybės, nes neretai studentas pats inicijuoja mokymosi procesą, pavyzdžiui, pasirenka darbo temą, išsikelia tikslus, pats renka informaciją, ją analizuoja, kelia klausimus, o dėstytojas jį konsultuoja ir padeda remiantis įgytomis žiniomis ir patirtimi priimti galutinį sprendimą. Į studentą orientuotas mokymasis skatina mąstyti, veikti savarankiškai, ugdo informacijos tvarkymo, bendravimo, problemų sprendimo įgūdžius. Ugdamas savarankiškumą, sprendžiama viena iš kolegijoms keliamų užduočių – parengti studentus imtis atsakomybės profesiniame gyvenime.

Esminiai analitinio mąstymo elementai yra analizė, sintezė ir sisteminis suvokimas. Analizė – tai mąstymo metodas, pagrįstas tikrovės (daiktų, reiškinių, savybių, santykių ar mąstymo) skaidymu į dalis [5]. Sintezė – tai įvairių

elementų jungimas į vieną visumą, kokio nors reiškinių visumos suvokimas išnagrinėjus jį sudarančius elementus [6]. Remiantis šiais apibūdinimais galima daryti išvadą, kad analizei būdingas atskirų dalių lyginimas, panašumų paieška, sudedamųjų dalių pagal pasirinktą požymį iš visumos išskyrimas. Sintzei, atvirkščiai, būdingas dalių jungimas į vieną visumą pagal pasirinktą kriterijų. Sisteminiis mąstymas suprantamas kaip visumos ir jos dalių sąveikos suvokimas. Mokslinėje literatūroje analitinis mąstymas apibūdinamas įvairiai, pabrėžiant vienus ar kitus jo aspektus. Atkreipiamas dėmesys, kad analitinis mąstymas – tai ne vien faktų ar informacijos atranka, tai jų ištakų, priežasčių ir pasekmių paieška, kai ieškoma alternatyvų ir nuolat keliamas klausimas, „o kas, jeigu...?“ Analitinis mąstymas atspindi aktyvų ieškantį protą, kuris naują informaciją sieja su jau turima, lygina, kelia klausimus, tiria argumentų logiką ir galimus padarinius, ieško problemų sprendimo būdų ir stengiasi suvokti padarinius, galinčius kilti, jeigu problemos nebus sprendžiamos [7].

Tyrimo problema. Šių dienų specialistai privalo nuolat gilinti profesines žinias ir ugdyti naujus gebėjimus, kad galėtų sėkmingai konkuruoti darbo rinkoje. Aukštosios mokyklos turi parengti studentus būsimai veiklai, suteikti tvirtus pagrindus mokytis visą gyvenimą. Atsižvelgiant į tai svarbu ištirti, ar Vilniaus kolegijos Ekonomikos fakultete pakankamai efektyviai ugdomas studentų savarankiškumas ir analitinis mąstymas.

Straipsnio tikslas – įvertinti studentų požiūrį į savarankiškumo ir analitinio mąstymo gebėjimų ugdymą Vilniaus kolegijos Ekonomikos fakultete.

Uždaviniai:

- išsiaiškinti studentų požiūrį į įvairių studijų metodų ir savarankiškų darbų formų naudingumą ugdant savarankiškumą ir analitinį mąstymą;
- įvertinti studentų siūlymus, kaip galima didinti studentų savarankiškumą ir stiprinti analitinį mąstymą;
- palyginti dvejų metų tyrimo rezultatus ir pateikti išvadas.

Tyrimo objektas – bankininkystės, buhalterinės apskaitos, finansų, investicijų ir draudimo, verslo ekonomikos studijų programų nuolatinių studijų pirmo, antro ir trečio kurso studentai.

Tyrimo metodai: literatūros šaltinių analizė, anketinė apklausa ir kiekybinė bei kokybinė apklausos rezultatų analizė.

TYRIMO REZULTATŲ ANALIZĖ

Tyrimas atliktas 2012 m. ir 2014 m. gegužės–birželio mėnesiais. 2012 m. apklausoje dalyvavo 311, o 2014 m. – 312 Vilniaus kolegijos Ekonomikos fakulteto nuolatinių studijų pirmo–trečio kursų studentų, studijuojančių bankininkystę, buhalterinę apskaitą, finansus, investicijas ir draudimą bei verslo ekonomiką.

Pateikiant pirmą anketos klausimą siekta išsiaiškinti, ar studijuojant kolegijoje reikia didesnio savarankiškumo ir gilesnio analitinio mąstymo negu mokykloje. Klausimas skirtas tik pirmo kurso studentams.

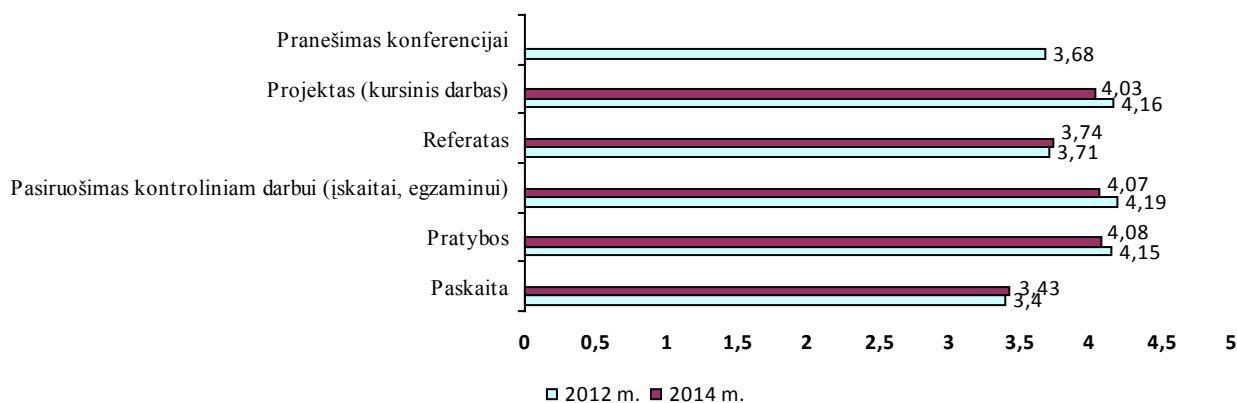
1 lentelė. Savarankiškumo ir analitinio mąstymo gebėjimų poreikis kolegijoje ir mokykloje

Studijų programa	Studentų skaičius, žm.		Savarankiškumas				Analitinis mąstymas			
			Tikrai didesnis, proc.		Toks pat, proc.		Tikrai gilesnis, proc.		Toks pat, proc.	
	2012 m.	2014 m.	2012 m.	2014 m.	2012 m.	2014 m.	2012 m.	2014 m.	2012 m.	2014 m.
Bankininkystė	20	22	80	77	20	23	85	82	15	18
Buhalterinė apskaita	21	21	95	90	5	10	86	81	14	19
Finansai	21	22	100	86	–	14	95	86	5	14
Investicijos ir draudimas	16	15	69	100	31	–	75	87	25	13
Verslo ekonomika	25	26	84	77	16	23	72	73	28	27
Iš viso:	103	106	86	85	14	15	83	81	17	19

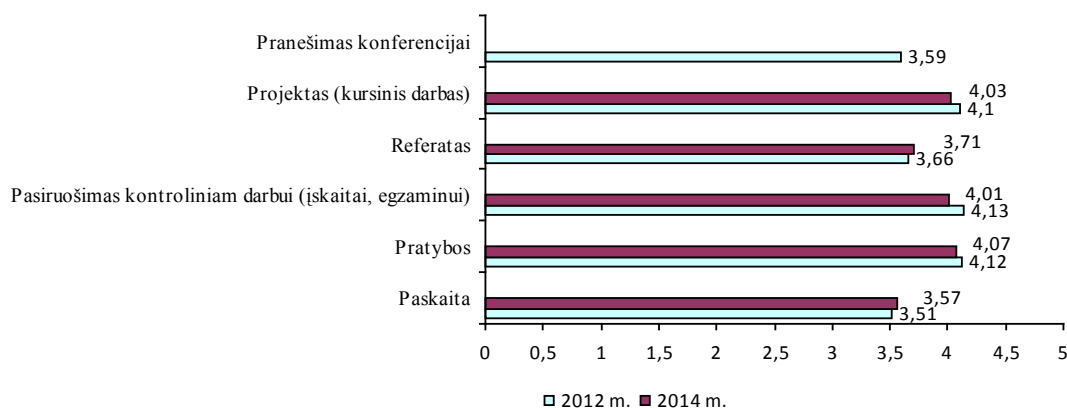
Abejų metų tyrimo duomenys atskleidė panašius rezultatus. Studentų atsakymai aiškiai rodo, kad kolegijoje reikia daugiau savarankiškumo (šitaip mano maždaug 85 proc. apklaustųjų) ir gilesnio analitinio mąstymo (šitaip mano dau-

giau kaip 80 proc. respondentų) negu mokykloje. 2012 m. visi apklausoje dalyvaujantys finansų studijų programos studentai atsakė, kad kolegijoje reikia daugiau savarankiškumo, ir tik vienas šios programos studentas manė, jog reikia tokio pat analitinio mąstymo kaip mokykloje. 2014 m. panašiai atsakė investicijų ir draudimo studijų programos studentai. Tik šį kartą du šios studijų programos studentai pareiškė, kad kolegijoje nereikia gilesnio analitinio mąstymo negu mokykloje.

Ekonomikos fakultete taikomi įvairūs studijų metodai: paskaitos, pratybos, projektai, referatai ir kita. Vieni metodai dažniau naudojami naujai medžiagai perteikti, kiti – jai susisteminti ir įtvirtinti. Anketa siekta išsiaiškinti įvairių metodų naudingumą savarankiškumo ir analitinio mąstymo ugdymui. Atliekant tyrimą studijų metodų naudingumą reikėjo įvertinti pagal 5 balų skalę: 5 balai – labai naudingas, 1 balas – nenaudingas. Iš 1 ir 2 paveikslų matyti, kaip pasiskirstė respondentų atsakymai.

1 pav. Studijų metodų naudingumas savarankiškumo ugdymui

2 pav. Studijų metodų naudingumas analitinio mąstymo ugdymui

Abejų metų tyrimo rezultatai leidžia konstatuoti, kad labiausiai savarankiškumą ir analitinį mąstymą ugdo pratybos, pasiruošimas kontroliniam darbui (įskaitai, egzaminui) ir projektas (kursinis darbas). Ugdant savarankiškumą ir analitinį mąstymą mažiausiai veiksmingos yra paskaitos. Kad paskaita netaptų nuobodžiu temos dėstymu, ją galima iliustruoti pavyzdžiais, paaiškinimais, kurie daro ją įdomią, padeda geriau suvokti dalyko esmę. Taip pat naudinga per paskaitas aktyviau įtraukti studentus į mokymo procesą, daugiau diskutuoti, bendrauti.

Fakultete, atsižvelgiant į studijuojamą dalyką, atliekami įvairūs savarankiški darbai: referatai, kursiniai darbai, projektai ir kita. Šių darbų tikslas – susisteminti ir pagilinti atitinkamų dalykų žinias, ugdyti savarankiško ir praktinio darbo įgūdžius, gebėjimą analizuoti, vertinti, formuluoti išvadas. Todėl studentams užduotas klausimas: „Ar Jus tenkina fakultete taikomos savarankiškų darbų formos?“

2 lentelė. Savarankiškų darbų formų tinkamumo vertinimas

Kursas	Studentų skaičius, žm.		Taip, proc.		Ne, proc.	
	2012 m.	2014 m.	2012 m.	2014 m.	2012 m.	2014 m.
I	103	106	86	89	14	11
II	114	91	89	90	11	10
III	94	115	95	87	5	13
Iš viso:	311	312	90	89	10	11

Tyrimo rezultatai rodo, kad daugumą (maždaug 90 proc.) studentų tenkina fakultete taikomos savarankiškų darbų formos. Analizuojant pagal kursus paaiškėjo, kad 2012 m. taikomos savarankiškų darbų formos labiausiai tenkino trečio kurso studentus (95 proc.), mažiausiai – pirmo kurso studentus (86 proc.). 2014 m. atvirkščiai: mažiausiai patenkinti savarankiškų darbų formomis buvo trečio kurso studentai (85 proc.). Tyrimo rezultatai pagal studijų programas rodo, kad labai pagerėjo verslo ekonomikos studijų programos studentų nuomonė apie savarankiškų darbų formų tinkamumą. Šios studijų programos savarankiškų darbų formomis nepatenkintų studentų sumažėjo nuo 17 iki 9 procentų. Finansų studijų programos studentų nuomonė pablogėjo: 2012 m. tik 2 proc. šios studijų programos studentų buvo nepatenkinti savarankiškų darbų formomis, o 2014 m. tokių buvo 15 procentų. Pagrindinės priežastys, kodėl kai kurie studentai yra nepatenkinti fakultete taikomomis savarankiško darbo formomis, yra tokios: per daug darbų tenka atlikti vienu metu, todėl gerai atlikti užduotis labai sunku; užduotys sudėtingos, tenka išanalizuoti daug informacijos šaltinių; per daug dėmesio skiriama darbo įforminimui.

Studentų klausta: „Kuri užduotis labiau ugdo savarankiškumą ir analitinį mąstymą: teorinė, praktinė tiriamoji ar nėra skirtumo?“

3 lentelė. Teorinių ir praktinių užduočių naudingumas

Kursas	Studentų skaičius, žm.		Teorinė, proc.		Praktinė tiriamoji, proc.		Nėra skirtumo, proc.	
	2012 m.	2014 m.	2012 m.	2014 m.	2012 m.	2014 m.	2012 m.	2014 m.
I	103	106	2	4	91	85	7	11
II	114	91	0	1	92	95	8	4
III	94	115	0	3	97	94	3	3
Iš viso:	311	312	1	3	93	91	6	6

Apibendrinus tyrimo rezultatus matyti, kad 2012 m. ir 2014 m. daugiau kaip 90 proc. apklausoje dalyvavusių studentų manė, jog savarankiškumą ir analitinį mąstymą labiau ugdo praktinės tiriamosios užduotys. Kiekvienais metais apie 6 proc. studentų pareiškė, kad teorinės ir praktinės tiriamosios užduotys vienodai ugdo savarankiškumą ir analitinį mąstymą. Teorinių užduočių naudą ugdant šiuos gebėjimus labiausiai vertino investicijų ir draudimo studijų programos studentai. 2014 m. 5 proc. šios studijų programos studentų nurodė, kad teorinės užduotys yra naudingesnės už praktines, o 12 proc. manė, jog vienodai naudingos teorinės ir praktinės užduotys.

Šiuo metu vis daugiau dėmesio skiriama studentų komandiniam darbui. Dirbant grupėmis ugdomas gebėjimas bendrauti, derinti asmeninę nuomonę su kolegų nuomone. Bendravimo įgūdžiai labai svarbūs dirbant bet kuriame kolektyve. Rašydami kai kuriuos savarankiškus darbus studentai dirba grupėmis. Todėl anketoje norėta išsiaiškinti, kokiam darbui – individualiam ar grupiniam – studentai teikia pirmumą.

4 lentelė. Grupinio ir individualaus darbo prioritetas

Kursas	Studentų skaičius, žm.		Grupinis darbas, proc.		Individualus darbas, proc.	
	2012 m.	2014 m.	2012 m.	2014 m.	2012 m.	2014 m.
I	103	106	55	58	45	42
II	114	91	58	67	42	33
III	94	115	52	51	48	49
Iš viso:	311	312	55	59	44	41

Studentų atsakymai verčia sunerimti. Abejų metų duomenys rodo, kad pirmo ir antro kurso studentai pirmumą teikia grupiniam darbui. 2012 m. grupiniam darbui pirmumą teikė maždaug 57 proc., 2014 m. – maždaug 62 proc. pirmo ir antro kursų studentų. Tačiau 2012 m. 48 proc., o 2014 m. jau net 49 proc. trečio kurso studentų pareiškė, kad individualiai dirbti yra geriau. Labiausiai grupinį darbą vertina bankininkystės (2012 m. – 59 proc., 2014 m. – 70 proc.) ir verslo ekonomikos (2012 m. – 63 proc., 2014 m. – 72 proc.) studentai. Dažniausiai individualiam darbui pirmumą teikia finansų (2012 m. – 51 proc., 2014 m. – 58 proc.) bei investicijų ir draudimo (2012 m. – 41 proc., 2014 m. – 54 proc.) studijų programų studentai.

Labai svarbu, kad studentai suvoktų savarankiško darbo tikslą ir praktinę naudą. Todėl anketoje klausta: „Ar atlikdami savarankišką darbą suvokiate, kokio tikslo siekiama šiuo darbu, kaip atliktos užduotys atskleidžia pasiektą tikslą?“

5 lentelė. Savarankiško darbo tikslo suvokimas

Kursas	Studentų skaičius, žm.		Tikrai suvokiu, proc.		Nevisiškai suvokiu, proc.		Nesuvokiu ryšio tarp užduočių, proc.	
	2012 m.	2014 m.	2012 m.	2014 m.	2012 m.	2014 m.	2012 m.	2014 m.
I	103	106	47	58	50	40	3	2
II	114	91	59	60	37	37	4	3
III	94	115	70	50	29	47	1	3
Iš viso:	311	312	58	56	39	41	3	3

2014 m. tyrimo rezultatai paneigia 2012 m. padarytą išvadą, kad kuo aukštesnis studijų kursas, tuo daugiau studentų tikrai suvokia savarankiško darbo tikslą. Trečio kursų studentų atsakymai nuliūdino. Šie studentai ilgiausiai mokėsi, todėl iš jų tikėtasi didžiausio suvokimo ir brandžiausio mąstymo. Tačiau tik 50 proc. apklaustų trečio kurso studentų atsakė, kad tikrai suvokia, koks yra savarankiško darbo tikslas ir kaip atliktos užduotys jį atskleidžia (2012 m. į šį klausimą teigiamai atsakė 70 proc. trečio kurso studentų). Išanalizavus visų apklaustųjų rezultatus, galima teigti, kad maždaug 57 proc. studentų tikrai suvokia, koks yra savarankiško darbo tikslas ir kaip atliktos užduotys jį atskleidžia, maždaug 40 proc. – nevisiškai suvokia, o 3 proc. visai nesupranta darbo tikslo. Aiškiausiai savarankiško darbo tikslą suvokia finansų (maždaug 68 proc.) ir bankininkystės (maždaug 64 proc.) studijų programų studentai.

Atliekant tyrimą siekta nustatyti, kaip studentai orientuojasi realioje ekonomikoje, ar jie netaiko formulių mechanškai ir nesistengia kuo greičiau atiduoti darbą neįsigilinę į gautus rezultatus. Todėl studentams užduotas klausimas: „Ar savarankiškame darbe apskaičiuotas rodiklių reikšmės analizuojate ir lyginate su realios ekonomikos rodiklių reikšmėmis?“

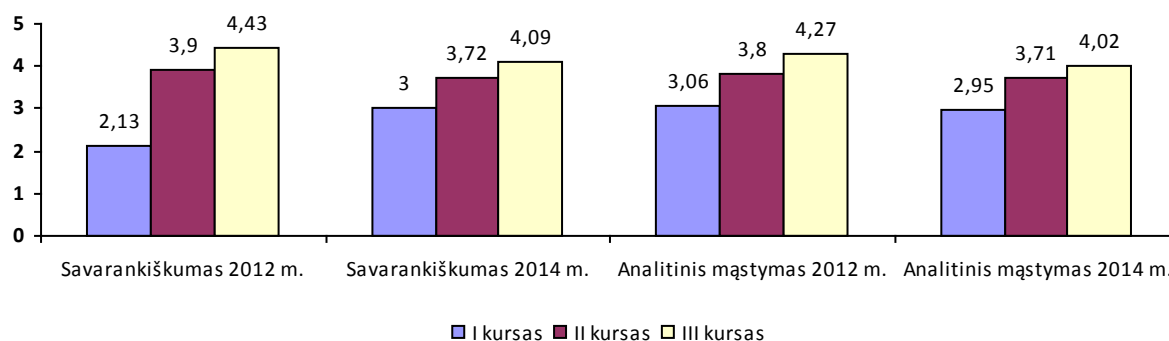
6 lentelė. Savarankiškame darbe apskaičiuotų rodiklių analizavimo lygis

Kursas	Studentų skaičius, žm.		Analizuoju, pastebėjęs nelogiškumą, darbą taisau, proc.		Kartais analizuoju, bet ne visada, proc.		Atlieku užduotis, bet į gautas reikšmes nesigilinu, proc.	
	2012 m.	2014 m.	2012 m.	2014 m.	2012 m.	2014 m.	2012 m.	2014 m.
I	103	106	25	20	63	62	25	18
II	114	91	22	31	66	61	12	8
III	94	115	24	23	73	59	3	17
Iš viso:	311	312	22	25	64	61	14	14

Abejų metų tyrimo rezultatai panašūs. Galima teigti, kad maždaug 23 proc. respondentų savarankiškame darbe apskaičiuotų rodiklių reikšmės analizuoja ir lygina su realios ekonomikos rodiklių reikšmėmis, maždaug 63 proc. apklaustųjų kartais analizuoja, bet ne visada, o 14 proc. – užduotis atlieka mechanškai ir apskaičiuotų rodiklių reikšmių neanalizuoja. Paaiškėjo, kad atsakingiausiai į savarankiško darbo rezultatus žiūri antro kurso studentai, o mažiausiai atsakingai – pirmo kurso studentai. Lyginant pagal studijų programas, nustatyta, kad abejus metus darbo rezultatus analizavo daugiausia finansų studijų programos studentai: 2012 m. – 29 proc., 2014 m. – 36 procentai. Tik atliko užduotis, bet į apskaičiuotas rodiklių reikšmes nesigilino 2012 m. daugiausia verslo ekonomikos (21 proc.), o 2014 m. – buhalterinės apskaitos (27 proc.) studijų programų studentai.

Studijų proceso efektyvumas priklauso nuo to, ar įgyjant naujų žinių remiamasi turimomis žiniomis, įgūdžiais ir patirtimi. Todėl siekta išsiaiškinti, ar rašydami savarankiškus darbus studentai pasinaudojo žiniomis ir įgūdžiais, įgytais studijuojant kitus dalykus. Abejų metų tyrimas atskleidė beveik vienodus rezultatus. Teigiamai atsakė maždaug 90 proc., neigiamai – maždaug 10 proc. respondentų. Tiek 2012 m., tiek 2014 m. studentai dažniausiai minėjo, kad naudojosi dokumentų valdymo, statistikos, verslo ekonomikos, informacinių technologijų, matematikos dalykų žiniomis.

Per apklausą siekta išsiaiškinti, kaip studentai vertina savo savarankiškumo ir analitinio mąstymo pažangą per studijų laiką. Studentų prašyta įvertinti savarankiškumo ir analitinio mąstymo lygį pirmame, antrame ir trečiame kursuose. Prašyta vertinti pagal 5 balų skalę: 5 balai – labai geras, 1 balas – labai blogas.

3 pav. Savarankiškumo ir analitinio mąstymo gebėjimų lygis I, II ir III kurse

Iš 3 paveiksle pateiktų duomenų matyti, kad studentų savarankiškumas ir analitinio mąstymo gebėjimai kasmet didėja. Taip pat pastebima, kad tiek 2012 m., tiek 2014 m. studentų savarankiškumo lygis buvo šiek tiek aukštesnis negu analitinio mąstymo lygis. Galima daryti išvadą, kad studentams lengviau savarankiškai atlikti užduotis, būti iniciatyviems ir pareigingiems negu analizuoti duomenis, numatyti jų kitimo priežastis ir tendencijas, formuluoti logiškas išvadas.

Anketos pabaigoje prašyta pasiūlyti, kaip būtų galima didinti studentų savarankiškumą ir skatinti analitinį mąstymą. Dauguma studentų mano, kad jų savarankiškumo lygis yra aukštas ir fakultete jis ugdomas pakankamai. Kiekvieną semestrą tenka rengti nemažai savarankiškų darbų, kuriuose reikalaujama analizuoti duomenis, atlikti konkrečius skaičiavimus, pateikti pagrįstas išvadas ir siūlymus. Apibendrinus atsakymus galima išskirti tokius siūlymus:

- įvesti bent dvi savarankiško darbo savaites, per kurias nereikėtų eiti į paskaitas;
- naudoti daugiau verslą imituojančių programų, kurios padeda suprasti verslo problemų kompleksiskumą ir ugdymo gebėjimą pritaikyti įvairių dalykų žinias;
- studijų procese naudoti daugiau buhalterinės apskaitos programų, išsamiau išsiaiškinti jų galimybes, panašumus ir skirtumus;
- praktines užduotis susieti su realiomis situacijomis ir problemų sprendimu;
- daugiau dėmesio skirti refleksijai: aiškintis dažniausiai daromas klaidas, analizuoti gautus rezultatus, aptarti įgytą patirtį;
- leisti labiau atsiskleisti studentams – pareikšti savo požiūrį, daugiau diskutuoti, bendrauti.

IŠVADOS

1. Dauguma pirmo kurso studentų mano, kad kolegijoje reikia didesnio savarankiškumo ir gilesnio analitinio mąstymo negu vidurinėje mokykloje. Studentų nuomone, savarankiškumą ir analitinį mąstymą labiausiai ugdo šie studijų metodai: pratybos, pasiruošimas kontroliniam darbui (įskaitai, egzaminui) ir projektas (kursinis darbas).
2. Daugumą studentų tenkina fakultete taikomos savarankiškų darbų formos. Pagrindinės priežastys, kodėl kai kurie studentai yra nepatenkinti rengiamais savarankiškais darbais, yra tai, kad tenka daug darbų atlikti vienu metu, reikalaujama per daug teorijos, dėstytojų lūkesčiai yra per dideli, per daug dėmesio skiriama įforminimui.
3. Pirmo ir antro kurso studentai pirmumą teikia grupiniam darbui, tačiau maždaug pusė trečio kurso studentų mano, kad dirbti individualiai yra geriau.

4. Beveik pusė studentų nevysiškai suvokia, koks yra savarankiško darbo tikslas. Tik ketvirtadalis studentų analizuoja, ar darbe apskaičiuotos rodiklių reikšmės atitinka realios ekonomikos rodiklių reikšmes ir, pastebėję nelogiškumą, darbą taiso. Maždaug 14 proc. studentų apskritai neanalizuoja ir nevertina apskaičiuotų rodiklių.
5. Kiekviename kurse studentų savarankiškumo ir analitinio mąstymo gebėjimai stiprėja. Savarankiškumo lygis yra šiek tiek aukštesnis už analitinio mąstymo lygį.
6. Vienų studentų nuomone, savarankiškumas ir analitinis mąstymas kolegijoje ugdomas pakankamai, kiti siūlo įvesti savarankiško darbo savaites, naudoti daugiau verslo imitavimo ir buhalterinės apskaitos programų, parengti realias situacijas labiau atitinkančias užduotis, daugiau diskutuoti ir aptarti dažniausiai daromas klaidas.

Literatūra

1. Valstybinė švietimo 2013–2022 metų strategija. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=438859>.
2. Vilniaus kolegijos Ekonomikos fakulteto tikslai. Prieiga per internetą: <<http://ekf.viko.lt/lt/page/apie-fakulteta>>.
3. JAKUBĖ, A.; JUOZAITIS, A. *Bendrujų kompetencijų ugdymas aukštojoje mokykloje*: metodinės rekomendacijos. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012, 154 p. ISBN 978-9955-526-89-6.
4. JOVAIŠA, L. *Enciklopedinis edukologijos žodynas*. Vilnius: Gimtasis žodis, 2007, 336 p. ISBN 9955-52-92-63.
5. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2001, t. 1. 799 p. ISBN 5-420-01485-8.
6. VAITKEVIČIŪTĖ, V. *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Žodynas, 2001, 1039 p. ISBN 9986465508.
7. PENKAUSKIENĖ, D. Kritinio mąstymo samprata. Prieiga per internetą: <http://www.sdcentras.lt/leid/KM_progr.pdf>.

THE DEVELOPMENT OF INDEPENDENCE AND ANALYTICAL THINKING AT THE UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES/VILNIAUS KOLEGIJA, FACULTY OF ECONOMICS

Summary

This paper examines students' perceptions of independence and analytical thinking at the University of Applied Sciences/Vilniaus kolegija. The students' attitude towards the developing of competencies was disclosed after summarizing the findings of the 2012 and 2014 survey. During the survey, the aim of which was to examine the opinion of students concerning different courses and study programmes the applied study methods, the usefulness of self-study work forms developing independence and analytical thinking.

It was revealed, that according to the opinion of the majority of students independence and analytical thinking in the faculty is being developed effectively. However it is recommended to pay more attention to innovative teaching methods, the situational analysis of modern economics, different applied programs for teaching.

VILNIAUS KOLEGIJOS STUDENTŲ ASMENINIS BIUDŽETAS

Romualda Urniežienė

Vilniaus kolegija

„Turtinas – ne tas, kas daug uždirba, o tas, kas tinkamai tą uždarbį naudoja.“

Lucijus Anėjus Seneka (žymus antikos filosofas)

Anotacija

Asmeniniai finansai – Lietuvoje vis dar nepakankamai išplėtotas finansų mokslo sritis, nors mokslininkų dėmesio sulaukė jau daugiau negu prieš 10 metų. Pirmasis mokslinis straipsnis šia tema pasirodė 1999 m. – tai A. V. Rutkausko „Asmeniniai finansai kaip finansų posistemis“ (Rutkauskas, 1999). Ekonomiškai pažangiose šalyse asmeninių finansų disciplinai skiriama ypač daug dėmesio. Kaip itin svarbi finansų sistemos sudedamoji dalis, ši disciplina pradedama dėstyti koledžuose, skaitomi paskaitų ciklai JAV, Šveicarijos ir kitų šalių universitetuose, tačiau Lietuvoje – kol kas vis dar išimties.

Straipsnyje nagrinėjamas Vilniaus kolegijos studentų asmeninis biudžetas. Atliekama mokslinės literatūros analizė, nagrinėjami apklausos duomenys, pateikiamos išvados.

Pagrindiniai žodžiai: asmeninis biudžetas, pajamos, išlaidos, taupymas, trumpalaikiai ir ilgalaikiai finansiniai tikslai.

IVADAS

Jaunimo finansinis raštingumas yra ypač aktuali tema. Išmokus efektyviai valdyti finansus, atsiranda galimybė tvarkyti ir planuoti asmeninį biudžetą pagal savo poreikius ir galimybes. Be to, atsakingas finansų planavimas padeda priimti interesus, vertybes ir kompetencijas atitinkančius karjeros sprendimus.

Ekonomikos fakultete 2012 m. balandžio–gegužės mėnesiais organizuoti asmeninės karjeros valdymo įgūdžių lavinimo seminarai „Asmeninių finansų valdymas ir karjera“. Seminaruose dalyvavo nuolatinių ir ištęstinių studijų studentai iš Agrotechnologijų, Verslo vadybos, Sveikatos priežiūros ir Ekonomikos fakultetų.

Studentai mokėsi sudaryti asmeninį biudžetą, planavo savo pajamas ir išlaidas, aptarė trumpalaikius ir ilgalaikius finansinius tikslus, apžvelgė asmenines „mažas finansines nuodėmes“, numatė pajamų didinimo ir išlaidų mažinimo būdus ir priemones bei įvardijo taupymo būdus.

2012–2013 m. m. kovo–gegužės mėnesiais buvo atlikta internetinė Vilniaus kolegijos studentų apklausa.

Apklausos tikslas – išsiaiškinti Vilniaus kolegijos studentų asmeninių finansų struktūrą ir finansinius tikslus.

Tyrimo uždaviniai:

- apibendrinti požiūrių į asmeninius finansus įvairovę;
- atskleisti studentų požiūrį į asmeninių finansų valdymą;
- pateikti studentų nuomones apie trumpalaikius ir ilgalaikius finansinius tikslus.

Tyrimo imtis – Vilniaus kolegijos nuolatinių studijų studentai.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, anketinė apklausa, lyginamoji analizė.

POŽIŪRIŲ Į ASMENINIUS FINANSUS ĮVAIROVĖ

Analizuojant literatūrą, matyti skirtingas įvairių mokslininkų požiūris į asmeninius finansus ir jų valdymą. Visi veiksniai arba aspektai, kuriais nagrinėjami asmeniniai finansai, daro didelę įtaką asmeniniams finansams ir jų valdymui, tačiau dauguma autorių asmeninius finansus nagrinėja fragmentiškai, t. y. tik pajamas ir išlaidas, tik investavimą, tik taupymą ir panašiai, ir nepateikia sisteminio požiūrio į šį procesą.

Lietuvoje asmeninius finansus nagrinėja prof. Aleksandras Vytautas Rutkauskas. Anot A. V. Rutkausko (1999), asmeniniai finansai – tai ne tik pinigai, kuriais disponuoja namų ūkis, bet ir dvišaliai arba daugiašaliai asmens piniginiai santykiai su kitais ekonomikos subjektais. Pagrindinė jų ypatybė ta, kad jie susiję su pinigų judėjimu. Šis mokslininkas nagrinėja asmeninius finansus investavimo aspektu. Ona Gražina Rakauskienė ir Egidijus Bikas (2007) tiria asmeninius finansus taupymo aspektu. Analizuodami Lietuvos gyventojų taupymo elgesį, jie nustatė, kad aktyviausiai pradedama taupyti prieš pat pensiją. E. Biko (2003) nuomone, asmeninių finansų valdymą turinio atžvilgiu galima skirstyti į investicijas, draudimą, mokesčių planavimą, pensijų paslaugas ir paveldimo turto planavimą. Kamilė Tautanskaitė ir Daiva Jurevičienė

(2008) siūlo asmeninius finansus ir jų valdymą nagrinėti kaip visumą, kur reikšmingi visi kintamieji – pajamos ir išlaidos, planavimas, taupymas, investavimas, gyvenimo ir verslo ciklai. Anot Vilijos Aleknevičienės (2005), asmeniniai finansai – tai asmens ar namų ūkio pajamos ir išlaidos. Tai lėšos, kurias asmuo gauna kaip pajamas ir išleidžia sukurdamas piniginius santykius. Piniginių lėšų susidarymo ir naudojimo procesus būtina valdyti laikantis pagrindinės taisyklės – pajamos neturėtų viršyti išlaidų.

Užsienio mokslininkas Marshalas Brainas (1997) pabrėžia asmeninių finansų planavimo svarbą ir teigia, kad būtina pereiti nuo atsitiktinio prie kontroliuojamo pinigų valdymo. Anot G. Victorio Hallmano ir Jerry S. Rosenbloomo (2003), asmeninių finansų planavimas yra koordinuotų ir baigtų planų rengimas ir įgyvendinimas finansiniams tikslams pasiekti. Lewisas Alfestas (2004) asmeninių finansų planavimą apibrėžia kaip procesą, kuris tiksliai susieja asmens finansinius interesus (mokesčių ir pinigų srautų planavimą, investicijas, rizikos valdymą). Rene Brinkley (2005) išskiria kitokius finansinio plano kūrimo etapus – tikslų ir laiko horizonto nustatymą, rizikos tolerancijos įvertinimą, finansinių išteklių įvertinimą ir paskirstymą, investavimą. Bernardo J. Wingerio ir Ralpho R. Frascos (2006) nuomone, asmeninių finansų planavimas turėtų būti suprantamas kaip vartojimo, taupymo, skolų, draudimo, investavimo, pensijų, nekilnojamojo turto, pajamų mokesčių ir karjeros planavimas (Jurevičienė, Klimavičienė, 2007). Amerikiečių mokslininkai Haiyangas Chenas ir Ronaldas P. Volpe'as (2002) nustatė, kad moterys blogiau negu vyrai išmano asmeninių finansų valdymo principus, jos labiau rūpinasi šeima, vėliau pradeda dirbti, mažiau uždirba, gauna mažesnę pensiją.

Anot Tahiros K. Hiros (2009), asmeninių finansų tyrimas apima kelias disciplinas: šeimą, ekonomiką, psichologiją, sociologiją, šeimos finansus, išteklių valdymą.

Kiti mokslininkai siūlo įvairius modelius, įvertinančius platų spektrą veiksnių, darančių įtaką asmeniniams finansams: vidinė ir išorinė aplinka, socialinės ir ekonominės charakteristikos, asmeniniai bruožai (vertybės, emocijos, įsitikinimai), šeimos dinamika (kultūra, komunikacija). Galima išskirti kelis modelius (Hira 2009):

- socialinių mainų teorija (angl. *social exchange*) (Homans, 1958);
- suaugusiųjų mokymo teorija (angl. *adult learning theory*) (Mezirow, 1981);
- žmonių ekologinis modelis (angl. *human ecological model*) (Bronfrenbrenner, 1979);
- šeimos valdymo sistemos (angl. *family management systems*) (Deacon ir Firebaugh, 1988);
- gyvenimo ciklo taupymo hipotezės (angl. *lifecycle hypothesis of savings*) (Ando ir Modigliani, 1963);
- bihevioristinė gyvenimo ciklo hipotezė ir suplanuoto elgesio teorijos (angl. *behavioral lifecycle hypothesis theory of reasoned action and theory of planned behavior*) (Thaler, Shefrin, 1981);
- transteoriniai pokyčių modeliai (angl. *transtheoretical model of change*) (Prochaska 1979).

Sharonas Y. Nickolsas (2008) teigia, kad kitos šeimos ekonomikos ir valdymo teorijos apima pramonės inžineriją, organizavimą ir procesą, žmogiškųjų išteklių ir ekosistemų teorijas. Lietuvos mokslininkės Aušros Maldeikienės (2012) manymu, valdant asmeninius finansus yra būtinos finansų teorijos, finansų inžinerijos, ekonomikos teorijos ir žmogaus elgesio specifinės žinios.

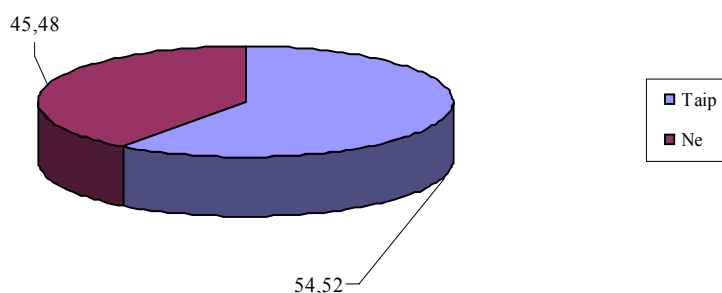
A. Klimavičienė ir D. Jurevičienė (2008) asmeninius finansus apibūdina kaip asmens ar namų ūkio pajamas ir išlaidas. Tai lėšos, kurias asmuo gauna ir išleidžia sukurdamas piniginius santykius. Kitaip tariant, asmeniniai finansai – tai pinigų srautai, kuriais disponuoja asmuo. Tai pirkimas, pardavimas, uždarbis, investavimas, finansiniai įsipareigojimai ir t. t. Visi šie procesai vykdomi siekiant patenkinti savo poreikius.

Apibendrinant, galima teigti, kad dauguma autorių asmeninius finansus nagrinėja fragmentiškai, t. y. tik pajamas ir išlaidas, tik investavimą, tik taupymą ar panašiai, ir nepateikia sisteminio požiūrio.

TYRIMO REZULTATŲ ANALIZĖ

Apklausoje dalyvavo Vilniaus kolegijos septynių (iš aštuonių) fakultetų 409 studentai (tyrime nedalyvavo Pedagogikos fakulteto studentai) ir tai sudarė 7,9 proc. studentų. Daugiau kaip pusė apklaustųjų, t. y. 227, arba 55,5 proc., buvo Ekonomikos fakulteto studentai, Sveikatos priežiūros fakulteto – 107 studentai, arba 26,16 proc. respondentų, Menų fakulteto – 34 studentai, arba 8,31 proc. apklaustųjų, Agrotechnologijų fakulteto – 23 studentai, arba 5,62 proc. apklaustųjų, Dizaino ir technologijų fakulteto – 15, arba 3,67 proc., studentų, Elektronikos ir informatikos fakulteto – 2 studentai, arba 0,49 proc., Verslo vadybos fakulteto – 1 studentas, arba 0,24 proc. apklaustųjų.

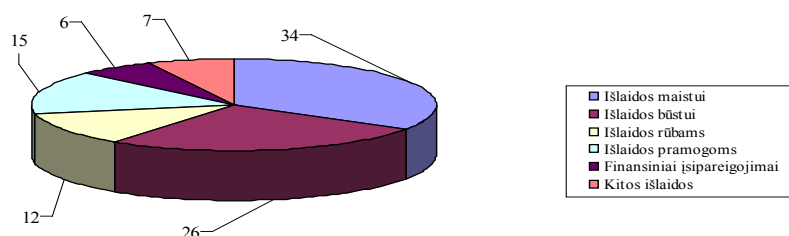
Tyrimo duomenimis, 223 studentai, arba 54,52 proc., sudaro studentišką biudžetą ir 186 studentai, arba 45,48 proc., jo nesudaro (žr. 1 pav.).

1 pav. Studentai, sudarantys asmeninį biudžetą, proc.

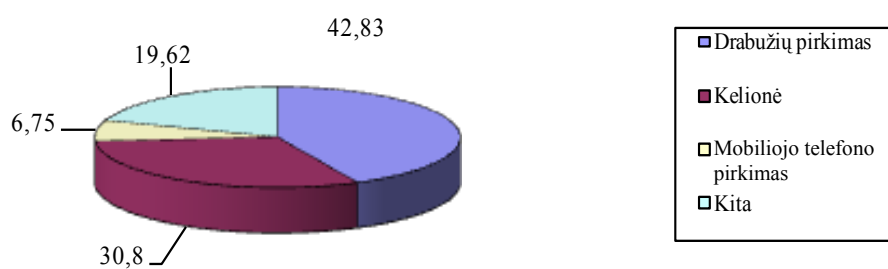
Tyrimas atskleidė, kad didžiąją studentų gaunamų pajamų dalį – 41,54 proc., sudaro tėvų finansinė parama, asmeninis uždarbis – 34,15 proc., stipendija – 16,26 proc., vienkartinė parama – 0,99 proc., kita (santaupos, pašalpa, socialinė pašalpa, socialinė stipendija, „Amway“, „Avon“ kosmetikos platinimas, našlaičio pašalpa, vyro uždarbis, vaikino savaitinis uždarbis, atsitiktiniai darbai, bedarbio pašalpa iš darbo biržos, valstybinė pašalpa, santaupos iš ankstesnių darbų, dovanoti pinigai, asmeninių nebenaudojamų daiktų pardavimas, nuosavas verslas, vyro parama) – 7,06 procento.

Taip pat respondentų prašyta nurodyti mėnesio išlaidų struktūrą. Paaiškėjo, kad trečdalį (34 proc.) išlaidų sudaro išlaidos maistui, 25 proc. – išlaidos būstui, 12 proc. – išlaidos rūbams, net 15 proc. sudaro išlaidos pramogoms, 6 proc. – finansiniai įsipareigojimai, 7 proc. – kitos išlaidos (rašto darbų spausdinimo, telefono, sporto, transporto, kaupimo, odontologinių paslaugų, interneto mokesčių, kuro, cigarečių pirkimo, išlaidos mokslams, taupymas). Svarbu paminėti, kad kitų išlaidų dalyje vyrauja transporto išlaidos, o finansiškai žalingų įpročių studentai turi nedaug (paminėtos cigaretės) (žr. 2 pav.).

2 pav. Mėnesio išlaidų struktūra, proc.

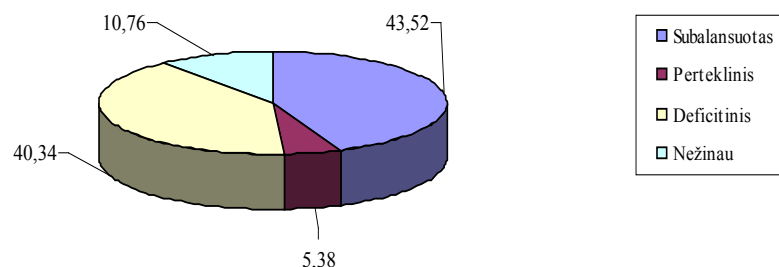
Planuojant asmenines išlaidas labai svarbu suskirstyti tikslus, pavyzdžiui, į trumpalaikius ir ilgalaikius. Apklausos duomenimis, pagrindiniai trumpalaikiai tikslai yra tokie: 42,83 proc. apklausoje dalyvavusių studentų planuoja drabužių pirkimą, 30,8 proc. respondentų svajoja apie kelionę, 6,75 proc. – mobiliojo telefono pirkimą. 19,62 proc. respondentų pateikė atsakymus skiltyje „kita“. Jų nuomone, kiti trumpalaikiai finansiniai tikslai yra: augintinio pirkimas, žaidimai, Forex, instrumento pirkimas, būsto remontas, sporto salės abonementas, išlaidos kurui, garderobo atnaujinimas, išlaidos maistui pirkti, kosmetikos pirkimas, vairavimo teisių įsigijimas, vestuvėms, sporto klubas, šaldytuvo įsigijimas, nupirkti mamai kelionę į Druskininkus, nieko nereikia, dovanos, taupyti masažams, šeimos išlaikymas, pirkti kompiuterį, vaistams, fotoaparato pirkimas, būsto reikmenys, savęs realizavimas, pramogos, naujo kietojo disko kompiuteriui pirkimas, sportinio inventoriaus pirkimas, sodybos įrengimas, apsilankymas kultūrinėje veikloje, miesto transporto mėnesinis bilietas, priemonės mokslams, kelionė namo, išgyventi, veidrodinis skaitmeninis fotoaparatas, gitaros stygų pirkimas (žr. 3 pav.).

3 pav. Studentų trumpalaikiai finansiniai tikslai, proc.

Svarbu paminėti, kad, be trumpalaikių, respondentai turi ir ilgalaikių finansinių tikslų. Todėl galima teigti, kad studentai taupo ir neišlaidauja. Tyrimas parodė, kad trečdalis (32,33 proc.) studentų ilgalaikis tikslas yra automobilio įsigijimas, 15,58 proc. – įmokos už studijas, 10,47 proc. – kompiuterio pirkimas. 41,63 proc. respondentų nurodė kitus tikslus: buto Vilniuje nuomą, mobiliojo telefono įsigijimą, būsto paskolos grąžinimą, taupymą nenumatytiems atvejams, kelionę, būsto įsigijimą, būsto remontą, fotoaparata, nuosavą būstą, pasiruošimą vaiko gimimui, nuosavo namo statybos užbaigimą, kelionę į užsienį, sveikatingumo procedūras, investavimą į vietinį verslą, atostogas šiltuosiuose kraštuose, dviračio įsigijimą, dantų taisymą, motociklo įsigijimą, emigraciją, savo verslo kūrimą. Analizuojant kitus respondentų tikslus pastebėta, kad didžiosios dalies respondentų tikslas – įsigyti būstą. Tai svarbus motyvas, rodantis, kad kolegijos studentai nori gyventi savarankiškai ir atskirai nuo tėvų, o atvažiuavę iš kitų apskričių studentai nori įsigyti būstą Vilniuje.

Atliekant tyrimą taip pat siekta išsiaiškinti, ar mėnesinis studentiškas biudžetas yra subalansuotas, perteklinis ar deficitinis. 43,52 proc. respondentų teigė, kad jų mėnesinis biudžetas subalansuotas, 40,34 proc. – deficitinis, tik maža dalis – 5,38 proc., nurodė, jog jų biudžetas yra perteklinis, 10,76 proc. – nežinojo, koks jų biudžetas (žr. 4 pav.).

4 pav. Mėnesinis studentiškas biudžetas, proc.

IŠVADOS

1. Mokslinės literatūros analizė parodė, kad asmeninius finansus ir jų valdymą mokslininkai analizuoja įvairiais aspektais: vartojimo, investavimo, taupymo, pagal gyvenimo ciklą ar kintančius verslo ciklus.
2. Vilniaus kolegijos nuolatinių studijų studentai domisi asmeniniais finansais, daugiau negu pusė respondentų (55,52 proc.) sudaro asmeninį biudžetą.
3. Didžioji dalis pajamų yra tėvų finansinė parama, kurią „suvalgo“ išlaidos maistui ir būstui.
4. Pagrindiniai trumpalaikiai finansiniai tikslai – drabužių įsigijimas ir kelionės, o ilgalaikiai tikslai – automobilio įsigijimas ir mokestis už studijas.
5. Apklausos duomenimis, studentai neturi didelių finansinių įsipareigojimų ir yra finansiškai raštingi – 43,52 proc. studentų moka subalansuoti savo biudžetą.

Literatūra

1. ALEKNEVIČIENĖ, V. *Finansai ir kreditas*. Vilnius: Enciklopedija, 2005, 272 p.
2. BRAIN, M. *Understanding and Controlling Your Finances*. Raleigh: BYG Publishing, 1997, 110 p.
3. BRINKLEY, R. Creating Your Investment Plan: Here are Some Simple Steps for Those Developing a Financial Strategy. *Black Enterprise*, 2005, N 35(12), p. 5–18.
4. HIRA, T. K. *Personal Finance: Past, Present and Future*. Network Financial Institute at Indiana State University, 2009, 10, p. 1–23.
5. JUREVIČIENĖ, D.; KLIMAVIČIENĖ, A. Asmeninių finansų valdymo teoriniai aspektai gyvenimo ciklo požiūriu. *Verslas: teorija ir praktika*, 2008, Nr. 9(1), p. 22–32.
6. JUREVIČIENĖ, D.; TAUJANSKAITĖ, K. Asmeninių finansų valdymo ypatumai ekonominio nestabilumo sąlygomis. *Verslas XXI amžiuje*, 2010, Nr. 2 (2), p. 104–111.
7. RAKAUSKIENĖ, O. G.; BIKAS, E. Lietuvos gyventojų santaupos: moterų ir vyrų taupymo elgsenos modeliai. *Ekonomika*, 2007, Nr. 79, p. 125–140.
8. RUTKAUSKAS, A. V. Asmeniniai finansai kaip finansų posistemis. *Inžinerinė ekonomika*, 1999, Nr. 4(15), p. 50–56.

VILNIUS COLLEGE STUDENTS PERSONAL BUDGET

Summary

Personal finance is a field of finance which has not been sufficiently developed in Lithuania despite the fact that scientists have paid attention to it for more than 10 years. The first scientific paper on the subject appeared in 1999. – A. V. Rutkauskas “Personal Finance as a Financial Subsystem” (Rutkauskas, 1999). In developed countries, the subject of personal finance is given particular attention. As a very important component of the financial system, this subject has been introduced in colleges, a series of lectures has been presented in the US, Switzerland and other countries, but so far in Lithuania – there are only exceptions.

The paper analyzes Vilnius College students’ personal budget. Scientific literature analysis is carried out, survey data is analyzed and findings are provided.

STUDENTŲ ASMENINIŲ FINANSŲ VALDYMO ĮGŪDŽIŲ ANALIZĖ

Judita Jonuševičienė, Sabina Jurkaitienė, Jolanta Kreišmonienė

Klaipėdos valstybinė kolegija

Anotacija

Straipsnyje nagrinėjami studentų asmeninių finansų valdymo įgūdžiai, analizuojami ir pristatomi tyrimo, atlikto Klaipėdos valstybinės kolegijos Socialinių mokslų fakultete, rezultatai. Apklausos rezultatai atskleidžia, kaip studentai geba valdyti savo asmeninius finansus, koks jų požiūris į asmeninio biudžeto sudarymą ir jo subalansavimo galimybes. Paaiškėjo, kad dauguma studentų skaičiuoja savo biudžetą, domisi asmeninių finansų tvarkymo galimybėmis.

Pagrindiniai žodžiai: asmeniniai finansai, asmeninių finansų valdymas.

IVADAS

Temos aktualumas. Gebėjimas tvarkyti asmeninius finansus – labai svarbi socialinė kompetencija, padedanti užtikrinti integraciją į visuomenę, didinanti užimtumą ir socialinę gerovę. Asmeninių finansų planavimas ir valdymas padeda asmeniui nustatyti savo ilgalaikius ir trumpalaikius finansinius tikslus. Šiuolaikiniam jaunam žmogui su pirmaisiais finansiniais iššūkiais tenka susidurti išvykus studijuoti, pradėjus gyventi savarankiškai. Tada reikia pačiam priimti finansinius sprendimus ir priimti įsipareigojimus, susijusius su studijų paskola, kasdienių išlaidų valdymu ir panašiai, juo labiau kad ir finansų rinka siūlo vis įvairesnių produktų, sukurtų skirtingiems poreikiams tenkinti. Todėl asmeninių finansų valdymo principų išmanymas padeda išsikelti finansinius tikslus, priimti tinkamus sprendimus ir racionaliai tvarkyti asmeninį biudžetą.

Tyrimo tikslas – išanalizuoti studentų asmeninių finansų valdymo įgūdžius.

Tyrimo uždaviniai:

- išnagrinėti asmeninių finansų valdymą teoriniu aspektu;
- įvertinti studentų asmeninių finansų valdymo praktinius įgūdžius.

Tyrimo objektas – studentų asmeninių finansų valdymo įgūdžiai.

Tyrimo metodika. Atliekant tyrimą naudotas autorių parengtas klausimynas, sudarytas iš uždaro ir atviro tipo klausimų. Tyrimo duomenų analizė atlikta naudojantis programiniu paketu SPSS 19.0. Skaičiuotas procentinis dažnumas, atlikta koreliacinė analizė ryšiams tarp konkrečių kintamųjų ištirti, skaičiuotas Spearmano koreliacijos koeficientas (r), požymių priklausomumui nustatyti taikytas Chi kvadrato testas, pasirinktas reikšmingumo lygmuo 0,05.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros ir kitų informacijos šaltinių analizė, kiekybinis tyrimas, statistinė duomenų analizė.

1. ASMENINIŲ FINANSŲ VALDYMO TEORINIAI ASPEKTAI

Asmeniniai finansai – tai žmonių ir namų ūkių pinigai. Su jais susiję finansiniai sprendimai, kaip tvarkyti savo piniginius išteklius, kaip kaupiti ir gausinti asmeninį turtą, vadinami asmeniniu finansų valdymu.

Namų ūkis ekonomikos teorijoje suprantamas kaip ūkis, tvarkomas vieno ar daugiau asmenų, gyvenančių kartu ir turinčių bendrą biudžetą. Dažnai namų ūkis yra tapatinamas su šeima, tik skirtumas tas, kad namų ūkio nariai nebūtinai turi būti susiję giminystės ryšiais (V. Aleknevičienė, 2005).

Asmeninių finansų valdymas – tai kasdieniniai piniginiai atsiskaitymai ir jų tvarkymas; trumpalaikių ir ilgalaikių finansinių planų sudarymas ir įgyvendinimas; apsidraudimas nuo galimų neplanuotų išlaidų ar nuostolių; racionalus turto ar sukaupto finansinio turto paskirstymas (J. Varanauskienė, 2014).

Bendrojo nacionalinio produkto sandaroje ženklia vietą užima namų ūkių išlaidos. Namų ūkio pajamas sudaro bendrosios pajamos ir pajamos iš santaupų. Bendrosios pajamos susidaro iš piniginių pajamų, natūrinių pajamų bei kompensacijų ir lengvatų.

Modernus turto valdymas – tai rizikos, likvidumo ir specifinių mokesčių situacijos, investuotojui apibrėžiant turto paskirstymą, valdymas. Todėl turto išdėstymas turi būti sureguliuotas investuotojui formuluojant gyvenimo tikslą. Įvairiais gyvenimo laikotarpiais sukauptas turtas yra skirtingas (E. Bikas, D. Jurevičienė, 2004).

Daug autorių pabrėžia gyvenimo ciklo teorijos svarbą asmeninių finansų valdymui. F. Modigliani ir R. Brumbergas, sukūrę gyvenimo ciklo hipotezę, teigia, kad namų ūkiai siekia maksimizuoti būsimo vartojimo naudingumą ir visą savo gyvenimą stengiasi išlaikyti vienodą vartojimo lygį (D. Jurevičienė, 2008). Gyvenimo ciklo etapai skirtingų autorių įvardijami skirtingai, tačiau dauguma išskiria keturis etapus: L. Alftestas išskiria kaupimo, konsolidacijos, išlaidų ir dovanojimo stadijas; R. L. Tackabury vadina pirmaisiais metais, kaupimo metais, saugojimo metais, „deglo“ perdavimu; R. Wohlneris išskiria tokias grupes kaip pirmasis darbas; vaikai; darbo netekimas; pensinis amžius (D. Jurevičienė, 2008).

Tipinis individo gyvenimo ciklas pasižymi skirtingais finansiniais tikslais: apsisaugoti nuo rizikos, kaupti turtą, pasirūpinti senatve, paskirstyti turtą. Finansinis elgesys skirtingais gyvenimo laikotarpiais priklauso nuo įvairių dalykų: šeiminės padėties, užimtumo, amžiaus, išsilavinimo, sveikatos (D. Jurevičienė, A. Klimavičienė, 2007).

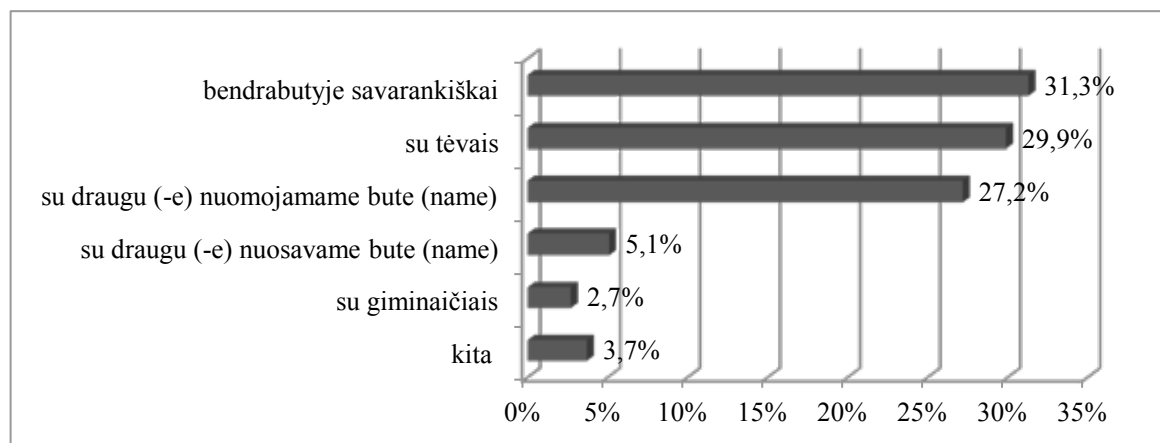
Analizuojant studentų asmeninių finansų valdymo įgūdžius, svarbu tai, kad dauguma jų yra pirmojoje ciklo stadijoje. Daugelis dar neturi tikslų kaupti ir investuoti į ilgalaikį turtą, jų turimos lėšos dažnai yra ne uždirbtos, o gaunamos iš tėvų ar kitų asmenų.

Atliekant tyrimą siekta nustatyti, kokia yra Klaipėdos valstybinės kolegijos studentų patirtis tvarkant asmeninius finansus ir kaip tai priklauso nuo kurso, amžiaus, pajamų šaltinių ir kitų veiksnių.

2. STUDENTŲ ASMENINIŲ FINANSŲ VALDYMO PRAKTINIŲ ĮGŪDŽIŲ TYRIMO REZULTATŲ ANALIZĖ

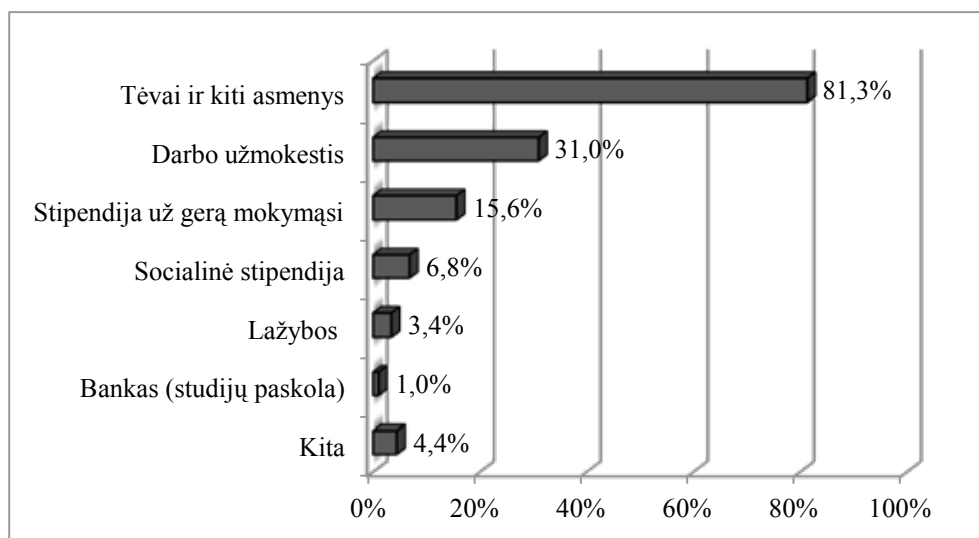
Siekiant išanalizuoti studentų asmeninių finansų valdymo praktinius įgūdžius, 2014 m. gruodžio mėnesį Klaipėdos valstybinės kolegijos (toliau – KVK) Socialinių mokslų fakultete buvo atliktas tyrimas. Tyrimo imtis – 303 KVK Socialinių mokslų fakulteto visų trijų kursų nuolatinių studijų studentai. Respondentai pagal studijų kursus pasiskirstė taip: pirmo kurso studentų apklausta 113 (38,4 proc.), antro – 77 (26,2 proc.), trečio – 104 (35,4 proc.); pagal lytį pasiskirstė taip: vyrų – 31,6 proc., moterų – 68,4 proc. visų apklaustųjų.

Tyrimo metu nustatyta, kad beveik trečdalis (31,3 proc.) studentų gyvena savarankiškai bendrabutyje, šiek tiek mažiau jų gyvena su tėvais (29,9 proc.), o su draugais nuomojasi butą 27,2 proc. apklaustųjų, nuosavame bute gyvena tik 5,1 proc. respondentų (žr. 1 pav.).

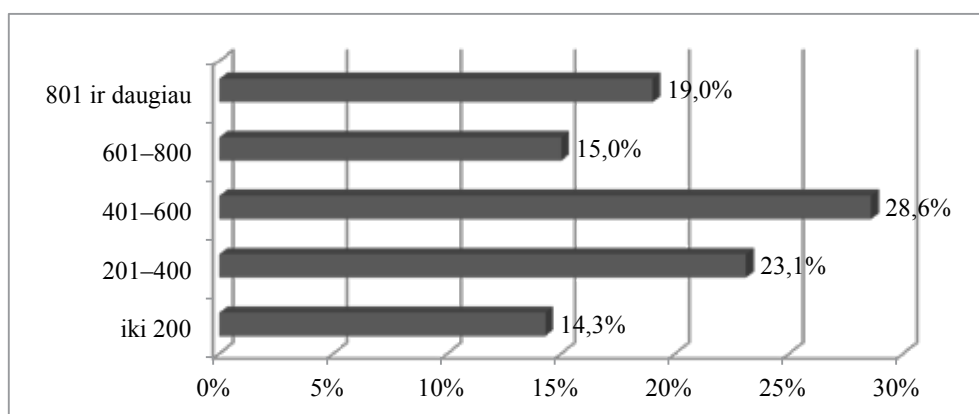
1 pav. Pasiskirstymas pagal gyvenamąją vietą, proc.

Siekiant nustatyti studentų pajamų šaltinį, pateiktas klausimas su keliais atsakymų variantais. Nustatyta, kad dauguma tiriamųjų gauna pajamų iš tėvų ar kitų asmenų, beveik trečdalis (31 proc.) studentų pajamas sudaro darbo užmokestis, stipendija už gerą mokymąsi – 15,6 proc., o 6,8 proc. apklaustųjų studentų nurodė, jog pajamų šaltinis yra socialinė stipendija (žr. 2 pav.).

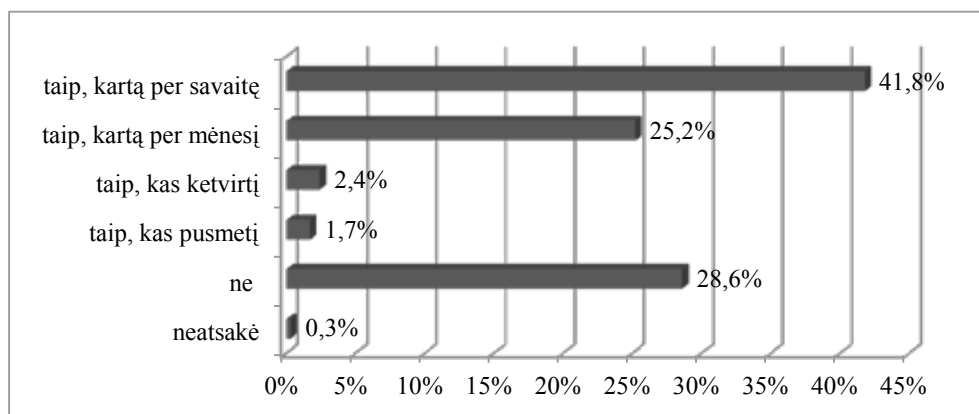
2 pav. Pasiskirstymas pagal pajamų šaltinį, proc.

Analizuojant atsakymus į klausimą, kiek pajamų studentai gauna per mėnesį, nustatyta, kad daugiausia studentų pajamos yra nuo 400 iki 600 Lt (28,6 proc.), 23,1 proc. apklaustųjų teigė, jog jų pajamos yra nuo 201 iki 400 Lt, beveik penktadalis (19 proc.) nurodė gaunantys daugiau negu 800 Lt, o gaunantys iki 200 Lt pajamų atsakė 14,3 proc. studentų (žr. 3 pav.).

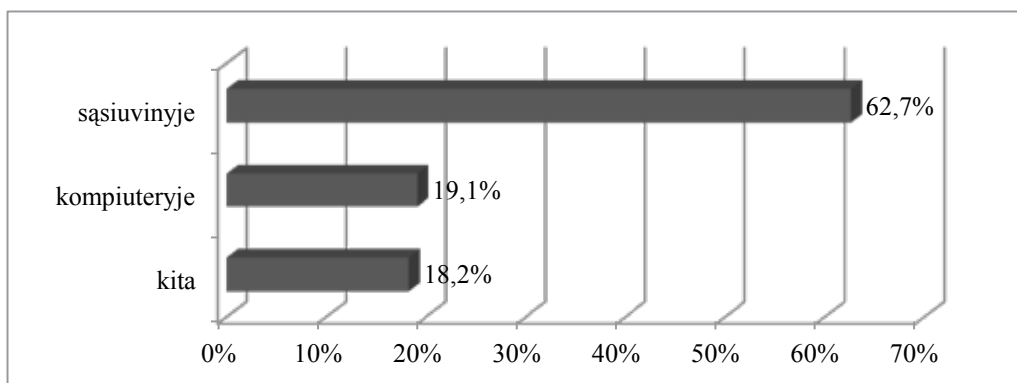
3 pav. Pasiskirstymas pagal pajamų dydį, proc.

Atliekant tyrimą domėtasi, ar studentai skaičiuoja ir kaip dažnai skaičiuoja biudžetą. Nustatyta, kad 41,8 proc. studentų skaičiuoja savo biudžetą kartą per savaitę, 25,5 proc. – kartą per mėnesį, 2,4 proc. – kas ketvirtį, 1,7 proc. – kas pusmetį, o 28,6 proc. studentų biudžeto neskaiciuoja (žr. 4 pav.).

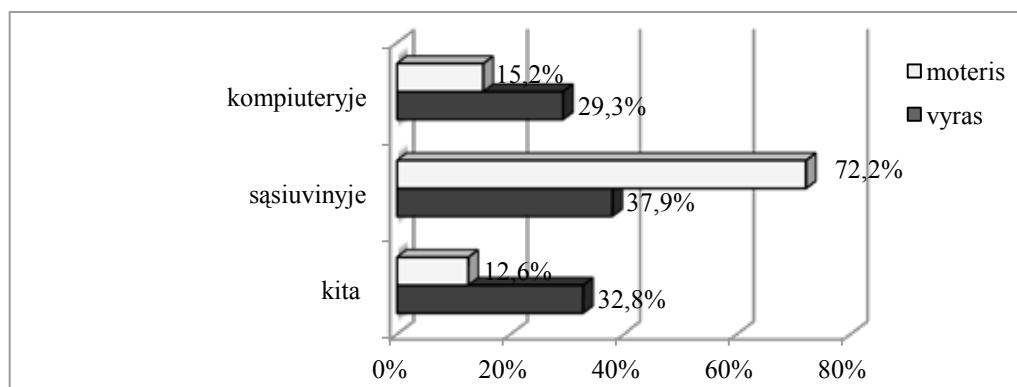
4 pav. Pasiskirstymas pagal biudžeto skaičiavimo dažnumą, proc.

Analizuojant studentų asmeninių finansų valdymo įgūdžius, buvo svarbu nustatyti, kokiomis priemonėmis jie naudoja skaičiuodami biudžetą. Paaiškėjo, kad tie, kurie tvarko savo biudžetą, dažniausiai tai daro sąsiuvinyje (62,7 proc.), mažesnę dalį (19,1 proc.) – kompiuteryje. Likusi dalis atsakė „kita“ nurodydami: mintyse, telefono programėle (žr. 5 pav.).

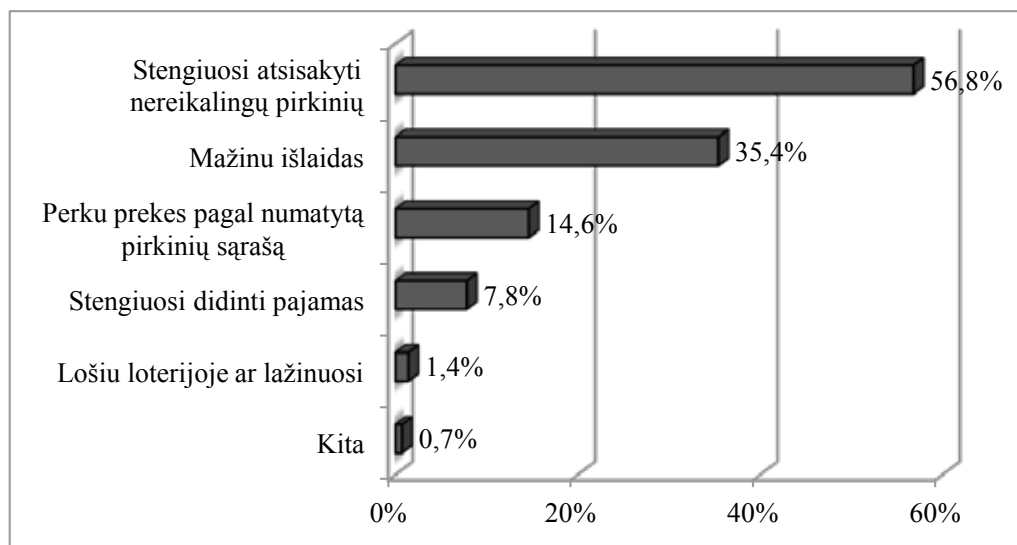
5 pav. Pasiskirstymas pagal biudžeto tvarkymo būdą, proc.

Lyginant vyrų ir moterų atsakymų pasiskirstymą, nustatytas statistiškai reikšmingas skirtumas ($\chi^2=26,167$, $p=0,000<0,05$). Nustatyta, kad moterys biudžetą dažniau tvarko sąsiuvinyje, vyrai – kompiuteryje (žr. 6 pav.).

6 pav. Biudžeto tvarkymo būdo lyginimas pagal lytį, proc.

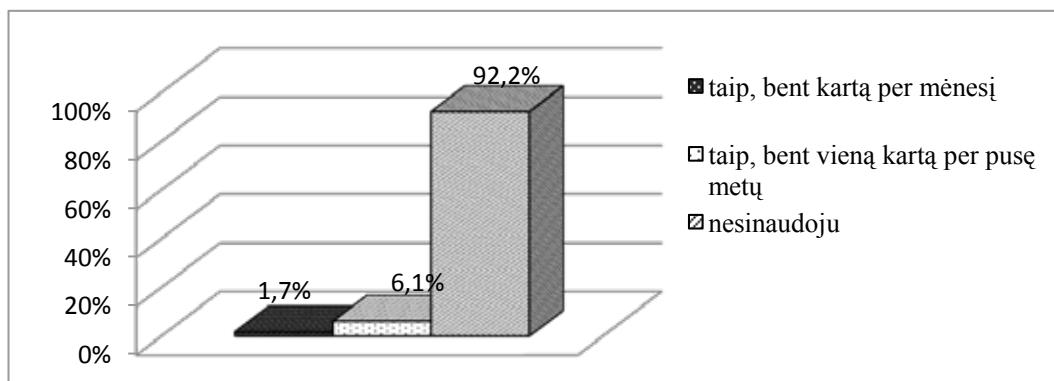
Tyrimo metu domėtasi, kaip studentai stengiasi subalansuoti biudžetą, t. y. kokių priemonių jie imasi, kad būtų pajamų ir išlaidų balansas (žr. 7 pav.). Buvo galima pasirinkti kelis atsakymo į klausimą „Kaip stengiatės subalansuoti biudžetą?“ variantus.

7 pav. Pasiskirstymas pagal biudžeto balansavimo būdus, proc.

Nustatyta, kad 56,8 proc. studentų, siekdami subalansuoti biudžetą, stengiasi atsisakyti nereikalingų pirkinių, 35,4 proc. – mažina išlaidas, 14,6 proc. – perka prekes pagal numatytą pirkinių sąrašą, 7,8 proc. – stengiasi didinti pajamas, 1,4 proc. – lošia loterijoje arba lažinasi.

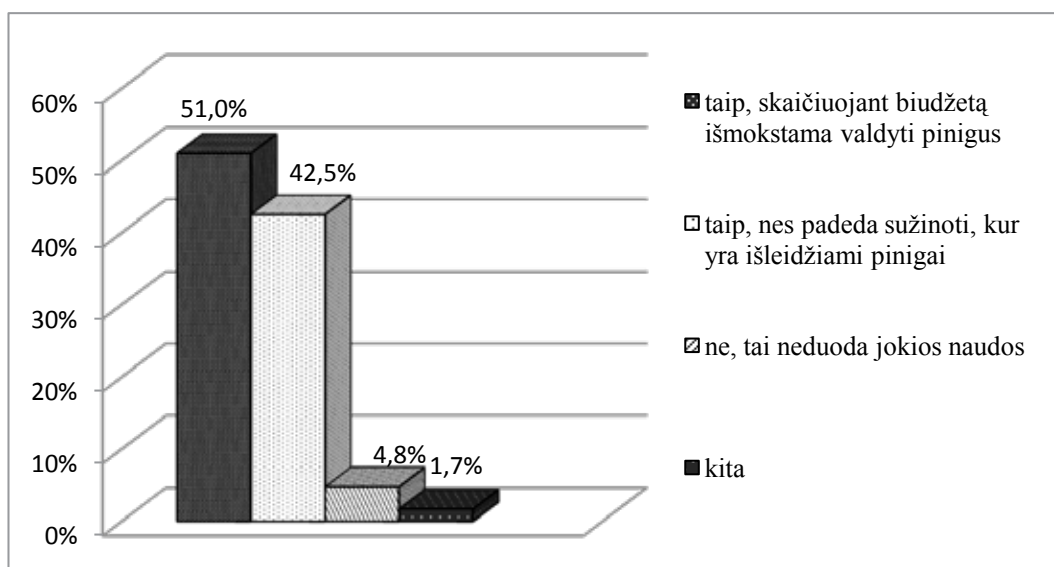
Pastaruoju metu nemažai kalbama apie į greitųjų kreditų pinkles patekusius žmones, ypač jaunimą. Asmenys, gaudantys mažai pajamų ar negebantys tvarkyti savo finansų, susivilioja greitaisiais kreditais. Šie, jų manymu, lyg ir turėtų išspręsti jų problemas, bet, kaip rodo patirtis, jas tik pagilina. Vis dėlto priežastys, kodėl žmogus ima paskolą, gali būti labai įvairios – nuo rimtų iki visiškai nepateisinamų. Bet kuriuo atveju imant paskolą būtina įvertinti savo galimybes ją grąžinti. Todėl atliekant tyrimą buvo įdomu sužinoti, ar studentai naudojami kredito įstaigų paslaugomis (žr. 8 pav.).

8 pav. Pasiskirstymas pagal naudojimosi greitųjų kreditų paslaugomis dažnumą, proc.

Tyrimo rezultatai rodo, kad 92,2 proc. tiriamųjų nesinaudoja kredito įstaigų paslaugomis, 6,1 proc. – naudojami bent vieną kartą per pusmetį ir tik 1,7 proc. – bent kartą per mėnesį.

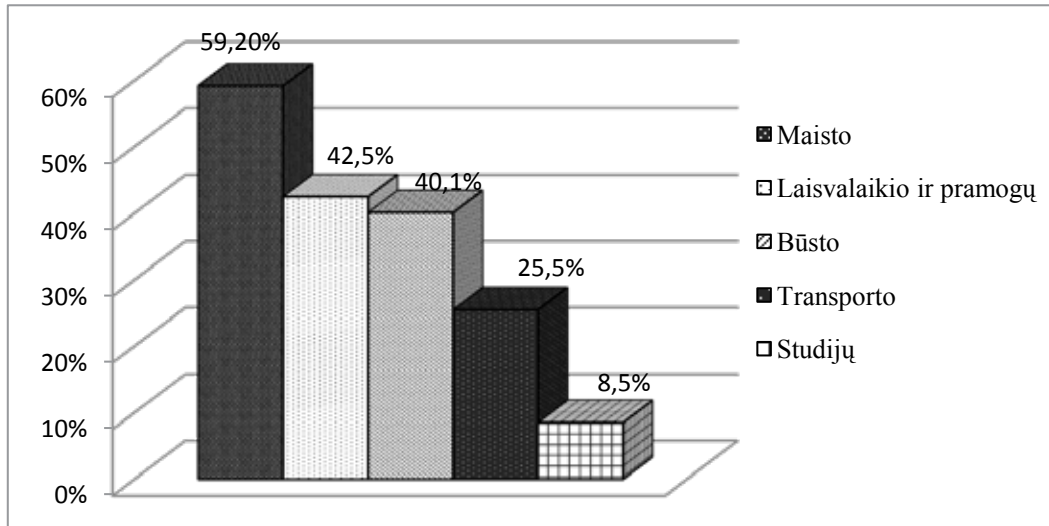
Atliekant tyrimą, siekta išsiaiškinti, ar studentams biudžeto skaičiavimas duoda naudos ir kokios naudos duoda (žr. 9 pav.).

9 pav. Pasiskirstymas pagal biudžeto skaičiavimo teikiamą naudą, proc.

Nustatyta, kad 51 proc. tiriamųjų biudžeto skaičiavimas yra naudingas, nes tokiu būdu išmokstama valdyti pinigus, 42,5 proc. taip pat teigė šitaip sužinantys, kur išleidžiami pinigai, 4,8 proc. nurodė, jog biudžeto skaičiavimas neduoda jokios naudos, ir 1,7 proc. studentų atsakė „kita“ nurodydami: „tai padeda taupyti pinigus“. Taigi galima daryti išvadą, kad biudžeto skaičiavimas padeda tvarkyti asmeninius finansus.

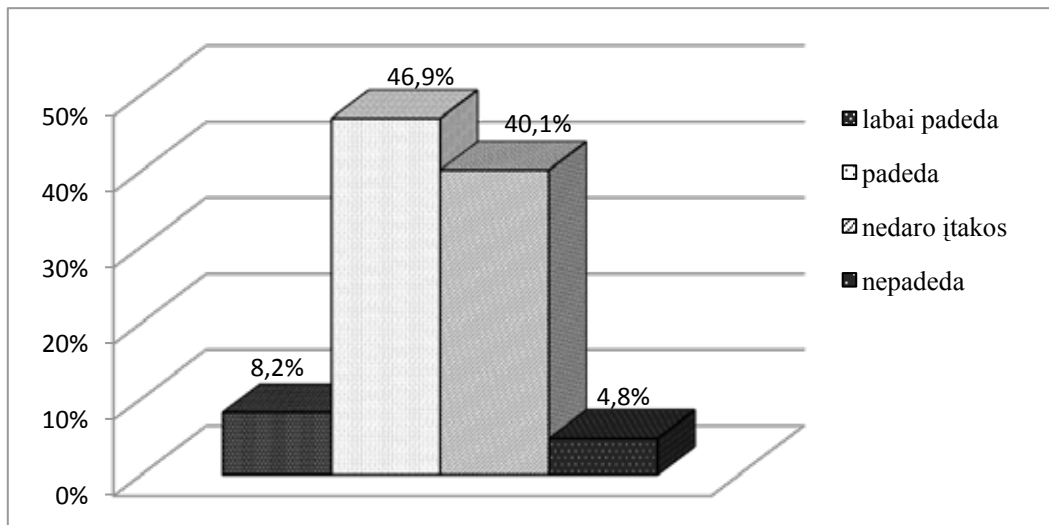
Atliekant tyrimą, domėtasi, kokiai išlaidų grupei tiriamieji išleidžia daugiausia pinigų (žr. 10 pav.). Buvo galima pasirinkti kelis atsakymo į klausimą „Kokiai išlaidų grupei išleidžiate daugiausia pinigų?“ variantus.

10 pav. Pasiskirstymas pagal išlaidų grupes, proc.

Tyrimo rezultatai rodo, kad didžiausią išlaidų dalį sudaro išlaidos maistui (59,2 proc.), 42,5 proc. – laisvalaikiui ir pramogoms, 40,1 proc. – būstui, 25,5 proc. – transportui ir 8,5 proc. – studijoms.

Per studijų metus studentai įgyja įvairių finansinių, ekonomikos, vadybos žinių. Todėl buvo įdomu sužinoti, ar įgytos žinios padeda tvarkyti biudžetą (žr. 11 pav.). 55,1 proc. tiriamųjų teigė, kad studijuojant įgytos žinios padeda tvarkyti asmeninius finansus, 40,1 proc. nurodė, jog jos nedaro tam įtakos, o 4,8 proc. manymu, jos nepadeda.

11 pav. Pasiskirstymas pagal studijuojant įgytų žinių naudą asmeninių finansų tvarkymui, proc.

Nagrinėjant tyrimo duomenis, atlikta koreliacinė analizė, skaičiuotas Spearmano ranginės koreliacijos koeficientas. Nustatyta: statistiškai reikšmingas ryšys tarp studentų amžiaus ir jų gaunamų pajamų dydžio ($r=0,25$, $p=0,000<0,05$); statistiškai reikšmingas ryšys tarp kurso ir studentų gaunamų pajamų dydžio ($r=0,211$, $p=0,000<0,05$); silpnas, bet statistiškai reikšmingas ryšys tarp kurso ir biudžeto skaičiavimo dažnumo ($r=0,138$, $p=0,000<0,05$); silpnas, bet statistiškai reikšmingas ryšys tarp amžiaus ir biudžeto skaičiavimo dažnumo ($r=0,136$, $p=0,020<0,05$). Apibendrinant koreliacinės analizės rezultatus, galima teigti, kad vyresnių studentų pajamos yra didesnės; aukštesnių kursų studentų pajamos didesnės negu žemesnių kursų; aukštesnių kursų studentai dažniau skaičiuoja savo biudžetą; vyresni studentai dažniau skaičiuoja savo biudžetą.

IŠVADOS

1. Asmeniniai finansai yra reikšminga ekonomikos dalis. Asmeninių finansų valdymas – tai efektyvus asmeninių pajamų ir išlaidų valdymas siekiant įgyvendinti trumpalaikius ir ilgalaikius finansinius tikslus, apsidrausti nuo galimų neplanuotų išlaidų ar nuostolių, racionaliai paskirstyti turimą ar sukauptą finansinį turtą. Tinkamas šio proceso valdymas susijęs su finansiniais sprendimais, nulemtais žmogaus interesų, situacijos, konkrečių jo gyvenimo ciklo poreikių. Gyvenimo ciklo nulemtus asmeninių finansų valdymo sprendimus analizuoja skirtingi autoriai ir šias teorijas vienija idėja, kad skirtingais gyvenimo ciklo etapais žmonės skirtingai valdo savo asmeninius finansus, o pereinant iš vieno ciklo etapo į kitą atitinkamai turi keistis ir asmens finansų valdymo elementai.
2. Atliekant tyrimą nustatyta, kad dauguma studentų gauna pajamų iš tėvų ar kitų asmenų; skaičiuoja savo biudžetą bent kartą per savaitę ar mėnesį; imasi priemonių, kad subalansuotų biudžetą; atsakingai žiūri į pinigų skolinimąsi ir stengiasi tinkamai tvarkyti savo biudžetą, atsisakydami nereikalingų pirkinių, mažindami išlaidas ir kita.

Atlikus koreliacinę analizę, nustatyta, kad gebėjimas tinkamai valdyti asmeninius finansus priklauso nuo studento kurso ir amžiaus; aukštesnių kursų ir vyresni studentai dažniau skaičiuoja savo biudžetą.

Literatūra

1. ALEKNEVIČIENĖ, V. *Finansai ir kreditas*. Vilnius: Enciklopedija, 2005, 268 p.
2. JUREVIČIENĖ, D. *Asmeninių finansų pagrindai*. Vilnius: Technika, 2008, 196 p.
3. ANDRIUKAITIS, D.; ČEPONYTĖ Z.; JUREVIČIENĖ, D.; KRIŠČIUKAITYTĖ, K.; VAIČIULIS, M.; VAITKUNSKIENĖ, R.; VARANAUSKIENĖ, J. *Finansinių paslaugų vadovas* [interaktyvus] [žiūrėta 2015 m. sausio 5 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lb.lt/finansiniu_paslaugu_vadovas>.
4. JUREVIČIENĖ D.; KLIMAVIČIENĖ A. Asmeninių finansų valdymo teoriniai aspektai gyvenimo ciklo požiūriu. *Verslas: teorija ir praktika*, 2007, Nr. 9(1), p. 22–32 [interaktyvus] [žiūrėta 2015 m. sausio 8 d.]. Prieiga per internetą: <www.mlat.vgtu.lt/upload/.../btp_vol9_no1_22-32_jureviciene.pdf>.

THE ANALYSIS OF STUDENTS SKILLS IN PERSONAL FINANCE MANAGEMENT

Summary

Student's personal finances management skills presented in the article. There are introduced results of research in Klaipeda State College Faculty of Social Sciences. The paper presents results of the survey about students ability to manage personal finance, attitude to personal budget organising and possibility to make balance.

After the survey being revealed that most of students calculated his budget, interested in possibilities of personal finance management.

STUDIJOS KINTANČIOJE VERSLO APLINKOJE

**Mokslinės-praktinės konferencijos, įvykusios Alytaus kolegijoje
2015 m. balandžio 24 d., pranešimų medžiaga**

Redaktorė Dalia Vėbrienė
Maketuotoja Aistė Varniackaitė

LIETUVOS EKONOMIKOS DĖSTYTOJŲ ASOCIACIJA

Naugarduko g. 5, LT-03231 Vilnius, Lietuva
Tel. (8 5) 219 1675, el. paštas info@leda.lt
<http://www.leda.lt>

Išleido Lietuvos ekonomikos dėstytojų asociacija, Naugarduko g. 5, LT-03231 Vilnius
Spausdino UAB CIKLONAS, J. Jasinskio g. 15, LT-01111 Vilnius
Internete: <http://www.skaityk.lt>, el. paštas: info@skaityk.lt
Tiražas 50 egz.

ISSN 2029-2805

9 772029 280015

LIETUVOS EKONOMIKOS DĖSTYTOJŲ ASOCIACIJA

Naugarduko g. 5

LT-03231 Vilnius, Lietuva

Tel.: (8~5) 219 1675

El. paštas: info@leda.lt

<http://www.leda.lt>